

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
MİLLETLERARASI HUKUK BİLİM DALI**

**ULUSLARARASI TOPLUMDA
UYUŞMAZLIKLARIN DİPLOMATİK YOLLARLA
ÇÖZÜMÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Habip ÜNYILMAZ

BURSA - 2016

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
MİLLETLERARASI HUKUK BİLİM DALI**

**ULUSLARARASI TOPLUMDA
UYUŞMAZLIKLARIN DİPLOMATİK YOLLARLA
ÇÖZÜMÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Habip ÜNYILMAZ

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Gülşen Gedik**

BURSA - 2016

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Hukuku Anabilim Dalı Milletlerarası Hukuk Bilim Dalı'nda 701380016 numaralı Habip Ünyılmaz'ın hazırladığı " Uluslararası Toplumda Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollarla Çözümü" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 9./2./2016 günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının BAŞARILI (başarılı/başarısız) olduğuna ÖYBİRLİĞİ (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gökten Gedik
Gedik

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Serkan Reber
Serkan

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr.
Cafer Abdullah Zade

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

9.2.2016.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Uluslararası Toplumda Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollarla Çözümü” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

10.02.2016

Adı Soyadı: Habip Ünyılmaz
Öğrenci No: 701380016
Anabilim Dalı: Kamu Hukuku
Programı: Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Habip Ünyılmaz
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Bilim Dalı : Milletlerarası Hukuk
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 183
Mezuniyet Tarihi : / / 2016
Tez Danışman(lar)ı : Yrd. Doç. Dr. Gülşen Gedik

ULUSLARARASI TOPLUMDA UYUŞMAZLIKLARIN DİPLOMATİK YOLLARLA ÇÖZÜMÜ

Uluslararası toplumda ortaya çıkan uyuşmazlıkların tarafları dikkate alınarak incelendiğinde, uluslararası hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklar ve uluslararası hukuk kişileri ile özel hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklar biçiminde bir tasnif yapılmaktadır. Diplomatik uyuşmazlık çözümü, uluslararası hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlık çözümünü konu edinmekte özel olarak ise uyuşmazlık taraflarından en azından birinin devlet olduğu uyuşmazlık çözüm yollarını ifade etmektedir. Uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümü gerek tarihsel açıdan bakıldığında gerekse çağdaş uluslararası toplum düzeni incelendiğinde en çok tercih edilen ve tüm uyuşmazlıkların konu itibarıyla sınırlandırılmadan çözülebileceği yolları bünyesinde barındırmaktadır. Bu çalışmada uyuşmazlıkların tanımlanmasından başlanarak uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözülmesinin incelemesi yapılacaktır. Öncelikle bir uluslararası uyuşmazlığın yargı içtihatları çerçevesinde belirlenmesi ve tasnifi için öngörülen kıstasların değerlendirilmesi yapılacaktır. Ardından uyuşmazlıkların barışçı çözümü yükümlülüğünün içeriği kişi, konu ve nitelik itibarıyla işlenecektir. Diplomatik müzakereler, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırmadan oluşan yerleşik diplomatik uyuşmazlık çözüm yolları, hukukî dayanakları çerçevesinde temel vasıfları açıklanmak suretiyle değerlendirilecektir. Bu yolların tercih nedenleri ve hangi durumlarda işletildikleri incelenirken somut örneklere yer verilerek anlatım zenginleştirilecektir. Devam eden kısımda ise uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişimlerin bu yolları nasıl etkilediği ve ne tip yönelimlerin diplomatik uyuşmazlık çözümünü etkilediği ele alınacaktır. Bu değişimlerden yola çıkarak diplomatik uyuşmazlık çözümünün geliştirilmesi adına dikkate alınabilecek tavsiyeler dile getirilecektir.

Anahtar Sözcükler:

uluslararası uyuşmazlık, barışçı çözüm, diplomatik müzakereler, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma, uzlaştırma, yargısallaşma, küreselleşme ve uyuşmazlık çözümü

ABSTRACT

Name and Surname : Habip Ünyılmaz
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Law
Branch : International Law
Degree Awarded : Master
Page Number : VIII + 184
Degree Date : / / 2016
Supervisor (s) : Yrd. Doç. Dr. Gülşen Gedik

DISPUTE SETTLEMENT WITH DIPLOMATIC MEANS IN THE INTERNATIONAL COMMUNITY

The disputes that rise in the international community can be classified as the ones between international law persons and the ones between international law persons and private law persons when they are studied by the character of parties. The subject of diplomatic dispute settlement is the disputes that are between international law persons and specifically the disputes which at least one of the parties is a state. Diplomatic dispute settlement contains the most preferred and comprehensive means that can settle all disputes without any limitations on subject matter both historically and in contemporary international community. In this study, dispute settlement with diplomatic means will be reviewed by describing disputes at the beginning. Firstly international disputes and criterions used in classification of disputes will be determined within the scope of case law. After that, the obligation of peaceful dispute settlement will be handled by characteristics of obligation including *ratione personae* and *ratione materiae*. The established means of diplomatic dispute settlement which are diplomatic negotiations, good offices, mediation, inquiry and conciliation will be studied within the frame of legal basis of these means by stating their fundamental characteristics. When preferability and most suited conditions of these means examined the subject will also be enriched by concrete examples. In following part, the effects of changes in international relations to diplomatic means and what kind of tendencies can be observed will be discussed. Based on this discussion recommendations on enhancing the diplomatic dispute settlement will be stated.

Keywords:

international dispute, peaceful settlement, diplomatic negotiations, good offices, mediation, inquiry, conciliation, judicialization, globalization and dispute settlement

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR VE UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI ÇÖZÜMÜ

I. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR.....	6
A. Uluslararası Uyuşmazlığın Tanımlanması ve Tespiti.....	6
B. Benzer Kavramlardan Ayırt Edilmesi.....	13
1. Durum.....	13
2. Çatışma.....	15
C. Uluslararası Uyuşmazlıkların Sınıflandırılması.....	15
1. Taraflara Göre.....	15
2. Uyuşmazlığın Önemine Göre.....	16
3. Hukukî – Siyâsî Uyuşmazlık Ayrımı.....	18
a. Doktrin.....	18
b. Uygulama.....	23
c. Değerlendirme.....	26
II. UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI ÇÖZÜMÜ.....	28
A. Târihsel Gelişim.....	28
B. Barışçı Çözüm Yükümlülüğü.....	32
1. Kişi Yönünden Yükümlülük.....	34
2. Konu Yönünden Yükümlülük.....	35
3. Yükümlülüğün Niteliği.....	37
4. Misilleme, Karşı Önlemler ve Barışçı Çözüm.....	40
5. Barışçı Çözüm Yolları.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

UYUŞMAZLIKLARIN DİPLOMATİK YOLLARLA ÇÖZÜMÜ

I. GENEL OLARAK	43
II. DİPLOMATİK MÜZÂKERELER (GÖRÜŞMELER)	44
A. Müzâkere Kavramı ve Diplomatik Müzâkereler	44
B. Diplomatik Müzâkerelerin Aşamaları	47
C. Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak Diplomatik Müzâkereler	49
1. Temel Vasıfları	49
2. Danışma ve Görüş Teâtisi	52
3. Uyuşmazlık Çözümünde Kullanılan Müzâkere Usûlleri	54
a. İki Taraflı Diplomatik Müzâkereler	55
b. Çok Taraflı Diplomatik Müzâkereler	55
c. Müşterek Diplomatik Müzâkereler	56
d. Özel Müzâkere Usûlleri: Karma veya Ortak Komisyonlar ve Zirve Diplomasisi	57
4. Hukuk ve Diplomatik Müzâkereler	58
a. Genel Olarak	58
b. Diplomatik Müzâkerelere Egemen Olan Hukuk Kuralları	60
(1) Genel îtibârıyla uluslararası hukukta diplomatik müzâkerelerde bulunma yükümlülüğü yoktur	60
(2) Diplomatik müzâkerelerde bulunmak yükümlülüğü anlaşmaya varma görevini içermez	62
(3) İyiniyet ilkesinin diplomatik müzâkerelerdeki yeri: Samîmiyet ve Anlamlılık	63
(4) Devam eden diplomatik müzâkereler diğer barışçı yollara başvurmaya engel değildir	68
(5) Çıkmaza giren diplomatik müzâkereleri devam ettirme zorunluluğu yoktur	70
III. DOSTÇA GİRİŞİM	73
A. Geleneksel Dostça Girişim Anlayışı: Teknik Dostça Girişim	73
B. Dostça Girişimin Değişen Çehresi: Siyâsî Dostça Girişim	78

IV. ARABULUCULUK.....	85
A. Arabuluculuğun Özellikleri	86
B. Arabuluculuğun İşlevi.....	89
C. Arabulucular	91
1. Arabulucuların Sınıflandırılması	91
2. Arabulucuların Nitelikleri.....	96
V. SORUŞTURMA	97
A. Genel Olarak.....	97
B. Lahey Sözleşmeleri ve Soruşturma.....	99
C. Milletler Cemiyeti ve Soruşturma.....	106
D. Birleşmiş Milletler ve Soruşturma.....	109
E. Bölgesel Uluslararası Andlaşmalar ve Soruşturma.....	113
F. Diğer Uluslararası Andlaşmalar ve Soruşturma.....	116
VI. UZLAŞTIRMA	118
A. Uzlaştırma Düzenlemeleri	119
B. Uzlaştırma Komisyonlarının Kurulması ve İşleyişi.....	122
C. Zorunlu Uzlaştırma	126
D. Uzlaştırma Uygulamaları.....	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNDE YÖNELİMLER VE DİPLOMATİK YOLLAR

I. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN YARGISALLAŞMASI	133
II. KÜRESELLEŞME VE DİPLOMATİK UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ	141
A. Küreselleşmenin Değerlendirilmesi ve Tespitler.....	141
B. Diplomatik Yolların Geliştirilmesi	141
1. Uyuşmazlıkların Diplomatik ve Yargısal Çözümüne Bütünleştirici Yaklaşılmalı	151
2. Devlet Dışı Aktörler ve Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollarla Çözümü	156
3. Diplomatik Müzâkerelerin Güçlendirilmesi.....	160
4. Arabuluculuğun Güçlendirilmesi	161
5. Soruşturma ve Hakikat Komisyonları	163
SONUÇ.....	166
KAYNAKLAR.....	170
ÖZGEÇMİŞ.....	184

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	Aynı Eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
Bkz.	Bakınız
Bkz. aş.	Bakınız aşağıda (Eserin kendi içinde aşağıya atıf)
Bkz. yuk.	Bakınız yukarıda (Eserin kendi içinde yukarıya atıf)
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
E3+3	European 3+3
ed.	Editör
ICJ	International Court of Justice
ITLOS	International Tribunal for the Law of Sea
md.	Madde
P5+1	Permanent 5+1
par.	Paragraf
RG	Resmî Gazete
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vd.	ve diğerleri
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UAEK	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
UÇÖ	Uluslararası Çalışma Örgütü
UN	United Nations
VAHS	Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
Vol.	Volume
y.y.	Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Ulusal hukuk düzenlerinde kişiler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için belirli hukukî kurumların tesis edilmesi gibi, uluslararası hukuk da, benzer kurumları târihî gelişimi içerisinde ihtivâ etmiştir. Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasının tedricen yasaklanması ile birlikte, uyuşmazlık çözümünün barışçı yollar ile gerçekleştirilmesi mecbûrî kılınmıştır.

Uluslararası hukuk doktrininde, uyuşmazlıkların barışçı çözümünün çeşitli tasniflere tâbi tutulduğu görülmektedir. İsimlendirmedeki farklılaşmaya rağmen, bahsedilen tasniflerin esâsen iki gruba indirgenerek incelenebilmesi mümkündür. Birinci grubu oluşturan sınıflandırmalarda, uluslararası uyuşmazlık çözümü, yargısal çözüm yolları ve yargı dışı çözüm yolları olarak ayrılırken;¹ ikinci grupta ise diplomatik yollar, yargısal yollar ve uluslararası örgütler çerçevesinde tesis edilen yollar şeklinde bir ayırım benimsenmektedir.²

¹ Mahmut R. Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, Birinci Cilt, 2. Baskı, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1957, s. 90, 91: Belik, uyuşmazlık çözümünde kullanılan yolları, anlaşma usulleri ve ve kaza usulleri biçiminde adlandırmaktadır. Anlaşma usulleri ise, diplomasi usulleri ve siyasi usuller olarak ayrılmaktadır. Örgütsel çözüm yolları siyasi usuller başlığına dâhil edilmiştir; Edip F. Çelik, **Milletlerarası Hukuk İkinci Kitap**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 317-370: Çelik'in tasnifinde, yargısal yollar ve yargı dışı yollar kavramları kullanılmaktadır. Yargı dışı yollar ise diplomatik yollar ve milletlerarası teşkilatlar önünde çözüm olarak ayrılmaktadır; Peter Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, Seventh Revised Edition, Routledge, Londra – New York, 1997, ss. 273-305: Bu eserde, diplomatik yollar ve hukukî yollar adlandırması yapılmıştır; Anthony Aust, **Handbook of International Law**, Second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, ss. 396-429: Aust ise, gayrişeklî (yargı dışı) yollar ve bağlayıcı yollar adlandırmasını tercih etmektedir.

² John Merrils, "The Means of Dispute Settlement", **International Law**, Fourth edition, ed. Malcolm Evans, Oxford University Press, Oxford, 2014, ss. 563-588; Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk – II**, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş İkinci Baskı, Seçkin, Ankara, 2013, ss. 217-312: Merrils ve Aksar, diplomatik yollar, hukukî yollar ve uluslararası örgütler ile uyuşmazlık çözümü adlandırmasını kullanmaktadır; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, Gözden Geçirilmiş İkinci Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 4-86: Pazarcı, uyuşmazlık çözüm yollarını geleneksel çözüm yolları ve uluslararası örgütler ve işbirliği örgütlenmeleri çerçevesinde çözüm yolları olarak ayırmaktadır. Geleneksel çözüm yollarını ise, yargı-dışı çözüm yolları ve yargısal çözüm yolları şeklinde tasnif etmektedir; Malcolm N. Shaw, **International Law**, Sixth Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, ss. 1010-1056: Shaw diplomatik yollar, bağlayıcı yollar ve uluslararası örgüt yolları kavramlarını tercih etmektedir; Enver Bozkurt - Akif Kütükçü - Yasin Poyraz, **Devletler Hukuku**, 7. Baskı, Yetkin, Ankara, 2012, s. 241: Bu kitapta ise diplomatik yollar, yargısal yollar ve milletlerarası örgütlerce çözüm olarak adlandırma yapılmaktadır.

İki grup arasındaki farklılığın uluslararası örgütler nezdindeki uyuşmazlık çözüm sistemlerinin konumlandırıldığı başlıktan kaynaklandığı görülmektedir. Birinci grup dâhilinde yapılan tasniflerde, uluslararası örgütler çerçevesindeki uyuşmazlık çözüm sistemleri ya diplomatik yollarla birlikte yargı dışı yollar kapsamında değerlendirilmekte ya da genel uyuşmazlık çözüm yollarından ayrı olarak incelenmektedir. Hâlbuki günümüzde, bahsedilen tipteki kurumsallaşmış uyuşmazlık çözümü, yargı dışı çözüm yolları başlığı altında kolayca incelenebilecek durumda değildir. Zîra başını Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) getirilen uyuşmazlık çözüm sistemlerinin çektiği kurumsallaşmış yollar, diplomatik yollardan farklılaşmış durumda bulunmakta ve yargısal yollar ile diplomatik yolların melezi karakterdeki farklı hususları ihtivâ ettikleri gözlenmektedir. DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemi örneğinde, Panel-ler ve Temyiz Organı ile getirilen yargısal karakterli uyuşmazlık çözümü, diplomatik yollar olarak adlandırılmayacak vasıfta bağlayıcı yetkiler taşımaktadır.³ Böylece, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı çözümünün diplomatik yollar, uluslararası örgütler çerçevesinde düzenlenen yollar ve yargısal yollar şeklinde tasnif edilmesinin isâbetli olacağı söylenebilecektir.

Uluslararası toplumda hukukun üstünlüğünün sağlanmasının önemli bir adımı olarak, yargısal yollar, özellikle 20. yüzyılda, kurulan mahkemeler ve artan tahkim uygulamaları ile yerleşmeye başlamıştır. Buna rağmen uyuşmazlık çözümünün asıl taşıyıcısı ve en çok tercih edileni doğrudan devletlerarası icrâyı konu edinen diplomatik yollar olmuştur.⁴ Günümüz uluslararası toplumunda, krizlere yol açabilecek nitelikteki uyuşmazlıkların ciddî bir kısmı, yargısal yollar ile çözüme imkân tanıyacak devlet irâdesinin var olmamasından dolayı, hâlâ diplomatik veya örgütsel yollar ile çözülmeye çalışılmaktadır. Geniş yelpazede meydana gelen ve birbirlerine göre farklı nitelikleri taşıyan birçok uyuşmazlık, tahkim veya mahkeme yolu kullanılmadan çözülmekte veya çözülmeye çalışılmaktadır.⁵ Bu nedenle ko-

³ Christian Tomuschat, "Article 33", **Charter of the United Nations: A Commentary**, Second Edition, ed. Bruno Simma vd., Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 583-594, s. 591. Panellerin ve Temyiz Organının yetkilerinin düzenlendiği Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni'nin DTÖ resmî sitesinde bulunan metni için bkz: Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/28-dsu.pdf (03.12.2015); Türkçe resmî çeviri için bkz: Anlaşmazlıkların Halli Konusundaki Kural Ve Yöntemleri Tespit Eden Mutabakat Metni, R.G., 25 Şubat 1995, Sayı: 22213.

⁴ Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, a.g.e., s. 275.

⁵ Öyle ki, sâdece diplomatik müzâkerelerin diğer tüm uyuşmazlık çözüm yollarının toplamından daha fazla kullanıldığı dile getirilmektedir: J.G. Merrills, **International Dispute Settlement**, Fifth Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 1.

nusu, işleyişi ve tercih edilirliliği bakımından uluslararası uyuşmazlık çözümünde vazgeçilmez konumda bulunan diplomatik ve örgütsel yollar, uluslararası toplumun uygulamalarını anlamak ve hukukun bu uygulamalardaki yerini kavrayabilmek için dikkate değer bir çalışma alanı sunacak niteliktedir.

Sadece yargısal yolları belirtmek için kullanılan hukukî yollar tâbirinin isâbetli olmadığı bu çalışmada savunulmaktadır; zîra bâzı yolların hukukî olarak adlandırılması, geriye kalan yolların hukukî olmadığı veya hukuk dışı olduğu gibi bir algıya mahal verebilecek niteliktedir. Hâlbuki yargısal yollar hukuken tanınan yolların sâdece bir parçasıdır ve farklı uluslararası andlaşmalarca tedvîn edilen diğer uyuşmazlık çözüm yolları da köklü bir geçmişe sâhiptir.⁶ Uluslararası hukuk tarafından tanınan ve düzenlenen diplomatik ve örgütsel yolların hukukî yönden incelenmesi, uyuşmazlıkların barışçı çözümünü etkin şekilde yerleştirebilmek için gereklidir. Yargısal yolların dışında kalan uyuşmazlık çözüm yollarının temel örneklerini ise diplomatik yollar oluşturmaktadır. Aslen devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde yeri olan diplomatik yollar, farklı uluslararası örgütlerin çözüm sistemine de ilham vermiştir.⁷ Bu sûretle denilebilir ki, diplomatik yolların çalışılması yargısal yollar hâricindeki uyuşmazlık çözümünün anlaşılmasında temel teşkil edecektir.

Yirminci yüzyılda uluslararası hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, özellikle Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletlerin uluslararası yargının gelişimine ve barışçı uyuşmazlık çözümünün yerleşmesine yaptıkları ciddi katkılar sonucu bir bütün olma yolunda dikkate değer yol almıştır.⁸ Bütünün ilk parçasını oluşturan diplomatik yollar, karakteristik özelliği gereği uyuşmazlığın tespiti ve tarafların taleplerinin belirlenmesinde ilk mürâcaat edilen yollardır. Birçok uluslararası andlaşma, anılan nedenden dolayı uyuşmazlıkların çözülmesinde önceliği diplomatik yollara vermekte, diplomatik yolların çözüm olmaması hâlinde yargısal yolları öngörmektedir.⁹

⁶ Louis B. Sohn, "Peaceful Settlement of Disputes", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 154-156.

⁷ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 92.

⁸ Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, İkinci Cilt, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. Bası, SBF Yayınları, Ankara, 1975, s. 339-345.

⁹ Sohn, "Peaceful Settlement of Disputes", a.g.md., s. 156.

Devletler, günümüzde yerleşik hâle gelen uluslararası yargı organlarına rağmen yargısal çözüme gitmekten imtinâ etmekte ve sonuçlarını kontrol edebildikleri diplomatik yolları tercih etmektedir¹⁰. Böyle bakıldığında diplomatik yollar uyuşmazlıkların çözümünde en çok uygulanan yöntemleri ihtivâ etmektedirler. Basit anlaşmazlıklardan tutun da kuvvet kullanılmasına zemin hazırlayabilecek tipteki uyuşmazlıklara kadar birçok uyuşmazlık diplomatik yollar vâsıtasıyla çözülmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada, uluslararası uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümünün nasıl uluslararası hukuk tarafından düzenlendiği ele alınacaktır. Diplomatik yolları konu edinen hukuk kurallarının incelenmesi, uluslararası hukukun gelişmesi adına var olan bir fırsatı göstermektedir. Zîra uluslararası toplum düzenini ilgilendiren ziyâdesiyle aktif bir alanda hukukî çerçevenin çizilmesi sâyesinde, uyuşmazlıkların barışı bozmadan çözümlenmesine ve muhtemel uyuşmazlıkların henüz doğmadan önlenmesine önemli bir katkı yapılacaktır.

Bu çalışma, yukarıda îzâh edilen gerekçelerden yola çıkarak ve yine yukarıda öngörülen amaçlar çerçevesinde, uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümünü konu edinmektedir. Diplomatik yolların târihsel nitelikleri dikkate alınarak güncel durumu incelenirken, geleceğe yönelik değerlendirmeler de yapılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümü Uluslararası Adalet Divanı içtihatları ışığında bir uyuşmazlığın ne anlama geldiğini ve hangi özellikleri taşıması gerektiğini incelemekle başlamaktadır. Uyuşmazlıkların tasnifinin ne şekillerde yapılabileceği açıklanırken, köklü bir tartışma olan hukukî uyuşmazlık - siyâsî uyuşmazlık tartışmasının da değerlendirilmesi yapılacaktır. Birinci bölümün son kısmında ise barışçı çözüm yükümlülüğü kişi, konu ve nitelik açısından açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde yerleşik diplomatik uyuşmazlık çözüm yollarının teker teker incelenmesine geçilecektir. Öncelikle diplomatik müzâkerelerin tanımlanması, uyuşmazlık çözüm yolu olarak hangi nitelikleri taşıdığına belirlenmesi ve müzâkerelere ilişkin hukuk kurallarının uluslararası yargı organları içtihatları kapsamında açıklanması amaçlanmıştır. Devam eden kısımda ise güncel hukukî kaynaklar ışığında dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırma yolları detaylı şekilde incelenecektir. Belirtilen yolların temel özellikleri ve hangi durumlarda kullanıldıkları, uygulamadan verilen örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

¹⁰ Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, a.g.e., s. 275.

Son bölümde ise değişen ve günümüzde de değişmeye devam eden toplumsal yapının ortaya çıkardığı yönelimlerin uyuşmazlıkların diplomatik çözümü temelinde değerlendirilmesi yapılacaktır. İlk olarak uyuşmazlık çözümünde yargısallaşma eğilimi, ardından çağdaş küreselleşme dönemi dikkate alınacak ve yapılan tespitler ışığında uyuşmazlık çözümünün nasıl geliştirilebileceğine dâir ulaşılan sonuçlar sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR VE UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI ÇÖZÜMÜ

I. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLAR

A. Uluslararası Uyuşmazlığın Tanımlanması ve Tespiti

Genel yargı yetkisine sâhip sürekli ilk uluslararası mahkeme olan Uluslararası Daimî Adalet Divanı, *Mavrommatis Dâvâsı*'nda¹¹ uluslararası toplumda uyuşmazlık (dispute) kavramının ne anlama geldiğine dâir simgesel bir tanımlamada bulunmuştur. “Bir uyuşmazlık iki kişi arasında hukukî veya maddî bir noktaya ilişkin anlaşmazlık, hukukî görüşlerin veya menfaatlerin çatışmasıdır.”¹² şeklindeki tanım, günümüze kadar uluslararası uyuşmazlıklara ilişkin yapılan pek çok akademik çalışmada kullanılmıştır. Söz konusu durum, sâdece doktrine de has değildir; Uluslararası Adalet Divanı (Divan - UAD) da, tanımda geçen “iki kişi arasında” ifâdesi yerine daha isâbetli¹³ biçimde “ taraflar arasında” demek hâricinde, halefinin tanımına sâdik kalmıştır.¹⁴

¹¹ The *Mavrommatis Palestine Concessions*, August 30th 1924, Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A – No: 2. Bu çalışmada *Mavrommatis Dâvâsı* olarak anılacaktır.

¹² *Mavrommatis Dâvâsı* (The *Mavrommatis Palestine Concessions*), Permanent Court of International Justice, Series A – No: 2, s. 11.

¹³ Bir uyuşmazlığın tarafları pekâlâ ikiden fazla kişi olabilir. Divanın baktığı muhtelif dâvâlarda da bu durum gözlenmiştir. Örneğin: *Case of the Monetary Gold Removed from Rome in 1943* (Italy v. France, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and United States of America), Preliminary Question, 15 June 1954, ICJ Reports 1954; *South West Africa Cases* (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Preliminary Objections, Judgment of 21 December 1962, ICJ Reports 1962; *North Sea Continental Shelf Cases* (Federal Republic Of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands), Judgment of 20 February 1969, ICJ Reports 1969.

¹⁴ *East Timor* (Portugal v. Australia), 30 June 1995, ICJ Reports 1995, par. 22; *Certain Property* (Liechtenstein v. Germany), Preliminary Objections, 10 February 2005, ICJ Reports 2005, par. 24. Bu çalışmada *Lihtenştayn v. Almanya Dâvâsı* olarak adlandırılacaktır.

Divan tarafından yapılan tanıma ek olarak, bâzı unsurlar eklenerek ilgili tanım genişletilmiş ve daha somut bir hâl alması sağlanmıştır. Kabul gören tanımlardan birisi şöyledir:

“Bir uyuşmazlık, bir tarafın taleplerinin veya iddialarının diğer tarafça ret veya inkâr edildiği yâhut bunlara karşı taleplerin ileri sürüldüğü maddî, hukukî veya siyâsî bir konu hakkında belirli bir anlaşmazlık olarak tanımlanabilir.”¹⁵

Her iki tanım göz önünde tutularak incelendiğinde, bir uyuşmazlığın belirli konuda olması ve birbiriyle çatışan iddialar içermesi, ayırıcı unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Yapılan tanımlardan yola çıkarak her anlaşmazlığın teknik anlamda bir uyuşmazlık teşkil etmeyeceği söylenebilse de, söz konusu tanımların kesin ölçü verdiği de söylenememektedir. O hâlde, her somut olayın bir uyuşmazlık olup olmadığının belirlenmesi için ayrıca değerlendirme yapmak gerekecektir. Bununla birlikte söz konusu tanımların konusu belirli bir anlaşmazlık veya çatışma hâlini gerekli kıldığını dikkate alarak taraflar arasında doğrudan veya dolaylı iletişim arandığı sonucuna ulaşılabilir; zîra anlaşmazlıklar dil yoluyla yâhut fiillerle dışa vurulur.¹⁶

Bir tarafın kendi iddialarını diğer tarafa bildirmesi üzerine diğer tarafın söz konusu iddialara karşı çıkması, genel itibarıyla uyuşmazlığın varlığının tespiti için gerekli görülmele birlikte bâzı ayrık durumlarında iletişim şartının farklı yorumlandığına da rastlanmaktadır.¹⁷ Bu konuda kesinlik ancak uluslararası yargı organlarının uygulaması ile sağlanmakta, bir uyuşmazlığın var olup olmadığına yargı organları karar vermektedir; zîra ilgili durumun uyuşmazlık olarak nitelendirilmesi uluslararası mahkemelerin yargı yetkisini kullanabilmeleri için gerekli şartlardan biridir. Örneğin, UAD Statüsü'nün 36/2, 38/1 ve 40/1 maddeleri gereği Divan ancak bir uyuşmazlık söz konusu ise yargı yetkisine sâhiptir.¹⁸ Kezâ

¹⁵ Merrills, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 1.

¹⁶ L. Mather, “Disputes, Social Construction and Transformation of”, **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, ed. Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, Elsevier, Amsterdam; New York, 2001, ss. 3772-3776, s. 3772.

¹⁷ Christoph Schreuer, “What is a Legal Dispute?”, **International Law between Universalism and Fragmentation, Festschrift in Honour of Gerhard Hafner**, ed. Isabelle Buffard vd., Martinus Nijhoff Publishers, Hollanda, 2008, ss. 959-978, s. 961-965.

¹⁸ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün resmî çevirisi için bkz: Sanfransisko'da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun, R.G., 24 Ağustos 1945, Sayı: 6092; Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, 5. Bası, Beta Basım, İstanbul, 2009, ss. 135-149.

UAD Statüsü madde 36/2: “İşbu Statüye taraf olan Devletler, herhangi bir zaman, aynı vecibeyi kabul eden herhangi bir başka Devlete karşı, mevzuu aşağıda gösterilmiş olan hukukî mahiyette uyuşmazlıkların hepsi hususunda Divanın kaza hakkını bihakkın ve özel anlaşma olmaksızın, mecburî olarak tanıdıklarını beyan edebilirler:

Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin uygulanışı veya yorumlanmasına ilişkin uyuşmazlıklarda ilgili sözleşmenin Kısım XV hükümleri uyarınca yargı yetkisini hâizdir.¹⁹

Uluslararası uyuşmazlık ise uyuşmazlığın karakteristik olarak uluslararası nitelik taşıması gerektiğini ifâde eder. Uyuşmazlığın uluslararası karakterde olması için uluslararası hukuk kişileri arasında olması ve uluslararası düzeyde sonuç doğurması gerekir.²⁰

Görevi önüne gelen uyuşmazlıkları uluslararası hukuka göre çözmek olan Divan, kurulduğu günden beri uyuşmazlık kavramına dâir kayda değer içtihat oluşturmuştur. Divanın uyuşmazlık kavramına ilişkin yaptığı yorumlar ve oluşturduğu çerçeve, uluslararası uyuşmazlığın ne olduğu ve varlığının nasıl anlaşılacağı gibi temel sorulara cevap bulmada en önemli kaynaklardan biri olacaktır.

Gerek BM Andlaşması gerekse diğer uluslararası andlaşmalar uyarınca ortaya çıkan barışçı çözüm yükümlülüğü ancak bir uyuşmazlık mevcut ise söz konusu olacaktır.²¹ Hâliyle uyuşmazlığın varlığının nasıl anlaşılacağı sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Fakat uyuşmazlığın yargı organı tarafından çözülmesi için gereken zaman şartları ve uyuşmazlığın teorik durumdan ibâret olmaması gibi şartlar bu başlık altında incelenmeyecektir; anılan hususlar uyuşmazlıkların barışçı çözümünde kullanılan yargısal yolların konusudur.

Yukarıda belirtilen ve taraflar arası iletişimin varlığı varsayımına dayanan uyuşmazlık tanımlarını, Divan kararları ışığında incelediğimizde, bir uyuşmazlığa vücut veren iletişim sürecinin iletişimin geldiği seviye üzerinden ölçüldüğü gözlenmektedir. Bu süreçte ile-

a) Bir andlaşmanın yorumlanması;

b) Devletlerarası hukuka ait her husus;

c) Sâbit olduğu takdirde, milletlerarası bir taahhüdün ihlâlini teşkil edebilecek olan her olayın gerçekliği;

d) Milletlerarası bir taahhüdün ihlalinin icabettirdiği tazminatın mahiyet veya vüs'ati.”;

UAD Statüsü madde 38/1: “Ödevi, kendisine havale edilen uyuşmazlıkları devletlerarası hukuka uygun olarak çözmek olan Divan ...”;

UAD Statüsü madde 40/1: “İşler, hale göre, ya tahkimnamenin tebliği ile, ya bir dilekçe ile, Grefyeye hitaben Divana arz edilir. Her iki halde, uyuşmazlığın mevzuu ve taraflar gösterilmiş olmalıdır.”

¹⁹ Sözleşmenin metinleri için bkz: United Nations Convention on the Law of the Sea, 10 December 1982, **United Nations Treaty Series Vol. 1833**, United Nations, New York, 1998; Türkçe çeviri için bkz: Selami Kuran vd., **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2011, ss. 180-191.

²⁰ John Merrils, “The Means of Dispute Settlement”, a.g.m., s. 563.

²¹ BM Andlaşması madde 2/3: “Teşkilâtın Üyeleri, milletlerarası mahiyetteki uyuşmazlıklarını milletlerarası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye koymayacak şekilde barış yolları ile çözerler.”

tişimin yoğunluğunun incelenmesi genel kıstası oluştururken, karşı çıkma unsurunun bulunmaması ve cevap vermekten kaçınma hâllerinde ise farklı bir yöntem izlendiği görülmektedir.²²

Uluslararası Adalet Divanı, 2012 yılında *Belçika v. Senegal Dâvâsı*'nda²³, Senegal'in yapmış olduğu ve Belçika ile aralarında İşkencenin Önlenmesine Dâir Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin yorumlanmasına ilişkin bir uyuşmazlık bulunmadığı ve bu sebeple Divanın yetkili olmadığı şeklindeki îtirâza yönelik şu tespiti yapmıştır:

“Divan hatırlatır ki, bir uyuşmazlığın var olduğunun kabul edilmesi için ‘bir tarafın savlarına diğer tarafça karşı çıkılmalı’... ‘bir uyuşmazlığın varlığı objektif belirleme konusudur’...”²⁴

Alıntılan kısma ilişkin dikkat çeken ilk husus, uyuşmazlığın tespîtinin objektif bakış açısıyla yapılması gerektiği, bu sebeple maddî vâkıalara göre uyuşmazlığın varlığının belirlenmesinin îcap ettiği. Hâliyle bir tarafın konuyu ne kadar önemseydiği veya diğer tarafın hangi amacı güttüğü gibi sübjektif iddialar etkisiz kalacaktır. Divan, 1950 yılında verdiği *Barış Andlaşmalarının Yorumlanması Danışma Görüşü*'nde²⁵ taraflar arasında gerçekleşen diplomatik değiş tokuşun bir uyuşmazlığı açığa çıkarıp çıkarmadığı sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“Bir uluslararası uyuşmazlığın varlığı hususu objektif bir belirlemenin konusudur. Uyuşmazlığın varlığının sâdece inkâr edilmesi, o uyuşmazlığın yokluğunu kanıtlamaz. Divana sunulan diplomatik yazışmalarda Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve Amerika Birleşik Devletleri ile bağlantılı hareket eden Birleşik Krallık; Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'yı Barış Andlaşmalarının insan haklarını ve temel özgürlükleri düzenleyen hükümlerini farklı şekillerde ihlâl etmekle itham etmiş ve bu üç Hükûmeti Andlaşmalar çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli tedbirleri almaya çağırmıştır. Diğer yandan, bahsedilen üç Hükûmet, ithamları reddetmiştir. Bu sûretle iki tarafın da belirli andlaşma yükümlülüklerinin yerine getirilmesi veya getirilmemesi hususunda açıkça karşıt görüşler savunduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Böyle bir durumla karşılaşan Divanın uluslararası uyuşmazlıkların ortaya çıktığı sonucuna ulaşması gerekecektir.”²⁶

²² Schreuer, “What is a Legal Dispute?”, s.961-965.

²³ Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), 20 July 2012, ICJ Reports 2012. Bu çalışmada Belçika v. Senegal Dâvâsı olarak adlandırılacaktır.

²⁴ Belçika v. Senegal Dâvâsı (Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite), ICJ Reports 2012, par. 46.

²⁵ Interpretation of Peace Treaties, Advisory Opinion, ICJ Reports 1950, March 30th 1950. Bu çalışmada Barış Andlaşmalarının Yorumlanması Danışma Görüşü olarak anılacaktır.

²⁶ Barış Andlaşmalarının Yorumlanması Danışma Görüşü (Interpretation of Peace Treaties), ICJ Reports 1950, s. 13.

Görüldüğü üzere, Divan, gerçekleştirilen diplomatik iletişim vâsıtasıyla her iki tarafın açıkça çatışan görüşlerini ortaya koyması sonucu uyuşmazlığın varlığı için gerekli olan iletişim yoğunluğunun sağlandığına kanaat getirmiştir. Bir tarafın uyuşmazlığın varlığını inkâr etmesi, tarafların birbirleriyle çelişen iddialarını dikkate alındığında geçersiz kalacaktır. *Güney Batı Afrika Dâvâları*'nda²⁷ ise Divan, kendi yargı yetkisinin varlığını tespit etmek için öncelikle bir uyuşmazlığın var olup olmadığını incelemiş ve yukarıda verilen görüşüne uygun şekilde tarafların açıkça karşı karşıya geldiğinin gösterilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Şüphesiz, devletler arasında belirtilen durumun ispâtı ancak diplomasi kanalları kullanılarak yeterli iletişimin sağlanması ile mümkündür. Karârın ilgili kısmı şöyledir:

“Diğer bir deyişle, görülen bir dâvâda taraflardan birinin uyuşmazlığın var olduğunu iddia etmesi yeterli değildir. Uyuşmazlığın varlığına ilişkin sâdece bir iddia nasıl ki uyuşmazlığın varlığına dâir yeterli kanıt değilse, uyuşmazlığın varlığının inkârına ilişkin bir iddia da yokluğuna dâir yeterli kanıt değildir. Kezâ dâvâyâ dâhil olan iki tarafın menfaatlerinin çatıştığıın gösterilmesi de yeterli değildir. Bir tarafın taleplerine diğer tarafın açıkça karşı çıktığının gösterilmesi gereklidir.”²⁸

2005 yılında açıkladığı *Lihtenştayn v. Almanya* karârında da Divan, bu konudaki görüşlerini teyit etmiş ve görüşlerinin artık yerleşik içtihat hâlini aldığını ifâde etmiştir. Almanya'nın Lihtenştayn'ın isteği üzerine girilen diplomatik danışma sonucunda bir uyuşmazlığın varlığının kabul edildiği anlamının çıkmayacağı ve Divanın farklı hukukî görüşlerin tartışılmasını belirli bir eşiğe ulaşmadan uyuşmazlığın varlığına delil olarak kabul etmesi gerektiği yönündeki savunması benimsenmemiştir. Divanın görüşü şöyledir:

“Divan böylece görmektedir ki, mevcut yargılamada Lihtenştayn tarafından tertip edilen maddî ve hukukî şikâyetler Almanya tarafından inkâr edilmektedir. Artık yerleşmiş içtihadı uyarınca Divan, bu inkâr etmenin sonucunda, Lihtenştayn ve Almanya arasında bir hukukî uyuşmazlık bulunduğu hükmetmektedir.”²⁹

Böylelikle Divanın uyuşmazlık öncesi iletişime ilişkin ortaya koymuş olduğu eşğin gayet düşük olduğu görülmektedir. O hâlde, Divanın bir uyuşmazlığın varlığına kanıt kabul ettiği iletişim yoğunluğunun birbiriyle çatışan görüşlerin ortaya konması olduğu, yoğun görüş değiş tokuşuna veya danışmaya ihtiyaç duyulmadığı söylenebilecektir.³⁰

²⁷ South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa), Preliminary Objections, Judgment of 21 December 1962, ICJ Reports 1962. Bu çalışmada Güney Batı Afrika Dâvâları olarak anılacaktır.

²⁸ Güney Batı Afrika Dâvâları (South West Africa Cases), ICJ Reports 1962, s. 26.

²⁹ Lihtenştayn v. Almanya Dâvâsı (Certain Property), ICJ Reports 2005, par. 25.

³⁰ Schreuer, “What is a Legal Dispute?”, a.g.m., s. 962, 963.

Gelinen aşamada, taraflardan birinin diğer tarafa cevap vermemesi durumunda ne olacağı sorusu akla gelmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi ilişkilerin normal işleyişinde, uyuşmazlığın ortaya çıkması için bir tarafın iddialarına diğer tarafça karşı çıkılması gerekliken, taraflardan birinin cevap vermemesi durumunda doğrudan iletişim kurulamamaktadır. Fakat bir tarafın suskun kalması, uyuşmazlığın yokluğuna sebebiyet vermeyecek, *BM Genel Merkezi Andlaşması Danışma Görüşü*'nde³¹ kabul edildiği gibi açık karşı çıkma durumu olmasa dahi fiilî durumun savlar çatışmasını göstermesi hâlinde uyuşmazlık var kabul edilecektir. Divanın bu husustaki görüşü, ABD - İran arasında yaşanan diplomatik rehine krizinde tutunduğu tavır uyarınca şu şekildedir:

“Divan huzurundaki yargılamaya katılmayan İran, Birleşik Devletler gözünde Sözleşmeleri ihlâl etmiştir ama Divanın bildiği kadarıyla, İran hiçbir zaman davranışlarının ihlâl oluşturmayacağından bahisle Sözleşmelerin yorumlanmasına dâir bir alternatif yorumu savunmamıştır. Divan, uyuşmazlığın varlığını (yargı yetkisine sâhip olduğunu) belirlemek maksadıyla İran'ın tutumunu araştırmaya gerek görmemiştir...”³²

Diğer olasılık da birbirine zıt görüşler ifâde edilmemesine rağmen uyuşmazlığın giderilmesi için bir adım atılmaması hâlinde ortaya çıkmaktadır. Böyle bir örnek, Divanın karşısına *BM Genel Merkezi Andlaşması Danışma Görüşü*'nde gelmiştir. Söz konusu olayda, her ne kadar ABD tarafından verilen cevaplarda BM'nin görüşlerine karşı çıkan resmî bir ifâdede bulunulmamışsa da, ABD tarafından çıkarılan terörizm karşıtı kânun sonucu Filistin Kurtuluş Örgütüne âit BM Gözlemci Misyonunun kapatılması için dâvâ açılmıştır. BM Genel Kurulu, Divandan, ABD'nin ilgili andlaşma uyarınca tahkime gitme yükümlülüğü altında olup olmadığını tespit etmesini istemiştir. Divanın ilgili talebi görüşürken önce andlaşmanın ilgili hükümleri gereği bir uyuşmazlığın vücut bulup bulmadığını incelemesi gerekmiştir. Divan karârında şunu dile getirmiştir:

“Divanın gözünde, bir andlaşma tarafının diğer tarafın davranışları veya kararlarına karşı ihtarda bulunduğu ve bu hususun andlaşmaya aykırılık teşkil ettiğini iddia ettiği yerde, itham edilen tarafın sâdece uluslararası hukuk kapsamında tutumunu haklı gösterecek hiçbir sav ileri sürmemesi, tarafların çatışan tavırlarının bir andlaşmanın

³¹ Applicability of the Obligation to Arbitrate under Section 21 of the United Nations Headquarters Agreement of 26 June 1947, Advisory Opinion, 26 April 1988, ICJ Reports 1988. Bu çalışmada BM Genel Merkezi Andlaşması Danışma Görüşü olarak adlandırılacaktır.

³² BM Genel Merkezi Andlaşması Danışma Görüşü (Applicability of the Obligation to Arbitrate under Section 21 of the United Nations Headquarters Agreement of 26 June 1947), ICJ Reports 1988, par. 38.

yorumlanması veya uygulanması hakkında bir uyuşmazlığa vücut vermesini engellemez.”³³

Verilen karardan hareketle, Divanın bir uyuşmazlığın varlığına kanıt olarak aradığı iletişim yoğunluğunun birbiriyle çatışan görüşlerin ortaya konması olduğu şeklindeki tespitin her durumda geçerli olmadığı söylenebilir. Birbiriyle zıt görüşlerin açıkça dile getirilmemesi, uyuşmazlığın doğumuna engel olmayacaktır. Özellikle tarafların dış ilişkilerindeki suskunlukları ortaya çıkan fiilî durumu örtemeyecektir. Divan, görüşünü *Kamerun v. Nijerya Dâvâsı* 'nda daha açık biçimde şöyle ifade etmiştir:

“Dahası, Divan sınırın tamamına dâir Nijerya'nın açık muhâlefetinin olmadığını not eder. Bununla birlikte, hukukî veya maddî bir noktaya ilişkin anlaşmazlık, hukukî görüşlerin veya menfaatlerin çatışması veya bir tarafın iddiasına diğer tarafın karşı çıkmasının muhakkak *expressis verbis* (açıkça) ifade edilmesi gerekmektedir. Diğer meselelerde olduğu gibi, ilgili tarafın açıklanmış görüşü ne olursa olsun, bir uyuşmazlığın varlığı belirlenirken bir tarafın konumu veya tavrı çıkarım yapmak sûretiyle saptanabilir.”³⁴

UAD kararları toplu hâlde incelediğinde, uyuşmazlığın varlığının esas ölçüsünün bir tarafın diğer tarafın talepleri uyarınca hareket etmeye yanaşmaması olduğu sonucuna varılmaktadır.³⁵ Nitekim Divanın, 2011 yılında *Gürcistan v. Rusya Dâvâsı* 'nda³⁶ “... bir uyuşmazlığın varlığı bir devletin cevap vermesinin beklendiği durumlarda bunu yerine getirmemesinden çıkarılabilir” şeklindeki belirlemesi ile ilgili sonuç teyit edilmiştir.³⁷

Mevcut başlığa dâir son olarak bahsedilmesi gereken husus, aksi öngörülmediği müddetçe genel uluslararası hukuk altında yapılan uyuşmazlık tanımının bölgesel uluslararası hukuk veya uluslararası hukukun çeşitli uzmanlık alanlarında da geçerli olduğudur. 2011 yılında *Gürcistan v. Rusya Dâvâsı* 'nda, Divan, Rusya'nın Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'de uyuşmazlık kavramının genel ulusla-

³³ BM Genel Merkezi Andlaşması Danışma Görüşü, ICJ Reports 1988, par. 38.

³⁴ Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria, Preliminary Objections, Preliminary Objections, 11 June 1998, ICJ Reports 1998, par. 89 (Latince terimin Türkçesi eklenmiştir). Bu çalışmada Kamerun v. Nijerya Dâvâsı olarak adlandırılacaktır.

³⁵ Schreuer, “What is a Legal Dispute?”, a.g.m., s. 965.

³⁶ Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, 1 April 2011, ICJ Reports 2011. Bu çalışmada Gürcistan v. Rusya Dâvâsı olarak anılacaktır.

³⁷ Gürcistan v. Rusya Dâvâsı (Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination), ICJ Reports 2011, par. 30.

rarası hukukta tanındığından daha dar tanıma işâret ettiği yönündeki iddiasını kabul etmemiştir.³⁸ Divan, genel anlamda anlaşılan uyuşmazlık kavramından farklı bir anlamı gerektiren herhangi bir nedene rastlamamıştır.³⁹

B. Benzer Kavramlardan Ayırt Edilmesi

1. Durum

Uyuşmazlık kavramı ile kıyaslandığında durum (situation) kavramı, daha geniş bir içeriğe sâhiptir. Durum, ilgili aktörler arasında gerçekleşen olayların, şartların ve ilişkinin tamamıdır ve uyuşmazlığı da kapsayan genel bir kavramdır.⁴⁰ Belirli bağlamda, karmaşık olaylar zincirinin birbiriyle ilintili birden fazla uyuşmazlığa yol açtığı hâllerde bir durumun varlığından söz edilebilecektir.⁴¹ Bu bakış açısıyla, henüz uyuşmazlık hâline evrilmeyen sorunlar bir durumun parçası olabilecek ve bir durum kapsamında değerlendirilebileceklerdir.⁴² Yine birbiriyle yakından bağlantılı birçok uyuşmazlığın da bir durum dâhilinde olduğu söylenebilecektir. İsrail ve Filistin arasında yaşanan ve geçen süre içinde daha da karmaşıklaşan hâdiseler dikkate alındığında, söz konusu ilişkiyi durum biçiminde nitelendirmek mümkündür. Durum başlığı altında verilebilecek bir diğer örnek olarak ise Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu gösterilebilir.⁴³

Durum kavramı, BM Andlaşması'nın farklı maddelerinde uyuşmazlık kavramı ile yan yana geçmektedir. Söz konusu maddeler 1., 12., 34., 35. ve 36. maddelerdir. Örnek olarak alınabilecek BM Andlaşması'nın 34. maddesine göre, "Güvenlik Konseyi, herhangi bir uyuşmazlık veya *uluslararası bir anlaşmazlığa yol açabilecek ya da uyuşmazlık doğurabilecek bir durum* konusunda, bu uyuşmazlık ya da durumun süregitmesinin uluslararası barış

³⁸ Gürcistan v. Rusya Dâvâsı, ICJ Reports 2011, par. 29.

³⁹ Gürcistan v. Rusya Dâvâsı, ICJ Reports 2011, par. 29.

⁴⁰ Theodor Schweisfurth, "Article 34", **The Charter of the United Nations: A Commentary**, Second Edition, ed. Bruno Simma vd., Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 594-608, s. 600.

⁴¹ Ademola Abass, **Complete International Law**, Second Edition, Oxford University Press, Hampshire, 2014, s.493.

⁴² Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, a.g.e., s.69.

⁴³ Dağlık Karabağ sorunu hakkında detaylı bilgi için bkz: Cavid Abdullazade, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.

ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürme eğiliminde olup olmadığını saptamak için soruşturmada bulunabilir".⁴⁴ Güvenlik Konseyine sâdece uyuşmazlıklar konusunda yetki verilmemiş, uyuşmazlığa veya anlaşmazlığa yol verebilecek durumlarda da yetki kullanımı mümkün kılınmıştır. Böylece Konseyin yetkisi olabildiğince geniş tutulmuştur. Durum kavramı, Birleşmiş Milletler üyelerinin genelini ilgilendiren ve BM Andlaşması'nın temel ilkelerinin ihlâlinin söz konusu duruma müdâhale edilmesini gerekli kıldığı hâllerde dikkate alınacaktır.⁴⁵ Genel îtibârıyla, bahsedilen düzenlemelerde, uluslararası barış ve güvenliğin tesîsi ve muhâfazası adına erken müdâhaleye olanak sağlayan bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Etkin şekilde işleyen örgütsel yapıyı gerek zaman gerekse konu açısından daha geniş bir imkâna kavuşturacak yetki düzenlemesi yapılmıştır.

Uyuşmazlık ile durum arasındaki farkı îzâh ettikten sonra belirtmek gerekiyor ki, bir konunun uyuşmazlık veya durum olarak nitelendirilmesi önemli hukukî sonuçlar doğurmaktadır.⁴⁶ İlk sonuç, BM Andlaşması'nın 27. maddesinin 3. paragrafı çerçevesinde aynı anlaşmanın VI. bölümü ile 52. maddenin 3. paragrafı uyarınca alınan kararlara ilişkin Güvenlik Konseyinde yapılacak oylamada ortaya çıkmaktadır. Anılan oylamanın konusunu oluşturan uyuşmazlığa taraf devletlerin oylamaya katılmaları yasaklanmıştır. İkinci hukukî sonuç ise BM Andlaşması'nın 32. maddesi çerçevesinde, Güvenlik Konseyine veya BM'ye üye olmayan bir devlet, Güvenlik Konseyinin incelediği uyuşmazlığa taraf ise ilgili uyuşmazlığa dâir görüşmelere oy hakkı olmadan katılabilecektir.

Nitelendirme konusunda Güvenlik Konseyi uygulamasının siyâsî nedenlerle tutarlı olmadığı, Konseyin önüne gelen olaylarda genelde durum kavramını kullanmayı tercih ettiği ve kimi zaman uyuşmazlık ve durum kavramlarını birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullandığı görülmektedir.⁴⁷

⁴⁴ BM Andlaşması'nın resmî çevirisi için bkz: Sanfransisko'da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun, R.G., 24 Ağustos 1945, Sayı: 6092; Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., ss. 86-105.

⁴⁵ Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, a.g.e., s. 343.

⁴⁶ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, a.g.e., s.69,70.

⁴⁷ Thomas Giegerich, "Article 36 UN Charter", **The Statute of International Justice: A Commentary**, Second Edition, ed. Andreas Zimmerman vd., Oxford University Press, Croydon, 2012, ss. 134-164, s.143-144.

2. Çatışma

Uyuşmazlık kavramından ayırt edilmesi gereken diğer kavram ise “çatışma (conflict)”dır. Çatışma, uluslararası hukukta kişiler arasındaki husûmet hâlini bildirmek için kullanılır.⁴⁸ Devletler örneğinden gidersek, iki devlet arasındaki ilişki genel olarak düşmanlık biçiminde ise iki devletin çatışma içinde olduğu söylenir.

Böylece “çatışma”lar, uyuşmazlıklar gibi belirli bir konuya mahsus olmayıp, genel nitelik arz ederler. Örneğin; 1979 İran Devrimi esnasında alıkonulan ABD diplomatik personeli sebebiyle ortaya çıkan uyuşmazlık iki yıl içinde çözülmüştür fakat iki devlet arasındaki çatışma hâli on yıldan uzun süre boyunca devam etmiştir.⁴⁹ Çatışmalar kimi zaman kuvvet kullanımını da içerirler ve silâhli çatışmalar biçiminde tezâhür edebilirler. Dikkat edilmesi gereken husus, bir çatışmanın varlığından söz edilebilmek için kuvvet kullanılmasının zorunlu olmamasıdır.⁵⁰

Gerek durum kavramını gerekse çatışma kavramını göz önüne aldığımızda, uyuşmazlık kavramı, taraflar arasındaki genel hoşnutsuzluk hâlinden ya da odaklanmamış ithamlardan ötede, belirlenmiş bir talep veya iddia şeklinde farklılaşmaktadır.

C. Uluslararası Uyuşmazlıkların Sınıflandırılması

1. Taraflara Göre

Uluslararası toplumda ortaya çıkan uyuşmazlıklar, birçok açıdan sınıflandırmaya tâbi tutulabilir. Uyuşmazlığın konusu, uyuşmazlığın tarafları ve uyuşmazlık çözümü için başvurulabilecek yollar sınıflandırmalarda kullanılacak kıstaslardan birkaçı olabilir⁵¹. Örneğin; devletlerarası sınır uyuşmazlıkları, devletlerarası ticârî uyuşmazlıklar veya devlet ile özel hukuk kişileri arasındaki yatırım uyuşmazlıkları gibi ayrımlar yapabilmek mümkündür.

Günümüz itibarıyla uluslararası toplum sâdece devletlerden oluşmamaktadır. Başta uluslararası örgütler olmak üzere farklı devlet dışı birimler uluslararası toplumda artan roller

⁴⁸ John Collier - Vaughan Lowe, **The Settlement of Disputes in International Law**, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 1.

⁴⁹ Collier – Lowe, **The Settlement of Disputes in International Law**, a.g.e., s. 1.

⁵⁰ Abass, **Complete International Law**, a.g.e., s. 493.

⁵¹ Richard B. Bilder, “An Overview of International Dispute Settlement”, **Emory Journal of International Dispute Resolution**, Vol. 1, No. 1, 1986, ss. 1-32, s. 13-17.

üstlenmektedirler.⁵² Uyuşmazlıkların ortaya çıkışlarını incelediğimizde, gerek gerçek kişilerin gerekse özel hukuk tüzel kişiliğine sâhip ekonomik örgütlenmelerin giderek artan şekilde uluslararası uyuşmazlıklara taraf oldukları gözlenmektedir. Bu açıdan bakınca dar anlamda uluslararası hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklar dışında, geniş anlamda taraflardan en az birisinin uluslararası hukuk kişisi olduğu uyuşmazlıklar var olabilmektedir.⁵³

Sonuç olarak denilebilir ki, uluslararası uyuşmazlıklar uluslararası hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklar ve uluslararası hukuk kişileri ile yabancı özel hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklar biçiminde sınıflandırılabilir.⁵⁴ Geline aşamada, uluslararası toplumda, başta uluslararası örgütler olmak üzere kendilerine kimi kişilik hakları tanınanların da bir uluslararası uyuşmazlığın tarafı olabileceği söylenebilecektir.

2. Uyuşmazlığın Önemine Göre

Uyuşmazlığın önemi denildiğinde iki veçheden bakmak mümkündür. Bunlardan ilki uyuşmazlığın taraflar açısından taşıdığı önemi, ikincisi ise uyuşmazlığın uluslararası toplum açısından taşıdığı önemi konu edinmektedir.

Bir uyuşmazlık taraflardan biri veya her ikisi için önemsiz olabileceği gibi çok önemli de kabul edilebilir.⁵⁵ Devletlerarasında kimi uyuşmazlıklara millî çıkarlar açısından o kadar çok önem atfedilir ki, bu tip uyuşmazlıklar “devletin şerefini ilgilendiren” veya “hayâtî” gibi sıfatlarla nitelendirilebilir. 1907 târîhli Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne Dâir Lahey Sözleşmesi bahsedilen durumun örneğini oluşturacak bir hüküm içermektedir. Sözleşme’nin uluslararası soruşturma komisyonlarını düzenleyen 9. maddesi, “tarafların şereflerine ve hayâtî nitelikte olmayan çıkarlarına ilişkin maddî olguların” aydınlatılmasında komisyonların kullanılmasının faydalı görüldüğünü belirtir.⁵⁶ Bir tarafın uyuşmazlığa verdiği değer, o tarafın beyanlarından veya davranışlarından anlaşılabilir. Örneğin;

⁵² Bkz. aş.: *Küreselleşmenin Değerlendirilmesi ve Tespitler* başlığı, ss. 141-150.

⁵³ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**., s. 1-3.

⁵⁴ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**., s. 1-3.

⁵⁵ Richard B. Bilder, “An Overview of International Dispute Settlement”, **Emory Journal of International Dispute Resolution**, Vol. 1, No. 1, 1986, ss. 1-32, s. 15.

⁵⁶ Daimî Hakemlik Mahkemesi resmî sitesinde bulunan 1907 târîhli sözleşme için bkz: http://www.pca-cpa.org/1907ENG0635.pdf?fil_id=193 (03.12.2015). 1907 târîhli sözleşmenin Türkçe çevirisi için bkz: Mahmut R. Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, Birinci Cilt, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1956, ss. 193-225. Türkiye 1899 târîhli Lahey Sözleşmesi’ne taraftır.

2014 yılında meydana gelen Kırım Krizi esnasında, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin, Kırım meselesinin Rusya için hayâtî ve târihî önem taşıdığını dile getirmiştir.⁵⁷

Uluslararası uyuşmazlıkların önemine göre yapılan sınıflandırmanın ikinci veçhesi ise uluslararası topluma ilişkindir. Özellikle devletler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların kimi zaman geniş coğrafyaları etkiledikleri ve derin travmalara sebep oldukları bir târih dersi olarak zihinlerde bulunmaktadır. İşte BM fikrinin de üzerine inşâ edildiği bu gerçekten yola çıkarak, uluslararası toplum kimi zaman uyuşmazlıklara müdâhil olmaktadır. Bahsedilen müdâhale ancak belirli düzeyde önemi hâiz uyuşmazlıklar için söz konusudur; uluslararası toplumda meydana gelen her uyuşmazlığa müdâhale edilmesi gibi bir yaklaşım bulunmamaktadır.⁵⁸

Önemli görülen uyuşmazlıklara müdâhale etme durumu daha çok siyâsî organlar önünde karşılaşılan nitelik arz etmektedir.⁵⁹ Böyle bir ayırımla güdülen amaç, bir siyâsî organın uyuşmazlığa ne zaman müdâhale etmesi gerektiği hususunda yetkisinin belirlenmesidir. Gerek Milletler Cemiyeti zamanında gerekse Birleşmiş Milletler zamanında bu konu düzenlenmiştir. Milletler Cemiyeti Misakı⁶⁰ 12. maddeye göre devletlerarası ilişkinin kesilmesine sebebiyet verecek uyuşmazlıklar için bir yetkilendirme yapılmış iken, BM Andlaşması 33. madde uyarınca devletlere “uzaması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek uyuşmazlıklar” için barışçı çözüm yükümlülüğü getirilmiştir. BM Andlaşması 34. madde ile Güvenlik Konseyine bir uyuşmazlık ya da durumun süregitmesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürme eğiliminde olup olmadığını saptamak için soruşturma yapabilme yetkisi verilmiştir.

Uyuşmazlığın önem derecesine göre yapılan ayırım, ilk bakışta önem kavramının göreceliliği dikkate alındığında sübjektif bir ayırım izlenimi verebilmektedir fakat uluslararası toplumun uyuşmazlığa verdiği değer denildiğinde uyuşmazlığın önemi için belirleyici bir vâsıta olarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

⁵⁷ Rusya Federasyonu Başkanlığı resmî sitesinde bulunan 18 Mart 2014 târihli konuşmanın resmî İngilizce çevirisi için bkz.: <http://eng.kremlin.ru/news/6889> (10.12.2014).

⁵⁸ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, s.71-72.

⁵⁹ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 86-89.

⁶⁰ Milletler Cemiyeti Misakı'nın çevirisi için bkz: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., ss. 72-80.

3. Hukukî – Siyâsî Uyuşmazlık Ayrımı

Uluslararası yargı faâliyetlerinin başlangıcından itibaren gerek doktrini gerekse uygulamayı meşgul eden önemli bir konu olarak uyuşmazlıkların hukukî veya siyâsî karakterlerinin dikkate alınarak sınıflandırılması ile karşılaşılacaktır.⁶¹ Bu ayrımın uygulamaya yansımaları, siyâsî uyuşmazlık addedilecek uyuşmazlıklara yargı organlarının bakamayacağıdır.⁶² Yargı organlarının ancak hukukî uyuşmazlık olarak addedilen uyuşmazlıkları çözebileceği, siyâsî uyuşmazlıkların ise diplomatik yollarla çözülmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu çetrefilli konuyu doktrin ve uygulama açısından farklı değerlendirmek daha iyi bir anlatım sağlayacaktır.

a. Doktrin

Uluslararası hukuk doktrininde, uyuşmazlıkların hukukî veya siyâsî olarak nitelendirilmesi konusu, köklü ve önemli bir tartışmaya vücut vermektedir. Anılan ayrımın uluslararası hukuk düzeninin gelişimi ve egemenlik teorisi arasındaki uzlaştırıcı çabaların bir sonucu olduğu ve kökünün Vattel'e kadar götürülebileceği dile getirilmiştir.⁶³ Fakat modern uluslararası hukuk doktrininde bu konudaki görüş farklılıkları, 1899 ve 1907 târîhli Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne Dâir Lahey Sözleşmeleri ile somutlaşmıştır.⁶⁴ Her iki sözleşmede, tahkim, hukukî mâhiyetteki uyuşmazlıkların çözümü için önerilmiştir.⁶⁵ Bu sûretle uyuşmazlıklar için anılan ayrımın yapılabileceği taraf devletlerce kabul edilmişse de, bir uyuşmazlığın neye dayanarak hukukî veya siyâsî olarak nitelendirilebileceği sorusuna dâir cevap verilmemiştir. Siyâsî uyuşmazlık doktrini ve aksini savunanlar şeklinde özetlenebilecek karşıt fikirlerin dört başlık altında yoğunlaştığı görülmektedir.⁶⁶

İlk olarak incelenebilecek başlık, objektif bir ölçüt dikkate alınarak ileri sürülmüştür. Bu ölçüt, uluslararası hukuk tarafından düzenlenmeyen bir alanda ortaya çıkan uyuşmazlığın

⁶¹ Hersh Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, Clarendon Press, Oxford, 1933, s. 7-25.

⁶² Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 86-87.

⁶³ Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, s. 3-9.

⁶⁴ Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, s. 10.

⁶⁵ 1899 Lahey Sözleşmesi madde 16, 1907 Lahey Sözleşmesi madde 38. Daimî Hakemlik Mahkemesi resmî sitesinde bulunan 1899 târîhli sözleşme metni için bkz: http://www.pca-cpa.org/1899ENG605c.pdf?fil_id=192.

⁶⁶ Martti Koskenniemi, "The Function of Law in the International Community: 75 Years After", **British Yearbook of International Law**, ed. James Crawford - Catherine Redgwell, Issue 79 (1), Oxford University Press, 2008, ss. 353-366, s. 358-362.

siyâsî uyuşmazlık olduğu biçimindedir. Uluslararası toplumca bilinen ve ilgili tarafça fiille-
rine gerekçe olarak gösterilen hukuk kurallarının varlığı durumunda bir hukukî uyuşmazlık-
tan söz edilebilecektir.⁶⁷ Bir başka deyişle, uyuşmazlığın çözümünde uygulanabilecek hukuk
kuralları mevcut ise o uyuşmazlık hukukî bir uyuşmazlık iken, uygulanabilecek hukuk kuralı
yoksa ortada bir siyâsî uyuşmazlık vardır.⁶⁸ Görüldüğü üzere söz konusu ölçüt altında ay-
rım gidebilmek için uluslararası toplumda hukukun düzenlemediği alanların varlığını yâni
hukukta boşluk olduğunu kabul etmek gerekecektir.⁶⁹ Bu kabul uyarınca uyuşmazlıkların
belirtilen kıstaslarla sınıflandırmaya tâbi tutulmasının asıl nedeni ise, uluslararası huku-
kun eksik, henüz tamamlanamamış bir hukuk düzeni olduğu fikridir.⁷⁰ Hukukta boşluk ol-
duğu varsayımına dayanan bu fikre iki açıdan karşı çıkmıştır. Birinci karşıt görüş Hans
Kelsen'in teorik savı iken, ikinci karşıt görüş Lauterpacht'ın uygulamadan yola çıkarak oluş-
turduğu savıdır.⁷¹

Kelsen'e göre hukukta boşluk yoktur. Eğer bir hukuk düzeni var ise, siyâsî ve eko-
nomik davranışlar da dâhil olmak üzere her türlü toplumsal davranış hukukî değerlendirme-
nin konusu olabilecektir.⁷² Bir uyuşmazlık durumunda iki olasılık mevcuttur; ya hukuk dü-
zeni taraflardan birini diğerinin istediği şekilde davranmaya zorlayan bir kural içerir ya da
hukuk düzeni böyle bir kural içermez. O hâlde değerlendirilen konu hukuken yasaklanma-
mışsa o konuda hukuken izin verme durumu meydana gelmiştir.⁷³ Bu sûretle, hukukî uyuş-
mazlık siyâsî uyuşmazlık ayrımı hukukta boşluk olduğu varsayımı ile yapılamaz.

Lauterpacht ise uluslararası yargı organlarının karşılaşılan hiçbir dâvâda karar ver-
mekten kaçınmamaları veya *non liquet* beyânında bulunmamalarından yola çıkmaktadır.⁷⁴
Uluslararası mahkemeler kıyas, genel hukuk ilkelerini uygulama, çatışan iddiaları yargısal

⁶⁷ John Westlake, **International Law Part I: Peace**, Second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1910, s. 358.

⁶⁸ Çelik, **Milletlerarası Hukuk İkinci Kitap**, a.g.e., s. 318.

⁶⁹ İlk olarak, 1870'li yıllarda Goldschmidt tarafından Uluslararası Hukuk Enstitüsü'ne (Institut de Droit International) uluslararası tahkime dâir sunulan rapor ve taslak metinde rastlanılan bu ölçütte, ülkesel uyuşmazlıklar ve andlaşmaların yorumlanmasına ilişkin uyuşmazlıklar hukukî uyuşmazlık addedilirken, vatandaşlık ve hakkaniyet gibi hususlar ise siyâsî uyuşmazlığın parçası olarak kabul edilmiştir. (Taslak metnin İngilizcesi için bkz.: James Brown Scott, **Resolutions of the Institut of International Law**, Oxford University Press, New York, 1916, s. 205-238.)

⁷⁰ Alf Ross, **A Textbook of International Law: General Part**, Longmans Green, Londra, 1947, s. 278.

⁷¹ Jochen von Bernstorff, **The Public International Law Theory of Hans Kelsen**, çev. Thomas Dunlap, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 211-212.

⁷² Hans Kelsen, **Peace Through Law**, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1944, s. 26.

⁷³ Kelsen, **Peace Through Law**, a.g.e., s. 27-29.

⁷⁴ Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, a.g.e., s. 105-135.

olarak uzlaştırma veya uluslararası toplumun ihtiyaçlarına ilişkin soyut noktalara mürâcaat etme sûretiyle uyuşmazlıkları çözmektedir.⁷⁵ Sürekli icrâ edilen ilgili faâliyetler sâyesinde, mahkemeler, önlerine gelen her uyuşmazlığa ilişkin münferit kararlar verebilme kabiliyetine sâhiptirler. Bu da demek oluyor ki, bâzı uyuşmazlıkların hukuk tarafından düzenlenmeyen bir alanda meydana gelmesinden bahisle yargılamaya yâni hukuken sonuçlandırmaya müsâit olmadıkları savı uygulama tarafından da desteklenmemektedir.⁷⁶ Sonuç itibâriyle hem teorik olarak hem de uygulama açısından hukukta boşluk olduğundan bahisle hukukî ve siyâsî uyuşmazlık ayrımı yapmak açıklanan nedenlerden dolayı isâbetli gözükmemektedir.

İkinci başlık ise sâdece teknik konuları ihtivâ eden veya önemsiz yâhut az önemli uyuşmazlıkların ancak hukuken çözülebileceği şeklindedir.⁷⁷ Bu çerçevede, uluslararası hukukun sâdece çok önemli görülmeyen konularda çözüm getirebilme yeteneğini taşıdığı iddia edilmektedir. Devletlerin şereflerine, hayâtî çıkarlarına ve egemenlik yetkilerini kullanmalarına ilişkin olduğu kabul edilecek uyuşmazlıkların, uluslararası hukuk tarafından çözülemeyecek uyuşmazlıklar kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.⁷⁸ Böylelikle önemli olarak kabul edilecek uyuşmazlıkların çözümü için siyâsî (diplomatik) yolların kullanılması gerektiği ileri sürülmüştür (*De maximis non curat praetor*).⁷⁹

Yukarıda belirtildiği üzere, uyuşmazlıklar her iki taraf veya taraflardan biri için önemsiz olabileceği gibi çok önemli de kabul edilebilir. Bu konuda objektif bir ölçüt bulmak mümkün değildir. Önemli konuların hukukî çözümün dışında tutulması ve hangi konunun önemli olduğuna da taraflarca karar verilmesi, hukukî çözümden kaçmak için taraflara sınırı olmayan bir hak tanır.⁸⁰ Böylelikle hukukî çözüm yollarının işlevsizleşmesi muhtemeldir. Hukukî çözümü anlamsızlaştıracak görüşün yerine, uygulamaya yönelik faydaları gözetilerek, tarafların “şeref” veya “hayâtî çıkar” gibi iddialarının da mahkemelerce değerlendirilebileceği ifâde edilmiştir.⁸¹ Bu hususta denilebilir ki, objektif olmayan ve uyuşmazlıkların

⁷⁵ Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, a.g.e., s. 107-135.

⁷⁶ Ross, **A Textbook of International Law: General Part**, a.g.e., s. 279.

⁷⁷ Robert Yorke Hedges, “Justiciable Disputes”, **The American Journal of International Law**, Vol. 22 No. 3, 1928, ss. 560-565, s. 560,561.

⁷⁸ Westlake, **International Law Part I: Peace**, a.g.e., s. 302,303.

⁷⁹ Önemsiz veya hafif zararların hukuka ilişkin olsa dahi yetkili mahkeme veya hukukî makam tarafından dikkate alınmayacağı anlamına gelen “De minimis non curat lex” ilkesinin zıttıdır. (Aaron X. Fellmeth – Maurice Horwitz, **Guide to Latin in International Law**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 76.)

⁸⁰ Koskeniemi, “The Function of Law in the International Community: 75 Years After”, a.g.m., s. 360.

⁸¹ Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, a.g.e., s. 351-371.

nasıl çözüleceğini tamamıyla taraflardan birinin takdirine bırakan söz konusu ölçütün kabul edilmesi mümkün değildir. Uluslararası uygulama da geniş yelpazede verdiği kararlar ile pekâlâ çok önem atfedilen uyuşmazlıklara çözüm getirebileceğini göstermiştir.⁸²

Üçüncü başlık altında ise, siyâsî uyuşmazlık hukukî uyuşmazlık ayrımı için hukukî değişim ihtiyacı ön plana çıkarılmaktadır. Uluslararası hukukun mevcut düzenlemelerinin reddedildiği ve yeni bir çözümün önerildiği bu tip durumların siyâsî uyuşmazlıklara vücut vereceği ifade edilmektedir.⁸³ Zîra mevcut kurallar artık geçerliliğini yitirmiş bir siyâsî düzenin eseri olabilecek ve geçerli olmayan bir statükoyu muhâfaza etmeyi amaç edinmiş bulunabilecektir. Taraflar arasında statükodan kaynaklanan uyuşmazlığın ancak diplomatik yollar ile çözülebileceği, bu nedenle böyle uyuşmazlıkların siyâsî uyuşmazlık olarak kabul edilmesi gerektiği dile getirilmiştir.⁸⁴

Uluslararası toplumda ortaya çıkan yeni ihtiyaçların normatif çerçeveye oturtulabilmesi için gerekli olan yasama organı bulunmamaktadır. Bu sebeple hukuk dışı, siyâsî karakterli yolların devreye girmesi gerekli görülmektedir. Fakat Lauterpacht, değişim ihtiyacının tatmini konusunda mevcut hukuk düzeni içinde geliştirilen kurumların yeterli olduğunu savunmaktadır. Başta *rebus sic standibus* olmak üzere, hakkın kötüye kullanılmasının hukuk düzenince korunmaması ve hakkaniyet ilkeleri vâsıtasıyla geçerliliğini yitirmiş kuralların yeniden değerlendirilmesi sûretiyle hukukun değiştirilebileceği kanaatindedir.⁸⁵ Nitekim hukukun egemen bir otoriteden sâdır olan kurallar şeklinde kabul edildiği eski pozitivist düşünce, uluslararası yargı organlarının kullandığı yorum teknikleri ve ölçülülük ilkesi gibi vâsıtalarla geçersiz kılınacak ve değişim önemli ihtiyaçlara yönelik olarak gerçekleştirilecektir.⁸⁶

Uluslararası yargının yasama benzeri bir işlevi yerine getirmesi şeklinde tezâhür edecek anılan durumun, haklı bir beklenti olup olmadığı tartışmaya açıktır. Zîra târih boyunca yargı organlarının hukukun gelişimi için ciddî görevler üstlendiği Anglosakson sisteminde

⁸² Çalışmanın bir sonraki başlığı olan *Uygulama* başlığında, kuvvet kullanılmasından bağımsızlık ilânına kadar pek çok önemli konuda Divan'ın verdiği kararlardan alıntılar yapılmıştır.

⁸³ Bozkurt - Kütükçü - Poyraz, **Devletler Hukuku**, a.g.e., s. 240.

⁸⁴ J. L. Brierly, **The Law of Nations: An Introduction to the International Law of Peace**, Oxford University Press, Oxford, 1942, s. 225.

⁸⁵ Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, a.g.e., s. 245-330.

⁸⁶ Koskeniemi, "The Function of Law in the International Community: 75 Years After", a.g.m., s. 361.

bile, tatmin edici çözümlerin üretilmediği hususlarda yasama faaliyetlerine ihtiyaç duyulduğunun hatırlanması gerektiği ifade edilmiştir.⁸⁷ Hukukî uyumsuzluk - siyâsî uyumsuzluk ayrımında dile getirilen en güçlü savın bu görüş olduğu söylenebilir. Söz konusu tartışma açısından gözden kaçırılmaması gereken konu, uluslararası düzlemin dinamik bir alan olduğudur. Anglosakson sisteminin bir ulusal sistem olduğu gerçeğinden hareketle, uluslararası toplumda ayrılmış kuvvetler düzeninin olmamasının farklılık getireceği düşünülebilir. Uluslararası toplumda hukuk oluşturma faaliyetleri merkezi bir otoritenin yokluğundan dolayı farklı mecrâ ve yöntemlere konu olabilmektedir. Özellikle uluslararası yargının ulusal düzeyden farklı işlevleri yerine getirebildiği ve hukuk oluşturmada etkin rol aldığı kabul edilmelidir.⁸⁸ Öte yandan, yargılama faaliyetlerinden umulan bu tip beklentilere şüpheyle yaklaşıldığı ve belirli tipteki uyumsuzluklar için yargılamanın yerine getireceği yasama benzeri işlevin faydasının sorgulandığı da görülmektedir.⁸⁹

Son başlık ise hukukî ve siyâsî uyumsuzluk ayrımını hak ve çıkar kavramı üzerinden değerlendirilmesi ile alakalıdır. Buna göre, uluslararası hukuk düzeninde tanınan haklara ilişkin anlaşmazlıklar birer hukukî uyumsuzluk iken, sùjelerin çıkarlarına ilişkin anlaşmazlıklar ise siyâsî uyumsuzluk olacaktır. Anılan ölçütün uygulanabilmesi için taraflardan birinin veya ikisinin de, iddialarını hakları üzerinden değil çıkarları üzerinden tanımlamaları gerekmektedir.⁹⁰ Böylelikle taraflar, var olan gerçek bir hukukî sorunu gidermek için değil de belirli siyâsî amaçlara ulaşmak için hareket etmekteyseler ortada bir siyâsî uyumsuzluk bulunmaktadır.⁹¹ Fakat bu görüş, başta çıkar ve hak kavramı arasındaki ayrımın sübjektif karakterini dikkate aldığımızda yetersiz gözükmektedir. UAD da, uluslararası uyumsuzlukların doğası gereği siyâsî gayelere araç olabileceklerini fakat uyumsuzluğun hukukî karakterinin

⁸⁷ Max Sørensen, **Manual of Public International Law**, St. Martin's Press, London, 1968, s. 677-678.

⁸⁸ Alan E. Boyle - C. M. Chinkin, **The Making of International Law**, Oxford University Press, 2007, s. 260-300; Armin von Bogdandy - Ingo Venzke, "International Courts as Lawmakers", **International Dispute Settlement: Room for Innovations?**, ed. Rüdiger Wolfrum - Ina Gätzschmann, Springer, Heidelberg, 2013, ss. 159-327, s. 162-177.

⁸⁹ Vaughan Lowe, "The Function of Litigation In International Society", **International and Comparative Law Quarterly**, Volume 61 Issue 01, 2012, ss. 209 – 222, s. 212-214. Yazar; kuvvet kullanma konusunun dâhil edilebileceği hukukun değişken olduğu alanlara, uluslararası toplumun sistematik sorunlarına, uygulanması hâlinde içinde bulunduğu hukuk düzenini dışlayacak ihtiyatsız kararlara ve devletlerin hayâtî addettiği hususlarda yahut şereflerine ilişkin konularda verilecek kararlara dâir şüphesini dile getirmektedir.

⁹⁰ Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, a.g.e., s. 350-352.

⁹¹ Rosalyn Higgins, "Policy Considerations and the International Judicial Process", **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 17, No. 1, 1968, ss. 58-84, s.71-12.

bundan etkilemeyeceğini belirtmiştir.⁹² Aksi yorum neredeyse tüm uyuşmazlıkların siyâsî bir uyuşmazlık şeklinde kabûlüne bile yol açabilecektir. Daha da önemlisi bir değişim aracı olarak çıkar kavramının kullanılması hukukî güvenilirlik açısından ciddî sorun teşkil edebilecektir; hukuken tanınan hakların ihlâli çıkarlara dayandırılacaktır.

b. Uygulama

Târihsel açıdan bakıldığında birçok uluslararası andlaşmanın hukukî ve siyâsî uyuşmazlık ayrımını kabul ettiği görülmektedir. Bu durum uluslararası yargı organlarının yetkisini belirleyen andlaşmalarda belirginleşmektedir. Öncelikle belirtmek gerekiyor ki, uluslararası yargı organları her uyuşmazlığı giderme yetkisine sâhip değildir; uyuşmazlığın hukukî bir uyuşmazlık olması gerekmektedir. Örneğin; BM Andlaşması madde 36/3 gereğince Güvenlik Konseyi uyuşmazlık taraflarına tavsiyelerde bulunurken genel kural olarak, hukukî nitelikteki uyuşmazlıkların taraflarca Uluslararası Adalet Divanı Statüsü hükümlerine göre Divana sunulması gerektiğini de göz önünde tutacaktır. Yine, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü 36. madde paragraf 2'ye göre, Divanın yetkisi hukukî mâhiyetteki uyuşmazlıklara ilişkindir.

Anılan hüküm birçok dâvâ ve danışma görüşünde Divan tarafından değerlendirilmiştir. Örneğin; 1978 târîhli *Ege Denizi Kıta Sahanlığı Dâvâsı*'nda,⁹³ Türkiye'nin uyuşmazlığın "yüksek derecede siyâsî mâhiyeti" sebebiyle Divanın yargı yetkisi olmadığı yönündeki tezini, söz konusu uyuşmazlıkta her iki devletin de hukuken tanınmış haklarının iddiaların temelinde olmasından yola çıkarak reddetmiştir.⁹⁴

Divan, iki yıl sonra *Tahran Rehineleri Dâvâsı*'nda⁹⁵ hukukî ve siyâsî uyuşmazlık arasındaki ilişki üzerine etraflıca bir tespitte bulunmuştur. Divana göre hukukî uyuşmazlıkların siyâsî uyuşmazlıkların parçası olması doğaldır ve bu durumun Divanın yargı yetkisini engellediği tezi, Divanın temel işlevi olan uyuşmazlıkların barışçı çözümünü sağlama ile

⁹² Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras), Jurisdiction and Admissibility, 20 December 1988, ICJ Reports 1988, par. 52; Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, 22 July 2010, ICJ Reports 2010, par. 27.

⁹³ Aegean Sea Continental Shelf, 19 December 1978, ICJ Reports 1978. Bu çalışmada Ege Denizi Kıta Sahanlığı Dâvâsı olarak anılacaktır.

⁹⁴ Ege Denizi Kıta Sahanlığı Dâvâsı (Aegean Sea Continental Shelf), ICJ Reports 1978, par. 31.

⁹⁵ United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, 24 May 1980, ICJ Reports 1980. Bu çalışmada Tahran Rehineleri Dâvâsı olarak adlandırılacaktır.

bağdaşmamaktadır. İran'ın mevcut dâvânın İran ve ABD arasındaki karmaşık ve geniş kapsamlı bir durumun marjinal ve ikincil nitelikteki yönünü teşkil ettiği biçimindeki savunmasını şöyle değerlendirmiştir:

“... egemen devletler arasındaki hukukî uyumsuzluklar, doğaları gereği siyâsî bağlamda meydana gelir ve sıklıkla ilgili devletler arasındaki daha geniş ve uzun süreli siyâsî uyumsuzluğun bir unsurunu oluştururlar. Fakat Divanın önündeki hukukî uyumsuzluk bir siyâsî uyumsuzluğun unsuru olduğu için, Divanın taraflar arasındaki hukukî sorunları çözmeyi reddetmesi gerektiği daha önce ileri sürülmemiştir. Kezâ Divanın işlevleri ve yargı yetkisine dâir böyle bir görüşün temeli olacak hiçbir hüküm BM Andlaşması ve Divan Statüsü'nde bulunmamaktadır; eğer Divan yerleşik içtihadına rağmen belirtilen görüşü benimserse, Divanın uluslararası uyumsuzlukların barışçı çözümündeki yeri üzerine kapsamlı ve mesnetsiz bir sınırlama dayatmış olacaktır.”⁹⁶

1984 târihli *Nikaragua Dâvâsı*⁹⁷ kararında ise, ABD tarafından uyumsuzluğun kuvvet kullanımı içerdiği için siyâsî organ olan Güvenlik Konseyince ele alınması gerektiği yönündeki iddiasını, Divanın bir siyâsî işlevi yerine getirmediği ve bu sebeple BM Andlaşması 12. madde gibi ayırt edici hükmün olmadığından bahisle kabul etmemiştir. Karârın ilgili kısmı şu şekildedir:

“BM Andlaşması'nın 12. maddesinde Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi arasında bir uyumsuzluk veya duruma dâir görev ayrımını açıkça belirten hüküm bulunmaktadır... BM Andlaşması'nda Divan ile Güvenlik Konseyi ilişkisine dâir benzer bir hüküm bulunmamaktadır. Konseye tahsis edilmiş siyâsî mâhiyetli işlevler var iken, Divan tamamıyla yargısal işlevler yerine getirmektedir. Böylece her iki organ aynı olaya ilişkin ayrı fakat tamamlayıcı işlevleri yerine getirebilir.

Ayrıca hatırlanmalıdır ki, Korfu Boğazı Dâvâsı'nda görüldüğü gibi (I.C.J. Reports 1949, s. 4), Divan sâdece siyâsî îmâ içerdiği için veya ciddî kuvvet kullanımı unsurları dâhil olduğu için önüne getirilen bir dâvâdan kaçınmamaktadır.”⁹⁸

Divan 1980 yılında bildirdiği danışma görüşünde “siyâsî değerlendirmelerin baskın olduğu durumlarda bir uluslararası örgütün Divandan danışma görüşü almasının bilhassa

⁹⁶ Tahran Rehineleri Dâvâsı (United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran), ICJ Reports 1980, par. 37.

⁹⁷ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Jurisdiction and Admissibility, 26 November 1984, ICJ Reports 1984. Bu çalışmada Nikaragua Dâvâsı olarak adlandırılacaktır.

⁹⁸ Nikaragua Dâvâsı (Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua), ICJ Reports 1984, par. 95-96.

gerekli olduğunu” ifâde etmiştir.⁹⁹ *Nükleer Silâhların Kullanılması veya Kullanma Tehdidinin Meşrûiyeti Danışma Görüşü*’nde ise Divanın yetkisinin belirlenmesinde siyâsî değerlendirmelerin belirleyici olmadığını şöyle ifâde etmiştir:

“Divan, danışma görüşü talebine ilham verdiği söylenen sâiklerin siyâsî mâhiyeti ve bildirilen görüşün siyâsî îmâlarının böyle bir görüşün bildirilmesi için gerekli olan yetkinin tesîsi ile ilişkisi olmadığını değerlendirmektedir.”¹⁰⁰

Honduras ve Nikaragua arasındaki 1988 târîhli *Sınır ve Sınırşırı Silâhlı Eylemler Dâvâsı*’nda¹⁰¹, Honduras’ın başvurunun siyâsî sâiklerle yapıldığı ve Divanın yargısal işlevi ile tutarlı şekilde söz konusu başvuruyu reddetmesi gerektiği yönündeki iddiasına şöyle cevap vermiştir:

“...Divan önüne getirilen bir hukukî uyuşmazlıkta siyâsî yönlerin mevcut bulunabileceğinin farkındadır. Buna rağmen yargı organı olarak Divan yalnızca ilkin, önündeki uyuşmazlığın uluslararası hukukun ilke ve kurallarının uygulanması ile çözülebilecek bir hukukî uyuşmazlık olduğu ve ikinci olarak, Divanın yargı yetkisine sâhip olduğu ve söz konusu yetkinin başvuruyu kabul edilemez kılan herhangi bir durum tarafından engellenmediği ile ilgilenmektedir. Divana mürâcaat etmenin amacı bu tip uyuşmazlıkları barışçı biçimde çözmektir; Divanın karârı hukukî bir bildirimdir ve Divan belirli zamanda veya belirli şartlarda bir devleti yargısal çözümü seçmeye yönlendiren siyâsî güdüler ile kendini meşgul edemez. Honduras’ın sürecin sözde siyâsî sâikler temeline dayandığı şeklindeki îtirâzı böylelikle tasdik edilemez.”¹⁰²

Nihâyet, 2004 târîhli *Duvar Danışma Görüşü*’nde¹⁰³ de Divan benzer biçimde karar vermiştir. Bu defa, bahsedilen görüşlerinin artık yerleşik bir hâl aldığını dile getirmiştir.

“...Bu nokta üzerinde uzun zamandır süren içtihat açıkça gösteriyor ki, Divan bir hukukî soruda siyâsî yönlerin bulunduğu gerçeğini ‘işin doğası gereği, uluslararası hayatta ortaya çıkan çok fazla soruda olduğu gibi sorunun ‘hukukî soru’ vasfını ve Divanın Statüsü tarafından kendisine verilen açık yetkiyi kaybettirmeye yetmediğini’ düşünmektedir. (Birleşmiş Milletler İdarî Mahkemesinin 158 sayılı Karârının

⁹⁹ Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt, Advisory Opinion, 20 December 1980, ICJ Reports 1980, par. 33.

¹⁰⁰ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 8 July 1996, ICJ Reports 1996, s. 12. Bu çalışmada Nükleer Silâhların Kullanılması veya Kullanma Tehdidinin Meşrûiyeti Danışma Görüşü olarak adlandırılacaktır.

¹⁰¹ Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras), Jurisdiction and Admissibility, 20 December 1988, ICJ Reports 1988. Bu çalışmada Sınır ve Sınırşırı Silâhlı Eylemler Dâvâsı olarak anılacaktır.

¹⁰² Sınır ve Sınırşırı Silâhlı Eylemler Dâvâsı (Border and Transborder Armed Actions), ICJ Reports 1988, par. 52.

¹⁰³ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, 9 July 2004, ICJ Reports 2004. Bu çalışmada Duvar Danışma Görüşü olarak adlandırılmaktadır.

Değerlendirilmesi için Başvuru, Danışma Görüşü, I.C.J, Reports 1973, p. 172, para. 14)...”¹⁰⁴

Yakın târihli *Kosova'nın Bağımsızlık İlanına Dâir Danışma Görüşü* 'nde söz konusu durumu tekrar değerlendirmiş ve görüşlerini aynı şekilde beyan etmiştir:

“Siyâsî yönleri ne olursa olsun, Divan, bir sorunun hukukî unsurlarına ilişkin cevap vermeyi reddedemez aksi durum mevcut dâvâda bir fiilin uluslararası hukuka dayanarak değerlendirilmesi şeklinde somutlaşan yargısal görevini tasfiye etmeye davetiye çıkaracaktır. Ek olarak, Divan açıkça belirtmiştir ki, bir hukukî soru ile muhâtap olup olmadığı hususundaki yargısal belirlemeyi yaparken talebi etkilemiş olan siyâsî güdüler veya bildireceği görüşün siyâsî etkileri ile ilgilenmemektedir.”¹⁰⁵

c. Değerlendirme

Hukukî uyuşmazlık siyâsî uyuşmazlık ayrımının kesinlikten uzak olduğu ve bu konuda açık bir sonuca ulaşmanın mümkün olmadığı doktrinin çoğunluğunca dile getirilmektedir.¹⁰⁶ Uyuşmazlıkları hukukî uyuşmazlık ve siyâsî uyuşmazlık biçiminde tasnif etmek objektif olmaktan uzak, doğrudan tarafların değerlendirmelerine bağlı bir nitelendirme olarak gözükmemektedir.¹⁰⁷ Doktrindeki temel görüşler ve Divan kararları incelendikten sonra, sonuç mâhiyetinde, bir uyuşmazlığın unsurları veya içeriğine bakarak hukukî veya siyâsî uyuşmazlık olduğu sonucuna varabilmek mümkün gözükmemektedir. Eğer bir taraf iddiasını hukukî gerekçelere dayandırıp, sunabiliyor ise yargı organları öne sürülen iddiaları dikkate alarak karar verir. Bu nedenle uyuşmazlığın doğasına göre değil, uyuşmazlığı çözen mekanizmaların niteliklerine¹⁰⁸ veya uyuşmazlığın çözülmesi için kullanılan normların doğasına¹⁰⁹ göre belirleme yapılması gerekir.

¹⁰⁴ Duvar Danışma Görüşü (Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory), ICJ Reports 2004, par. 41.

¹⁰⁵ Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, 22 July 2010, ICJ Reports 2010, par. 27.

¹⁰⁶ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 87-88; Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, a.g.e., s. 319-320; Bozkurt - Kütükçü - Poyraz, **Devletler Hukuku**, a.g.e., s. 240-241; Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, a.g.e., s. 1-3; Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2010, s. 286.

¹⁰⁷ Özgür Mengiler, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, Platin, Ankara, 2005, s. 24.

¹⁰⁸ Rosalyn Higgins, “Policy Considerations and the International Judicial Process”, a.g.m., s.74.

¹⁰⁹ Hans Kelsen, **Principles of International Law**, (Rev. and. ed. R. W. Tucker), Second ed., Rinehart and Winston, New York, 1966, s. 525'den aktaran Higgins, “Policy Considerations and the International Judicial Process”, a.g.m., s. 74.

Özellikle Divanın işleyiş tarzı da dikkate alındığında teknik ve gerçekçi anlamda bir hukukî uyuşmazlık, dâvâya konu olan iddiaların birbiriyle çatıştığı (çekişmeli) sürecin sonunda mahkemece karar verilebilmeye müsâit biçim alan uyuşmazlıktır.¹¹⁰ Divanın *Bati Sahra Danışma Görüşü*'nde belirttiği gibi “hukukî dille (kavramlarla) şekillendirilmiş ve uluslararası hukuk sorularını dile getiren ...(olaylar)... tam da doğaları gereği hukukî bir cevâba elverişlidir”.¹¹¹ O hâlde, bir tarafın iddialarını hukuka dayanarak oluşturması o iddiaları hukukî bir iddia, o uyuşmazlığı hukukî uyuşmazlık yapar. Yargı organına düşen ileri sürülen bu iddiaların hukuka uygun olup olmadığını belirlemektir.

Yine uluslararası tahkim uygulamalarında da benzer sonuçlar elde edilmektedir. 20. yüzyılın başlarından itibaren tercih edilen hukukî uyuşmazlık – siyâsî uyuşmazlık ayrımı, II. Dünya Savaşı sonrası tahkim uygulamalarında yer bulamamış, yüksek oranda tercih edilmeye başlanmıştır.¹¹²

Hukukî uyuşmazlık – siyâsî uyuşmazlık ayrımında, hukukî uyuşmazlıklar yargısal çözüm getirilmiş uyuşmazlıklar veya hukuk kuralları uygulanarak çözüm getirilmiş uyuşmazlıklar olarak tanımlanmalıdırlar. Uluslararası toplumda hukukun etkin kılınmasında ve uluslararası hukukun gelişmesinde yargı faâliyetlerinin katkısını inkâr etmek mümkün gözükmemektedir. Buna rağmen, nihâyetinde bahsedilen ayrımın somut sonucunun uluslararası yargı faâliyetlerinin kapsamının daraltılması olduğu akılda tutulduğunda, bahsedilen ayrımın özellikle uygulamada böyle hareket edildiği için meşrû kabul edilmesi, uluslararası hukukun varlığına ve hukukun uluslararası toplumdaki yerine ilişkin ciddî sorunlar ortaya çıkarabilecek niteliktedir.

¹¹⁰ Robert Jennings, “Reflections on the Term ‘Dispute’”, **Essays in Honour of Wang Tieya**, ed. Ronald St. John MacDonald, Kluwer Academic Publishers, 1994, ss. 401-405, s. 403.

¹¹¹ Western Sahara, Advisory Opinion, 16 October 1975, ICJ Reports 1975, par. 15.

¹¹² Christine Gray - Benedict Kingsbury, “Developments in Dispute Settlement: Inter-state Arbitration Since 1945,” **British Year Book of International Law**, Vol. 63 No:1, 1992, ss. 97–134, s. 103.

II. UYUŞMAZLIKLARIN BARIŞÇI ÇÖZÜMÜ

A. Târihsel Gelişim

Târihsel olarak bakıldığında, uluslararası toplumda hukukun sâhip olduğu yer ve hukuka atfedilen kıymet ile bağlantılı şekilde uyuşmazlık çözümünün de kapsamı ve yöntemleri değişim geçirmiştir.¹¹³ Bu durum ulusal hukuk açısından da benzer biçimde gerçekleşmiştir. Bir uyuşmazlığın çözümlenmesi için hukukun ne şekilde ve hangi ölçüde devreye gireceği, uyuşmazlığın meydana geldiği ortamdaki sosyal ve siyâsî örgütlenmenin seviyesi ile el ele gözükmemektedir.¹¹⁴

Ulusal hukukun geçirdiği gelişim gösteriyor ki, kişiler arasında toplum bilinci arttıkça ve söz konusu bilinç kurumsallaşmaya başladıkça, toplumsal yarar gözetilerek uyuşmazlık çözümü sürecine müdâhil olma eğilimi de artmaktadır.¹¹⁵ Devletsiz toplumlar üzerine çalışan hukuk târihçileri, kişiler arasındaki uyuşmazlığın çözümünün mensubu oldukları akraba gruplarının aynı veya farklı olmalarına göre değiştiğini dile getirmektedirler.¹¹⁶ Aynı akraba grubuna dâhil olanlar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü kolay gerçekleşebilirken, farklı gruplara dâhil kişiler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde öç alma duygusunun akrabalarca da benimsenmesi ile toplumsal barışın tehdit altına girebilmesi mümkündür.¹¹⁷ Bu aşamada ise toplumsal örgütlenmenin derecesine göre bir tepki oluşması beklenir. Anılan tepki devletsiz toplum ile devletli toplum arasındaki aşamalara göre farklı karakterde ve güçte olabilir. Görünen o ki, toplum tasavvuru güçlendikçe kişilerin veya akrabalarının kendi güçleri çerçevesinde oluşturdukları “şahsî adâlet”in yerini kamusal adâlet fikri almaktadır.¹¹⁸ Böylece toplum, uyuşmazlıkların çözümü için kabul edilebilir gördüğü mekanizmaları oluşturmaktadır.

Uluslararası toplum da ulusal düzlemde gerçekleşen değişime benzer bir gelişimi tâkip ederek, savaşın devlet politikası olduğu ve hak olarak kabul edildiği 18. ve 19. yüzyıl

¹¹³ Robert Kolb, *The International Court of Justice*, Hart Publishing, Oxford, 2013, s. 2-5.

¹¹⁴ Kolb, *The International Court of Justice*, a.g.e., s. 4-11.

¹¹⁵ Peter Stein, *Legal Institutions: The Development of Dispute Settlement*, Butterworths Publishing, London, 1984, s. 13-23.

¹¹⁶ Stein, *Legal Institutions: The Development of Dispute Settlement*, a.g.e., s. 4-12.

¹¹⁷ Stein, *Legal Institutions: The Development of Dispute Settlement*, a.g.e., s. 8-12.

¹¹⁸ Kolb, *The International Court of Justice*, a.g.e., s. 4-5.

uluslararası hukuk anlayışından adım adım savaşın yasaklanacağı 20. yüzyıla geçiş yapmıştır.¹¹⁹ Yeni asrın başlangıcında, uluslararası toplum uyuşmazlıkların barışçı olarak çözülmesini arzu ederken, II. Dünya Savaşı'nın ardından barışçı çözüm zorunluluk şeklinde algılanmaya başlanmıştır. 20. yüzyılda, teknik gelişmenin geldiği noktada yerküre üzerindeki medeniyetin yok olmasına sebebiyet verebilecek imhâ gücünü barındıran silâhlı çatışmalar, anılan ağır sonuçları meşrû kabul etmeyen toplumsal tepkiyi meydana getirmiş ve kuvvet kullanılmasının yasaklanması ve uyuşmazlıkların barışçı çözümü biçiminde ikiz hukuk kuralına hayat vermiştir.¹²⁰

Kuvvet kullanılmasının arzu edilmemesi ile birlikte, yerine başka yollar koyma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Barışçı yollar denilen kuvvet kullanılmasına alternatif çözüm yöntemleri, uyuşmazlıkların diplomatik çözümü yolları olan müzâkereler, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırma komisyonlarından tahkime kadar birçok yolu barındırmaktadır.

Her ne kadar, bir normatif kavram olarak, diplomatik müzâkereler, uzlaştırma, arabuluculuk ve tahkim yoluyla uyuşmazlıkların barışçı çözümü fikri 1648 Vestfalya Barışı'ndan beri evrilse bile, söz konusu fikrin kökleri daha eskiye dayanmaktadır.¹²¹ Fakat barışçı çözümün gerçekten başarılı olabilmesi, ancak savaş ve kuvvet kullanımı içeren zorlama yollarının yasaklanmasıyla farkedilir değişim göstermiştir.¹²² Bu sebeple barışçı çözüm kavramının günümüzdeki yerinin tam mânâsıyla anlaşılabilmesi için savaşın da mevcut anlatımın içine eklenmesi gereklidir.

1899 ve 1907 yıllarında toplanan Lahey Konferansları'nın amacı da esâsen bu hususta belirginleşmektedir. Gerek 1899 gerekse 1907 târîhli Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne Dâir Lahey Sözleşmeleri'nin 1. maddeleri "Genel Barışın Korunması" başlığını taşır ve kuvvet kullanılmasına mürâcaat etmemek sûretiyle barışçı yollardan uyuşmazlıkları çözmek için taraf devletlerin ellerinden gelen tüm çabayı sarf edeceklerini belirtir.

¹¹⁹ Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: Stephen C. Neff, **War and the Law of Nations**, Cambridge University Press, Cambridge, s. 159-394.

¹²⁰ Kolb, **The International Court of Justice**, a.g.e., s. 7-8.

¹²¹ Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, a.g.e., s. 20.

¹²² Alain Pellet, "Peaceful Settlement of International Disputes", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (31.12.2014), par. 6-7.

Günümüz îtibârıyla hâlâ yürürlükte bulunan ve 116 devletin taraf olduğu sözleşmeler, uyuşmazlık çözümünde kuvvet kullanılmasına alternatif olarak barışçı yolları uluslararası toplum gündemine sokmuş bulunuyordu.¹²³

ABD bakanlarından William Jennings Bryan girişimleri ile ABD ve aralarında Büyük Britanya, Fransa ve Rusya'nın da bulunduğu 27 devlet ile yapılan Bryan Andlaşmaları (resmî adı: Barışın Geliştirilmesi Andlaşmaları),¹²⁴ bahsedilen gündemin ilk somut örnekleri olarak ortaya çıkmıştır. 1913-1914 yılları arasında imzâlanan andlaşmalar, Lahey Sözleşmeleri sistemini temel alarak müzâkere ile çözülemeyen uyuşmazlıklar için kurulacak soruşturma komisyonlarını ön plana çıkarıyordu.¹²⁵

I. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği tahribatın ardından kurulan Milletler Cemiyeti ile birlikte uyuşmazlıkların çözümünde barışçı yolların etkisi artırılmaya çalışılmıştır. 1919 târihli Milletler Cemiyeti Misakı 12. madde uyarınca, Milletler Cemiyeti üyeleri, aralarındaki ilişkinin kesilmesine yol açabilecek bir uyuşmazlığın çıkması durumunda tahkime, yargısal çözüme veya Konseyin soruşturmasına başvurmayı kabul ediyordu. Üyeler, ilgili yolların sonuçlanmasının üzerinden üç ay geçmedikçe savaşa mürâcaat etmemeyi yüklenmiş bulunuyorlardı. Misakın 14. maddesi uyuşmazlıkların barışçı çözümü için Daimî Adalet Divanının kurulmasını öngörmüştür. Her ne kadar, savaş, hâlâ geçerli bir yol kabul edilse dahi savaşın meşrûiyeti ön şarta tâbi tutulmuştur. Böylelikle görülmektedir ki, Lahey Sözleşmeleri'ndeki savaş karşıtı arzu geliştirilerek, devletlerin bu konudaki tutumlarını somutlaştırmaları yönünde bir irâde oluşmuştur.

Yaklaşık on yıl sonra ise Amerikan ve Fransız bakanlar tarafından hazırlanan Paris Paktı veya resmî adıyla Ulusal Siyâsetin Aracı Olarak Savaşın Terkedilmesine İlişkin Genel Andlaşma¹²⁶ ise bu husustaki çabaları daha ileri taşıyordu. Toplam üç maddeden oluşan andlaşmanın yürürlük maddesi olan 3. madde çıkartıldığında, geriye kalan iki maddede bir siyâset aracı olarak savaş yasaklanıyordu. Andlaşmanın 1. maddesine göre taraf devletler

¹²³ Pellet, "Peaceful Settlement of International Disputes", a.g.md., par. 7-8.

¹²⁴ Andlaşma metinleri için bkz: **Treaties for the Advancement of the Peace: Between the United States and Other Powers Negotiated by the Honourable William J. Bryan, Secretary of State of the United States**, Oxford University Press, New York, 1920.

¹²⁵ Hans-Jürgen Schlochauer, "Bryan Treaties 1913/1914", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 40-41, s. 40.

¹²⁶ Andlaşma metninin çevirisi için bkz: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., ss. 80-82.

uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için savaşa başvurmayı kınıyor ve savaşı ulusal siyâsetin bir parçası şeklinde kullanmamayı amaçladıklarını beyan ediyorlardı. Andlaşmanın 2. maddesi ise, kökeni ve mâhiyeti ne olursa olsun uluslararası uyuşmazlıkların veya çatışmaların çözümlenmesi için barışçı yolların kabul edildiğini belirtiyordu. Bu sûretle uluslararası toplumda ilk kez uyuşmazlıkların çözümü için herhangi bir seçeneğe mahal vermeksizin barışçı yollar taraflar için zorunlu kılınyordu.¹²⁷

Bahsedildiği gibi savaşın yasaklanması ancak alternatif yolların tesis edilebilmesi ile kalıcı ve anlamlı olabilecektir. Lahey Sözleşmeleri ile tedvin edilen barışçı çözüm yollarına ilâveten, yine 1928 yılında, kurumsallaşmış diplomatik çözüm yolu olarak uzlaştırma komisyonlarını devletlere öneren Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne Dâir Cenevre Genel Senedi¹²⁸ imzâya açılmıştır. Genel Senet ile tahkim ve Uluslararası Daimî Adalet Divanının da içinde bulunduğu bir uyuşmazlıkların barışçı çözümü sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır.¹²⁹

Savaşın uyuşmazlık çözüm yolu olarak kullanılmaması için gösterilen tüm çabalar, II. Dünya Savaşı'nın gerçekleşmesini engelleyememiştir. İnsanlık târihinin gördüğü en ağır yıkım olan bu topyekûn savaşın ardından, uluslararası toplumda savaşın ve savaş tehdidinin yasaklanması yönünde bir irâde oluşması kaçınılmaz olmuştur. Birleşmiş Milletlerin kurulması ile birlikte hem kuvvet kullanma yasaklanıyordu hem de uyuşmazlıkların barışçı çözümü devletler için bir yükümlülük olarak ortaya çıkmıştır.¹³⁰

Birleşmiş Milletlerin yanı sıra yapılan bölgesel andlaşmalar ve bölgesel bildiriler veya kurulan bölgesel örgütler vâsıtasıyla da uyuşmazlıkların barışçı çözümü ilkesi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Avrupa'da, 1975 târihli Helsinki Nihaî Senedi¹³¹ V. İlke; 1945 târihli

¹²⁷ Cynthia D. Wallece, "Kellog-Briand Pact (1928)", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 3 Use of Force – War and Neutrality Peace Treaties (A-M), North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1982, ss. 236-239, s. 236, 237.

¹²⁸ Cenevre Genel Senedi'nin İngilizce ve Fransızca metni için bkz: Pacific Settlement of International Disputes General Act, Geneva 26 September 1928, **League of Nations Treaty Series**, Vol. XCIII, No: 1-4, 1929-1930, ss. 343-363.

¹²⁹ Friedrich August Freiherr von der Heydte, "General Act for the Pacific Settlement of Disputes (1928 and 1949)", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 62-65, s. 63,64.

¹³⁰ BM Andlaşması madde 1, madde 2 ve madde 33.

¹³¹ Türkçe çeviri için bkz: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., ss.679-685.

Arap Devletleri Ligi Paktı¹³² 5. madde; Amerikan Devletleri Örgütü Andlaşması¹³³ 20-23 arasındaki maddeler ve Bogotá Paktı¹³⁴; Afrika Birliği Kurucu Senedi¹³⁵ 4/e maddesi ve Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyinin Kurulmasına Dâir Protokol¹³⁶ 4/a maddesi barışçı çözüm ilkesinin yerleşmesi için gösterilen bölgesel çabalara örnek olarak verilebilir.

B. Barışçı Çözüm Yükümlülüğü

BM Andlaşması'nın henüz birinci maddesinde örgütün amaçları arasında sayılan ilk iki husus, yukarıda kısaca târihî gelişimi verilen uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılması'nın yasaklanması ve uyuşmazlıkların barışçı çözümdür. Söz konusu iki ilke BM'nin aslı amacı olarak görülen uluslararası barış ve güvenliği sağlamayı gerçekleştirebilecek yollar biçiminde tertip edilmiştir. Hüküm şu şekildedir:

“Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır:

1. Milletlerarası barış ve güvenliği korumak ve bu maksatla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve her türlü saldırma fiilini veya barışın başka sûretle bozulması halini ortadan kaldırmak üzere, müessir müşterek tedbirleri almak barışın bozulmasını intaç edebilecek milletlerarası mâhiyette uyuşmazlıkların veya durumların düzeltilmesini ve çözümlenmesini, adâlet ve devletlerarası (milletlerarası) hukuk prensiplerine uygun olarak barış yolları ile gerçekleştirmek;

(...)”¹³⁷

Ardından gelen 2. maddenin 3. paragrafi ise açık biçimde taraflara barışçı çözüm yükümlülüğü getirmekte, bir sonraki paragrafta ise kuvvet kullanma yasağı ifâde edilmektedir.

“Birleşmiş Milletler örgütü ve üyeleri, 1. maddede belirtilen amaçlara ulaşmak üzere aşağıdaki ilkelere uygun biçimde hareket edeceklerdir:

¹³² İngilizce ve Fransızca metin için bkz: Pact of the League of Arab States, 22 March 1945, **United Nations Treaty Series Vol. 70**, 1950, ss. 237-263.

¹³³ İngilizce metin için bkz: Charter of the Organisation of American States, 30 April 1948, **United Nations Treaty Series Vol. 119**, 1952, ss. 47-92.

¹³⁴ İngilizce metin için bkz: American Treaty on Pacific Settlement (Pact of Bogota), 30 April 1948, **United Nations Treaty Series Vol. 30**, 1949, ss. 84-116.

¹³⁵ Resmî dillerdeki metinler için bkz: Constitutive Act of the African Union, 11 July 2000, **United Nations Treaty Series Vol. 2158**, 2003, ss. 3-84.

¹³⁶ Afrika Birliği resmî sitesinde bulunan metin için bkz: Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union, 9 July 2002, http://au.int/en/sites/default/files/treaties/7781-file-protocol_peace_and_security.pdf (03.12.2015)

¹³⁷ Sanfransisko'da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun, RG, 24 Ağustos 1945, Sayı: 6092; Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., s. 86.

(...)

3. Teşkilâtın Üyeleri, milletlerarası mâhiyetteki uyuşmazlıklarını, milletlerarası barış ve güvenliği ve adâleti tehlikeye koymayacak şekilde, barış yolları ile çözerler.

4. Teşkilâtın Üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyâsî bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir sûretle tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”¹³⁸

Öncelikle her iki hükme dâir bir açıklama olarak ilâve edilebilir ki, hükümlerin müzâkere geçmişi dikkate alındığında, “adâlet ve milletlerarası hukuk ilkelerine uygun olarak” lafzının seçilmesi, politik mülâhazalara dayalı barışçı çözümden ziyâde hukukla ve özellikle de doğal hukukla bağlantılı uyuşmazlık çözümüne vurgu yapıldığını göstermektedir.¹³⁹ Adâlet kavramının hükümlerde var olması aslında basit bir gerçeğin vurgulanmasıdır. Âdil olmayan ve tarafları oldukça kötü durumlara sokabilecek sonuçların, barış yerine çözümlü daha zor durumları doğuracağı âşikârdır. Konunun güçlü devletler karşısında hem siyâseten hem de ekonomik anlamda güçsüz kalan devletlerin hukukî korunma taleplerinin bir yansıması biçiminde okunması mümkündür.¹⁴⁰ Özellikle I. Dünya Savaşı ardından yapılan âdil olmayan andlaşmaların II. Dünya Savaşı’nın siyâsî ve ekonomik nedenlerinden biri olduğunu hatırdâ tutmakta fayda bulunmaktadır.

BM Andlaşması’nın birinci ve ikinci maddeleri, kuvvet kullanımının yasaklanması ile barışçı çözüm yükümlülüğü arasındaki doğrudan bağlantıyı normatif temele oturtmuş ve etkin olmayan bir uyuşmazlık çözümü sisteminin kuvvet kullanma yasağını destekleyemeyeceğinin de anlaşılmasını sağlamıştır. Bu çıkarım, andlaşmanın VI. bölümünün uyuşmazlıkların barışçı çözümüne özgülendirmesinden de anlaşılmaktadır; zîra ilgili kısımda barışçı çözüm yolları somutlaştırılmış ve örgütün bahsedilen alandaki yetkileri düzenlenmiştir. VI. Bölüm 33. madde şu şekildedir:

“1. Uzaması milletlerarası barış ve güvenliğin muhâfazasını tehdit edebilecek mâhiyette düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlıkta taraf olanlar, bu uyuşmazlığın çözülmesini her şeyden önce görüşme, soruşturma, ara bulma (arabuluculuk), uzlaşma (uzlaştırma), tahkim ve yargı yolları ile, bölge teşkil veya anlaşmalara başvurarak veyâhut kendi seçecekleri başka barış yollarıyla aramalıdırlar.

¹³⁸ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., s. 87.

¹³⁹ Rudiger Wolfrum, “Article 1”, **Charter of the United Nations: A Commentary**, Second Edition, ed. Bruno Simma vd., Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 39-47, s. 43.

¹⁴⁰ Wolfrum, “Article 1”, a.g.m., s. 43-44.

(...)”¹⁴¹

Gelinen aşamada barışçı çözüm yükümlülüğünün detaylarına inmeden önce, BM uygulaması çerçevesinde anılan yükümlülüğün (ilkenin) farklı şekillerde yinlendiği kimi belgelere de değinmek gerekmektedir. BM Genel Kurulu kararlarından oluşan bu belgeler, örgütün kurulmasının ardından meydana gelen değişiklikleri yansıtması açısından önem taşımaktadır. 1970 yılında kabul edilen Dostça İlişkiler Bildirgesi’nde, “Devletlerin, uluslararası uyuşmazlıklarını uluslararası barış ve güvenlik ve adâleti tehlikeye düşürmeyecek bir biçimde barışçı yöntemlerle çözümlenmeleri gerektiğine dâir ilke” olarak anılmış ve bu ilkeye dâir kimi temel nitelikteki konulara vurgu yapılmıştır.¹⁴² Söz konusu hususlara yeri geldikçe değinilecektir.

Bir diğer Genel Kurul karârı olan 1982 târihli Manila Bildirgesi ise doğrudan uyuşmazlıkların barışçı çözümüne özgülülmüştür. İki bölümden oluşan bildirgenin birinci bölümü uyuşmazlık çözümünde devletlerin görevlerine ayrılmış iken, ikinci bölüm ilgili BM organlarının yetki ve görevlerine ayrılmıştır.¹⁴³ Yine, BM Genel Kurulu tarafından Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk On Yılı olarak ilân edilen 1990-1999 arasında yapılacak çalışmaların amaçlarından birinin “devletler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı çözümü için yollar ve yöntemler geliştirmek” olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁴ Bu çalışmalar çerçevesinde diplomatik müzâkereler, soruşturma ve uzlaştırma yollarına ilişkin kılavuz ilkeler ve örnek kurallar kabul edilmiştir.

1. Kişi Yönünden Yükümlülük

BM Andlaşması madde 2 paragraf 3 lafzına göre hem BM üyesi tüm devletler hem de bir uluslararası örgüt olarak BM, uyuşmazlıklarını barışçı yollardan çözmelidirler. Bu durum 33. maddede “uyuşmazlığa taraf olanlar” şeklinde düzenlenmiştir. Şüphesiz, BM Andlaşması’nın sâdece devletlere açık bir uluslararası andlaşma olmasından hareketle bu

¹⁴¹ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., s. 92.

¹⁴² Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Andlaşması’na Uygun Şekilde Dostâne Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dâir Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildirge (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations), BM Genel Kurulu A/RES/25/2625, 24 Ekim 1970; Türkçe çeviri için bkz: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., s. 108-115.

¹⁴³ Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkında Manila Bildirgesi (Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes), BM Genel Kurulu, A/RES/37/10, 15 Kasım 1982.

¹⁴⁴ Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk On Yılı (United Nations Decade of International Law), BM Genel Kurulu, A/RES/46/53, 9 Aralık 1991.

yükümlülüğün taraf devletlerce kabul edildiğini söylenebilir. Ancak durum bundan ibâret değildir.

BM üyesi olmayan devletlerin de teâmül hukuku uyarınca böyle bir yükümlülüğün altında olduklarının doktrin tarafından benimsendiği dile getirilmiştir.¹⁴⁵ Dahası, Uluslararası Adalet Divanı da 1986 târîhli *Nikaragua Dâvâsı* kararında “BM Andlaşması madde 33’te yüceltildiği üzere, ... bu ilke teâmül hukuku durumundadır.” diyerek aynı kanaate sâhip olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁶ Böylelikle bir teâmül hukuku kuralı olarak barışçı çözüm yükümlülüğü, BM’ye üye olmayan devletlerin yanı sıra uluslararası örgütlere ve kendilerine kimi uluslararası kişilik hakları tanınan gruplar gibi farklı uluslararası hukuk kişilerine de âittir.

2. Konu Yönünden Yükümlülük

Barışçı çözüm yükümlülüğü uyuşmazlıklara özgüdür; durumlar bu kapsama girmektedir. Durumlar, ilgili başlıkta dile getirildiği gibi, ancak BM organlarının yetkileri kapsamında değerlendirilebilir.

BM Andlaşması 2/3 maddesi uyarınca tüm uluslararası uyuşmazlıklar barışçı çözüme konu olmaktadır, 33. madde hükmüne göre uzaması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikteki uyuşmazlıklara taraf olan devletler böyle bir yükümlülüğe tâbidir. Görüleceği üzere, hükümler arasında farklılık bulunmaktadır: 2. madde yalnızca uluslararası uyuşmazlıkları içine alırken; 33. madde ulusal ya da uluslararası uyuşmazlık farkı gözetmeden uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürebilecek uyuşmazlıkların tamamını konu edinmektedir.

İki madde arasındaki ayrışmayı, hükümlerin nitelikleri ile açıklamak gerekecektir. Buna göre, 2. maddedeki hüküm, madde lafzına göre bir “ilke” iken; 33. madde BM organlarının yetkilerinin de düzenlendiği bölümde bulunmakta ve bir “kural” niteliğini taşımaktadır. Bu konuda sonuca ulaşabilmek için, öncelikle, genel anlamda uluslararası hukukta ilke ve kural arasında nasıl bir fark bulunduğunu îzâh etmek gerekmektedir.

¹⁴⁵ Christian Tomuschat, “Article 2(3)”, **Charter of the United Nations: A Commentary**, Second Edition, ed. Bruno Simma vd., Oxford University Press, Oxford, 2002, ss.101-11, s. 107.

¹⁴⁶ *Nikaragua Dâvâsı* (Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua), ICJ Reports 1984, par. 290.

Uluslararası hukuk kuralları düzenlediği konuya ilişkin belirli, açık ve kesin hükümler olup, bağlayıcı niteliktedirler.¹⁴⁷ Uluslararası hukuk ilkeleri ise hukukî kurallardan oluşan soyutlamalar olup, ilgili hukuk kurallarının ortak paydasını oluştururlar ve genelde bağlayıcı değildirler.¹⁴⁸ Anılan vasfından dolayı, ilkelerin, kuralların yorumlanmasında kullanılması beklenir. İnceleme konusu olan ilke, bir uluslararası andlaşmada yer almakta ve andlaşma hükmü vasfıyla sâhip olduğu normatif değer dikkate alındığında bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Böylelikle, inceleme konusu her iki hükmün de bağlayıcı olduğu ve yükümlülük doğurduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat genel itibârıyla ilkelerden doğan yükümlülükler doğrudan uygulamaya hazır somut tâbirler yerine soyut olarak tanımlanarak kurallardan doğan yükümlülüklerden ayrılırlar.¹⁴⁹ Bu sûretle, BM Andlaşması 2. madde ile 33. madde arasındaki ayrışmada, 33. maddenin uygulanabilir somut yükümlülüğü ihtivâ etmesi sebebiyle devletlerin sorumluluğuna giderken ön plana çıkarılması isâbetli görünmektedir.

O zaman gelinen aşamada denilebilir ki, her ne kadar devletlerin uluslararası uyumsuzlukları barışçı yollardan çözüme yükümlülükleri mevcut ise de, ancak devam etmesi uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürebilecek nitelikteki uyumsuzluklar açısından yükümlülük somut şekilde tesis edilmiştir. 33. maddenin formüle edilişi ve ortaya koyduğu çözüm mekanizmaları dikkate alındığında ulaşılan sonuç desteklenmektedir; zîra 33. madde, uluslararası uyumsuzlukların çözümü için Güvenlik Konseyinin yetkilerinin tanımlandığı VI. bölümde bulunmaktadır. Kurumsal mânâda BM'nin yetkileri ancak uluslararası barış ve güvenlik tehlikeye düştüğünde ortaya çıktığı için, 33. madde bahsedilen bağlamda değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, BM Andlaşması ile getirilen barışçı çözüm yükümlülüğünün iki veçhesi bulunmaktadır; devletler hem tüm uluslararası uyumsuzluklarını hem de devam etmesi uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürebilecek nitelikteki tüm uyumsuzluklarını barışçı yollardan çözmek zorundadırlar.

33. maddede “her şeyden önce” taraf devletlere ilgili imkân sağlanmış eğer başarı sağlanamazsa BM'ye yetki verilmiştir. Böylelikle, Genel Kurulun ve Güvenlik Konseyinin

¹⁴⁷ Hersh Lauterpacht, **International Law: Collected Papers**, Vol. 1, ed. Elihu Lauterpacht, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, s. 25–28.

¹⁴⁸ G. Schwarzenberger – E. D. Brown, **A Manual of International Law**, 4th edition, Professional Books, Milton, 1976, s. 35-36.

¹⁴⁹ Rüdiger Wolfrum, “General International Law (Principles, Rules, and Standards)”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rüdiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014), par. 6.

uyuşmazlık çözümündeki yetkilerinin yardımcı (ikincil) nitelikte olduğu sonucu çıkarılabilecektir.¹⁵⁰

İlâveten, kural olarak uyuşmazlığın uluslararası karaktere sâhip olması gerekliliğini de vurgulamak lâzımdır. Güvenlik Konseyi uygulamasının da gösterdiği gibi, sâdece ulusal nitelikteki uyuşmazlıklar dile getirilen yükümlülük kapsamına dâhil değildir. Fakat ulusal alan ile uluslararası alan arasında genel bir kıstas bulabilmek mümkün değildir; zîra Daimî Adalet Divanının dile getirdiği gibi “bir devletin ulusal (iç) yetkisi temelde göreceli olup uluslararası hukukun gelişimine bağlıdır”.¹⁵¹ Tabii ki, ilk akla gelen uluslararası hukuk kişileri arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların uluslararası uyuşmazlık olduğudur. Bunu belirtmenin yanında tek başına söz konusu kıstasın yeterli olmadığını da dile getirmek gerekecektir. Böylece bir ulusal uyuşmazlığın uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürecek mâhiyette olması durumunda, meselenin uluslararası nitelik kazandığı kabul edilmektedir.¹⁵²

Barışçı çözüm konusuna dâir bir diğer husus da, BM Andlaşması'nın 2. maddesinin lafzî yorumu sonucunda sâdece devletler arasındaki değil, tüm uluslararası uyuşmazlıklar açısından devletlerin belirtilen ilkeye uyması beklenmektedir. Bu durumda, bir devlet ile uluslararası örgütler, de facto rejimler, uluslararası hukukta statü sahibi olan etnik topluluklar ve ulusal özgürlük hareketleri arasında gerçekleşen uyuşmazlıklarını da anılan yükümlülük çerçevesinde çözülmesi gerekecektir.¹⁵³ Sayılan unsurlar uluslararası toplumun bir parçası olup, uluslararası barış ve düzeninin sağlanması için göz ardı edilmesi mümkün olmayan etkenlerdir. Şüphesiz, devletlerarası uyuşmazlıkları aşan yorumun sınırlandırılmasında devletlerin egemen eşitliği ilkesi çerçevesinde devletin ülkesel bütünlüğü ve siyâsî bağımsızlığı gibi konu ile doğrudan bağlantılı olan hukukî kurumlar rol oynayacaktır.

3. Yükümlülüğün Niteliği

BM Andlaşması 33/1 maddesi “çözüm aramalıdır” lafzını kullanarak, barışçı çözüm yükümlülüğünün bir kaçınma yükümlülüğü değil; aksine yapma, yâni faâl olarak çözüm

¹⁵⁰ Merrills, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 220-221.

¹⁵¹ Nationality Decrees Issued in Tunis and Morocco Advisory Opinion, 7 February 1923, Publications of the Permanent Court of International Justice, Series B – No: 4, s. 24.

¹⁵² Alain Pellet, “Peaceful Settlement of International Disputes”, a.g.md., par. 17.

¹⁵³ Tomuschat, “Article 2(3)”, a.g.m., s. 108-109.

arama yükümlülüğü olduğunu göstermektedir. Böylelikle barışçı çözüm yükümlülüğü, kuvvet kullanma yasağı başlığı altında sınıflandırılmamakta, kendine has içeriğe sâhip olmaktadır.¹⁵⁴

Barışçı çözüm yükümlülüğü, yukarıda değinildiği üzere her şeyde önce uyuşmazlığın taraflarına âittir. Taraflar aktif şekilde uyuşmazlığı çözmek için çaba sarf etmelidirler. Fakat söz konusu yükümlülük bir davranış yükümlülüğü olup sonuca ulaşmayı zorunlu kılmamakta; uyuşmazlığı çözmeye zorunluluğu içermemektedir.¹⁵⁵ Dile getirilen yükümlülük, uyuşmazlık çözülmek isteniyorsa, bir sonuca ulaşma mecbûriyeti olmadan nasıl davranılması gerektiğini düzenlemektedir. Barışçı çözüm görevi ancak taraflardan biri ısrarlı biçimde çözüme ulaşma girişimlerini reddediyorsa ihlâl edilmiş olacaktır.¹⁵⁶

Bir diğer husus ise 33. maddede sayılan uyuşmazlık çözüm yollarının tamamının tüketilmesinin gerekmediğidir. Çözüm yollarından birinin başarısız olması durumunda, sorumlulukları gereği taraflar aralarındaki uyuşmazlığı gidermek için çabalarına devam etmeli; karşılıklı iletişimi kesmemelidirler.¹⁵⁷ Bu yükümlülük herhangi bir zaman kıstası da barındırmamaktadır. Taraflar uyuşmazlığın hangi aşamada olduğuna bakılmaksızın sorumluluk altındadırlar.

Barışçı çözüm yükümlülüğüne ilişkin temel kurallardan biri de serbest seçme hakkı denilen ve 33. madde uyarınca tarafların istediği yolu kullanabilmelerine olanak sağlayan haktır. Söz konusu hak çerçevesinde, taraflar, öncelik sıralamasına tâbi olmaksızın istedikleri uyuşmazlık çözüm yolunu kullanmakta serbesttirler.¹⁵⁸ İlgili maddede, bahsedilen durum, kimi yollar sayıldıktan sonra “tarafların kendi seçecekleri başka yollar” denilmek sûretiyle ifâde edilmiştir. Taraflar her hangi bir sıra veya süreye tâbi olmaksızın istedikleri yolu tercih edebilir, bu yolları değiştirebilir, farklı yönlerini birleştirebilir veya ayırabilirler. İlgili kural farklı BM Genel Kurulu kararlarında defalarca vurgulanmıştır. Uluslararası Adalet Divanı da söz konusu hususu muhtelif dâvâlarda dile getirmiştir.¹⁵⁹ Buna rağmen doktrinde, serbest seçme hakkının kolaylıkla çıkmaza yol açabileceğinden bahisle tarafların en azından

¹⁵⁴ Tomuschat, “Article 33”, a.g.m., s. 584-585.

¹⁵⁵ Pellet, “Peaceful Settlement of International Disputes”, a.g.md., par. 16.

¹⁵⁶ Tomuschat, “Article 2(3)”, a.g.m., s. 106.

¹⁵⁷ Pellet, “Peaceful Settlement of International Disputes”, a.g.md., par. 24.

¹⁵⁸ Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, a.g.e., s. 287.

¹⁵⁹ Fisheries Jurisdiction (Spain v. Canada), 4 December 1998, ICJ Reports 1998, par. 56; Aerial Incident of 10 August 1999 (Pakistan v. India), Jurisdiction of the Court, 21 June 2000, ICJ Reports 2000, par. 53.

diplomatik müzâkerelerde bulunmak biçiminde bir görevi taşıdıkları dile getirilmektedir.¹⁶⁰ Aşağıda diplomatik müzâkereler başlığı altında inceleneceği üzere böyle bir görevden mevcut durumda bahsedebilmek mümkün gözükmemektedir.

Yükümlülüğün niteliğine ilişkin dile getirilmesi gereken son nokta ise, barışçı çözüm ve uluslararası hukukun buyruk kuralları (*jus cogens*) arasındaki ilişkidir. Bilindiği üzere Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi¹⁶¹ 53. maddede tanımlanan bu kurallar, bir bütün şeklinde uluslararası toplumca kendisinden hiçbir sûrette sapmaya müsâade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir uluslararası genel hukuk normu ile değiştirilebileceği kabul edilen kurallardır. Uluslararası Hukuk Komisyonu, Viyana Sözleşmesi'nin ilgili maddesinin gerekçesinde kuvvet kullanma yasağının bir buyruk kuralı niteliğinde olduğunu belirtmiştir.¹⁶² Kuvvet kullanmadan uyuşmazlık çözme yolları olan barışçı yollar, yükümlülüğün kaynağı durumundaki BM Andlaşması 103. madde uyarınca, uyuşmazlık çözümü yolları açısından diğer andlaşmalarla getirilebilecek yollarla çatışmaları durumunda üstün niteliktedirler. Kaldı ki, bir uluslararası andlaşmada barışçı olmayan çözüm yollarının benimsenmesini beklemek de en azından günümüz itibarıyla pek gerçekçi gözükmemektedir.

O hâlde, kuvvet kullanma yasağı ile yakın irtibatı göz önüne alındığında, uyuşmazlıkların barışçı çözümü yükümlülüğünün buyruk kuralı niteliğinde olduğunu söyleyebilmek mümkünse bile bu konuda böyle bir belirleme yapmak daha çok akademik bir faâliyet gibi görünmektedir.¹⁶³ Yine dile getirilen hususun kuvvet kullanma yasağının buyruk kuralı karakteri kadar benimsenmediğini de belirtmek gerekmektedir. Zîra ancak mevcut bir uyuşmazlığın çözülmesi zorunluluğu getirildiği zaman kuvvet kullanmanın tek alternatifi olarak barışçı yollar kalacaktır fakat uyuşmazlık taraflarının bir uyuşmazlığı çözmeme şeklinde irâdelerinin bulunmasını engelleyebilecek düzenlemeler yoktur. Belirtilen durumu gözetecek, ancak uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürebilecek nitelikteki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi gerektiği şeklinde bir buyruk kuralından bahsedilebileceği ifade edilmektedir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Anne Peters, International Dispute Settlement: A Network of Cooperational Duties, “**European Journal of International Law**, Vol. 14 No. 1, 2003, ss. 1-34, s. 11.

¹⁶¹ Resmî dillerdeki metin için bkz: Vienna Convention on the Law of Treaties (with annex), 23 May 1969, United Nations Treaty Series Vol. 1155, 1980, ss. 332-512. Türkçe çeviri için bkz: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, a.g.e., ss. 183-208.

¹⁶² **Yearbook of the International Law Commission 1966**, Vol II, United Nations Publications, New York, 1967, s. 247-249.

¹⁶³ Tomuschat, “Article 2(3)”, a.g.m., s. 107.

¹⁶⁴ Pellet, “Peaceful Settlement of International Disputes”, a.g.md., par. 5.

4. Misilleme, Karşı Önlemler ve Barışçı Çözüm

Bahsedildiği gibi savaş ve kuvvet kullanımı içeren zorlama yolları barışçı çözümlerle bağdaşmaz; zîra bu yollar barışçı yolların alternatifleridir. Fakat kuvvet kullanma yasağına aykırı düşmeyen önlemlerin barışçı çözüm açısından ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

Misilleme (retorsion), bir devletin uluslararası hukuka uygun fakat dostâne olmayan ve zarar verici eylemlerine, eylemlere muhâtap olan devletin aynı biçimde karşılık vermesidir.¹⁶⁵ Karşılık vermenin aynı biçimde olmasından kastedilen uluslararası hukuka uygunluktur. Şüphe yok ki, misillemede sınırlardan biri kuvvet kullanma yasağı olmaktadır. Kuvvet kullanma yasağına aykırı olmayan misilleme kurumu, devletlerin çıkarlarını konu edinmekte olup, devletlerin haklarının ihlâl edilmesini kapsamamaktadır.¹⁶⁶ Uluslararası hukukun uygulanmasına yönelik yöntemlerin zayıflığı düşünüldüğünde, misillemenin barışçı çözüm yükümlülüğüne aykırı olmadığı hususunda hem doktrin hem de uygulama mutâbıktır.¹⁶⁷

Önceleri zararlar karşılık (reprisal) kapsamında değerlendirilen karşı önlemler terimi (countermeasures), günümüzde kuvvet kullanımı içermeyen zararlar karşılık yolları için kullanılmaktadır.¹⁶⁸ Klasik tanıma göre, zararlar karşılık, bir devletçe gerçekleştirilmiş uluslararası hukuka aykırı eylemlere karşılık bir başka devletçe yapılan ve normal şartlarda uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen karşılık olarak yapıldığı konu bağlamında hukuka uygun kabul edilen eylemlerdir.¹⁶⁹ Değindiği üzere günümüzde, zararlar karşılık kuvvet kullanılan hâller için tercih edilmektedir. Kuvvet kullanımı içeren zararlar karşılıklar, ancak meşrû müdâfaa hakkı ile uyumlu şekilde kullanıldığında hukuka uygun kabul edilmektedirler.¹⁷⁰ Şüphesiz doktrinin farklı tasnifler yapmasının önünde engel yoktur. Bu nedenle söz

¹⁶⁵ Shaw, **International Law**, a.g.e., s. 1128.

¹⁶⁶ Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, a.g.e., s. 412.

¹⁶⁷ Christian Tomuschat, "Article 2, par. 3 UN Charter", **The Statute of International Justice: A Commentary**, Second Edition, ed. Andreas Zimmermann vd., Oxford University Press, Croydon, 2012, ss. 77- 89, s. 87.

¹⁶⁸ Shaw, **International Law**, a.g.e., s. 794; Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries, **Yearbook of the International Law Commission 2001**, vol. II, Part Two, United Nations Publications, New York – Cenevre, 2008. s. 128.

¹⁶⁹ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Gözden Geçirilmiş 14. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014, s. 439.

¹⁷⁰ Shaw, **International Law**, a.g.e., s. 1129, 1130.

konusu tanımın, yargı kararlarını da içine alan çağdaş uygulamayı göstermesi adına güncellenmesi mümkündür.¹⁷¹

Günümüz îtibârıyla, karşı önlemlere ilişkin en kapsamlı çalışma Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan taslak maddeler olmuştur.¹⁷² Taslak maddelere göre karşı önlemlerin taşınması gereken vasıflardan bâzıları şunlardır: Karşı önlemler sâdece sorumlu olan devlete yöneltilmelidir, hukuka uyulmasını sağlamak için kullanılmalı; cezalandırma aracı olmamalıdır, zarurî, orantılı, kaldırılabilir ve geçici olmalıdır.¹⁷³ Taslak 52. madde paragraf 1 uyarınca, zarara uğrayan devlet, karşı önlemlere başvurmadan önce, sorumlu devleti ilgili konudaki yükümlülüklerini yerine getirmeye davet etmeli ve karşı önlemlere başvuracağını bildirip, müzâkere etmeyi teklif etmelidir. Nihâyet, iki taraf arasında var olan bir uyuşmazlığın tâbi olduğu çözüm usûlü karşı önlem tarafından değiştirilmemelidir.¹⁷⁴ Sayılan şartları yerine getiren devletin karşı önlemleri barışçı çözüm yükümlülüğüne aykırı olmayacak ve hukuka uygun sayılacaktır.

5. Barışçı Çözüm Yolları

Savaş ve kuvvet kullanımı içeren zorlamaların uluslararası toplumda uyuşmazlık çözüm yolları olarak yasaklanması ile birlikte barışçı yollar yegâne hukuka uygun yollar olarak kalmıştır. Yukarıda târihî gelişimin gösterdiği gibi barışçı yollar zaman içinde gelişmiş ve daha işlevsel hâle gelmiştir. Genel kabul gördüğü üzere, barışçı yollara ilişkin BM Andlaşması madde 33/1 düzenlemesi isâbetli bir yöntem izlemiş ve tahdidî sayımdan ziyâde yol gösterici sayım yapmıştır.¹⁷⁵ Maddede sayılan yollar diplomatik müzâkereler, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, tahkim, yargısal çözüm yolları, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurma ve tarafların kendi seçecekleri başka yollar şeklindedir. Giriş bölümünde îzâh edil-

¹⁷¹ Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries, **Yearbook of the International Law Commission 2001**, a.g.e., s. 128; Case concerning the Air Service Agreement of 27 March 1946 between the United States of America and France, Decision of 9 December 1978, **Reports of the International Arbitral Awards**, Vol. XVIII, United Nations, 2006, ss. 417-493.

¹⁷² Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, **Yearbook of the International Law Commission 2001**, a.g.e., ss. 32-143. Taslak maddelerin Türkçe çevirisi için bkz: Kuran vd., **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, a.g.e., ss. 180-191. Bu çalışmada Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler olarak anılacaktır.

¹⁷³ Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler (Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts) 49-54.

¹⁷⁴ Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler, 50. madde.

¹⁷⁵ Pellet, "Peaceful Settlement of International Disputes", a.g.md., par. 32.

diği üzere, doktrinde, uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları farklı biçimlerde tasnif edilebilmektedir. Başvurulan yolun bağlayıcılığı ve söz konusu yollara taraflar dışında üçüncü kişi veya grupların dâhil olması gibi kıstaslar ayırt ediciliği sağlamak için kullanılabilir.

Mevcut çalışmada ise bahsedilen yollar hem bağlayıcılıkları hem de ilgili mekanizmaların kendilerine has nitelikleri dikkate alınarak üçe ayrılmıştır. Birinci grup yollar diplomatik yollar olup, esâsen tarafların anlaşması sonucu uyuşmazlığın çözümünü sağlayan yollardır. Söz konusu yollar vâsıtasıyla ulaşılan sonuçların bağlayıcılığı yoktur. Diplomatik müzâkereler, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırma bu yolların temel şekillerini oluşturmaktadır.

İkinci grup yargısal yollar olup, anlaşılacağı üzere bu yollarla ulaşılan sonuçlar bağlayıcıdır. Tahkim ve uluslararası mahkemeler yolu ile uyuşmazlık çözümü bahsedilen gruba dâhildir. Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi gibi mahkeme yolları ile Daimî Hakemlik Mahkemesi ile getirilen kurumsallaşma ile yürütülen tahkim süreçleri yargısal yollar kapsamında incelenmektedir.

Üçüncü grup ise uluslararası örgütler nezdinde geliştirilen yollar olup, bunlar kimi zaman diplomatik kimi zaman da yargısal karakterli olabilmektedirler. Çoğunlukla, söz konusu uyuşmazlık çözümünde önceki iki tip arasında melez bir düzen kurulmaya çalışılmaktadır. Karakteristik olarak, Birleşmiş Milletler ve Dünya Ticâret Örgütü uyuşmazlık çözüm sisteminin yanında bölgesel uluslararası örgütler nezdindeki uyuşmazlık çözümü de mevcut kategori altında değerlendirilebilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

UYUŞMAZLIKLARIN DİPLOMATİK YOLLARLA ÇÖZÜMÜ

I. GENEL OLARAK

Uluslararası toplumda meydana gelen uyuşmazlıkların çözümü için en sık mürâcaat edilen ve tarafların anlaşmasını esas alan yollar, uyuşmazlıkların diplomatik çözümü başlığı altında değerlendirilen yollardır.¹ Yerleşik diplomatik yollar diplomatik müzâkereler, dostça girişim, arabuluculuk, soruşturma ve uzlaştırmadan oluşmaktadır.

Uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümünün temelinde müzâkereler vardır ve diğer diplomatik yollar asıl müzâkerelerin farklılaşmış şekilleri olarak addedilebilir.² Şöyle ki, klasik dostça girişim yolunda diplomatik müzâkerelerin başlatılması için sarf edilen çaba söz konusu iken; arabuluculukta ise müzâkerelerin taraflar dışında üçüncü bir katılımcı ile devam ettirilmesi amaçlanmaktadır.³ Soruşturma komisyonları, tarafların yaptıkları müzâkerelerde anlaşamadıkları maddî vâkıaları tespit ederek, müzâkerelerin bu bilgiler ışığında devam etmesini sağlar.⁴ Uzlaştırmada ise taraflar bir komisyon kurulmasını ve komisyonun uyuşmazlığı çözüme yardımcı olmasını müzâkere eder.⁵ Sayılan örnekler, diplomatik müzâkerelerde karşılaşılan bazı sorunların aşılması için diğer yolların ihdâs edildiği sonucuna varabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu sebeple diplomatik müzâkereler başlığı altında yapılacak açıklamaların, uygun düştüğü ölçüde, tüm diplomatik çözüm yolları için geçerli olacağını belirtmek gerekmektedir.

¹ Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, a.g.e., s. 275.

² P.J.I.M. de Waart, *The Element of Negotiation in the Pacific Settlement of Disputes Between States*, Springer Science+Business Media, Dordrecht, 1973, s. 32.

³ Bkz. aş.: *Dostça Girişim ve Arabuluculuk* başlıkları, ss. 73-97.

⁴ Bkz. aş.: *Soruşturma* başlığı, ss. 97-118.

⁵ Bkz. aş.: *Uzlaştırma* başlığı ss. 118-132.

Yine belirtilmesi gereken bir diğere husus ise, uyuşmazlıkların diplomatik çözüm yollarının kesin çizgilerle birbirinden ayrılması anlamına gelebilecek bir yaklaşımın isâbetli olmayacağıdır. İşlevi uyuşmazlık çözmek olan söz konusu yollar iç içe geçebilir, farklılaştırılabilir veya burada incelenmeyen biçimlerde de tezâhür edebilir.⁶ Mevcut bölümde incelenen yollar uzun yıllardır uygulanagelen yollar olup, uluslararası anlaşmalar ve teâmül kuralları ile geçerlilikleri tanınmıştır.⁷ Dile getirilen yerleşik yolların normatif dayanakları ilgili anlaşmalara, teâmüle ve uluslararası örgüt kararlarına atıf yapmak sûretiyle incelendikleri başlık altında belirtilecektir. Bahsedilen hukuk kuralları ile diplomatik yolların temel çerçeveleri çizilmiştir fakat sıkı sıkıya düzenleme durumu söz konusu değildir; zîra böyle bir yaklaşım söz konusu yolların mizâcı ile çelişecektir.

II. DİPLOMATİK MÜZÂKERELER (GÖRÜŞMELER)

A. Müzâkere Kavramı ve Diplomatik Müzâkereler

İki veya daha fazla tarafın, açık veya örtülü görüş değiş tokuşu ile müşterek bir anlaşmaya varmaya çalıştıkları sürece müzâkere (negotiation) denir.⁸ Tarafların birbirlerine yönelik taleplerini dile getirdikleri müzâkereler, karşılıklı etkileşimle gerçekleşen bir iletişim sürecidir.⁹ Müzâkereler iş dünyasından aile yaşantısına kadar geniş mecrâda, tüzel kişilerin veya gerçek kişilerin hem kendi aralarında hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde gerçekleşebilmektedir. Müzâkerelerin bu niteliği birçok disiplinin farklı yönleriyle konuyu incelemesine sebebiyet vermiş ve bahsedilen sürecin hem ulusal hem de uluslararası yönleri itibarıyla birçok araştırmaya konu olmasını sağlamıştır. Bu sebeple farklı disiplinlerin sağladığı bilgilerin müzâkereler incelenirken kullanılması yetkin kavrayış sağlayacaktır. Nitekim devam eden kısımda, ilgisi ölçüsünde bahsedilen çalışmalar dikkate alınacaktır.

Müzâkerelere dâir genel bir tanımlama yapıldıktan sonra diplomatik müzâkerelerin tanımlanmasına geçilebilir. Klasik anlamda devletlerarası resmî ilişkilerin hüner ve nezâket

⁶ Tomuschat, "Article 33", a.g.m., s.591.

⁷ Sohn, "Peaceful Settlement of Disputes", a.g.md., s. 156.

⁸ V. K. Aggarwal - C. Dupont, "Negotiation and Bargaining: Organizational Aspects", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, ed. Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, Elsevier, Amsterdam; New York, 2001, ss. 10473-10477 s. 10473.

⁹ C. Guthrie, "Negotiation and Bargaining: Role of Lawyers", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, a.g.e., ss. 10477-10481, s. 10477.

çerçevesinde yürütülmesi diploması iken, günümüz açısından uluslararası örgütler nezdinde gerçekleştirilen faâliyetler de diplomatik çalışmaların parçası olarak kabul edilir.¹⁰ Müzâkereler ise diplomasinin önemli parçalarından biri olup, kimi zaman diplomasinin tanımlanmasında dahi kullanılır.¹¹ Dar anlamda ise diploması faâliyetlerinin bir parçası görünümündeki müzâkerelerin, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde farklı kişi veya gruplar arasında gerçekleşen müzâkerelerden ayrılması için diplomatik müzâkereler olarak adlandırılması bu çalışma için uygun görülmüştür. O hâlde gelinen aşamada, geniş anlamda diplomatik müzâkereleri, iki veya daha fazla devletin açık veya örtülü görüş değiş tokuşu ile müşterek bir anlaşmaya varmaya çalıştıkları süreci belirtmek için kullanabilmek mümkündür. Aşağıda, diplomatik müzâkerelerin hukukî nitelikleri uyarınca yapılan tasnif temelli incelemede daha dar tanımlamalara ulaşabilmek mümkün olacaktır.

Belirtmek gerekiyor ki, doktrinde söz konusu yolun diplomatik görüşmeler veya görüşmeler şeklinde adlandırıldığı görülmekte ise de,¹² müzâkere kavramının uluslararası ilişkiler uygulamasındaki yerleşik kullanımı gözetilerek diplomatik müzâkereler adı tercih edilmiştir.

Uluslararası toplum açısından müzâkereler, başta devletler arasında olmak üzere, uluslararası örgütler ve kendi kaderini tayin hakkını kullanan bağımsızlık hareketleri gibi farklı sùjeler arasında gerçekleştiği gibi, özel hukuk kaynaklı tüzel kişiler olan uluslararası şirketlerden sivil toplum örgütlerine kadar geniş yelpazedeki kurumlar arasında da gerçekleşmektedir. Mevcut çalışma kapsamında işlenecek müzâkereler, müzâkereleri yürüten taraflardan birinin devlet olduğu faâliyetlerdir. Fakat belirtmek gerekiyor ki, esâsen ifâde edilen müzâkereler devletler arasında gerçekleştirilmektedir.

Özellikle uluslararası ilişkiler doktrininde, uluslararası toplumda gerçekleşen müzâkerelerin farklı biçimlerde adlandırıldığı ve sınıflandırıldığı görülmektedir. Örneğin; devletlerarası ilişkilerin idâmesi için yapılan etkinlikler *diplomatik müzâkereler*, uluslararası

¹⁰ Ernest Mason Satow, **Satow's Guide to Diplomatic Practice**, Fifth Edition, ed. Lord Gore-Booth, Longman, London - New York, 1979, s. 3-8; 309-440.

¹¹ Oxford English Dictionary, diplomasiyi, uluslararası ilişkilerin müzâkereler ile idâre edilmesi olarak tanımlamaktadır. Sözlüğün yayımlandığı resmî site için bkz.: <http://www.oed.com/view/Entry/53200?redirectedFrom=diplomacy#eid> (10.02.2015) (Satow, **Satow's Guide to Diplomatic Practice**, a.g.e., s. 309)

¹² Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, a.g.e., s. 455; Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, a.g.e., s. 219; Bozkurt – Kütükçü – Poyraz, **Devletler Hukuku**, a.g.e., s. 242.

işbirliğinin sağlanması için girişilen etkinlikler *kurumsal müzâkereler*, uluslararası toplumun öngörülen amaçlarına ilişkin etkinlikler ise *geleceğe yönelik müzâkereler* olarak adlandırılabilir.¹³ Müzâkerelere dâir yapılmış bir diğer tasnif ise tarafların amaçlarına göre müzâkereleri beş başlıkta incelemektedir. Bu başlıklar şu şekilde özetlenebilir:¹⁴ Tarafların amaçlarının mevcut ilişkilerin devâmını sağlamak olduğu ve genelde rutin biçimde gerçekleşen *uzatma müzâkereleri*; bir çatışmanın bitirilmesi amacıyla girişilen *normalleşme müzâkereleri*; statükonun veya mevcut anlaşmanın değiştirilmesi gayesi ile yürütülen *yeni-den bölüşüm müzâkereleri*; tarafların ellerinde bulunan hukukî veya siyâsî gücü farklı kurumlara aktardığı *yenilikçi müzâkereler*; son olarak da, doğrudan bir anlaşma gayesi taşımayan *yan etki müzâkereleri*.

Bu çalışmanın esas konusu uyuşmazlık çözümüne yönelik diplomatik müzâkereler olduğu için, özellikle müzâkerelerin hukukî nitelikleri dikkate alınarak yapılan tasnif tercih edilmiştir. Birleşmiş Milletler uygulaması incelendiğinde, diplomatik müzâkerelerin uluslararası toplum bağlamında yerine getirdiği işlev bakımından üç başlık altında incelendiği görülmektedir. BM Genel Kurulu tarafından Uluslararası Hukuk On Yılı kapsamında kabul edilen Uluslararası Müzâkereler İçin Kılavuz İlkeler adlı kararda bu başlıklar şu şekilde ifade edilmiştir; uluslararası ilişkilerin yürütülmesinin olağan yolunu teşkil eden diplomatik müzâkereler, yeni uluslararası hukuk normlarının oluşması ve mevcut normların tedvini için diplomatik müzâkereler, bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak diplomatik müzâkereler.¹⁵

Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde olağan yol olarak diplomatik müzâkereler, resmen tâyin edilmiş temsilciler vâsıtasıyla devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde meydana gelen olayları usûlüne uygun biçimde görüşmeleridir.¹⁶ Tabiatıyla bu görüşmeler mutâbakata varmak amacıyla yapılır. Bu sûretle müzâkereler, üzerinde anlaşılmış bir kararın ortaya çıkması için ayrıksı değerlendirmelerin yoğrulduğu sürece denilmektedir.¹⁷ Bahsedilen tip-

¹³ Alain Plantey, **International Negotiation in the Twenty-first Century**, çev. Frances Meadows, Routledge-Cavendish, Oxon; New York, 2007, s. 13-445.

¹⁴ Fred Charles Ikle, **How Nations Negotiate**, Harper & Row Publishers, New York, 1964, s. 26-58.

¹⁵ Principles and guidelines for international negotiations, BM Genel Kurulu, A/RES/53/101, 20 Ocak 1999, s. 2; Kari Hakapää, "Negotiation", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014), par. 1.

¹⁶ G. R. Berridge - Alan James, **A Dictionary of Diplomacy**, Palgrave, Hampshire, 2001, s. 166.

¹⁷ I. William Zartman – Mauren R. Berman, **The Practical Negotiator**, Yale University Press, New Haven; Londra, 1982, s. 1.

teki müzâkereler her gün farklı şekillerde defalarca gerçekleşebilmekte ve devletlerin karşılıklı iletişimlerdeki normal yolu teşkil etmektedir. Bu sûretle müzâkereler devletlerin uluslararası câmiada yaptıkları hemen hemen her faâliyeti kapsayabilmektedir.

Yeni uluslararası hukuk normlarının oluşması ve var olan normların tedvîni için diplomatik müzâkereler, uluslararası hukukun tedricen geliştirilmesi adına yapılan müzâkereleri içermektedir.¹⁸ Anılan müzâkere türü, hukuk kurallarını yazılı hâle getirme veya yeni kurallar ihdâs etme amacı uyarınca olabildiğince fazla tarafça yürütülmektedir. Birden fazla ilgilinin katıldığı söz konusu faâliyetler iki taraflı müzâkereler olmayıp çok taraflı müzâkereler olmakta ve genelde diplomatik konferanslarla veya uluslararası örgütler gözetiminde gerçekleştirilmektedirler.¹⁹ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin kabul edildiği 1969 Viyana Konferansı, BM Deniz Hukuku Konferansları ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması için yapılan 1998 târîhli Roma Konferansı bu tip müzâkerelerin gerçekleştiği somut örnekler olarak verilebilir.

Çalışmanın esas konusu ise bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak diplomatik müzâkerelerdir. Uyuşmazlık çözüm yolu olan diplomatik müzâkerelere ilişkin detaylı incelemeye geçmeden önce, diplomatik müzâkerelerin genel îtibârıyla nasıl yürütüldüğü ve bu sürecin aşamalarının neler olduğuna ilişkin temel bilgiler verilecektir.

B. Diplomatik Müzâkerelerin Aşamaları

Diplomatik müzâkerelerin akademik yöntemlerle incelenmesinde analitik bir usûl benimsenir. Bu çerçevede diplomatik müzâkereler farklı evrelere ayrılır ve uygulamadan yola çıkarak söz konusu evrelerin işleyişine dâir genellemelerde bulunulur. Dikkat edilmesi gereken husus yapılan genellemelerin kesinlik arz etmediğidir. Bu evreler somut olayın kendine özgü koşullarına göre pekâlâ birbirlerinden önce gelebileceği gibi, kimi zaman bâzı evreler atlanabilir veya bir arada yürütülebilir.²⁰ Akılda tutulması gereken husus, diplomatik müzâkerelerin kesinleşmiş bir usûlü olduğunu düşünmenin hatâlı olacağıdır. Mevcut başlık altında verilecek bilgiler tüm diplomatik müzâkerelere teşmil edilebilecek yapıdadır; zîra teknik anlamda uyuşmazlıkların barışçı çözümü gayesi ile yürütülen diplomatik müzâkereler

¹⁸ Uluslararası Müzâkereler İçin Kılavuz İlkeler Kararı (Principles and guidelines for international negotiations), s. 2.

¹⁹ Hakapää, "Negotiation", a.g.md., par. 4-9.

²⁰ G. R. Berridge, **Diplomacy: Theory and Practice**, Fourth Edition, Palgrave Macmillan, Chippenham; Eastbourne, 2010, s. 26.

ile diğ er müzâkerelerin yürütülmesi arasında fark bulunmamaktadır.²¹ Bu sebeple, ulaşı lacak sonuçlar aynı zamanda uyuş mazlık ç özü mü için de kullanılabilir ve yol gösterebilecek nitelik taş ımaktadır.

Diplomasiyi konu edinen doktrinde diplomatik müzâkerelere dâir üç evreli temel bir ayrımı ön plana çı kmaktadır; teş his evresi, ç özü m üretme evresi, ayrıntılar üzerinde ç alış ma evresi.²²

Ön müzâkere evresi olarak da adlandırılabilir teş his evresi, diplomatik müzâkerelerin nasıl yürütüleceğine ilişkin diyalog evresidir. Tarafların diplomatik müzâkereleri gerekli kılan bir meselenin varlığını teyit etmelerinin ardından, müzâkerelerin gündeminin ne olacağı ve gündemin nasıl bir usûl tâkip edilerek ele alınacağı bu evrede görüş ü lür.²³ Müzâkere gündemine ilişkin özellikle iki soru ö ne çı kmaktadır: Müzâkerede hangi konu veya konular tartış ılacak ve konular hangi sıra ile görüş ü lecek?²⁴ İ fâde edilen sorulara verilecek cevaplarla, taraflar, müzâkerenin konusunu tanımlarlar ve konun alt baş lıklarını muhtemel zaman önceliklerine göre sıralarlar.

Gündemin belirlenmesinden sonra ise diplomatik müzâkerelerin şek li unsurları üzerinde konuşmaya geç ilir. Müzâkerelerin şek li unsurları dört baş lıkta toplanabilir.²⁵ Bunlardan ilki, müzâkerelerin biçimsel karş ılı lığını konu alır ve görüş melerin yüz yüze mi yoksa dolaylı biçimde mi gerçekleştirileceğini kapsar. İkinci olarak ise, müzâkerelerin gerçekleş eceği yer kararlaştırılır. Yer konusunda farklı tutumlar takınılabilmektedir; kimi zaman taraf devletlerin baş kentleri seç ilirken kimi zaman da orta nokta formülü çerçevesinde her iki tarafa eş it uzaklıktaki üç üncü devlet ülkesi yer olarak belirlenebilmektedir. Eğ er diplomatik müzâkereler bir uluslararası örgüt ün teş viki ile yapılı yorsa genelde ilgili örgüt ün merkezi müzâkerelerin gerçekleş tiği yer olmaktadır. Ü ç üncü baş lıkta müzâkerelerin ne zaman yapılacağı kararlaştırılır ve genelde baş langıç için somut bir târih belirlenir. Son aş amda ise, müzâkereleri hangi temsilciler seviyesinde yürütüleceği hakkında görüş me yapılır.²⁶

²¹ Carl August Fleischhauer, "Negotiation", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 152-154, s. 154.

²² Zartman – Berman, **The Practical Negotiator**, a.g.e., chapter 3-5; s. 42-202.

²³ Zartman – Berman, **The Practical Negotiator**, a.g.e., s. 42-45.

²⁴ Berridge, **Diplomacy: Theory and Practice**, a.g.e., s. 31-33.

²⁵ Berridge, **Diplomacy: Theory and Practice**, a.g.e., s. 33-43.

²⁶ Berridge, **Diplomacy: Theory and Practice**, a.g.e., s. 33-43.

İkinci evre olan çözüm üretme evresi, taraflar için masaya oturma aşamasıdır. Taraf temsilcilerinin itimatnâmelerinin kontrolünün ardından, ikinci evrenin başında ön müzâkerelerde görüşülen konular teyit edilir ve gerek görülürse değişikliğe gidilir.²⁷ Bunlara ilâveten müzâkereleri yürütecek olan temsilciler çalışma şekillerini ilişkin gerekli bâzı konulara da değinirler. Örneğin; görüşmelere verilecek aralar ve görüşmelerin kayda alınmasına ilişkin konular üzerinde anlaşılır.²⁸

Dile getirilen hususların ardından taraflar kendi tezlerini belirtir ve müzâkere konusunun içeriğine dâir karşılıklı konuşmalar yapılır. Amaç mutâbakata varmak olduğu için esnek davranılarak, kapsayıcı ve dengeli bir çözüm için fikir alış verişinde bulunulması beklenir.²⁹ Fakat hukukî, siyâsî veya iktisâdî nedenlerle bir tarafın daha avantajlı olduğu durumlarda böyle bir sonucun beklenmesi pek gerçekçi değildir. Nihâyet taraflar ortak bir çözüme ilişkin yol gösterici ilkeler üzerinde uzlaştıklarında veya konuşmalar kimi konularda kabul edilebilir bir düzeye eriştiğinde sonraki evreye geçilir.

Son evre ise müzâkere konusu hususlar –meselâ uyuşmazlık- çözüldükten sonra, söz konusu anlaşmanın somutlaştırılması evresidir³⁰. Bu evre her kadar ayrıntılar üzerinde çalışma evresi biçiminde adlandırılrsa da yapılan iş hayli meşakkatli olabilmektedir. Esas itibarıyla, varılan uzlaşının şeklinin belirlenmesi, söz konusu aşamanın konusunu oluşturmaktadır. Tarafların anlaştığı çerçeveden yola çıkılarak hukukî sorumluluk doğuracak adımlar atılır ve varılan anlaşma gerek görülürse bağlayıcı bir metne dönüştürülür. Böylece diplomatik müzâkereler sona erer.

C. Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak Diplomatik Müzâkereler

1. Temel Vasıfları

Bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak diplomatik müzâkereler, uyuşmazlık taraflarının ya dostâne çözüm bulmak ya da en azından aralarındaki görüş farklılıklarını kavramak maksadıyla muhtelif çekişmeli konuları tartıştıkları sürece denmektedir.³¹

Birleşmiş Milletler Andlaşması 33. maddede sayılan ilk uyuşmazlık çözüm yolu olan diplomatik müzâkereler, aynı zamanda hem en çok kullanılan hem de en basit yolu teşkil

²⁷ R. P. Barston, **Modern Diplomacy**, Fourt Edition, Routledge, Londra; New York, 2013, s. 56-57.

²⁸ Barston, **Modern Diplomacy**, a.g.e., s. 57.

²⁹ Berridge, **Diplomacy: Theory and Practice**, a.g.e., s.41.

³⁰ Zartman – Berman, **The Practical Negotiator**, a.g.e., ss. 140-160.

³¹ Abass, **Complete International Law**, a.g.e., s. 495.

etmektedir; çünkü saf hâliyle müzâkereler sâdece uyuşmazlığa taraf olan devletleri kapsamakta ve yukarıda sınıflandırıldığı gibi olağan yürütülen bir iletişim şeklinden sâdece konusu îtibârıyla sapmaktadır. Bu açıdan bakılınca, bahsedilen diplomatik faâliyetlerin dışında kalanların birçok uyuşmazlığın varlığından veya çözülmesinden haberdar olmaması muhtemel gözükmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Manila Bildirgesi ifâde edilen iki vasfın yanı sıra diplomatik müzâkerelerin etkili ve esnek bir yol olduğunu vurgulamıştır. Bildirge şöyle demektedir:

“Devletler, serbest seçim hakkına hâlel getirmeksizin, doğrudan müzâkerelerin uyuşmazlıklarının barışçı çözümünde esnek ve etkili bir yol olduğunu göz önünde bulundurmalıdırlar. Devletler doğrudan müzâkerelere mürâcaat ettikleri vakit taraflar için kabul edilebilir erken çözüme ulaşmak için anlamlı şekilde müzâkere etmelidirler ...”³²

Diplomatik müzâkereler etkili bir yoldur çünkü doğrudan gerçekleştirilen iletişim sonucunda varılan mutâbakat tarafların irâdelerinin aracısız sonucu olmakta ve ahde vefâ ilkesi gereği uygulanmaktadır. Esneklik vasfı ise kökeni ne olursa olsun her türlü uyuşmazlığın müzâkere konusu olmasından kaynaklanmaktadır.³³ Uluslararası ticâretten enerji fiyatlandırmasına, insancıl krizlerin yönetiminden terörizme kadar pek çok konu diplomatik müzâkerelerde görüşülebilmektedir.

Diplomatik müzâkerelerin taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmek için kullanılması uluslararası toplumda yerleşik bir uygulamadır. Uluslararası Adalet Divanı da zikredilen hususu “Bu çözüm yolunun aslî niteliği üzerinde, yargısal çözümün veya tahkim çözümünün evrensel olarak benimsenmediği gözlemlenebilen gerçeğini işâret etmek hâricinde diretmeye gerek yoktur” demek sûretiyle tespit etmiştir.³⁴ Dahası târihsel açıdan bakıldığında özellikle yargısal yollara nispetle diplomatik müzâkereler evrensel kabul görmüş doğrudan ve dostça bir çözüm yolu olarak belirmektedir.³⁵

³² Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkında Manila Bildirgesi (Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes), BM Genel Kurulu, A/RES/37/10, Bölüm I, par. 10.

³³ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, United Nations Publication, New York, 1992, par. 22.

³⁴ North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands), 20 February 1969, ICJ Reports 1969, par. 86. Bu çalışmada Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Dâvâları olarak adlandırılacaktır.

³⁵ The Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex, Order of 19 August 1929, Publications of Permanent Court of International Justice Series A – No:22, s. 13.

Uyuşmazlık çözümü için yürütülen diplomatik müzâkerelerin uyuşmazlığın konusunun belirlenmesi ve somutlaştırması yanında, tarafların görüş ayrılıklarının giderilmesi veya görüşlerin yakınlaştırılmasını sağlama işlevi söz konusudur.³⁶ Her ne kadar genel anlamda diplomatik müzâkereleri işletme zorunluluğu bulunmasa da, başta yargısal yollar olmak üzere uyuşmazlığı soruşturma veya uzlaştırma gibi kurumsallaşmış çözüm yollarına götürebilmek için anlaşmazlık noktaları yeterince somut ve belirli hâle getirilmelidir.³⁷ Açıklanan sebeple, çoğu zaman diplomatik müzâkereler diğer çözüm yollarının öncüsü konumunda olmakta ve diğer uyuşmazlık çözüm yollarına mürâcaat etmeden önce diplomatik müzâkereler gerçekleştirilmektedir.

Bunun yanında sâdece tarafların katıldığı uyuşmazlık çözümü biçimi olarak, tarafların sonuç üzerinde mutlak kontrolünü sağlayarak, hem kabul edilebilir ve istikrarlı çözüm sağlar hem de içerebileceği gizlilik yönü ile birlikte hızlı ve ucuz bir çözümü tesis eder.³⁸ Diplomatik müzâkereler sonucunda ulaşılan çözüm doğrudan taraflarca oluşturulmuş, herhangi bir üçüncü kişinin etkisinin olmadığı bir sonuçtur. Dolayısıyla taraflar ortak irâdelerinin yansımaları olan kararları, uygulamaya geçirmede tereddüt etmeyecek yâhut ayak diremeyecektir. Uzlaştırma komisyonu kurma, tahkime gitme veya mahkemelere başvurma ile kıyaslandığında yapılan harcamaların asgarî düzeyde kaldığı ve harcanan mesainin de kayda değer şekilde kısa olabileceği de dikkate alınmalıdır.

Sayılan olumlu vasıfların yanına kimi sınırlayıcı durumların da eklenmesi, diplomatik müzâkerelerin yeterli şekilde anlaşılması için gereklidir. Diplomatik müzâkerelerin başarıyla sonuçlandırılması her zaman mümkün olmaz. Öncelikle tarafların diplomatik ilişkilerinin kesilmiş olması veya ilişkilerin hiç var olmamış olması, söz gelimi bir tarafın tanınmaması, gibi hâllerde iletişim kurulmasında ortaya çıkan güçlükler müzâkerelerin sonuca ulaşmasının önünde ciddi bir engel oluşturma ihtimâlini içermektedir.³⁹ İlâve edilmelidir ki, genelde başarılı bir sonucun ortaya çıkmasında ortak menfaatlerin söz konusu olduğu ilişkilerin rolü belirleyici olmaktadır. Tarafların görüşleri arasında “uçurum”un söz konusu olduğu müzâkerelerde, ortak anlaşma zemini bulmanın çok zor olabilmesinden ötürü başarı

³⁶ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 93-94.

³⁷ J. G. Merrils, “ The Mosaic of International Dispute Settlement Procedures: Complementary or Contradictory?”, **Netherlands International Law Review**, Vol. 54 Issue 02, 2007, ss. 361 – 393, s. 366.

³⁸ Bilder, “An Overview of International Dispute Settlement”, a.g.m., s. 22-24.

³⁹ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 21-22.

ihdimâli de düşük olmaktadır.⁴⁰ Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise doğrudan diplomatik müzâkerelerde tarafsızlık söz konusu olamayacağı için özellikle pazarlık gücü yüksek tarafın müzâkereler esnasında ölçsüz taleplerini engellenebilmesi de mümkün olmaktadır.⁴¹

Diplomatik müzâkerelerin genellikle gizli olarak yürütülmesi tercih edilir. Gizlilik kamuoyu baskısını sınırlandırarak, tarafların soğukkanlılıklarını korumalarını ve bu sâyede uyuşmazlığın çözümü için gerekli olan gerçekçi bakış açısını muhâfaza etmelerini sağlar.⁴² Eğer diplomatik müzâkerelerin sonunda uyuşmazlık çözümlerse, söz konusu durum yine tarafların anlaşabileceği bir şekilde bağlayıcı hâle getirilebilir. Genelde nota veya mektup teâtisi ya da andlaşma yapmak tercih edilmektedir.⁴³ Taraf devletlerin kendi iddialarından vazgeçmemeleri veya müzâkerelere başladıkları konumda hiç değişiklik yapmamaları hâlinde ise uyuşmazlık çıkmaza girebilir. Çıkmazın aşılması için üçüncü kişi veya grupların müdâhalesi faydalı olabileceği gibi -ki diğer barışçı yolların tamamı bu karakterdedir- uyuşmazlığın çözümlenmeden askıda kalması da mümkündür.

2. Danışma ve Görüş Teâtisi

Uyuşmazlık çözümünde diplomatik müzâkerelerle (negotiation) birlikte karşılaşılan iki kavram bulunmaktadır. Bunlar, danışma ve görüş teâtisidir.

Danışma (consultation) bir konu hakkında bilgi vermek veya bilgi değiş tokuşunda bulunmak ya da bir konu hakkında görüş bildirmek veya karşı tarafın görüşünü öğrenmek için özel maksatla yapılan görüşmeleri içerir.⁴⁴

Danışma kavramıyla genel itibârıyla uyuşmazlık çözümüne özgülenmiş metinlerde karşılaşılmamaktadır. Söz konusu kavram daha çok kimi andlaşmalarda ya müzâkerelerle birlikte ya da müzâkerelerin yerine kullanılmaktadır. Bu uygulamanın nedeni, danışmanın diplomatik müzâkerelerin bir çeşidi şeklinde addedilmesidir.⁴⁵ Örnek olarak verilebilecek

⁴⁰ Michael Waibel, "The Diplomatic Channel", **The Law of International Responsibility**, ed. James Crawford – Alain Pellet – Simon Ollesen, Oxford University Press, Oxford, 2010, ss. 1085-1097, s. 1090-1091.

⁴¹ Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, a.g.e., s. 275.

⁴² Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, a.g.e., s. 324.

⁴³ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 94.

⁴⁴ L. F. L. Oppenheim, **Oppenheim's International Law**, Ninth Edition, Volume 1, ed. Robert Jennings – Arthur Watts, Longman, Londra – New York, 1996, s. 1181.

⁴⁵ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., par. 24.

andlaşma hükümlerinden 1975 târihli Uluslararası Örgütlerle İlişkilerde Devletlerin Temsiline Dâir Viyana Sözleşmesi'nin 84. Maddesi⁴⁶, sözleşmenin uygulanması veya yorumlanmasından kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü için taraflardan birinin talebiyle danışmanın gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Yine benzer düzenleme 1978 târihli Devletlerin Andlaşmalara Halefiyeti Sözleşmesi⁴⁷ 41. maddede ve 1983 târihli Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Devletlerin Halefiyeti Sözleşmesi⁴⁸ 42. maddede bulunmaktadır. Her iki sözleşme de ortaya çıkacak uyuşmazlıkların başlangıçta danışma ve müzâkereler yolu ile çözülmesini öngörmektedir. Son olarak, uluslararası toplumda önem arz eden danışma uygulamalarından bir diğeri de Dünya Ticâret Örgütü Anlaşması'nın eki konumundaki Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni⁴⁹ 3/3 maddesi uyarınca taraflar ilgili talebin alınmasından itibaren 30 günü aşmayan süre içerisinde danışmada bulunmalıdırlar. Görüldüğü üzere ifade edilen andlaşmalarda tesis edilen danışma süreci bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak kabul edilmektedir.

Danışma kavramı kimi andlaşmalarda uyuşmazlığın nasıl çözüleceğine dâir gerçekleştirilen faaliyetler için öngörülmüş, danışma süreci ile birlikte hangi uyuşmazlık çözüm yolunun tercih edileceğinin belirlenmesi istenmiştir. 1959 târihli Antarktika Andlaşması⁵⁰ XI. madde ve 1979 târihli Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme⁵¹ 17. madde bu şekilde gerçekleştirilen danışmalar için örnek niteliğindedir.

⁴⁶ Sözleşme metni için bkz: Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character: Vienna, 4 February-14 March 1975, Doc. A/CONF. 67/16, **Official Records of the United Nations Conference on the Representation of States in Their Relations with International Organizations (Documents of the Conference)**, Vol. II, United Nations, New York, 1976, ss. 207-224.

⁴⁷ Sözleşme metinleri için bkz: Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties, 23 August 1978, **United Nations Treaty Series Vol. 1946**, United Nations, New York, 2000, ss. 3-188.

⁴⁸ Vienna Convention on Succession of States in respect of State Property, Archives and Debts, 8 April 1983, **Official Records of the United Nations Conference on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts**, Vol. II, United Nations, New York, 1995, ss. 141-149.

⁴⁹ DTÖ resmî sitesinde bulunan metin için bkz: Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/28-dsu.pdf, (03.12.2015); Türkçe resmî çeviri için bkz: Anlaşmazlıkların Halli Konusundaki Kural Ve Yöntemleri Tespit Eden Mutabakat Metni, R.G., 25 Şubat 1995, Sayı: 22213.

⁵⁰ Andlaşma metinleri için bkz: The Antarctic Treaty, 1 December 1959, **United Nations Treaty Series Vol. 402**, United Nations, New York, 1962, ss. 71-102.

⁵¹ Sözleşme metinleri için bkz: Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, 26 October 1979, **United Nations Treaty Series Vol. 1456**, United Nations, New York, 1996, ss. 101-187; Sözleşmenin resmî çevirisi için bkz: Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşmenin Onayı Hakkında Karar, R.G., 07.08.1986, Sayı: 19188.

İfâde edilen tiplerin yanı sıra danışma kavramı henüz bir uyuşmazlık ortaya çıkmadan taraflardan birinin alınacak karârın diğer tarafa zarar verebileceğini öngörerek karşı tarafı bilgilendirmesi veya karşı tarafın görüşünü alması için de kullanılmaktadır.⁵² Zamanlaması itibarıyla uyuşmazlığın doğmasına mahal vermeyen bu tip danışmalar, etkili bir barışı koruma sisteminin parçası olabilecek niteliktedir. Böylece önleyici danışma kurumu uyuşmazlık çözümü ile de yakından bağlantılı olmaktadır. Günümüzde bu tip danışmanın önemi giderek artmaktadır. Özellikle artan küresel ilişkiler ile birlikte devletlerin giriştikleri birçok faaliyet başka devletleri, bilhassa komşularını yakından etkileyebilmektedir. Devletlerin karar alma süreçlerini zikredilen etkileri gözetenek, danışma vâsıtasıyla biçimlendirmesi ortaya çıkan uyuşmazlıkların sayısını kayda değer şekilde azaltacak karakterdedir. Başta çevrenin korunması olmak üzere, göç politikaları, sağlık politikaları ve iklim değişikliği gibi sâdece bölgesel değil tüm dünyayı etkileyebilecek konularda ise daha geniş kapsamlı çok taraflı danışma süreçlerinin işletilmesi kaçınılmaz gözükmektedir.

Görüş teâtisi (exchange of views) kavramı ise danışmanın bir şekli olarak görülebilir⁵³ ve diplomatik müzâkerelere geçmeden önceki aşamayı belirttiği düşünülebilir.⁵⁴ Adından da anlaşılacağı üzere tarafların kendi kanaatlerini birbirleriyle paylaşmasını içermektedir. Görüş teâtisi de danışma gibi yine uyuşmazlığın ortaya çıkmasını önleme amacı da taşıyabileceği gibi uyuşmazlığın nasıl çözüleceğinin görüşüleceği bir nitelik de arz edebilir. Görüş teâtisinin öngörüldüğü düzenlemelerin örneği olarak, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi⁵⁵ 283. madde verilebilir. İlgili maddeye göre, aralarında uyuşmazlık çıkan taraf devletler, süratli şekilde uyuşmazlığın diplomatik müzâkereler veya diğer barışçı yollarla çözülmesi hakkında görüş teâtisinde bulunmalıdırlar. İlgili madde hükmünde, görüş teâtisinde bulunmak diğer uyuşmazlık çözüm yollarına gitmek için ön şart olarak düzenlenmiştir.

3. Uyuşmazlık Çözümünde Kullanılan Müzâkere Usûlleri

Yukarıda amacına bakılmaksızın yürütülen tüm müzâkerelere uygulanabilecek temel bir çerçeve diplomatik müzâkerelerin aşamaları başlığı altında çizilmiştir. Bu çerçeve diplo-

⁵² Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 2-3.

⁵³ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., par. 26.

⁵⁴ Hakapää, "Negotiation", a.g.md., par. 16.

⁵⁵ Sözleşmenin metinleri için bkz: United Nations Convention on the Law of the Sea, 10 December 1982, **United Nations Treaty Series Vol. 1833**, United Nations, New York, 1998; Türkçe çeviri için bkz: Kuran vd., **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, a.g.e., ss. 353-475.

matik müzâkerelerin saf hâli olan iki taraflı müzâkereler üzerinden verilmiştir. Sıradaki başlıklar altında, uyuşmazlık çözümü için kullanılan diplomatik müzâkereler temel alınarak, uygulamada görülen müzâkere usûlleri değerlendirilecektir.

a. İki Taraflı Diplomatik Müzâkereler

Geleneksel anlamda uyuşmazlığa taraf olan iki devletin atanmış görevlilerince yürütülen görüşmeler iki taraflı müzâkerelerdir. Yukarıda değinildiği gibi diplomatik uygulama açısından ilk akla gelen müzâkere usûlü, bu usûl olmaktadır. Bahsedilen usûlde tarafların yüz yüze görüşmeleri esastır fakat günümüzde teknolojinin getirdiği imkânlar sâyesinde farklı iletişim kanalları kullanılabilir. Telefon görüşmeleri ve görüntülü telefon görüşmelerinin yanı sıra telekonferans ve e-posta yolları ile de iletişimin kurulması mümkündür.⁵⁶ Anılan yolların kullanımı sonucunda, diplomatik müzâkereler, yazılı veya sözlü olarak gerçekleştirilebilir veya uygulamada ağırlıklı olarak görüldüğü üzere hem yazılı hem de sözlü olarak gerçekleşebilir.⁵⁷

Müzâkereleri yürütmek görevi genelde ilgili devletin dışişleri bakanlığı görevlilerinde olup, söz konusu işi yapan kişiler diplomatlardır. Diplomatlara ek olarak uyuşmazlığın türü ve gerektirdiği teknik bilgi uyarınca farklı devlet kurumlarından uzmanların, uluslararası örgüt yetkililerinin ve uzman müzâkercilerin müzâkerelere katkı sağlaması sık görülen bir durumdur.⁵⁸ Kimi zaman ise devlet veya hükûmet başkanlarının diplomatik müzâkerelerin başlangıcında ve sonlandırılmasında buldukları da müşâhede edilmektedir.⁵⁹ Özellikle çözümü zor olan kimi uyuşmazlıklarda dile getirilen katkının müzâkerelerin ilerlemesi adına olumlu etkisi dikkat çekicidir.

b. Çok Taraflı Diplomatik Müzâkereler

Uluslararası toplumda ortaya çıkan kimi uyuşmazlıklar ikiden fazla devleti veya kişiyi etkileyebilmektedir. Bunun gibi uyuşmazlığın tarafının ikiden fazla hukuk süjesi

⁵⁶ Berridge, **Diplomacy: Theory and Practice**, a.g.e., s. 192-204.

⁵⁷ Fleischhauer, "Negotiation", s. 152.

⁵⁸ Barston, **Modern Diplomacy**, s. 1,2.

⁵⁹ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., par. 37.

olduğu hâllerde uluslararası toplantı veya konferanslar diplomatik müzâkerelerin yürütüleceği çerçeveyi oluşturmada kullanılmaktadır.⁶⁰ Genelde dile getirilen toplantılar, amacı uluslararası işbirliğini artırmak olan uluslararası örgütlerin teşviki ile yapılmaktadır.

İki taraflı müzâkerelerle kıyaslandığında çok taraflı müzâkerelerin daha karmaşık ve çok yönlü sorunların çözümünde kullanıldığı görülmektedir. Kimi zaman ise birbiriyle iç içe geçmiş birden fazla konunun da çok taraflı müzâkerelerin hayâta geçirilmesinde rol oynaması mümkündür.⁶¹ Toplanan kongre veya konferanslar kamuoyunun önünde cereyan eder ve görüşmelerin alenî olması kaçınılmazdır. Bu sebeple aşırıya kaçan taleplerin ve açık haksızlıkların uluslararası toplumca tepkiyle karşılanacağı endişesi devletlerin daha dikkatli ve temkinli davranmalarına sebebiyet verir.⁶²

c. Müşterek Diplomatik Müzâkereler

Uluslararası örgütler sâdece konferansları teşvik etmekle kalmamakta çoğu zaman bizzat uluslararası örgütler nezdinde de diplomatik müzâkereler yürütülebilmektedir. Uluslararası örgütlerin organlarında gerçekleştirilen çok taraflı diplomatik faaliyetlere meclis diplomasisi denmektedir.⁶³ İşte bu tip diplomatik faaliyetler pekâlâ uyuşmazlık çözümü için de kullanılabilen ve tarafların yürüttükleri müzâkerelere biçim verebilmektedir. Böylelikle bir uluslararası örgüt nezdinde gerçekleştirilen uyuşmazlık çözümüne ilişkin görüşmeler müşterek diplomatik müzâkereleri oluşturmaktadır.⁶⁴

Söz konusu durum, Uluslararası Adalet Divanı tarafından da “ ... konferanslarla yürütülen diplomasi veya meclis diplomasisi son dört veya beş on yıldır uluslararası müzâkerelerin yerleşik bir usûlü olarak kabul görmüştür.” denilerek teyit edilmiştir.⁶⁵ Müşterek diplomatik müzâkereler günümüzde başta Birleşmiş Milletler olmak üzere farklı örgütler ve

⁶⁰ UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States, a.g.e., par. 41.

⁶¹ I. William Zartman, “Two's Company and More's a Crowd: The Complexities of Multilateral Negotiation”, **International Multilateral Negotiation**, ed. I. W. Zartman, Jossey Bass Publishers, San Francisco, 1994, ss. 1-10, s. 1-3.

⁶² Zeki Mesud Alsan, **Yeni Devletler Hukuku**, İkinci Cilt, AÜHF, Ankara, 1951, s. 265.

⁶³ Satow, **Satow's Guide to Diplomatic Practice**, a.g.e., s. 465; Berridge - James, **A Dictionary of Diplomacy**, a.g.e., s. 180.

⁶⁴ UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States, a.g.e., par. 42.

⁶⁵ Güney Batı Afrika Dâvâları (South West Africa Cases), ICJ Reports 1962, s. 346.

bilhassa bölgesel uluslararası örgütler nezdinde gerçekleştirilebilmektedir. Bir önceki başlıkta belirtilen ve devletlerin aleniyet ile birlikte daha ölçülü ve temkinli davrandıkları şeklindeki bilgi burada da geçerlidir.

d. Özel Müzâkere Usûlleri: Karma veya Ortak Komisyonlar ve Zirve Diplomasisi

Uyuşmazlığa taraf olan devletler çözülmesi uzun zaman alabilecek ve teknik mâhiyeti baskın kimi uyuşmazlıklar için ortak komisyon kurma karârı alabilmektedirler⁶⁶. Bu tip komisyonlar uyuşmazlık çözümünden öte birçok amaç için kurulabilmekte ve gerek devletler gerekse uluslararası örgütlerin temsilcilerini ihtivâ edebilmektedir.⁶⁷ Hâliyle kesin bir ayırım yapabilmek ancak somut durum çerçevesinde mümkün olabilmektedir. Genelde tarafların eşit sayıda üye verdikleri komisyonlar, uyuşmazlık çözümüne özgüledikleri vakit tahkim, uzlaştırma, soruşturma, idârî veya yarı-yargısal işlevler görebilmektedirler.⁶⁸ Özellikle sınır uyuşmazlıklarının giderilmesinde başvuru karma veya ortak komisyonlar, diplomatik müzâkerelerin kurumsallaşmış ve görevi çerçevesinde süreklilik arz eden şekillerini oluşturmak sûretiyle özel bir usûl biçiminde belirlemektedirler. Arjantin ve Uruguay arasındaki Uruguay Nehri üzerinde tesis edilen kâğıt hamuru fabrikalarına ilişkin uyuşmazlığın çözülmesi maksadıyla kurulan Üst Düzey Teknik Grup,⁶⁹ yakın târihli bir ortak/karma komisyon örneği olarak dikkate değerdir.

Bir diğer özel diplomatik müzâkere usûlü ise zirve diplomasisidir. Devlet veya hükûmet başkanlarının diplomatik amaçlar veya propaganda amacı ile buluşmaları anlamına gelen zirve diplomasisi,⁷⁰ bir uyuşmazlığın çözülmesi için de kullanılabilir. Bürokratik yolların yetersiz kaldığı kimi zor noktaların aşılması için kullanılan müzâkere usûlü olan zirve diplomasisi, aleniyet unsurunun getirdiği baskı ile birlikte olumlu sonuç doğurabileceği gibi beklentileri karşılayamama riskine de sâhiptir.⁷¹ İfade edilen diplomatik müzâkerelerin güncel örneği olarak, 12 Şubat 2015 târihinde, Ukrayna'da devam eden silâhlı

⁶⁶ Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk – II**, a.g.e., s. 219.

⁶⁷ Hans Von Mangoldt, "Mixed Commissions", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 198, ss. 149-152, s. 149.

⁶⁸ Mangoldt, "Mixed Commissions", a.g.md., s. 151-152.

⁶⁹ Grupo Técnico de Alto Nivel (GTAN)

⁷⁰ Berridge - James, **A Dictionary of Diplomacy**, a.g.e., s. 229-230.

⁷¹ Merrills, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 9-10.

çatışmalara son vermek maksadıyla Almanya, Fransa, Ukrayna ve Rusya'nın devlet ve hükümet başkanları Minsk Zirvesi'nde bir araya gelmiştir ve ateşkes sağlanması konusunda anlaşmaya varmışlardır.⁷²

4. Hukuk ve Diplomatik Müzâkereler

a. Genel Olarak

Uluslararası hukuk, doğası gereği diplomatik müzâkerelerin gerçekleşebilmesi için gerekli asgarî şartları da düzenlemektedir. Bir devletin müzâkere etme yetkisine sâhip olabilmesi için bağımsız olması ve sorumluluk kurallarına tâbi olması gerekir; anılan durum bir hukuk terimi olarak egemenlikle karşılanır.⁷³ İktisadî, toplumsal, siyâsî veya doğası ne olursa olsun farklılıkları etki etmeksizin, diplomatik müzâkereler, devletlerin egemen eşitliğine dayanır.⁷⁴ Diplomatik müzâkerelerin asıl yürütücüsü konumundaki devletler, ancak uluslararası hukukun kurduğu zemin üzerinde ve ilgili asgarî şartları taşıyan muhâtaplarla gerçekten sorun çözebilecek müzâkereler yürütebilir.

Genel itibâriyle bakıldığında, uluslararası hukukun diplomatik müzâkerelerde oynadığı role ilişkin iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, uluslararası hukukun ikincil etki kaynağı olduğunu ve ortak dil oluşturmanın yanında ancak tarafların kimi tezlerinin meşrûiyetini artırmak yoluyla ilgili talepleri kuvvetlendirdiğini ileri sürmektedir.⁷⁵ Öte taraftan ikinci görüş ise hukukun diplomatik müzâkerelerde merkezi bir yerde olduğunu, sağlanan meşrûiyetin siyâsî gücünün anahtar bileşenini oluşturduğunu ileri sürmektedir.⁷⁶ Bahsedilen konuya ilişkin belirleme yapılabilmesi için öncelikle her türlü müzâkerenin aynı kapsamda değerlendirilmemesi gerektiği kabul edilmelidir. Mevcut çalışmanın amacı ve kapsamı dikkate alındığında, çalışmanın konusunu oluşturan bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak diplomatik müzâkerelerde hukukun yüklendiği rol açısından değerlendirme yapmak gereklidir.

⁷² Fransa Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmî sitesinde liderlerin ortak bildirisini ve anlaşmanın uygulanması için kabul edilen önlemler paketini içeren bilgilendirme: <http://www.elysee.fr/chronologie/#e8580,2015-02-11,le-sommet-de-minsk-2> (12.02.2015); Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı resmî sitesindeki bilgilendirme: http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Aussenpolitik/Laender/Aktuelle_Artikel/Ukraine/150212_Minsk-II.html (12.02.2015)

⁷³ Plantey, **International Negotiation in the Twenty-first Century**, a.g.e., s. 107-119.

⁷⁴ Uluslararası Müzâkereler Kılavuz İlkeleri Kararı (Principles and guidelines for international negotiations) 1/a, BM Genel Kurulu, A/RES/53/101.

⁷⁵ Michael Waibel, "The Diplomatic Channel", a.g.m., s. 1091-1092.

⁷⁶ Robbie Sabel, "The Role of International Law in Negotiations Between States", **Justice**, No:46 Spring 2009, ss. 35-38, s. 35; Waibel, "The Diplomatic Channel", a.g.m., s. 1091.

Yukarıda barışçı çözüm yükümlülüğünün târihî gelişimi aktarılırken dile getirildiği gibi uyuşmazlık çözümünün kamu düzeni ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Uyuşmazlık çözümünün düzenlenmesinde, uyuşmazlıkların kolayca toplumun büyük bölümüne sirâyet edebilecek yapısı dikkate alınarak toplum bilinci uyarınca etkin müdâhaleler hukuk vâsıtasıyla sağlanmaktadır. Bu sebeple bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak diplomatik müzâkereler diğer müzâkerelerden ayrılmış olduğunu düşünmek gerekmektedir. Müzâkerelerin anılan tipi, başlangıcından bitirilmesine kadar geçen süre farklı hukuk ilkeleri veya kuralları tarafından düzenlemiştir.

Diplomatik müzâkereler sonucu ulaşılan anlaşmanın taraf olan egemen devletler üzerinde bağlayıcı olmasından dolayı, söz konusu görüşmelerin hukuk tarafından düzenlenmesi uluslararası toplum düzeni için elzemdir; müzâkerelerin nasıl yürütülmesi gerektiği ve yapılan faâliyetin geçerliliği hukuk kuralları çerçevesinde belirlenmelidir.⁷⁷ İlâve etmek gerekir ki, andlaşma ve teâmül kurallarının uyuşmazlık çözümünde sağladıkları meşrûiyet, bir silâh olmalarından fazlasını içermektedir. Uygulamanın gösterdiği üzere eğer bir konuda hukuk kuralları mevcut ise normal şartlar altında bu kurallara uyulduğu hatırdâ tutulmalıdır.⁷⁸

Yapılan değerlendirmenin bilimsel yollar ışığında elde edilmiş veriler ve bunların yorumlanması ile desteklendiği görülmektedir. Uluslararası hukukun uyuşmazlık çözümündeki yerine dâir uluslararası ilişkiler disiplininin akademisyenler tarafından yapılan çalışmalar, güçlü hukukî tezlere sâhip tarafın kuvvet kullanmak yerine diplomatik yollar ile çözüme yeğlediğini, hatta devletlerin ulusal çıkarlarına korumak adına girişecekleri faâliyetlerde hukukî üstünlüğün askerî üstünlükten daha fazla fayda getirebileceği ortaya koymaktadır.⁷⁹ Yine uluslararası barışı sağlamada, uyuşmazlıkları çözmeye ve değişim ihtiyâcını tatmin etmeye uluslararası hukuk başını askerî gücün çektiği alternatiflerinden daha etkili gözükmektedir.⁸⁰

⁷⁷ Plantey, **International Negotiation in the Twenty-first Century**, a.g.e., s. 108.

⁷⁸ Merrills, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 291.

⁷⁹ Paul K. Huth - Sarah E. Croco - Benjamin J. Appel, "Does International Law Promote the Peaceful Settlement of International Disputes? Evidence from the Study of Territorial Conflicts since 1945", **American Political Science Review**, Vol. 105 No. 2, 2011, ss. 415-436, s. 428-432.

⁸⁰ Huth - Appel, "Does International Law Promote the Peaceful Settlement of International Disputes? Evidence from the Study of Territorial Conflicts since 1945", a.g.m., s. 433.

b. Diplomatik Müzâkerelere Egemen Olan Hukuk Kuralları

Başlarken belirtmek gerekiyor ki, diplomatik müzâkereler siyâsî faaliyetlerdir ve uyuşmazlık çözümüne özgülenmiş bir sistemin parçasıdır. Söz konusu faaliyetler belirli hukuk kurallarına tâbi olmakla beraber kuralların esnekliğine de dikkat çekilmelidir.⁸¹ Bu nedenle diplomatik müzâkerelerin sıkı sıkıya hukuk tarafında düzenlenmesini beklemek hem ifâde edilen yolun işleviyle bağdaşmayacaktır hem de zâten karakteristik olarak bu şekilde düzenlenmiş bulunan yargısal yolların anlamını sorgulatacaktır.

Sıradaki başlıklar altında değerlendirmelere geçmeden önce, yapılacak olan incelemede bir uyuşmazlığın var olduğundan ve tarafların da bu hususu kabul ettiklerinden hareket edildiğini belirtmek gerekmektedir.

(1) Genel İtibârıyla uluslararası hukukta diplomatik müzâkerelerde bulunma yükümlülüğü yoktur.

Diplomatik müzâkerelere ilişkin hukuk kuralları konusunda karşılaşılan ilk soru, bir uyuşmazlığa taraf olanların diplomatik müzâkerelerde bulunma yükümlülüğü altında olup olmadıklarını içermektedir. Genel uluslararası hukuk çerçevesinde diplomatik müzâkerelerde bulunma yükümlülüğü yoktur⁸² çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere uyuşmazlık çözüm yolunun seçiminde serbestlik ilkesi egemendir.

Her ne kadar, barışçı çözüm yükümlülüğünün en azından diplomatik müzâkerelerde bulunma görevini içerdiğinin kabul edilmesi gerektiği yönünde görüşler varsa da, muhtelif Divan içtihadı ışığında, söz konusu yorumun yürürlükteki kurallar açısından benimsenmesi mümkün gözükmemektedir. Dile getirilen görüşü ileri sürenlerin atıf yaptığı “... anlaşmalardan kaynaklanan müzâkere etme yükümlülüğü... aynı zamanda bu yükümlülük tüm uluslararası ilişkilerin altında yatan bir ilkenin özel uygulamasını teşkil etmektedir”⁸³ biçimindeki Divan yorumu, sonraki dâvâlarda devam etmemiştir. O hâlde Divanın diplomatik müzâkerelerde bulunmak şeklinde bir genel yükümlülüğü telaffuz etmeye ancak yaklaştığı söylenebilecektir.⁸⁴ Öte yandan hem doktrinin hem de Divanın bu konuda istekli olması bir değişikliği de gelecekte gündeme getirebilecektir.

⁸¹ Kolb, *International Court of Justice*, a.g.e., s. 17.

⁸² Abass, *Complete International Law*, a.g.e., s. 497.

⁸³ Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Dâvâları (North Sea Continental Shelf Cases), ICJ Reports 1969, s. 47.

⁸⁴ Waibel, “Diplomatic Channel, a.g.m., s. 1093.

Uluslararası Adalet Divanının anılan konuyu açık ve detaylı biçimde incelediği görülmektedir. 1998 yılında, Nijerya ve Kamerun arasındaki uyuşmazlıkta genel uluslararası hukuk çerçevesinde bir uyuşmazlığın yargı yoluna götürülebilmesi için diplomatik müzâkerelerde bulunma şartının var olmadığını ancak özel olarak yapılacak andlaşmalarla veya kimi tek taraflı beyanlarla benzer bir şartın tesis edilebileceği ifâde edilmiştir.

“...Ne BM Andlaşması’nda ne de uluslararası hukukta, bir meselenin Divanın önüne getirilebilmesi için ön şart olarak diplomatik müzâkere yolunun tüketilmesini gerektiren genel kural bulunmamaktadır. 1920 yılında Hukukçular Tavsiye Komitesinin aksi yönde teklifine rağmen, böyle bir şart Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü’nde de vücut bulmamıştır (Advisory Committee of Jurists, Procès-verbaux of the Proceedings of the Committee (16 Haziran - 24 Temmuz 1920) with Annexes, ss. 679, 725-726). Kezâ bu Divanın Statüsü madde 36’da da anılan şekilde bir kural bulunmamaktadır.

Böyle bir ön şart andlaşmaların uyuşmazlık çözümüne ilişkin hükümlerinde vücut bulabilir ve sıkça bu (hükümlere) dâhil edilmektedir. Yine imzâcılarının belirli bir zaman geçtikten sonra Divana gitme hakkını saklı tuttıkları özel anlaşmalara da dâhil edilebilir (cf. Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya/Chad), Judgment, I. C. J. Reports 1994, p. 9). Nihâyet devletler, Divanın zorunlu yargı yetkisini kabul ettikleri seçimlik bildirimlerde, tarafların anlaştıkları veya bilâhare anlaşılabilecekleri bir alternatif barışçı çözüm yoluna gitmeyi kabul ettikleri uyuşmazlıkların bundan hâriç olduğuna ilişkin çekince koyabilirler. Oysaki, bu dâvâda, böyle bir çekince başvurusunun yapıldığı târihte Nijerya veya Kamerun bildirimlerinde bulunmamaktadır.”⁸⁵

Çoğu zaman uluslararası andlaşmalarla ifâde edilen nitelikte bir yükümlülüğün oluşturulduğu ve uyuşmazlık ortaya çıktığında tarafların önce müzâkere etmelerinin gerektiği düzenlenmektedir. *Mavrommatis Dâvâsı*’nda da benzer bir hüküm Filistin Mandası⁸⁶ 26. maddede düzenlenmiştir. Divan ilgili hükmü yorumlarken şu görüşü dile getirmiştir:

“Divan sâdece diplomatik müzâkerelerle çözülemeyen uyuşmazlıkların (Divanın) önüne getirilmesi gerektiğini öngören kuralın öneminin tamamıyla farkındadır. Aslında uyuşmazlığın bir hukukî işlemin konusu yapılabilmesi için bu uyuşmazlığın konusunun diplomatik müzâkere yollarıyla açıkça tanımlanması gerektiğini kabul etmektedir.”⁸⁷

Alıntılanan bölüm önemlidir çünkü başta Dünya Ticâret Örgütü Anlaşması’nın eki olan Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni 4/3

⁸⁵ Kamerun v. Nijerya Dâvâsı (Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria), ICJ Reports 1998, par. 56.

⁸⁶ Metin için bkz: League of Nations Mandate for Palestine, 24 July 1922, Yale Law School The Avalon Project: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/palmanda.asp (03.12.2015)

⁸⁷ *Mavrommatis Dâvâsı* (The *Mavrommatis* Palestine Concessions), Permanent Court of International Justice, Series A – No: 2, s. 15.

maddesi olmak üzere, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Antarktika Andlaşması gibi önemli birçok andlaşma bu tip hükümler içermektedir.

Ayrıca Divan böyle bir yükümlülük altında bulunan tarafların diplomatik müzâkereleri gerçekleştirirken başvurulabilecek diğer yolları gözetererek uyuşmazlığın konusunu tanımlamalarının gerektiğini belirtmek sûretiyle, müzâkerelerin içeriğine ilişkin bir belirleme de yapmaktadır. Nitekim 2011 yılında *Gürcistan v. Rusya Dâvası* 'nda, Divan, öngörülen müzâkerede bulunma zorunluluğunun üç temel işlevi yerine getirdiğini belirtmiştir. Divana göre böyle bir zorunluluk ilk olarak taraf devletler arasında uyuşmazlığın var olduğunu ortaya koyarken aynı zamanda bu uyuşmazlığın içeriğine ve konusuna ilişkin de bir belirleme yapmaktadır.⁸⁸ İkinci olarak, uyuşmazlık taraf devletlerin karşılıklı anlaşma yoluyla uyuşmazlığı çözmeleri için fırsat tanıyarak, bağlayıcı üçüncü kişi müdâhalesinden kaçınmaya olanak sağlamaktadır.⁸⁹ Son olarak ise, Divanın hangi konularda yetkilendirileceği veya hangi konularda hüküm vermesi gerektiğine ilişkin sınırların çizilmesini sağlamak gibi mühim bir işlevi yerine getirmektedir.⁹⁰

(2) Diplomatik müzâkerelerde bulunmak yükümlülüğü anlaşmaya varma görevini içermez

Diplomatik müzâkerelere girişmek gibi bir yükümlülüğün oluşması hâlinde, ortaya çıkan yükümlülüğün neleri gerektirdiği yâni somut anlamda yükümlülüğün sonuçlarının ne olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuya ilişkin ilk olarak dikkat çekilmesi gereken husus, diplomatik müzâkerelerin uyuşmazlığı çözme veya anlaşmaya varmak gibi bir sonucu zorunlu kılmadığıdır.

Polonya ve Litvanya'nın taraf olduğu tren yolu trafiği uyuşmazlığında, Milletler Cemiyeti Konseyi kararını ışığında doğrudan diplomatik müzâkerelere başlayan iki devletin müzâkereler sonucunda anlaşmaya varması gerektiği şeklinde bir tez ileri sürülmüştür. Polonya'nın bu iddiasına yönelik olarak, Divan şu görüşü belirtmiştir:

“Doğrusu, Divan iki hükûmetin Konseyin kararı uyarınca yüklendiği görevin sâdece diplomatik müzâkerelere girişmek olmadığı, ayrıca müzâkereleri bir anlaşmayla sonuçlandırma gayesi ile olabildiğince devam ettirmek olduğunu düşünmektedir. Bu

⁸⁸ *Gürcistan v. Rusya Dâvası* (Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination), ICJ Reports 2011, par. 15.

⁸⁹ *Gürcistan v. Rusya Dâvası* par. 15.

⁹⁰ *Gürcistan v. Rusya Dâvası* par. 15.

bakış açısı, Konseyin müteâkip toplantılarında aldığı kararlarında da görülmektedir. Ama müzâkere etme yükümlülüğü *bir anlaşmaya varma yükümlülüğünü kapsadığı gibi...*⁹¹

Divan her ne kadar anlaşmaya varmak gibi bir yükümlülüğün var olamadığına hükmetse de, müzâkerelerin bir çözüme ulaşma amacını içermesi gerektiğini ve bu yönde “olabildiğince” çaba gösterilmesi gerektiğini de vurgulamıştır. O hâlde, tarafların diplomatik müzâkerelerden çaba sarf etmeden ve aralarındaki sorunlara çözmek amacına yönelik adımlar atmadan uzaklaşmaları hukuka uygun olamayacaktır. Nitekim 2002 yılında, *Kamerun v. Nijerya Dâvası*’nda⁹² böyle bir durumun hem genel bir görev olduğu dillendirilmiş hem de bu görevin kaynağına iyiniyet ilkesi oturtulmuştur. Kamerun ve Nijerya arasındaki deniz sınırına ilişkin uyuşmazlıkta, Nijerya’nın Kamerun’un BM Deniz Hukuk Sözleşmesi madde 74 ve 83 uyarınca ortaya çıkan diplomatik müzâkerelerde bulunma yükümlülüğünü yerine getirmediği için Divanın dâvâyı göremeyeceğine ilişkin iddiasını şöyle cevaplanmıştır:

“Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi madde 74 ve 83 sınırlama müzâkerelerinin başarılı olmasını gerektirmemektedir; uluslararası hukuktaki diğer tüm müzâkere etme yükümlülükleri gibi, diplomatik müzâkereler iyiniyetli yürütülmelidir. Divan ilk itirazlara ilişkin kararını tekrar teyit etmektedir ki, diplomatik müzâkereler sâhiden gerçekleşmiştir.”⁹³

(3) İyiniyet ilkesinin diplomatik müzâkerelerdeki yeri: Samîiyet ve Anlamlılık

İyiniyet ilkesi, bir işlemin taraflarının birbirlerine karşı dürüst ve âdil olmalarını, o işleme dâir sâik ve amaçlarını gerçekten yansıtmalarını ve aralarındaki anlaşmanın lafzî veya kastedilmeyen yorumundan kaynaklanan adâletsiz kazanımlardan kaçınmalarını gerektirir.⁹⁴ İyiniyet ilkesi, Dostça İlişkiler Bildirgesi’nde “devletlerin üstlendikleri yükümlülükleri BM Andlaşması’na uygun şekilde iyiniyetle yerine getirmesine dâir ilke” olarak anılmıştır. Ulus-

⁹¹ Railway Traffic between Lithuania and Poland (Railway Sector Landwarow-Kaisiadorys), Advisory Opinion, 15 October 1931, Publications of Permanent Court of Justice Series A/B No: 42, s. 116. (Vurgu eklenmiştir.)

⁹² Land and Maritime Boundury between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guineu intervening), 10 October 2002, ICJ Reports 2002.

⁹³ Kamerun v. Nijerya Dâvası (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guineu intervening), ICJ Reports 2002, s. 424, par. 244.

⁹⁴ Anthony D’amato, “Good Faith”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 7, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1984, ss. 107-109, s. 107.

lararası Adalet Divanı tarafından “kaynağı her ne olursa olsun, hukukî yükümlülüklerin oluşmasını ve yerine getirilmesini yöneten temel ilkelerden biridir”⁹⁵ denilmek sùretiyle uluslararası ilişkilerin yürütülmesindeki aslî niteliği tespit edilen iyiniyet ilkesi, doğal olarak uyuşmazlıkların çözümünde de gözetilmek zorundadır.

İyiniyet ilkesinin uyuşmazlık çözümü sistemindeki yeri BM Genel Kurulu kararlarında belirtilmektedir. Uyuşmazlık çözümüne hasredilen Manila Bildirgesi’nde, önce henüz bir uyuşmazlık ortada yokken iyiniyet ilkesi vurgulanmıştır. Buna göre, “tüm devletler BM Andlaşması’nda geçen amaçlara ve ilkelere uygun olarak dostça ilişkilerini etkileyebilecek uyuşmazlıklardan kaçınma gayesi ile iyiniyetli hareket etmelidirler”.⁹⁶ Sonrasında ise, uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra iyiniyet ilkesinin rolü belirtilmiştir. “Devletler uluslararası uyuşmazlıklarının erken ve hakça çözümünü iyiniyet ve işbirliği ruhu çerçevesinde aramalıdır” denilmiştir.⁹⁷ Nihâyet son aşamada ise bir uyuşmazlık çözüldükten sonra iyiniyet ilkesinin rolü belirtilmiştir. Devletlerin uluslararası hukuka uygun olarak, uyuşmazlıklarının çözümü için kabul ettikleri anlaşmaların tüm hükümlerini iyiniyetle yerine getirmeleri gerektiği dillendirilmiştir.⁹⁸ Görüldüğü üzere iyiniyet ilkesinin, uyuşmazlık çözümünün her evresinde gözetilmesi gereken bir niteliği hâiz olduğu devletlerce ilân edilmiştir.

Diplomatik müzâkereler açısından iyiniyet ilkesinin⁹⁹ sonucu, müzâkerelerin samîmî olarak ve anlamlı şekilde yürütülmesidir.¹⁰⁰ Bu iki kavram, mevcut çalışmada, bir genel hukuk ilkesi konumundaki iyiniyetin diplomatik müzâkereler açısından uygulandığının özel görünümü olarak işlenecektir. Zîra uyuşmazlıkların diplomatik çözümü mekanizmalarının bağlayıcılıktan yoksun olmaları, taraflar için geniş bir tercih serbestîsi ile sonuçlanmaktaysa da söz konusu yolların kullanılması durumunda tarafların davranışlarına yönelik kimi etkiler ortaya çıkmaktadır. Uluslararası yargı organlarının içtihatları incelendiği zaman, farklı biçimlerde ifade edilen bu etkilerin iç içe geçmiş samîmiyet ve anlamlılık kavramları ile kar-

⁹⁵ Nuclear Tests (Australia v. France), 20 December 1974, ICJ Reports 1974, s. 268, par. 46.

⁹⁶ Manila Bildirgesi Bölüm I, par. 1.

⁹⁷ Manila Bildirgesi Bölüm I, par. 5.

⁹⁸ Manila Bildirgesi Bölüm I, par. 11.

⁹⁹ BM Genel Kurulu Uluslararası Müzâkereler Kılavuz İlkeleri Kararı (Principles and guidelines for international negotiations) 2/a: “Diplomatik müzâkereler iyiniyetle yürütülmelidir.”

¹⁰⁰ Anne Peters, “International Dispute Settlement: A Network of Cooperational Duties”, **European Journal of International Law**, Vol. 14 No. 1, 2003, ss. 1-34, s. 15-16, Peters uyuşmazlık çözümünde iyiniyet ilkesine ilişkin altı sonuç saymaktadır. Sayılanlardan ilk üçü bu başlığın konusuna ilişkindir fakat sadece ilk iki sonuç belirtilmiştir; çünkü diğer sonucun bağımsız karakterde olmayıp, ilk iki sonuca tâbi olduğu düşünülmektedir.

şılanabildiği görülmektedir. Samîmiyet ve anlamlılık kavramları, uluslararası yargı organlarının kararlarında ya doğrudan kullanılmakta ya da benzer içerikteki kimi kelimeler yoluyla îmâ edilmektedir. Diplomatik müzâkerelerde iyiniyet ilkesinin etkisine ilişkin yapılan kimi yorumlar mevcutsa da, bu çalışmada bahsedilen etkilerin daha açık şekilde ifâde edilmesi gereği hissedilerek böyle bir belirleme yapmanın isâbetli olacağı kanısına varılmıştır.

Kronolojik olarak incelendiğinde, uyuşmazlık çözümüne ilişkin diplomatik müzâkerelerin dile getirilen hususta içermesi gereken vasıflarla ilkin *Lanoux Gölü Tahkimi* 'nde karşılaşılmaktadır. Beş kişilik heyetin bu konudaki belirlemesi şu şekildedir:

“İki devlet arasındaki danışma ve müzâkereler gerçek olmalı, iyiniyet kurallarına uygun olmalı ve sırf formaliteden ibâret olmamalıdır.”¹⁰¹

Uluslararası Adalet Divanı, 2011 yılında *Gürcistan v. Rusya Dâvâsı* 'nda dâvânın esas konularında biri olan tarafların diplomatik müzâkerelerde bulunma yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine ilişkin değerlendirmede bulunurken, diplomatik müzâkerelerin taraflar arasındaki uyuşmazlığın çözülmesine yönelik “gerçek” bir teşebbüsü içermesi gerektiğine hükmetmiştir. Gürcistan'ın taleplerini söz konusu yükümlülüğü yerine getirmediği için reddetmiştir.

“Divan, müzâkereleri oluşturan hususların belirlenmesinde müzâkerelerin salt ihtarlardan veya uyuşmazlıklardan farklılaştığını gözlemlemektedir. Müzâkereler iki taraf arasındaki hukukî görüşlerin veya çıkarların yalın karşıtlığı, bir dizi ithamın ve karşı delillerin varlığı, hatta savların ve karşı savların değış tokuşundan fazlasını şart koşmaktadır. Bu itibârla, ‘müzâkere’ kavramı ‘uyuşmazlık’ kavramından ayrılmakta ve uyuşmazlığı çözmek gayesi ile uyuşmazlığın taraflarından birinin diğere taraf ile görüşmelere girişmesi şeklinde *gerçek bir teşebbüsü* gerekli kılmaktadır.”¹⁰²

Almanya, Danimarka ve Hollanda'nın dâhil olduğu *Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Dâvâları* 'nda uyuşmazlığın konusu sınırların belirlenmesi için yapılan diplomatik müzâkerelerdir. 1969 yılında açıklanan kararda Divan şöyle demiştir:

“Burada adâlet ve iyiniyet gibi genel iki ilke temelinde esas hukuk kuralları söz konusudur... Sorun hakkaniyeti basitçe bir soyut adâlet konusu olarak uygulamak değil; hakça ilkeleri gerekli kılan hukukun üstünlüğünü kıta sahanlığı hukuk rejimi gelişiminin altındaki fikirlere uyumlu biçimde uygulamaktır. Bunlar:

¹⁰¹ Affaire du lac Lanoux (Espagne, France), **Reports of International Arbitral Awards**, vol. XII, United Nations, 1957, ss. 281-317, s. 296-297. Bu çalışmada Lanoux Gölü Tahkimi olarak anılacaktır.

¹⁰² Gürcistan v. Rusya Dâvâsı (Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination), ICJ Reports 2011, par. 157 (Vurgu eklenmiştir).

taraf lar sırf bir anlaşmanın yokluğu hâlinde bâzı belirli sınırlandırma yöntemlerinin otomatik olarak uygulanması için ön şart olarak şekli bir müzâkere sürecini geride bırakmak için değil *anlaşmaya varma gayesi ile müzâkereye başlama* yükümlülüğü altındadırlar. Taraflar müzâkerelerin anlamlı olması için uygun davranmak yükümlülüğü altındadırlar, eğer her iki taraf da kendi konularında değişiklik yapmayı tasarlamıyorsa böyle bir durum söz konusu olamayacaktır.

...

Özel anlaşmalardan kaynaklanan müzâkere etme yükümlülüğü... aynı zamanda bu yükümlülük tüm uluslararası ilişkilerin altında yatan bir ilkenin özel uygulamasını teşkil etmektedir, ki dahası Birleşmiş Milletler Andlaşması madde 33'te uyuşmazlıkların barışçı çözüm yollarından biri olarak öngörülmüştür.”¹⁰³

Üç kararın incelenmesinde öne çıkan bâzı kavramlar bulunmaktadır. *Lanoux Gölü Tahkimi* 'nde ve *Gürcistan v. Rusya Dâvâsı* 'nda bahsedilen “gerçek olma” ve *Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Dâvâları* 'nda ise “anlaşmaya varma gayesi ile müzâkereye başlama” lafızlarına bakıldığında tarafların müzâkerelere başlamalarının samîmî bir teşebbüsü gerekli kıldığı anlaşılmaktadır; sâdece uyuşmazlığı çözmek ister gibi davranmak iyiniyetle bağdaşmamaktadır. Divanın görüşlerinden açıkça anlaşıldığı üzere, eğer bir uyuşmazlığın çözümü için taraflar diplomatik müzâkerelerde bulunma yükümlülüğü altında iseler her iki taraf da sâdece ciddî bir uyuşmazlığın varlığını gerekçe göstererek müzâkere etmekten kaçınamayacaktır.¹⁰⁴ Bu bakış açısıyla, iyiniyet ilkesinin samîmiyet biçimindeki görünümü, müzâkerelerin amacını konu almaktadır. Söz konusu amaç diplomatik müzâkerelerin uyuşmazlığı çözmeye adanmasını ve buna bağlı olarak girişilen faâliyetlerin asıl amaçla uyumlu şekilde gerçekleştirilmesini içermektedir.

İyiniyet ilkesinin diplomatik müzâkereler başlarken -fakat sâdece bu aşamadaki görünümünden ibâret olmayan- samîmiyet şeklindeki tezâhürü, müzâkereler başladıktan sonra ise anlamlılık kavramı ile ifâde edilebilecektir. Yukarıda verilen kararlarda geçen “sırf formaliteden ibâret olmama” ve “iki taraf da kendi konularında değişiklik yapmayı tasarlamalı” ifâdeleri, müzâkerelerin içeriğinin boş olmaması gerektiğini belirtmektedir. Anlamlı biçimde yürütülen müzâkereler sırf formaliteden ibâret olmayan, görüşmelerin devam edebilmesini sağlayacak kabul edilebilir önerilerin değış tokuşunu gerektirmektedir. Daha önce

¹⁰³ Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Dâvâları (North Sea Continental Shelf Cases), ICJ Reports 1969, s. 46-47 (Vurgu eklenmiştir).

¹⁰⁴ Robert P. Barnidge, “The International Law of Negotiation As a Means of Dispute Settlement”, **Fordham International Law Journal**, Vol. 36, 2013, ss. 545-574, s. 555-556.

bahsedildiği gibi anlamlılık ve samîmiyet kavramları çoğu zaman iç içe geçen vasıflandırmalar olup, burada kesin bir ayırmadan ziyâde uygun davranış şekillerinin açıklanması adına kullanılan kapsayıcı ifâdelerin hedeflendiği belirtilmelidir.

Divan, deniz hukukuna ilişkin *lex specialis* diplomatik müzâkerelerde bulunma yükümlülüğünün de yine iyiniyet çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ve müzâkerelere kaynaklık eden taraf haklarının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Buradan yola çıkarak müzâkerelerin iyiniyetle yürütülmesinde, müzâkerelere kaynaklık eden özel durumların anlamlı bir süreç için gerekli olduğu söylenebilecektir. Divanın görüşü şu şekildedir:

“Böylelikle müzâkere etme yükümlülüğü tarafların kendi haklarının bizzat doğasından ortaya çıkmaktadır; ilgili durumda onları müzâkere etmeye yönlendirmek yargı işlevinin isâbetli bir uygulaması olacaktır. Bu aynı zamanda Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın uyuşmazlık çözümüne ilişkin hükümleri ile de örtüşmektedir.

...

Mevcut karar temelinde yeni başlayacak olan müzâkerelerde, taraflar yukarıda takdir edilen haklarının ve bu hakların içeriğinin belirlenmesindeki rehber ilkelerin faydasını görecektir. Önlerindeki görev, müzâkerelerini birbirlerinin haklarına mâkul dikkati iyiniyet içerisinde göstererek yürütmektir.”¹⁰⁵

Nükleer Silâhların Kullanılması veya Kullanma Tehdidinin Meşrûiyeti Danışma Görüşü'nde diplomatik müzâkerelerin iyiniyetle yürütülmesi konusunda, Nükleer Silâhların Yayılmasının Önlenmesi Andlaşması VI. maddesinde geçen “Andlaşmaya taraf Devletlerin her biri ... için müzâkereleri iyiniyetle yürütmeyi üstlenir.” şeklindeki hükmü yorumlarken Divan şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

“Bu yükümlülüğün hukukî sonucu saf bir davranış yükümlülüğünden öteye gitmek-
tedir: söz konusu olan yükümlülük özel bir davranış biçimini uygulayarak –ki bu müzâkerelerin iyiniyetle yürütülmesidir- belirli bir sonuca erişmedir.”¹⁰⁶

Yapılan değerlendirmeden çıkan sonuç şudur; eğer bir müzâkere etme yükümlülüğü söz konusu ise, hakça bir anlaşmaya varmak için, tarafların iyiniyetli olarak çaba sarf etmeleri gerekmektedir.¹⁰⁷ İyiniyetli olmak, ilgili davranış görevini öngörülen amaç çerçevesinde

¹⁰⁵ Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland), Merits, 25 July 1974, ICJ Reports 1974, s. 32-33, par. 76-78.

¹⁰⁶ Nükleer Silâhların Kullanılması veya Kullanma Tehdidinin Meşrûiyeti Danışma Görüşü (Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons), ICJ Reports 1996, s. 264.

¹⁰⁷ Abass, **Complete International Law**, a.g.e., s. 499.

yerine getirmeyi şart koşar. Mevcut çalışmada kullanılan kavramlar açısından bakacak olursak, bahsedilen amaç unsuru samîmiyet kavramı ile davranış görevi ise anlamlılık kavramı ile bağdaşmaktadır.

Bu aşamaya kadar gerek müzâkerelerin başlamasında gerekse müzâkerelerin yürütülmesinde, belirli bir amaç ile davranma görevi yükleyen iyiniyet ilkesinin sonuçları belirtildi. Bahsedilen sonuçlara aykırı davranışlar iyiniyet ilkesi ile bağdaşmayacaktır ve her somut durum îtibârıyla bu durumun değerlendirilmesinin ayrı olarak yapılması gerekmektedir. Fakat iyiniyet ilkesine aykırı davranışlar için örnek mâhiyetinde bir saymaya *Lanoux Gölü Tahkimi*'nde rastlanmaktadır. İlgili kısım şu şekildedir:

“... fakat böylelikle yerine getirilen yükümlülüklerin gerçekliği tartışmasız bir hâl alır ve örneğin tartışmaların haklı görülemeyecek biçimde kesilmesi, olağan olmayan gecikme, anlaşılmalı usûllerin dikkate alınmaması, karşı tarafın çıkarlarının ve önerilerinin dikkate alınmasının sistematik şekilde reddi ve daha genel olarak iyiniyet kurallarının çiğnendiği durumlarda yaptırımlar uygulanabilir.”¹⁰⁸

(4) Devam eden diplomatik müzâkereler diğer barışçı yollara başvurmaya engel değildir

Uyuşmazlıkların barışçı çözümü sistemi içerisinde yer alan farklı yolların kimi zaman çakıştığı görülmüştür. Daha çok yargısal yollar ile diplomatik yollar arasında görülen bu çakışma durumu konusunda Divan da görüş bildirmiştir. Dâvâlardan ilki *Ege Denizi Kıta Sahanlığı Dâvâsı*'dır. Söz konusu dâvâda Türkiye'nin diplomatik müzâkereler devam ettiği için dâvânın görülmemesi gerektiği yönündeki tezi kabul görmemiştir. Divanın görüşü şu şekildedir:

“Müzâkereler ve yargısal çözüm yolları BM Andlaşması madde 33'te uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları olarak birlikte sayılmıştır. Divanın içtihatları müzâkerelerin ve yargısal yollara başvurunun *pari passu* tâkip edildiği farklı örnek dâvâlar içermektedir. Birçok dâvâ, en yakın târihli olanı Pakistanlı Savaş Esirlerinin Yargılanması Dâvâsı'dır (I.C.J. Reports 1973, s. 347), göstermiştir ki yargısal süreçler, müzâkereler uyuşmazlığın çözümü ile sonuçlanırsa bırakılabilir. Dolayısıyla, müzâkerelerin mevcut yargı sürecinde etkin şekilde devam etmesi hukuken Divanın yargısal işlevini yerine getirmesine engel değildir.”¹⁰⁹

¹⁰⁸ Lanoux Gölü Tahkimi (Affaire du lac Lanoux), **Reports of International Arbitral Awards**, vol. XII, a.g.e., s. 304.

¹⁰⁹ Ege Denizi Kıta Sahanlığı Dâvâsı (Aegean Sea Continental Shelf), ICJ Reports 1978, s. 12, par. 29.

Bu karar uyarınca diplomatik müzâkerelerin devam etmesi yargısal işlevi engelleme-yeceği gibi aksi de geçerlidir; yargı süreci devam ederken diplomatik müzâkerelere başlamak veya mevcut müzâkereleri devam ettirmek mümkündür. Hatta Divanın devam eden yargılama sürecinde dahi taraflar arasında doğrudan ve dostça bir çözümü getirebilecek müzâkereleri memnuniyetle karşıladığı görülmektedir.¹¹⁰ Divan ifâde edilen tutumunu, Uluslararası Daimî Adalet Divanın 1930 yılında verdiği karâra atıf yapmak sûretiyle belirtmekte ve yerleşik içtihadı göstermektedir. Atıf yapılan kısım şöyledir:

“... Divanın kurulmasının nedenlerinden biri olan uluslararası uyuşmazlıkların yargısal çözümü, uyuşmazlıkların taraflar arasında doğrudan ve dostça çözüme sâdece bir alternatiftir; buna bağlı olarak Divan, Statüsü’ne uygun olduğu ölçüde doğrudan ve dostça çözüme imkân sağlamalıdır...”¹¹¹

Divan zikredilen görüşünü *Tahran Rehineleri Dâvâsı*’nda da teyit etmiştir.¹¹² Nitekim 2006 yılında Dominik Cumhuriyeti ile İsviçre arasındaki dâvâ¹¹³ ve 2003 yılında ise Libya tarafından Birleşik Krallık ve ABD aleyhine neredeyse on yıldır tâkip edilen *Lockerbie Dâvâları*¹¹⁴, bu amaç gözetilerek tarafların irâdeleri ile Divanın gündeminden çıkarılmıştır.¹¹⁵

Gelinen aşamada cevaplanması gereken soru, diplomatik müzâkereler devam ederken diğer diplomatik yollara başvurmanın önünde bir engel olup olmadığıdır. Diplomatik yolların tarafların denetiminde gerçekleştiği ve sonuçlandırıldığı bilgisinden hareketle, normal şartlarda tarafların irâdeleri uyarınca aynı anda gerçekleşebilecek farklı diplomatik yolların önünde engel bulunmamaktadır. Bir diğer konu olarak, uluslararası örgütler veya anlaşmalar ile oluşturulan özel uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına değinilmelidir. Bahsedilen yollarda genelde belirli bir zaman çizelgesi ile yürütülen aşamalı çözüm sistemi söz konusu

¹¹⁰ Passage through the Great Belt (Finland v. Denmark), Provisional Measures, Order of 29 July 1991, ICJ Reports 1991, par. 35.

¹¹¹ The Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex, Order of 19 August 1929, Publications of Permanent Court of International Justice Series A – No:22, s. 13.

¹¹² Tahran Rehineleri Dâvâsı (United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran), ICJ Reports 1980, par. 43.

¹¹³ Uluslararası Adalet Divanı Basın Bildirisi, Status vis-à-vis the Host State of a Diplomatic Envoy to the United Nations (Commonwealth of Dominica v. Switzerland), Press Release 2006/23, 12 June 2006.

¹¹⁴ Uluslararası Adalet Divanı Basın Bildirisi, Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America), Press Release 2003/29, 10 September 2003.

¹¹⁵ J. G. Merrills, “ The Mosaic of International Dispute Settlement Procedures: Complementary or Contradictory?”, a.g.m., s. 367-368.

olduğu için, bu yollar arasında çakışma olmamakta veya bir çakışmanın olması sorun oluşturmamaktadır.

Son olarak dikkat çekilmesi gereken husus ise devam eden diplomatik müzâkereler, BM Güvenlik Konseyini de yetkisini kullanmaktan alıkoymamalıdır. Buradan hareketle yetkileri dâhilinde olmak koşuluyla, gerek siyâsî gerekse yargısal organların faâliyetlerinin diplomatik müzâkereler veya diğer diplomatik çözüm yolları sebebiyle kesintiye uğramasının söz konusu olmayacağı sonucuna varılabilecektir. Şüphesiz, varılan sonuç, ilgili organların uyuşmazlık çözümü adına diplomatik yolların faydasını gözeterek taraflara zaman tanımlarına da engel değildir. Karârın ilgili kısmı şöyledir:

“Divan her iki tarafın dâhil olduğu etkin müzâkerelerin dahi hem Güvenlik Konseyinin hem de Divanın ayrı işlevlerini BM Andlaşması ve Divan Statüsü uyarınca yerine getirmesine engel olmadığını değerlendirmektedir.”¹¹⁶

(5) Çıkmaza giren diplomatik müzâkereleri devam ettirme zorunluluğu yoktur

Diplomatik çözüm yollarının genel karakteri îtibarıyla tarafların sürecin belirleyicisi oldukları dikkate alındığında, uyuşmazlığın müzâkerelerle çözülememesi normal bir sonuç olarak görülmektedir. Diplomatik müzâkerelerin ne zaman bu aşamaya geldiği ve artık çözüm adına işlevini yitirdiğinin belirlenmesi gereklidir.

“Diplomatik müzâkerelerin önemi ve başarı fırsatı sorusu özünde göreceli bir sorudur. Diplomatik müzâkereler her zaman uzun uzadıya nota serileri ve telgraflar var sayımını gerektirmemektedir; bir görüşmenin başlamış olması yeterli olabilmektedir ve bu görüşme pek kısa da olabilir; çıkmaza girildiğinde veya nihâyet öyle bir noktaya ulaşılır ki taraflardan birinin mutlak sûrette reddi söz konusu olur ve uyuşmazlığın diplomatik müzâkereler vâsıtasıyla çözülemeyeceği konusunda şüphe kalmadığında durum böyle olabilmektedir. Yine bâzı belirli hâllerde eğer hükûmetler arası konuşma sâdece bir birey ve bir hükûmet arasındaki önceki müzâkerelerin devâmı şeklinde ise durum böyle olabilmektedir.”¹¹⁷

Uluslararası Daimî Adalet Divanı, alıntılanan bölümde, diplomatik müzâkerelerin formaliteden ibâret bir süreç olmadığını belirtirken müzâkerelerin konusu hakkında ilerleme kaydetmenin mümkün olmadığı durumlarda, söz konusu sürecin bitirilebileceğini dile getir-

¹¹⁶ Nikaragua Dâvâsı (Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua), ICJ Reports 1984, par. 106.

¹¹⁷ Mavrommatis Dâvâsı (The Mavrommatis Palestine Concessions), Permanent Court of International Justice, Series A – No: 2, s. 13.

miştir. Böyle bir hâl henüz müzâkerelerin başında gerçekleşebileceği gibi ilerleyen safhalarda da gerçekleşebilir. Burada önemli olan geçen zaman veya kurulabilen iletişimin derecesi değil, içerik bakımından uyuşmazlığı çözmek adına müzâkerelerle gelinebilecek aşamadır.¹¹⁸ Anlaşıldığı üzere, diplomatik müzâkerelerde zaman unsurundan ziyâde iyiniyet ilkesi çerçevesinde tarafların davranışları belirleyici rol üstlenmektedir.¹¹⁹

Eğer uyuşmazlığı çözmek adına müzâkerelerin katkı sağlaması mümkün değilse, bu yol üzerinde ısrar etmek anlamsız olacaktır. Divan önüne gelen dâvâlarda taraflar arasındaki diplomatik haberleşmeyi inceleyerek ilgili konuda karâra varmaktadır. *Portekiz v. Hindistan Dâvâsı* 'nda karşılıklı diplomatik yazışmalardan bir uyuşmazlığın varlığını tespit edildikten sonra, diplomatik haberleşmenin incelenmesinden de müzâkerelerin çıkmaza girdiğini belirlenmiştir.¹²⁰ Buna dayanarak Hindistan'ın henüz Portekiz'in ilgili talebinin konusunun açıkça saptanamadığını dile getirerek yaptığı îtiraz reddedilmiştir.

Yaklaşık beş yıl sonra önüne gelen diğer bir dâvâda çok daha açık biçimde bahsedilen hususu vurgulamış ve uyuşmazlığı çözmek için katkı yapma ihtimâli kalmamış diplomatik müzâkerelerin ısrarla devam ettirilmesinin gereksiz olduğunu şu şekilde ifâde etmiştir:

“... tarafların sorunun içeriğine dâir tavır ve görüşleri söz konusu olduğunda, müzâkerenin şekli önem arz etmemektedir. Her iki taraf da uzun süredir katı bir tutum almışsa ki bu Divan önünde yapılan sözlü sunumlarda bile âşikârdı, uyuşmazlığın taraflar arasında ilerleyen müzâkerelerle çözülebileceğini düşünmek için bir neden yoktur.”¹²¹

Özellikle diplomatik müzâkerelerin diğer barışçı uyuşmazlık çözüm yollarına başvurmak için ön şart olarak değerlendirildiği andlaşmalar açısından ifâde edilen hususun belirlenmesi önem arz etmektedir. Yargı organı önüne getirilen uyuşmazlıklarda, çoğu zaman karşı tarafın henüz diplomatik müzâkere yolunun tüketilmediği biçimindeki savunmasıyla karşılaşabilmek mümkündür. Yukarıda, görüş teâtisinin BM Deniz Hukuku Sözleşmesi 283. maddesi uyarınca uyuşmazlığın farklı çözüm yollarına götürülebilmesi için ön şart olarak

¹¹⁸ Robert P. Barnidge, “The International Law of Negotiation As a Means of Dispute Settlement”, a.g.m., s. 559-560.

¹¹⁹ Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece), Judgment of 5 December 2011, ICJ Reports 2011, par. 134; Barnidge, “The International Law of Negotiation As a Means of Dispute Settlement”, s. 560.

¹²⁰ Case concerning right of paassage over Indian territory (Preliminary Objections), Judgment of November 26th, 1957, Preliminary Objections, ICJ Reports 1957, s. 149.

¹²¹ Güney Batı Afrika Dâvâları (South West Africa Cases), ICJ Reports 1962, s. 346.

düzenlendiğine değinilmişti. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi önüne getirilen farklı dâvâlarda tarafların görüş teâtisinin gerçekleşmediğini ileri sürerek bu gerekçeye dayandıkları görülmektedir.¹²²

Japonya'ya karşı Yeni Zelanda ve Avustralya tarafından açılan dâvâda, Japonya uyuşmazlığın çözülmesi için yeterli diplomatik müzâkere yapılmadığını ileri sürmüştür.¹²³ Yine Birleşik Krallık ve İrlanda arasında 2001 yılındaki dâvâda, Birleşik Krallık,¹²⁴ 2003 yılında ise Malezya ve Singapur arasındaki dâvâda, Singapur benzer savunmalar ileri sürmüştür.¹²⁵ Üç dâvâda da Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi taraflar arasında gerçekleşen iletişimi incelemiş ve 283. maddenin gereklerinin yerine getirildiğine hükmetmiştir. Malezya ve Singapur arasındaki dâvâda, Malezya'nın Singapur'u kaygılarına ilişkin bilgilendirdiğini ve gerekli girişimlerde bulunduğunu tespit ettikten sonra şu gözlemi dile getirmiştir:

“Mahkemenin gözünde mevcut dâvâ koşullarında görüş teâtisinin olumlu bir sonuç vermesinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşması durumunda, Malezya, görüş teâtisine devam etmek mecbûriyetinde değildir”¹²⁶

Diplomatik müzâkerelerin çıkmaza girmesi durumunda devam ettirilmesinin gerekli olmadığına yönelik bir diğer örnek de tahkim sonucunda ortaya çıkmıştır. Barbados, defalarca yürütülen diplomatik müzâkerelerden sonuç alınamayınca BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Kısım XV 287.madde ve Ek VII uyarınca, 2006 yılında Trinidad ve Tobago ile arasındaki uyuşmazlığı tahkime götürmüştür. Yine 283. maddeye dayanarak tahkim heyetinin yetkisini sorgulayan Trinidad ve Tobago'nun iddiası kabul edilmemiştir. Tahkim heyeti bu konuda şöyle demiştir:

“Dolayısıyla Heyet, (Sözleşme'nin) 283(1) maddesinin mâkul olarak, birkaç yıldır devam eden diplomatik müzâkerelerin uyuşmazlığı çözüme ulaştırmada başarısız olmasına rağmen uyuşmazlığın diplomatik müzâkereler yoluyla çözülmesi için tarafların ilâveten ve ayrıca görüş teâtisine girişmeleri gerektiği şeklinde yorumlanama-

¹²² J. G. Merrils, “ The Mosaic of International Dispute Settlement Procedures: Complementary or Contradictory?”, a.g.m., s. 364-366.

¹²³ Southern Bluefin Tuna Case (New Zealand v. Japan; Australia v. Japan), Requests for provisional measures, Order of 27 August 1999, ITLOS Reports, par. 33-35.

¹²⁴ The Mox Plant Case (Ireland v. United Kingdom), Request for provisional measures, Order of 13 December 2001, ITLOS Reports, par. 54-56.

¹²⁵ Land Reclamation in and around the Straits of Johor (Malaysia v. Singapore), Provisional Measures, Order of 8 October 2003, ITLOS Reports 2003, par. 33-34.

¹²⁶ Land Reclamation in and around the Straits of Johor (Malaysia v. Singapore), par. 48.

yacağını kararlaştırmıştır. 283. maddenin, (Sözleşme'nin) 74 ve 83 maddeleri ile ilgili olarak gerektirdiği müzâkereler, önceden yapılan diplomatik müzâkerelere dâhil edilerek yerine getirilmiştir.”¹²⁷

III. DOSTÇA GİRİŞİM

Diplomatik yolların temelini oluşturan müzâkerelerin istenen sonucu verememesinin de ötesinde kimi zaman müzâkerelerin başlayamaması söz konusu olmaktadır. Böyle durumlarda üçüncü kişi veya kişilerin ya da kurumların müdâhalesi ile taraflar arasında iletişim kurulmaya çalışılması gerekli görülmektedir. Târihsel olarak bakıldığında bu tip teşebbüslerin en basit hâli olarak dostça girişim (good offices) dikkate değer bir yer kaplamaktadır. Dostça girişimin târihsel gelişimi, geleneksel anlamda yapılan tanımların, kullanılan yolun içeriğinde ve niteliklerinde zamanla meydana gelen gelişmeleri yansıtmakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Bahsedilen değişimin yansıtılması adına öncelikle klasik anlamda dostça girişim incelenecek ardından dostça girişimin geçirdiği değişim aktarılmaya çalışılacaktır

A. Geleneksel Dostça Girişim Anlayışı: Teknik Dostça Girişim

Uyuşmazlık içinde bulunan tarafların müzâkerelere girişmesi veya kesilen müzâkerelerin yeniden başlaması adına üçüncü bir kişi, kişi topluluğu veya uluslararası kurumun ölçülü çabaları dostça girişim (iyi mesâî) olarak anılmaktadır.¹²⁸

Hem 1899 hem de 1907 târihli Lahey Sözleşmelerinde bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak her iki sözleşmenin aynı şekilde düzenlenen 2. ve 3. maddelerinde kendine yer bulan dostça girişim, BM Andlaşması'nda doğrudan sayılmamıştır. Söz konusu durum, her ne kadar 33. maddede geçen “başka yollar” kapsamında dostça girişimin değerlendirilmesine sebebiyet vermişse de, Manila Bildirgesi'nde bu eksikliğin giderildiği ve dostça girişimin doğrudan zikredildiği görülmektedir.¹²⁹

¹²⁷ Arbitration between Barbados and the Republic of Trinidad and Tobago, relating to the delimitation of the exclusive economic zone and the continental shelf between them, decision of 11 April 2006, **Reports of International Arbitral Awards**, Vol. XXVII, United Nations, 2008, ss. 147-251, s. 206, par. 202.

¹²⁸ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 99. Belik'in yaptığı tanım devletler dışındaki uluslararası hukuk kişilerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

¹²⁹ Manila Bildirgesi, Bölüm I par. 5.

Dünya Ticâret Örgütü Anlaşması Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni 5. madde ve Ozon Tabakasının Korunmasına Dâir Viyana Sözleşmesi¹³⁰ 11. madde gibi örneklerle dostça girişimin andlaşmalarda edindiği yer genişletilebilir. Genel nitelikli andlaşmaların yanı sıra bölgesel nitelikli birçok andlaşmada da dostça girişime yer verildiği görülmektedir. Bogotâ Paktı IX. madde, İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu 98 numaralı usûl kuralı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Uyuşmazlık Çözümü Valetta İlkeleri 6. madde bu konuda örnekleri oluşturmaktadır.

Klasik anlamda dostça girişimin düzenlendiği Lahey Sözleşmeleri 2. madde uyarınca, âkit devletler ciddî bir anlaşmazlık veya uyuşmazlık durumunda silâha mürâcaat etmeden önce, şartların elverdiği ölçüde, bir veya birkaç dost devletin dostça girişimine veya arabuluculuğuna yönelmeyi kabul etmişlerdir. Bogotâ Paktı ise geleneksel mânâda anlaşıldığı şekliyle dostça girişimin kapsamına dâir düzenleme yaparak, açık bir belirlemeye olanak vermiştir. Madde IX'da Amerikan devletlerine veya bu devletlerin vatandaşlarına hasredilen yetkileri, genel nitelikli lafızla değiştirdiğimizde dostça girişimin andlaşmalar hukuku çerçevesinde edindiği yer netleşmektedir. İlgili maddeye göre dostça girişim usûlü, anlaşmazlığa taraf olmayan hükûmet veya kişilerin, tarafların kendi aralarında uygun bir çözüme ulaşmasına imkân sağlamak adına giriştikleri bir araya getirme çabalarını ihtivâ etmektedir.

Dostça girişimin buraya kadar yapılan tanımları, arabuluculuk ile dostça girişim arasındaki farkın da ortaya konulmasını sağlamaktadır. Teknik anlamda dostça girişim bir araya getirme, görüşmelerin yapılması için gereken imkânları ve zemini ayarlamak veya diplomatik müzâkerelerin devam etmesini sağlamaktan öteye geçmemekte, dostça girişimde bulunan kişinin müzâkerelere katılımını içermemektedir.¹³¹ Böylelikle denilebilir ki, üçüncü kişi veya kişilerin müzâkerelere aktif biçimde katkıda bulunduğu arabuluculuk ile dostça girişim arasında teşebbüsün ölçüsü itibarıyla farklılaşma mevcuttur.¹³² Teknik dostça girişimde, iyi mesaisini sunan kişi veya kişiler daha ileri gitmeden, amaç gerçekleştikten sonra aradan çekilirler.¹³³

¹³⁰ Sözleşme metni için bkz: Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer, 22 March 1985, **United Nations Treaty Series Vol. 1513**, United Nations, New York, 1997, ss. 293-485; Resmî çeviri için bkz: Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi ile Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolüne Katılmamız Hakkında Karar, RG, 8 Eylül 1990, Sayı: 20629.

¹³¹ Bilder, "An Overview of International Dispute Settlement", a.g.m., s. 24.

¹³² Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, a.g.e., s. 326.

¹³³ Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, a.g.e., s. 322.

Bogotá Paktı X. madde ifâde edilen konuya ilişkin bir düzenlemeyi içermektedir. Maddeye göre taraflar bir araya getirildikten ve doğrudan müzâkereler tesis edildikten sonra dostça girişimde bulunanların görevi bitmiş olmaktadır. Ancak ilgili tarafların talebi ile dostça girişimde bulunanların diplomatik müzâkerelere katılmaları mümkündür. Böyle durumlarda ise dostça girişimin klasik şeklinin ötesine geçilebilmesinin önü açılmaktadır. Nitekim uygulamada uyuşmazlık çözümüne yapabileceği katkı ölçüsünde üçüncü tarafın dostça girişimine ek olarak arabuluculuğu da talep edilebilmektedir.¹³⁴ Kimi zaman ise, özellikle BM uygulamasında, arabuluculuk ve dostça girişim arasındaki terim farklılığı dikkate alınmadan, iki terim birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.¹³⁵ Aşağıda görüleceği üzere anılan durumun artık dostça girişime yeni bir anlam yüklediği ve dostça girişimin yapılan klasik tanımların ötesinde daha geniş bir içeriği ihtivâ ettiği kanaati oluşması söz konusudur.

Teknik dostça girişimde bulunanların uyuşmazlığın çözümüne katkısı, tarafların aralarındaki ilişkiyi yeniden tesis etmek veya ortaya çıkan gerilimi hafifletmek şeklinde olabilmektedir.¹³⁶ Uyuşmazlık taraflarına bir iletişim yolu açarak uyuşmazlığın daha da derinleşmesini ve çözümün zorlaşmasını engellemek, dostça girişimin yerine getirdiği temel işlev olarak değerlendirilebilir.¹³⁷

Teknik dostça girişim, bir uyuşmazlığın çözümü için yapılacak olan görüşmelerin gerçekleşeceği zemini hazırlamak anlamında kullanılmaktadır. Toplantının yapılacağı yerin ayarlanması, tarafların davet edilmesi, ulaşım ve iletişimin yanı sıra güvenliğin de sağlanması bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹³⁸

Dostça girişimin başlaması farklı biçimlerde gerçekleşebilmektedir. Böyle bir teşebbüs bizzat iyi mesaisini sunan tarafın önerisi ile olabileceği gibi, uyuşmazlık taraflarından birinin talebi ile de üçüncü kişi veya kişilerin bu yolu hayâta geçirmesi mümkündür. Fakat her hâlükârda, uyuşmazlık taraflarının tamamının dostça girişimi kabul etmesi ile birlikte

¹³⁴ A. Suat Bilge, "Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar İle Çözülmesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl: 1962, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 197-210, s. 199; **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., par. 101-102.

¹³⁵ Satow, *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, a.g.e., s. 352.

¹³⁶ Rudolf L. Bindschedler, "Good Offices", **Encyclopedia of Public International Law**, a.g.e., ss. 67-69, s. 67. Yazar "tarafların çözmek istemediği veya çözümediği kimi hususların aşılması sağlamak" şeklinde bir ilâve de yapmaktadır fakat bu durum daha geniş anlama gelecek olan siyâsî dostça girişimin bir parçasını oluşturacağından, bir sonraki başlığın konusudur.

¹³⁷ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., par. 102.

¹³⁸ Bindschedler, "Good Offices", a.g.md., s. 67.

fiilen söz konusu yol işletilebilecektir; tarafların rızâsının olmaması veya rızânın sona ermesi üzerine böyle bir faâliyetin ilerletilebilmesi imkânsızlaşacaktır.¹³⁹ Bu sebeple dostça girişimin gerçekleştiği örnekler incelendiğinde uyuşmazlık taraflarının güven duyduğu kişilerin tercih edildiği görülmektedir. Dostça girişimde bulunanlar devlet veya devletler olabileceği gibi bir uluslararası örgüt veya tanınmış birey veya bireyler de olabilir. Böylelikle hem uyuşmazlık çözüm yolu olarak dostça girişimin hem de dostça girişimde bulunacak kişi veya kişilerin uyuşmazlığın taraflarınca kabul edilmesi gereklidir.¹⁴⁰

Buraya kadar yapılan gerek dostça girişimin işlevi gerekse dostça girişimde bulunabilecek kişilere dâir açıklamalara yakın târihli Türkiye – İsrail uyuşmazlığında yaşanan ABD dostça girişimi örnek olarak gösterilebilir. Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler 2010 yılında gerçekleşen Mavi Marmara olayının ardından asgarî seviyeye indirilmiştir ve Türkiye uyuşmazlığın çözülmesi sûretiyle ilişkilerin normalleşmesi için aralarında İsrail'in özür dilemesinin de olduğu kimi şartlar ileri sürmüştür. 2013 yılına kadar iki devlet arasındaki uyuşmazlığın çözülmesi adına ciddî bir adım atılamamıştır. ABD Başkanı Barack Obama'nın İsrail'e gerçekleştirdiği ziyâret esnasında, Dönemin İsrail Devleti Başbakanı Netanyahu ile dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan arasında İsrail'in özür dilemesini içeren bir telefon konuşması yapılmıştır.¹⁴¹ Böylelikle çıkmaza giren uyuşmazlık çözüm çabaları, üçüncü bir devletin dostça girişimi ile yeniden işler hâle getirilmiştir.

Lahey Sözleşmeleri'nin 3. maddesinin 2. ve 3. paragraflarının da öngördüğü şekilde, dostça girişim önerisinde bulunmak devletlere tanınan hak olup, söz konusu hakkın kullanılması dostâne olmayan bir davranış olarak görülemeyecektir. Sözleşmelerin bu hükümlerinin uluslararası teâmülün yazılı hâle getirilmiş biçimi olduğu belirtilmiştir.¹⁴² Böylece, dostça girişim önerisinde bulunmanın Lahey Sözleşmeleri'ne taraf olsun veya olmasın devletlere uluslararası hukuk tarafından tanınan hak olduğu değerlendirilmesini yapmak yanlış olmayacaktır. Uyuşmazlığa taraf olmayan veya uyuşmazlıktan etkilenmeyen devletlere dahi

¹³⁹ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, a.g.e., s. 7,8.

¹⁴⁰ Ruth Lapidot, "Good Offices", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014), par. 4.

¹⁴¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı resmî sitesinde bulunan İsrail ile ilişkilere dâir açıklama: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (06.03.2015) İsrail Başbakanlık Ofisi internet sitesinde bulunan 22 Mart 2013 târihli açıklama: <http://www.pmo.gov.il/English/MediaCenter/Spokesman/Pages/spoketur220313.aspx> (06.03.2015)

¹⁴² Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 99.

böyle bir hak tanınması, uluslararası toplum fikrinin yansıması şeklinde düşünülebilecektir.¹⁴³

Dostça girişim yolunun adının da belirttiği üzere yapılan öneri zorlama içermemekte ve bu sebeple tarafların ilgili öneriyi kabul etmesi zorunlu görülmemektedir. O hâlde, hem dostça girişim önerisinde bulunmak hem de bu öneriyi reddetmek dostça olmayan bir davranış değildir¹⁴⁴ ve uluslararası toplumda birer teâmül kuralı niteliğini hâizdir.¹⁴⁵ Nitekim Lahey Sözleşmeleri 6. maddede düzenlendiği üzere her ne şekilde başlatılırsa başlatılsın, dostça girişim, tavsiye niteliğinde olup herhangi bir kabul etme mecbûriyetini gerekli kılmamaktadır.

Dostça girişime dâir belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, uyuşmazlığın önemine dâir yapılan tasnif uyarınca uluslararası toplumca önemli kabul edilen uyuşmazlıklar için ifâde edilen çözüm yolunun denenmesine cevâz verildiğidir. Lahey Sözleşmeleri’nde de belirtilen bu husus, tarafların iç işlerine karışmaya ortam sunabilecek nitelikteki teşebbüslerin engellenmesi amacını gütmekte, sâdece vahim ve şiddetli uyuşmazlıklarda ilgili hakkın kullanılmasına izin vermektedir.¹⁴⁶ Özellikle 19. yüzyılın güçlü devletlerinin Osmanlı Devleti, İran, Çin, Japonya ve Kore gibi devletlerin ulusal yetki alanlarına müdâhale maksadıyla bu yolu kullanmaya çalıştıkları bilgisi¹⁴⁷ ışığında konunun ehemmiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu sûretle tarafların iletişim kurmasına veya mevcut iletişimi işletmelerine engel teşkil edebilecek vahâmette bir uyuşmazlık ancak uluslararası toplum açısından da benzer niteliklere sâhipse dostça girişimin konusu yapılabilecektir.

Geleneksel dostça girişimin başarılı örneği olarak, Norveç’in İsrail ve Filistin arasındaki sorunların giderilmesi için yaptığı katkı gösterilebilir. Norveç’in dostça girişimi ile 1993 yılında gizlice bir araya gelen Filistin Kurtuluş Örgütü ve İsrail temsilcileri hem karşılıklı tanıma hem de çatışmaların sona erdirilmesi için Oslo Süreci’nin kabûlü konularında mutâbık kalmışlardır.¹⁴⁸

¹⁴³ P.J.I.M. de Waart, *The Element of Negotiation in the Pacific Settlement of Disputes Between States*, a.g.e., s. 36.

¹⁴⁴ Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika: İlkeler – Kavramlar – Kurumlar*, 6. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 353, 354

¹⁴⁵ Bindschedler, “Good Offices”, a.g.md., s. 67.

¹⁴⁶ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, a.g.e., s. 326.

¹⁴⁷ Belik, *Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri*, a.g.e., s. 101.

¹⁴⁸ Lapidoth, “Good Offices”, a.g.md., par. 7.

Uluslararası hukukta sürekli tarafsızlığı Vestfalya Andlaşması ile tanınan İsviçre, teknik anlamda dostça girişimin târihsel olarak belirgin örneklerine yürüttüğü koruyucu güç (protecting power) faaliyetleri ile imzâ atmıştır.¹⁴⁹ Bir devlet tarafından diplomatik ilişkilerinin olmadığı başka bir devletin ülkesindeki hem atayan devletin hem de vatandaşlarının çıkarlarını korumak üzere tâyin edilmiş devletler, koruyucu güç şeklinde tanımlanırlar.¹⁵⁰ Başta 1949 târihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri'nde¹⁵¹ düzenlenen koruyucu güç kavramı, diplomatik ve konsolosluk ilişkileri düzenleyen andlaşmalarda da dolaylı biçimde yer bulan yerleşik bir kavramdır. İsviçre'nin koruyucu güç olarak dostça girişimleri I. ve II. Dünya Savaşı'nda da devam etmiş, bu süreçte 36 devlet için koruyucu güç faaliyetinde bulunmuştur.¹⁵²

İsviçre, 20. yüzyılın ikinci yarısında îtibâren ise ilk olarak, 1956 yılında Süveyş Kanalı Krizi'nde Büyük Britanya ve Fransa'nın Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak'ta; 1960'lı yıllarda Küba Krizi'nde ise ABD ve birkaç Amerika devletlerinin Küba'da; 1982 yılında, Falkland Adaları çatışmasında ise Büyük Britanya'nın Arjantin'deki diplomatik faaliyetlerini yine koruyucu güç olarak dostça girişimin bir parçası biçiminde yerine getirmiştir.¹⁵³

B. Dostça Girişimin Değişen Çehresi: Siyâsî Dostça Girişim

Siyâsî dostça girişim tarafların devam eden silâhlı çatışmaları durdurması, uyuşmazlığı çözmek adına diplomatik müzâkerelerin teklifi gibi kısıtlı teşebbüslerin yanı sıra maddî vâkıaların tespiti için soruşturma yapılması, uzlaştırmaya veya tahkime gidilmesini sağlamak gibi bizzat uyuşmazlığın özüne ilişkin önerileri ve müdâhaleleri içermektedir.¹⁵⁴ Görüleceği gibi siyâsî dostça girişim şeklinde yapılan tanımlamalar geleneksel dostça girişimden çok daha fazlasını îmâ etmekte, âdeta uyuşmazlık çözümü adına yapılan ve üçüncü kişilerin müdâhalesini ihtivâ eden bir çatı çözüm yolunu çağrıştırmaktadır. Yapılan tanımlamaların

¹⁴⁹ Gerlinde Raub, "Protecting Powers", *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. 9 International Relations And Legal Cooperation In General - Diplomacy And Consular Relations, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1986, ss. 314-320, s. 315-318.

¹⁵⁰ Raub, "Protecting Powers", a.g.md., s. 314.

¹⁵¹ Sözleşme ve protokol metinleri için bkz: **12 Ağustos 1949 Tarihhli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri**, haz. Melike Batur Yamaner vd., Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.

¹⁵² Thomas Fischer, "From Good Offices to an Active Policy of Peace: Switzerland's Contribution to International Conflict Resolution", *Swiss Foreign Policy 1945-2002*, ed. Jüng Martin Gabriel – Thomas Fischer, Palgrave Macmillan, New York, 2003, ss. 74-104, s.76-77.

¹⁵³ Fischer, "From Good Offices to an Active Policy of Peace: Switzerland's Contribution to International Conflict Resolution", a.g.m., s. 77-80.

¹⁵⁴ Bindschedler, "Good Offices", a.g.md., s. 67.

isâbetli olduğu ve dostça girişimin uluslararası toplumda yüklendiği gelişen işlevi yansıttığı fikri bu çalışmada savunulmaktadır.

Andlaşmalarda yer alan hâliyle, özellikle 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısında ege- men olan dostça girişim şeklini belirten geleneksel veya teknik dostça girişim, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri uygulaması ile dikkate değer bir değişim geçirmiştir. Temelinde devletlerin asıl aktör olduğu ve taraflar arası iletişimi sağlamayı amaç kabul eden bu tip dostça girişim, Birleşmiş Milletler sistemi ile birlikte değişmeye başlayan yeni anlayışı açıklama- da yetersiz kalmaktadır.¹⁵⁵ Günümüz itibarıyla, üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve önceden tasarlanmış belirli bir yapıya sâhip olmayan her türlü yardım dostça girişimin kap- samına alınarak, kavramın sıkça daha geniş anlamda kullanılmasına yol açmaktadır.¹⁵⁶

Birleşmiş Milletler kurulurken Genel Sekreter için tasarlanan rol, Genel Sekreterin basit bir bürokrattan fazlası olacağını haber verir niteliktedir. BM Hazırlık Komisyonunun raporu bu konuda dikkate şâyan bir fikir vermektedir.

“Genel Sekreter bir arabulucu veya birçok hükûmetin gayriresmî danışmanı olarak önemli bir rol üstlenebilir... idârî görevlerini yerine getirirken haklı şekilde siyâsî denebilecek kararlar alacaktır. Andlaşmanın 99. maddesi ... ile daha önce hiçbir uluslararası örgüt başkanına verilmeyen oldukça özel bir hak kendisine verilmiştir. Bu maddenin nasıl uygulanacağını öngörebilmek mümkün değildir fakat maddenin Genel Sekretere yüklediği sorumluluk siyâsî karar alma, nezâket ve doğruluğun en yüksek niteliklerini uygulamayı gerekli kılacaktır.”¹⁵⁷

Görüldüğü üzere hazırlık aşamasında tam olarak belirlenemeyeceği ifâde edilse bile Genel Sekretere verilen yetkilerin önemi vurgulanmıştır. Genel Sekreterlik makamında bu- lananların, günümüze kadar gerçekleştirdikleri, öngörülerini haklı çıkarmış, uluslararası top- lumda uyuşmazlıkların çözümü ve çatışmaların sonlandırılmasında BM Genel Sekreteri ba- şat rollerden birini üstlenir hâle gelmiştir.

BM Genel Sekreterinin uyuşmazlık çözümü hususunda sergilediği diplomatik etkin- liğin¹⁵⁸ BM Andlaşması'nda iki hukukî kaynağı bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Andlaş- ması 98. madde uyarınca Genel Sekreter, Genel Kurulun, Güvenlik Konseyinin, Ekonomik

¹⁵⁵ Aofie O'Donoghue, “Good Offices: Grasping the place of Law in Conflict”, **Legal Studies**, Vol. 34, No:3, 2014, ss. 469-496, s. 471-488.

¹⁵⁶ Lapidoth, “Good Offices”, a.g.md., par. 2.

¹⁵⁷ Birleşmiş Milletler Hazırlık Komisyonu Raporu (Report of the Preparatory Commission of the United Nations) 23 Aralık 1945, Bölüm VIII, Kısım 2, par. 16, **Secretary or General?**, ed. Simon Chesterman, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, ss. 243-245, s. 244-245.

¹⁵⁸ Genel Sekreterin bu konudaki faaliyetleri için bkz.: Mengiler, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, a.g.e., s. 296-314.

ve Sosyal Konseyin ve Vesâyet Meclisinin kendisine verdiği ‘diğer görevleri’ yerine getirir. Yine 99. madde gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebileceğini düşündüğü herhangi bir konuyu Güvenlik Konseyinin dikkatine sunma yetkisini hâizdir. Söz konusu iki maddenin uygulamada geniş yoruma tâbi tutulması ile Genel Sekreter birçok konuda hareket kabiliyetine sâhip olmuştur.

Genel Sekreterin dostça girişim faâliyetlerinde bulunması böylelikle dört çeşit yetkilendirmeye gerçekleşmiştir; uyuşmazlığa taraf olanların rızâsı, Güvenlik Konseyi kararî ile yetkilendirilme, Genel Kurul tarafından yetkilendirilme ve son olarak da Genel Sekreterlik görevi zımnen tanınan veya bu makamda mündemiç bulunan yetkilerin kullanılması.¹⁵⁹ Sayılan yetki kaynaklarından ilki dostça girişimin yukarıda verilen teâmül niteliği ile alâkalı iken, ikinci ve üçüncü yetki kaynağı BM Andlaşması’nın 98. ve 99. maddesinin uygulamadaki sonucu olarak tezâhür etmiştir. Belirgin olmayan ise dördüncü yetki kaynağının içeriği ve hukukî dayanağıdır.

Uluslararası örgütler hukuku çerçevesinde, bir uluslararası örgütün kurucu metinlerinde açıkça yer almasa bile, örgütün amaçları uyarınca işlevlerini anlamlı şekilde yerine getirebilmek için kimi yetkilerinin dolaylı olarak bulunduğunu belirtmek için zımnî yetkiler (implied powers) kavramı kullanılmaktadır.¹⁶⁰ Uluslararası Adalet Divanı da Birleşmiş Milletler örneği üzerinden bu görüşü teyit ederek, BM Andlaşması’nda açıkça yer almasa bile örgütün görevlerini yerine getirebilmesi için anılan tipteki yetkilerin var olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ifâde etmiştir.¹⁶¹ Bir zımnî yetkinin kabul edilebilmesi için, yetkinin örgütün amaçlarını yerine getirmesi için gerekli olması,¹⁶² örgütün amaçlarının ötesine geçmemesi lâzım gelir.¹⁶³

¹⁵⁹ Thomas M. Franck, “The Secretary General’s Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture”, **European Journal of International Law**, Vol. 6, No. 1, 1995, ss. 360-387, s. 381.

¹⁶⁰ C. F. Amerasinghe, **Principles of the Institutional Law of International Organizations**, Second Revised Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 46-50; Henry G. Schermers - Niels M. Blokkers, **International Institutional Law**, Fifth Revised Edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston, 2011, s. 180-189.

¹⁶¹ Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion, 11 April 1949, ICJ Reports 1949, s. 182.

¹⁶² Güney Batı Afrika Dâvâları (South West Africa Cases), ICJ Reports 1962, s. 128; Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion, 11 April 1949, s. 182; Certain expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter), Advisory Opinion of 20 July 1962, ICJ Reports 1962, s. 151.

¹⁶³ Competence of the ILO to Examine Proposal for the Organization and Development of the Methods of Agricultural Production, Advisory Opinion of 12 August 1922, Publications of the Permanent Court of International Justice Series B No: 3, s. 59.

Mündemiç yetkiler (inherent powers) görüşü, uluslararası örgütlerin yetkilerini kurucu metinler ve zımnî yetkilerden öteye geçirmektedir. Bu görüşe göre bir uluslararası örgüt, örgüt olmanın doğasında bulunan nedenlerden dolayı kurucu metinlerinde herhangi bir yasaklama olmadığı müddetçe amaçlarına ulaşmak için gerçekleştirecekleri faaliyetlerde yetkili sayılmalıdırlar.¹⁶⁴ Böylece mündemiç yetkiler çerçevesinde bir uluslararası örgütün sâdece var olmasından kaynaklanan yetkileri hâiz olduğunun kabul edildiği görülmektedir. Yapılan tanımlamalara rağmen, söz konusu iki görüşün tam olarak birbirinden ayrılabilmesini söyleyebilmek mümkün görünmemekte, çoğu zaman iki kavramın aynı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.¹⁶⁵ Bu çalışmanın konusu dikkate alınarak böyle bir ayrımın teorik kökenine dâir inceleme yapma yoluna gidilmeyecektir ve ilgili kavramlar aynı anlamda kullanılacaktır fakat BM Genel Sekreterinin dostça girişimlerde bulunabilmesine olanak sağlayan yetki kaynaklarından dördüncüsünü belirtmek için konuda doktrinde de kullanılan¹⁶⁶ mündemiç yetkiler kavramı tercih edilecektir.

Tercihin bu şekilde yapılmasının sebebi ise BM Genel Sekreterinin dostça girişim konusunda kullandığı yetkilerin zımnî yetkileri aşan nitelikte olduğu biçimindeki kanaattir. Zîra çoğu zaman dostça girişim adıyla yapılan faaliyetler bir amaca ulaşmak için kullanılan anlamlı yetkiler ile açıklanamayacak teşebbüsler içermekte, âdeta bahsedilen teşebbüsleri engelleyen bir yasağın var olmaması ve siyâseten bu teşebbüslere karşı çıkılmaması bu tip yetkileri meşrû kılar gözükmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin dostça girişimlerinde yetkisinin kaynağı olarak gösterilen BM Genel Sekreterliği makamında mündemiç olan yetkilerin kullanılması uygulamada Birleşmiş Milletler içi bir teâmül hâline gelmiştir.¹⁶⁷ Genel Sekreterin mündemiç

¹⁶⁴ Finn Seyersted, *Objective International Personality of Intergovernmental Organizations: Do Their Capacities Really Depend upon the Conventions Establishing Them?*, Kopenhag, 1963, s. 28'den aktaran Jan Klabbers, **An Introduction to International Institutional Law**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 67.

¹⁶⁵ Klabbbers, **An Introduction to International Institutional Law**, a.g.e., s. 75-78.

¹⁶⁶ Aynı yönde: Franck, "The Secretary General's Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture", a.g.m. ; Roberto Lavalle, "The 'Inherent' Powers of the UN Secretary-General in the Political Sphere: A Legal Analysis", **Netherlands International Law Review**, Volume 37 Issue 01 1990, ss. 22-36; B. G. Ramcharan, "The Good Offices of the United Nations Secretary-General in the Field of Human Rights", **American Journal of International Law**, Vol. 76, 1982, ss. 130-141.

¹⁶⁷ Ramcharan, "The Good Offices of the United Nations Secretary-General in the Field of Human Rights", a.g.m., s. 136.

yetkileri, herhangi bir BM organının görevlendirmesi olmadan kendisinin kullanabildiği takdirde yetkiler olup, uluslararası uyuşmazlıkların veya gerilimin engellenmesi, uyuşmazlıkların çözümü, ilişkilerin denetimini veya gerilimin düşürülmesini amaç edinmektedir.¹⁶⁸

BM Andlaşması 97. madde uyarınca örgütün en yüksek memuru olan Genel Sekreterin BM Andlaşması'nın 1. maddesinde sayılan örgütün amaçlarının ve ilkelerinin yerine getirilmesini sağlamak biçiminde maddî bir görevi bulunmaktadır.¹⁶⁹ Bu sûretle BM Andlaşması'nın 1. maddesinde geçen uluslararası barışın korunması için gerekli önlemleri almak, barışı bozabilecek durum ve uyuşmazlıkların çözülmesini sağlamak şeklindeki amaçlar Genel Sekreterin dostça girişimleri için gereken dayanağı sağlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin sâhip olduğu mündemiç yetkiler için BM Andlaşması 99. madde örneği verilmektedir. Madde uyarınca Genel Sekreterin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebileceğini düşündüğü herhangi bir konuyu Güvenlik Konseyinin dikkatine sunma yetkisini anlamlı ve etkili şekilde kullanabilmesi için ilgili konuda soruşturma yapması gerekecektir. Böylelikle soruşturma komisyonları kurabilme yetkisinin mündemiç yetkilerden biri olarak değerlendirilmesini gerekecektir.¹⁷⁰

Genel Sekreterin dile getirilen yetkilerine dayanarak gerçekleştirdiği faaliyetler –tahdidî sayım olmamak üzere- özel veya kişisel temsilci atanması, taraflara çağrıda bulunma, hükûmetlerarası iletişimin aktarılması, teknik dostça girişim, arabuluculuk, tahkim, soruşturma ve siyâsî mâhiyetteki uluslararası konferanslara veya organların toplantılarına katılma şeklinde örneklenebilir.¹⁷¹

Dostça girişim konusunda yaşanan değişimi örnekleri ile anlatmak meselenin anlaşılması için isâbetli olacaktır. 1955 yılında BM Genel Kurulunun yetkilendirmesi¹⁷² ile Kore

¹⁶⁸ Lavallo, "The 'Inherent' Powers of the UN Secretary-General in the Political Sphere: A Legal Analysis", a.g.m., s. 22-23.

¹⁶⁹ Ramcharan, "The Good Offices of the United Nations Secretary-General in the Field of Human Rights", a.g.m., s. 135. Ramcharan alıntılanan bu kısmın BM Genel Sekreteri'nin dostça girişim faaliyetleri için ayrı bir hukukî dayanak olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada aynı kanaat paylaşılmamakta, bu durumun mündemiç yetkilerin gerekçelerinden biri olduğu düşünülmektedir; zîra BM Andlaşması'nda açıkça yer almayan bir yetki belirlemesi yapılmaktadır.

¹⁷⁰ Hugo Caminos - Roberto Lavallo, "New Departures in the Exercise of Inherent Powers by the UN and OAS Secretaries-General: The Central American Situation", **American Journal of International Law**, Vol. 83, No. 2, 1989, ss. 395-402, s. 395, dipnot 3.

¹⁷¹ Lavallo, "The 'Inherent' Powers of the UN Secretary-General in the Political Sphere: A Legal Analysis", a.g.m., s. 23-24.

¹⁷² BM Genel Kurulu Kararı 906(IX), 10 Aralık 1954.

Savaşı'ndan beri Çin tarafından hapsedilen Amerikan uçak mürettebâtının serbest bırakılması için çalışmaya başlayan Genel Sekreter Dag Hammarskjöld, daha önce eşine rastlanılmamış bir inisiyatif olarak “Pekin Formülü” denen bir uygulamayı başlatmıştır. Kendisine BM Genel Kurulu tarafından yapılan yetkilendirmenin uyuşmazlık çözümü için gerekli görülen taraf güvenini sağlamaya engel olduğundan bahisle karar ile arasına mesâfe koymuştur ve başarılı girişimleri sonucu mürettebâtın serbest kalmasını sağlamıştır.¹⁷³ Söz konusu uygulamayı “Genel Kurul kararında ifâde edilenlerin temsilcisi değil, Birleşmiş Milletler Andlaşması uyarınca yerine getirdiği Genel Sekreterlik görevi” olarak tanımlamıştır.¹⁷⁴ Genel Sekreterin yapmış olduğu yorum yukarıda sayılan yetkilendirme biçimlerinin ikisinin de kullanıldığını göstermektedir. Genel Sekreter, her ne kadar Genel Kuruldan almış olduğu yetki ile hareket etmiş olsa da BM Andlaşması'ndan kaynaklanan görevleri bahsedilen yetkiyi farklı şekillerde kullanmasına imkân verdiği fikrindedir. Bu durum mündemiç yetkileri anımsatmaktadır. Genel Sekreterin uluslararası barış ve güvenliği muhâfaza etmek için giriştiği faaliyetler ile birlikte geleneksel dostça girişimin kapsamının genişlemesi de başlamıştır.

Özellikle 1964 yılından beri devam eden Kıbrıs uyuşmazlığında dostça girişim faaliyetlerine değinmek gerekmektedir. Bahsedilen süreçte Annan Planı olarak bilinen çözüm çabası dikkate değerdir.¹⁷⁵ Uzun yıllardır çözülemeyen Kıbrıs uyuşmazlığında BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın diplomatik müzâkerelerin devam etmesini sağlamanın ötesine geçip önce bir hakem ardından da nihaî çözüm metnin -ki böylelikle Genel Sekreter doğrudan anayasal faaliyetlere de dâhil oluyordu- oluşturucusu hâline gelmesi, dostça girişimin teknik boyutunu aşır siyâsî anlamlar kazandığını da göstermektedir.¹⁷⁶

Genel Sekreterin dostça girişimleri, Kofi Annan'ın kavramın çok az veya çok fazla şey ifâde edebilecek esneklikte olduğuna¹⁷⁷ ilişkin beyânını haklı çıkarır niteliktedir. BM

¹⁷³ BM Genel Sekreteri'nin Raporu, A/2954, 9 Eylül 1955; BM Genel Kurulunun 13(I) Karârı ile BM Sekreterliğinin temel dâirelerinden biri olarak kurulan Kamusal İletişim Dâiresi (DPI) tarafından Dag Hammarskjöld anısına kurulan internet sitesi: <http://www.un.org/depts/dhl/dag/time1955.htm> (08.03.2015)

¹⁷⁴ <http://www.un.org/depts/dhl/dag/time1955.htm> (08.03.2015)

¹⁷⁵ Genel Sekreterin Kıbrıs'taki Dostça Girişim Görevi Hakkında Raporu, S/2004/437, 28 Mayıs 2004.

¹⁷⁶ Aofie O'Donoghue, “Good Offices: Grasping the place of Law in Conflict”, a.g.m., s. 484-485.

¹⁷⁷ SG/SM/3525, ss. 4-5; **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., par. 107.

uygulaması ile birlikte dostça girişim, arabuluculuğu ve soruşturma komisyonları içine almakla kalmayan, Afganistan’da askerlerin çekilmesini izlemek için yürütülen görevlerde¹⁷⁸ dahi kullanılmıştır.¹⁷⁹ Genel Sekreter, uyuşmazlık veya çatışma çözüldükten sonra bir çeşit garantör veya anlaşmalara uyumu denetleyen bir yapıyı da hayâta geçirebilmekte ve bu faaliyetler de dostça girişimin parçası olarak addedilmektedir.¹⁸⁰

Böylelikle dostça girişim artık Genel Sekreterin hem uluslararası hem de devletlerin içindeki çatışmaların önlenmesi ve çözülmesi için yürüttüğü bağımsız siyâsî rolü anlatmak için kullanılmaktadır.¹⁸¹ Açıklanmaya çalışıldığı üzere, Genel Sekreter, BM’nin amaçlarını gerçekleştirmek adına sâhip olduğu siyâsî desteği, hukukî vâsıtalarla birleştirip görev alanındaki belirsizliği uluslararası toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde doldurmuştur.¹⁸² Günümüzde yürütülen dostça girişim, uyuşmazlıklarda meydana gelen zamansal veya taraflara ilişkin değişikliklere ayak uydurabilmekte, uyuşmazlığın kimi zaman uluslararası boyutunun yanı sıra bir devletin içindeki taraflarını da konu edinebilmektedir.¹⁸³

Verilen örneklerin yanı sıra Kongo, Süveyş Krizi ve nihâyet Fransa ve Yeni Zelanda arasındaki Gökkuşığı Savaşçısı uyuşmazlığında Genel Sekreterin yüklendiği hakem rolü kronolojik olarak dostça girişimin değişimi hakkında tatmin edici bilgiler vermektedir. Gökkuşığı Savaşçısı uyuşmazlığında, Yeni Zelanda limanında bulunan bir gemi iki patlayıcının verdiği zarar sonucu bir kişinin boğulmasına sebebiyet vererek batmıştır.¹⁸⁴ Bu olay üzerine, Yeni Zelanda tarafından iki Fransız ajanı yargılanarak 10 yıl hapis ile cezalandırılmış ve Fransa’nın sorumluluğu üstlenmesi üzerine uyuşmazlığa ilişkin her türlü sorunun bağlayıcı olarak çözülmesi için BM Genel Sekreteri’ne gidilmesine karar verilmiştir.¹⁸⁵ Genel Sekre-

¹⁷⁸ Birleşmiş Milletlerin Afganistan ve Pakistan’daki Dostça Girişim Misyonu (UNGOMAP: United Nations Good Offices Mission in Afghanistan and Pakistan)

¹⁷⁹ Franck, “The Secretary General’s Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture”, a.g.m., s. 361

¹⁸⁰ O’Donoghue, “Good Offices: Grasping the Place of Law in Conflict”, a.g.m., s. 489.

¹⁸¹ O’Donoghue, “Good Offices: Grasping the Place of Law in Conflict”, a.g.m., s. 489.

¹⁸² Alys Brehio, “Good Offices of the Secretary-General as Preventive Measures”, **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol. 30, 1998, ss. 589–643, s. 589-592.

¹⁸³ O’Donoghue, “Good Offices: Grasping the place of Law in Conflict”, a.g.m., s. 489.

¹⁸⁴ Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair, 30 April 1990, **Reports of International Arbitral Awards**, Vol. XX, United Nations, 2006, ss. 215-284, s. 223.

¹⁸⁵ **Reports of International Arbitral Awards**, Vol. XX, a.g.e., s. 223.

ter, söz konusu uyuşmazlığı çözmek için özür dilenmesi, zararın giderilmesi, iki ajanın âkîbeti, ticâret konuları ve tahkim hususlarında hüküm (ruling) vermiştir.¹⁸⁶ Tüm bu incelemelerden yola çıkarak artık dostça girişimin BM Andlaşması öncesinde verilen, aracı olmak şeklindeki tanımları aştığını ve daha çetrefilli bir kapsama ulaştığını kanıtlamaktadır.¹⁸⁷

Gelinen aşamada dostça girişim, diplomatik yardım sağlamadan başlayarak doğrudan harekete geçip tarafları bir araya getirmeye ve maddî vâkıaları tespit ederek çözümü kolaylaştırmaya yönelik çabaları kapsadığı gibi arabuluculuk, uzlaştırma veya eşgüdüm sağlayarak uyuşmazlığı çözmeye yönelik öze ilişkin müdâhaleleri de ihtivâ etmektedir.¹⁸⁸ Teknik anlamda dostça girişimin kapsamı mümkün olmayan bu vasıfların siyâsî dostça girişim denilmek sûretiyle tanımlanmasının mümkün ve isâbetli olacağı anlaşılmaktadır.

IV. ARABULUCULUK

Uluslararası toplumda ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü için kullanılan diplomatik yollardan biri olarak arabuluculuk (mediation), uyuşmazlığa taraf olmayan üçüncü kişi veya kişilerin çözüme katkı sağlamak amacıyla sürece müdâhil olmalarını kapsar. Üçüncü kişi veya kişilerin sarf ettiği çabanın amacı, uyuşmazlık taraflarının çatışan iddia veya taleplerini uzlaştırmak ve her iki taraf için kabul edilebilir bir çözümü tesis etmektir.¹⁸⁹ Teknik dostça girişimle karşılaştırıldığında, arabulucu diplomatik müzâkerelere bizzat katılıp çeşitli teklifler yapmak sûretiyle öze ilişkin müdâhalelerde bulunarak uyuşmazlık çözümüne daha ileri seviyede katkı yapar.¹⁹⁰

Arabuluculuğun karakteristik özelliği, uyuşmazlığın barışçı çözümü için tarafların rızâsı ile uyuşmazlığa taraf olmayan üçüncü kişi veya kişilerin aktif olarak çözüme katkı sağlamalarıdır. Bu yönü dikkate alınarak farklı disiplinler tarafından üzerinde çalışılan ara-

¹⁸⁶ United Nations Secretary-General: Ruling On The Rainbow Warrior Affair Between France And New Zealand, **International Legal Materials**, Vol. 26 No. 5, 1987, ss. 1346-1373. s. 1368.

¹⁸⁷ O'Donoghue, "Good Offices: Grasping the place of Law in Conflict", a.g.m., s. 488-489.

¹⁸⁸ V. Pechota, *The Quiet Approach: A Study of the Good Offices Exercised by the Secretary General in the Cause of Peace*, UNITAR Papers, 1972, s.2'den aktaran B. G. Ramcharan, "The Good Offices of the United Nations Secretary-General in the Field of Human Rights", a.g.m., s. 132.

¹⁸⁹ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., s. 40, par. 123.

¹⁹⁰ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, a.g.e., s. 9.

buluculuğu uluslararası hukuk uygulaması açısından değerlendirirken üç başlık ön plana çıkmaktadır. Bunlar; arabuluculuğun özellikleri, arabuluculuğun uyuşmazlık çözümündeki işlevi ve arabulucu olarak belirlenen kişi veya kişilerdir

A. Arabuluculuğun Özellikleri

Devletlerarası ilişkilerin târihsel gelişimi açısından bakıldığında, arabuluculuk kurumu Eski Yunan'da şehir devletleri arasındaki uyuşmazlıkların çözümüne kadar götürülebilmekte ve o zamandan günümüze kadar önemli uyuşmazlıkların çözümünde sıkça başvurulan bir çözüm yöntemi olarak belirlemektedir.¹⁹¹ 20. yüzyılda yapılan ve uyuşmazlık çözümü konusunda düzenlemeler içeren çok taraflı anlaşmaların birçoğunda kendine yer bulan arabuluculuk, özellikle 1899 ve 1907 târihli Lahey Sözleşmeleri ve 1948 târihli Bogotá Paketi'nda detaylı şekilde muhtelif yönleriyle düzenlenmiştir. Yukarıda dostça girişim başlığında değinildiği gibi arabuluculuk da uluslararası uygulamanın sonucu olup yapılan anlaşmalar çoğunlukla teâmülün tedvînini sağlamıştır.¹⁹²

Lahey Sözleşmeleri 3. madde uyarınca arabuluculuk tarafların talebi ile gerçekleştirilebileceği gibi üçüncü kişi veya kişilerin teklifi ile de gerçekleştirilebilir. Her hâlükârda arabuluculuğun uyuşmazlık taraflarınca kabul edilmesi gerekecektir; arabuluculuk zorla veya taraf irâdesi olmadan işletilemez. Bogotá Paketi XI. maddede dile getirildiği üzere arabulucunun seçilmesi uyuşmazlık taraflarının müşterek irâdelerinin ürünü olmalıdır. Söz konusu irâde doğrudan başlangıç aşamasında aranmayabilir; fakat ilerleyen zamanlarda bulunması zorunludur.¹⁹³

Arabulucunun tek kişi olması gibi bir şart yoktur. Birden fazla devlet veya uluslararası örgüt arabulucu olabileceği gibi birden fazla gerçek kişi de arabuluculuk yapabilir. İlk durumda münferit arabuluculuk işletilirken, ikinci durumda müşterek arabuluculuk söz konusu olacaktır.¹⁹⁴

¹⁹¹ Jacob Bercovitch, "The Structure and Diversity of Mediation in International Relations", **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992, ss. 1-29, s. 1-2.

¹⁹² Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, a.g.e., s. 326.

¹⁹³ Malanczuk, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, a.g.e., s. 276.

¹⁹⁴ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 109.

Dikkat edilmesi gereken bir husus olarak, arabuluculuğun kabul edilmesini sonucu söz konusu uyuşmazlığın uluslararası boyutta etkileri olduğunun teyit edileceği için kimi zaman uluslararası sorumluluğa muhâtap olma kaygısının kabul sürecini zora sokabileceğidir.¹⁹⁵ Zîra Lahey Sözleşmeleri 2. maddeden hatırlanacağı üzere her uyuşmazlık değil, ciddî uyuşmazlıklar arabuluculuğa müsâittir. Bu sebeple genelde devletlerin arabuluculuğu tercih etmesinde farklı amaçlar güttükleri gözlenmektedir. Askerî olarak yenişememe, derinleşen uyuşmazlığın daha fazla sürdürülemez olması, müttefik edinme ve iç siyâsî kaygılar gibi nedenlerin arabuluculuğu devletler için kabul edilebilir hatta kimi zaman arzu edilir hâle getirdiği görülmektedir.¹⁹⁶

Tarafların niyetleri veya uyuşmazlığın karakteri hâricinde, taşıdığı kimi kurumsal vasıflar nedeniyle arabuluculuğun tercih edildiği görülmektedir. Uyuşmazlık çözümünde zamandan tasarruf sağlaması, arabulucuların uzmanlık niteliği, tarafların çözüm sürecinde kontrolü kaybetmemeleri ve gizliliğe dâir kaygıların tatmin edilebilir olması başlıca nedenler olarak belirmektedir.¹⁹⁷

Arbuluculuğa mürâaat etme tarafların irâdesine bağlı olsa da önceden yapılmış bir andlaşma ile arabuluculuk yolunun işletilmesinin önünde engel bulunmamaktadır. Örneğin; 1856 târihli Paris Barış Andlaşması 8. madde ve 1878 târihli Berlin Andlaşması ile Osmanlı Devleti'nin bir uyuşmazlığın ortaya çıkması durumunda zorunlu arabuluculuğu kabul etmesi gösterilebilir.¹⁹⁸

Uyuşmazlığın hangi evresinde arabuluculuğun tercih edilmesi gerektiği konusunda kesin yargıya varmak mümkün gözükmemektedir. Doktrinde, arabuluculuğun kullanılması gereken doğru zamanın belirlenmesinde “olgunluk (ripeness)” kavramının kullanıldığı ve bu kavram ile tarafların uyuşmazlık çözümüne en fazla yatkın oldukları aşamanın kastedildiği görülmektedir.¹⁹⁹ Yine somut örneklerin incelenmesi ile uyuşmazlığın arabuluculuk için uygun olduğu zamanların bâzı ortak özellikleri tespit edilebilmektedir. Tarafların birbirleriyle

¹⁹⁵ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 29-30.

¹⁹⁶ Bu konuda örnekler üzerinde yapılan bir inceleme için bkz.: Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 29-33.

¹⁹⁷ M. Yusuf Eren, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 97-102.

¹⁹⁸ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 110-112.

¹⁹⁹ Berridge - James, **A Dictionary of Diplomacy**, a.g.e., s. 209.

doğrudan iletişim kurmaya veya uyuşmazlık konusuna ilişkin konularında değişikliğe gitmeye yanaşmadıkları ve uyuşmazlığın çıkmaza girerek sürüncemede kaldığı zamanlarda arabuluculuğun işletildiği gözlenmektedir.²⁰⁰ Sayılan ortak özellikler genellemeler olup, kesin bir yargıya ulaşma amacı gütmemektedir. Bu sebeple arabuluculuk teklif edecek kişi veya kişilerin yâhut arabuluculuk talep edecek uyuşmazlık taraflarının her somut uyuşmazlığın kendine has şartlarını dikkate alarak ilgili konuda bir belirleme yapmaları gerekecektir.

Yine Lahey Sözleşmeleri 6. madde gereğince, arabulucunun uyuşmazlığa sağlayacağı katkı tavsiye niteliğinde olup bağlayıcı niteliği hâiz değildir. Böylelikle taraflar hem uyuşmazlığın kontrolünü ellerinde tutacaklar hem de îtibârlarının söz konusu olduğu durumlarda, arabuluculuk sâyesinde çıkmaza girmiş konularda ilerleme kaydedebileceklerdir.²⁰¹

Arbuluculuk sonucunda ulaşılan çözümün bağlayıcı olmaması, bu yolun diplomatik karakterinden kaynaklanmaktadır. Diplomatik yolların bahsedilen karakteristik özelliği aynı zamanda arabuluculuğun başarıya ulaşabilmesi için yine tarafların çözüm için ne kadar istekli olduklarını değerlendirmek gerektiğini ortaya koymaktadır. Eğer taraflardan biri sâdece zaman kazanmak veya uluslararası toplumun farklı aktörlerince gösterilen baskıyı hafifletmek için arabuluculuk yolunu işletmiş ise bu yolun başarılı olmasını beklemek pek gerçekçi olmayacaktır. Gelinen aşamada arabuluculuğun ihtiyârî niteliğinin hem arabuluculuğun başlamasında hem de sonlandırılmasında egemen olduğu sonucuna ulaşılabilecektir.²⁰² Hatırlatmak gerekiyor ki, ifâde edilen durumun da aksini tarafların öngörmesi mümkün olup, arabuluculuk sonucunda varılacak olan çözümü kabul edeceklerini beyan etmelerine bir engel bulunmamaktadır.

Arbuluculuk olumlu veya olumsuz şekilde sona erebilir. Arabulucunun görevi sunacağı çözüm önerilerinin kabûlü veya yaptığı önerilerin reddi ile bitebilir. Eğer diplomatik müzâkerelerde arabulucunun yaptığı katkıyla çözüme ulaşırsa genelde çözümün şartları bir andlaşma ile belirlenir.²⁰³ Aksi durumda ise, Lahey Sözleşmeleri 5. madde çerçevesinde, arabulucunun görevi, gerek taraflardan birinin gerekse arabulucunun önerilerin kabul edil-

²⁰⁰ Abass, **Complete International Law**, a.g.e., s. 509; J. Bercovitch, J. T. Anagnoson, D. L. Wille, "Some Conceptual Issues and Empirical Trends in the Study of Successful Mediation in International Relations", **Journal of Peace Research**, Vol. 28 No: 1, 1991, ss. 7-17, s. 7-8.

²⁰¹ Merrills, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 26-27.

²⁰² Bozkurt – Kütükçü – Poyraz, **Devletler Hukuku**, a.g.e., s. 252-253.

²⁰³ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 113-114.

mediğini bildirmesi ile sona erer. Bu durumda tarafların barışçı çözüm yükümlülüğü çerçevesinde diğer uyuşmazlık çözüm yollarına yeltenmeleri gerekecektir. Çözüm için yeni yollar arama gerekliliği Bogotá Paktı'nda zaman sınırlaması öngörülerek düzenlenmiştir. Bogotá Paktı madde XIII uyarınca taraflar arabulucunun belirlenmesinden itibaren iki ay veya arabuluculuk yolunun başlamasından itibaren beş ay içerisinde üzerinde anlaşılmış bir çözüme ulaşamazlar ise gecikmeye mahal vermeden diğer barışçı yollara mürâcaat etmelidirler.

B. Arabuluculuğun İşlevi

Arabulucunun uyuşmazlığın çözümü için yaptığı katkı, uyuşmazlığın kendine has vasıfları ile yakın bir irtibat içerisinde. Lahey Sözleşmeleri 4. madde ile söz konusu katkının genel çerçevesi çizilmiştir. Buna göre üçüncü kişi veya kişilerin arabulucu olarak uyuşmazlığın çözümü için yapacağı katkı, tarafların çatışan iddia veya taleplerini uzlaştırmak ve tarafların birbirlerine karşı sâhip olabilecekleri kîni yâhut gücenikliği yatıştırmak şeklinde belirlenmiştir. Bogotá Paktı XII. maddede arabulucunun işlevi, uyuşmazlık taraflarına aralarındaki zıtlaşmanın en basit ve doğrudan biçimde çözülmesi için yardımcı olmak ve taraflar için kabul edilebilir bir çözüm arayışına girmek biçiminde ifade edilmiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi arabuluculuk teknik dostça girişime nazaran uyuşmazlığa üçüncü kişinin aktif katılımını ihtivâ etmektedir. Bu sebeple arabuluculuğun gerektiğinde teknik dostça girişimin ilerletilmesi olarak gerçekleşmesinin önünde engel bulunmamaktadır. Uyuşmazlık çözüm sürecine müdâhil olacak arabulucun ilk aşamada gözetmesi gereken husus taraflar arasında iletişimi sağlamak olmalıdır, zîra arabulucunun diplomatik müzâkerelerin parçası hâline gelmesi için öncelikle müzâkere zeminini tesis etmesi gerekecektir.²⁰⁴ Taraflar arası iletişimin tesîsi, gerilimin azalmasına katkı sağlayarak uyuşmazlığın daha da derinleşmesine engel olacağı gibi, yeni uyuşmazlık konularının ortaya çıkmasını da azaltarak önleyici rol de üstlenecektir.²⁰⁵ Taraflar arası iletişimi yeniden sağlamanın ardından arabulucu uyuşmazlık konusunun özüne ilişkin çözüm çabalarını yerine getirebilecektir.

Tarafların çözüm irâdelerinin devâmı olarak tezâhür eden arabuluculuk, arabulucunun sunacağı yeni fikirler, bilgi birikimi, kaynaklar ve taraf olmayanların bakış açısı ile

²⁰⁴ Francisco Orrega Vicuna, "Mediation", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014), par. 12.

²⁰⁵ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., s. 41, par 127.

uyuşmazlığın mümkün ise çözümlenmesi eğer çözüm gerçekleşmez ise en azından çözüm için bir etki veya farklılaşma oluşturma gayesini gütmektedir.²⁰⁶

Arabulucunun diplomatik müzâkerelerdeki yeri yine somut duruma göre değişebilmektedir. Uluslararası uygulamadan yola çıkarak, uyuşmazlık çözümünde arabulucuların kolaylaştırıcı, değerlendirici ve manipüle edici roller üstlenebilecekleri dile getirilmektedir.²⁰⁷ Arabulucunun diplomatik müzâkerelere yapabileceği katkı anılan rollere göre değişim göstermekle beraber bu başlık altında genel nitelikli bilgiler verilmekle yetinilecektir.

Kimi zaman diplomatik müzâkerelerin “tam ortağı” biçiminde adlandırılan arabulucular, müzâkere gündeminin belirlenmesinden müzâkereleri yönetmeye, bunun yanında kendi çözüm önerileri ile müzâkerelerin ilerlemesine katkı sağlamaya kadar farklı görevleri yerine getirebilmektedirler.²⁰⁸ Böylelikle müzâkerelerin nasıl yürütüleceğine ilişkin bir planlayıcı gibi hareket etmenin yanı sıra maddî olarak da uyuşmazlık konusunun çözümüne ilişkin çaba sarf etmek, arabulucunun yerine getirdiği işlevler arasında sayılabilmektedir.

Diplomatik müzâkerelere dâhil olan arabulucunun uyuşmazlığın çözülmesi için yerine getirdiği maddî işlev detaylı şekilde incelendiğinde ilk ortaya çıkan husus arabulucunun uyuşmazlığı açıklığa kavuşturma çabasıdır. Arabulucu uyuşmazlık kapsamında bulunan farklı unsurların berraklaştırılması ile tarafların kendi durumlarını gözden geçirmelerine imkân sağlayarak, taraf iddia veya taleplerinin değişmesine ortam hazırlama kapasitesine sâhiptir.²⁰⁹ Bu aşamadan sonra ise mutâbık olunabilecek farklı başlıkların belirlenmesi ve başlıkların el verdiği ölçüde geçici anlaşmalarla desteklenerek²¹⁰ taraflar arasında müzâkerelere olan bağlılığın artırılması muhtemel stratejik tercihlerden biri olarak görülmektedir.²¹¹

Belirtmek gerekiyor ki, arabulucu yapacağı tekliflerde doğrudan mevcut hukuk kurallarına dayanmak zorunda olmayıp, *ex aequo et bono* temelinde teklifler de sunabilir.²¹²

²⁰⁶ Jacob Bercovitch, “The Structure and Diversity of Mediation in International Relations”, **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992, ss. 1-29, s. 4-5.

²⁰⁷ I. William Zartman - Saadia Touval, “International Mediation: Conflict Resolution and Power Politics”, **Journal of Social Issues**, Vol. 41 No. 2, 1985, ss. 27-45, s. 38-40; Eren, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk**, a.g.e., s. 103-110.

²⁰⁸ Berridge, **Diplomacy**, a.g.e., s. 236.

²⁰⁹ Merrills, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 34-35.

²¹⁰ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., s. 42, par. 130.

²¹¹ Bercovitch, “The Structure and Diversity of Mediation in International Relations”, a.g.m., s. 17-18.

²¹² Rudolf L. Bindschedler, “Conciliation and Mediation”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1, a.g.e., ss. 47-51, s. 48.

Bu husus özellikle hassas siyâsî dengelerin gözetilmesi gerektiği veya uyuşmazlık konusunun kamuoyu tarafından ilgiyle tâkip edildiği örneklerde bir çıkış kapısı sağlamanın yanı sıra diplomatik çözümün temel ilkeleri ile de bağdaşmak sûretiyle arabuluculuğun tercihini artıracak karakterdedir. Bahsedilen husus uyuşmazlığı çözmek adına her türlü çözüm önerisinin de sunulabileceği anlamına tabî ki gelmemektedir. Arabulucu sunacağı çözüm önerilerinin uluslararası hukukun yürürlükteki kuralları ile uyumlu olmasını gözetmeli, uyuşmazlık konusuna uygulanabilir nitelikteki uluslararası andlaşmalar, uluslararası mahkeme ve tahkim kararları ile uluslararası örgüt kararlarını dikkate almalıdır.²¹³

Görülebileceği üzere arabulucunun uyuşmazlığı çözmek adına giriştiği faâliyetlerin maddî boyutu tarafların uyuşmazlığa bakış açılarının değiştirilmesi sonucu yeni bir tutum takınmaların sağlamak ve bu sûretle taraf amaçlarını ve davranışlarını değiştirmektir.²¹⁴

C. Arabulucular

1. Arabulucuların Sınıflandırılması

Bir uyuşmazlığı çözmek için arabulucu olabilecek kişi veya kişiler farklı vasıflar ve unvânlar ile bu faâliyeti yürütebilirler. Uluslararası uygulamadan yola çıkarak, arabulucuların devletler, uluslararası örgütler ve gerçek kişiler olabileceği görülmektedir.²¹⁵

Uyuşmazlığın taraflarının kabul etmesi üzerine devletlerin arabulucu olması durumunda bu görev farklı kademelerdeki görevlilerce yerine getirilebilmektedir. Devlet başkanları veya hükûmet başkanları arabulucu olabileceği gibi bir devletin tecrübeli temsilcileri de arabulucu olarak görevlendirilebilmektedir.²¹⁶ 1899 ve 1907 târîhli Lahey Sözleşmeleri 3. madde söz konusu durumu yansıtacak biçimde düzenlenmiştir. İlgili madde uyarınca uyuşmazlığa taraf olmayan bir veya daha fazla devletin arabuluculuk teklifinde bulunması arzu edilmiştir. Yukarıda dostça girişim başlığı altında îzâh edildiği üzere arabuluculuk ve dostça girişim önerisinde bulunmanın uluslararası hukuk tarafından tanınan bir hak olduğu belirtilmelidir. ABD Başkanı Theodore Roosevelt, 1904-1905 arasında gerçekleşen Rus-Japon Savaşı'nı sona erdirmek için her iki tarafın kabûlü ile arabuluculuk yapmış²¹⁷ ve savaşı bitiren

²¹³ Vicuna, "Mediation", a.g.md., par. 19.

²¹⁴ Barston, **Modern Diplomacy**, a.g.e., s. 262.

²¹⁵ Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, a.g.e., s. 324.

²¹⁶ Vicuna, "Mediation", a.g.md., par. 7.

²¹⁷ Gönlübol, **Uluslararası Politika: İlkeler – Kavramlar – Kurumlar**, a.g.e., s. 354.

Portsmouth Andlaşması'nın hazırlanması için gerçekleştirilen müzâkerelerde aktif rol oynayarak 1906 yılında Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.²¹⁸ Devletlerin arabuluculuğuna bir diğer örnek olarak, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın 1973 Arap-İsrail Savaşı boyunca etkin bir arabuluculuk görevi yerine getirerek barışın tesîsi için katkıda bulunması verilebilir.²¹⁹

Devletlerin arabuluculuğu konusunda, arabulucu olan devletin uluslararası siyâsetteki gücüne göre ayırım yapabilmek mümkündür. Güçlü devletler ve küçük devletler şeklindeki ayırım, arabuluculuğun başarısı ve izlenen farklı arabuluculuk yöntemleri açısından dikkate değer bilgiler sunmaktadır.²²⁰ Genelde küçük devletler dâhil olmaya çalıştıkları uyuşmazlıkta doğrudan çıkara sâhip değillerdir. Bu durum arabuluculuk görevinin söz konusu tipteki devletlere tevdiinde uyuşmazlık taraflarının yansızlık kaygılarının giderilmesinde ciddî kolaylık sağlayabilmektedir; küçük devlet eğer uyuşmazlık taraflarından biri diğer tarafa göre daha güçsüz ise bu devletçe güvenilir görünürken, daha güçlü olan devlet tarafından ise tehditkâr görünmemektedir.²²¹ Böyle bir arabuluculuk örneği olarak Cezayir'in ABD ve İran arasındaki Tahran Rehineleri Krizi'nde oynadığı rol gösterilebilir.²²²

Güçlü devletlerin arabuluculuğu ise farklı bir etki bırakmaktadır. Güçlü devletler uluslararası istikrârı etkilemek sûretiyle kendi çıkarlarına da sirâyet eden uyuşmazlıkları çözererek uluslararası toplumda sâhip oldukları itibârı kuvvetlendirmek veya kendilerine yakın olan müttefik grup içindeki lider vasfını kuvvetlendirmek amacıyla arabuluculuk kurumunu sıkça kullanmaktadırlar.²²³ Güçlü devletlerin uyuşmazlıklara müdâhil olmalarında özellikle

²¹⁸ Nobel Barış Ödülü Resmî İnternet Sitesi:

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1906/roosevelt-facts.html (02.04.2015)

²¹⁹ Brian S. Mandell, Brian W. Tomlin, "Mediation in the Development of Norms to Manage Conflict: Kissinger in the Middle East", **Journal of Peace Research**, Vol. 28 No:1, 1991, ss. 43-55, 47-53.

²²⁰ **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992. Bu eserin tamamında bu ayırım benimsenerek incelemelerde bulunulmuştur.

²²¹ Randa M. Slim, "Small-State Mediation in International Relations: The Algerian Mediation of the Iranian Hostage Crisis", **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992. ss. 206-231, s. 225-230.

²²² Slim, "Small-State Mediation in International Relations: The Algerian Mediation of the Iranian Hostage Crisis", a.g.m., s. 207.

²²³ Berridge, **Diplomacy**, a.g.e., s. 238-239.

uyuşmazlık taraflarına vaat edebilecekleri mükâfatlar ve cebrî kapasiteleri ön plana çıkmaktadır.²²⁴ Bu tip devletler sâhip oldukları ciddî siyâsî nüfuz ve geniş maddî kaynaklar sâyesinde uyuşmazlık taraflarını çözüme zorlayabilmektedir.²²⁵ Siyâseten süper güç olarak nitelendirilen ABD,²²⁶ 20. yüzyıldan beri birçok uluslararası uyuşmazlığın çözümünde kendi çıkarlarını da gözeterek arabulucu rolünü üstlenmektedir. Güçlü devletlerin dile getirilen faâliyetlerinin sonucu olarak, arabuluculuk bir müdâhale biçimini alabilmekte ve üçüncü devletin uyuşmazlığı kendi menfaati uyarınca çözüme gayretini yansıtabilmektedir. Uluslararası uygulamada devletlerden ziyâde gerçek kişilerin arabuluculuğunun kabul edilmesi eğiliminin altında bu fikir yatmaktadır²²⁷.

Gelinen aşamada Arjantin ve Şili arasında 1977 ve 1985 yılları arasında meydana gelen Beagle Kanalı uyuşmazlığında Papalık tarafından gerçekleştirilen başarılı arabuluculuk da örnek verilebilir. Belirtmek gerekiyor ki, Papalığın uluslararası hukuktaki statüsü tartışmalı olsa dahi,²²⁸ mevcut çalışmanın amacı ve kapsamı dikkate alınarak Papalığın faâliyetleri devlet başlığı altında işlenecektir. Beagle Kanalı uyuşmazlığında Papa John Paul II'nin dostça girişimi ile bir silâhlı çatışmanın ortaya çıkması engellenerek, 1979 yılında yapılan Montevideo Senedi ile Papalık arabulucu olarak kabul edilmiştir.²²⁹ Başarı ile sonuçlanan arabuluculuk sâyesinde imzâlanan 1984 târîhli Barış ve Dostluk Andlaşması²³⁰ 16. madde uyarınca, Papalık çözüm andlaşmasının ahlâkî koruyucusu kabul edilmiştir.

Devletlerin dışında uluslararası örgütlerin arabuluculuğu da karşılaşılan bir durumdur. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere evrensel veya bölgesel uluslararası örgütlerin yanı sıra hükûmet dışı örgütlerin faâliyet alanları çerçevesinde uyuşmazlıkların çözümü için arabuluculuk yaptığı gözlenmektedir. Söz konusu faâliyetler uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi bu tip örgütlenmeler açısından temel kurumsal amaçlardan biri olarak belirlendiği

²²⁴ Jeffrey Z. Rubin, "Conclusion: International Mediation in Context", **Mediation in International Relations**, a.g.e., ss. 249-272, s. 267-268.

²²⁵ Saadia Touval, "The Superpowers as Mediators", a.g.e., ss. 232-248, s. 232-234.

²²⁶ Berridge - James, **A Dictionary of Diplomacy**, a.g.e., s. 104.

²²⁷ Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, a.g.e., s. 328.

²²⁸ Bkz.: James R. Crawford, **The Creation of States in International Law**, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 221-232; Cedric Ryngaert, "The Legal Status of the Holy See", **Goettingen Journal of International Law**, Vol. 3 No: 3, 2011, ss. 829-859.

²²⁹ Vicuna, "Mediation", a.g.md., par. 27-30.

²³⁰ Andlaşma metni için bkz: Chile and Argentina Treaty of Peace and Friendship, 29 November 1984, **United Nations Treaty Series Vol. 1399**, United Nations, New York, 1994, ss. 29-128.

için olağan gözükmektedir.²³¹ Birleşmiş Milletler uygulamasında Genel Sekreterin teknik dostça girişimi çoğu zaman arabuluculuğa evrilmektedir veya siyâsî dostça girişim faaliyetleri kapsamında arabuluculuk faaliyetlerini de içermektedir. İlave etmek gerekir ki, gerek Genel Meclis gerekse Güvenlik Konseyi birçok uyuşmazlığın çözümü için arabuluculuk tavsiyesinde bulunmaktadır.²³²

Bir hükümet dışı örgüt olarak Uluslararası Kızılhaç Komitesi, genel mânâda arabuluculuk görevini yerine getirmemekte fakat özellikle silâhlı çatışmalarda savaş esirlerinin gözetilmesi gibi insancıl meselelerde arabuluculuk yapmaktadır.²³³ Yine Latin Amerika devletleri arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde Amerikan Devletleri Örgütü aktif şekilde rol almaktadır. Bahsedilen rol kimi zaman arabuluculuk biçimindedir.²³⁴

Son olarak ise uluslararası toplumda tanınmış kişilerin arabuluculuk yaptıkları müşâhede edilmektedir. Doktrinde gerçek kişilerin devletlerarası uyuşmazlıkların çözümü için yaptıkları katkının uzlaştırma biçiminde adlandırıldığına da rastlanılmaktadır.²³⁵ Fakat baskın olarak bu görüşün kabul edilmediği, uzlaştırmanın ayrı bir uyuşmazlık çözüm yolu şeklinde kurulacak komisyonları adlandırmak için kullanıldığını belirtmek gerekmektedir.²³⁶

Gerçek kişilerin arabulucu olarak çalışmalarında, arabuluculuk talebinin dayanağına göre resmî ve gayriresmî karakter itibarıyla ayrıma gidilebilir.²³⁷ İlk karşılaşılan gerçek kişinin herhangi bir resmî yetkiye veya görevlendirmeye sâhip olmadan arabuluculuk yapmasıdır. Arkasında herhangi bir devlet veya uluslararası örgüt gücü olmadan ve genelde kendi inisiyatifi ile uyuşmazlığa dâhil olan gerçek kişiler, kurumsal gücün sağlayabileceği kaynaklardan yoksundurlar fakat bu tip arabulucular gayriresmî çalışmanın getirdiği geniş hareket kabiliyetleri ve karar alma serbestisi ile uyuşmazlığın çözülmesinde kayda değer katkı yapabilme potansiyelini barındırmaktadırlar.²³⁸

²³¹ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 27.

²³² **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., s. 43, par 134.

²³³ Zartman - Touval, "International Mediation: Conflict Resolution and Power Politics", a.g.m., s. 31.

²³⁴ Amerikan Devletleri Örgütü resmî internet sitesi: <https://www.oas.org/en/spa/dsdsm/mediacion.asp> (02.04.2015)

²³⁵ Bu görüş için bkz.: Bindschedler, "Conciliation and Mediation", **Encyclopedia of Public International Law**, a.g.e., ss. 47-51, s. 47.

²³⁶ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, a.g.e., s. 10.

²³⁷ **Mediation in International Relations**, a.g.e., bölüm 3,4 ve 5.

²³⁸ A. Paul Hare, "Informal Mediation by Private Individuals", **Mediation in International Relations**, a.g.e., ss. 52-63, s. 60-62.

Belirtilen şekilde arabuluculuk yapan kişiler geniş bir yelpazeden olabilmektedir. İş çevrelerince tanınan kişiler, sendika liderleri ve farklı devletlerdeki muhâlefet grubu liderleri bu çerçevede arabuluculuk yapan kişiler arasında sayılabilecektir.²³⁹ 1972 ve 1974 yılları arasında A. Paul Hare Kıbrıs'ta Türk ve Yunan tarafları arasındaki ilişkilerin düzelmesi için, güçlü bir iş adamı olan Armand Hammer ise ABD-SSCB arasında ve genel itibarıyla Doğu-Batı arasındaki ilişkilerin yumuşaması (*détente*) için mevcut başlık altında incelenebilecek arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuşlardır.²⁴⁰

Yine bu tip gerçek kişi müdâhalesinin diğer çeşidini akademisyenlerin veya uygulamanın içinden kişilerin resmî dayanak olmadan arabuluculuk yapmaları oluşturmaktadır. Böyle teşebbüslerde, kişilerin derin tecrübeleri ve uyuşmazlık çözümü alanındaki uzmanlıkları ön plana çıkararak tarafların zıtlaşmanın derinleşmesine mahal vermeden açık bir tartışmaya girmeleri sağlanmakta ve kullanılan akademik üslup vâsıtasıyla uyuşmazlık çözümünde bakış açılarının değişmesi hedeflenmektedir.²⁴¹ Uluslararası uyuşmazlıkların çözümü ve uluslararası çatışmaların sonlandırılması alanında çalışan bir akademisyen olan Herbert C. Kelman'ın 1989 yılında İsrail ve Filistin arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesi için yaptığı gayriresmî arabuluculuk faaliyetleri bahsedilen kapsamda değerlendirilebilecektir.²⁴²

Gerçek kişilerin arabuluculuğunda ikinci başlık ise, resmî olarak yürütülen fakat gerçek kişinin devletin veya örgütün temsilcisi vasfıyla değil bireysel kapasite ile arabuluculuk yaptığı durumları içermektedir. Diplomatik teâmüllere uygun biçimde gerçekleşen bu arabuluculuk örneğinde, şekil ve usûl gerçek kişilerin arabuluculuk yaptığı önceki örneklerle göre daha çok gözetilir fakat esneklik kısmen yitirilir.²⁴³ Singapur'un ABD Büyükelçisi Tommy Koh'un Üçüncü BM Deniz Hukuku Konferansı'nda farklı çıkar gruplarından müteşekkil müzâkerelerde ortak bir görüşe ulaşmak için yürüttüğü faaliyetler bireysel kapasite ile resmî olarak yürütülen arabuluculuğa örnek verilebilir.²⁴⁴

²³⁹ Barston, **Modern Diplomacy**, a.g.e., s. 263.

²⁴⁰ Berridge, **Diplomacy**, a.g.e., s. 243-244.

²⁴¹ Herbert C. Kelman, "Informal Mediation by the Scholar/Practitioner", **Mediation in International Relations**, a.g.e., ss. 1-29, ss. 64-98, s. 64-74.

²⁴² Martin Wählisch, **10 Questions on Peace Mediation: Interview with Herbert C. Kelman**, Center for Peace Mediation, Berlin, 2009, s. 6.

²⁴³ Lance N. Antrim - James K. Sebenius, "Formal Individual Mediation and the Negotiators' Dilemma: Tommy Koh at the Law of the Sea Conference", **Mediation in International Relations**, a.g.e., ss. 97-130, s. 97-110.

²⁴⁴ Antrim - Sebenius, "Formal Individual Mediation and the Negotiators' Dilemma: Tommy Koh at the Law of the Sea Conference", a.g.m.

2. Arabulucuların Nitelikleri

Esnek bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak arabuluculuğun başarılı biçimde işleyebilmesi için arabulucunun hangi unvân veya dayanakla hareket ettiğine bakılmaksızın kimi vasıfları taşıması gerekmektedir.

Arabulucu diplomatik düzene hâkim, sabırlı ve basîretli olmalı; görevinin başından îtibâren tarafsızlık vasfını kaybetmeden uyuşmazlık içindekilerin güvenini kazanmalıdır.²⁴⁵ Arabulucunun diplomatik yeteneklerinin üst seviyede olması gerektiği hususunda şüpheye düşmek mümkün değildir. Zîra yukarıda da ifâde edildiği üzere arabuluculuğa uygun olan uyuşmazlıklar belirli bir önemi hâiz uyuşmazlıklar olup, tarafların kendi aralarında çözemedikleri konuları kapsamaktadır.

Üzerinde anlaşılmayan asıl konu arabulucunun tarafsızlığıdır. Tarafsızlığın uyuşmazlığın çözümüne katkısı üzerinden iki görüş ortaya çıkmaktadır. Birinci görüş, arabulucunun tarafsızlığını başarılı bir arabuluculuk için şart görmekte, tarafsız arabulucunun kolayca benimseneceğini ve bu sûretle oluşan güvenin başarılı bir arabuluculuk örneği oluşturacağını belirtmektedir.²⁴⁶ Diğer görüş ise tarafsızlık vasfını vazgeçilmez addetmemektedir. Söz konusu görüş uyarınca, arabuluculuğun başarısı, arabulucunun sâhip olduğu kaynaklar ve taraflar üzerinde baskı oluşturabilecek dayanaklar üzerinden değerlendirilmektedir.²⁴⁷ Özellikle güçlü devletlerin arabuluculuk faaliyetlerindeki başarıları ilgili görüşün temel savlarından biri olmaktadır. Bu tartışma konusunda net bir cevâba ulaşmak zor gözükmemekte, her iki görüşün de kesin olarak benimsenebilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Güçlü devletlerin kaynakları ve siyâsî nüfuzu özellikle kendi etki alanındaki devletler açısından kuşkusuz etkilidir; fakat uyuşmazlığa taraf olan her iki devletin de güçlü olduğu örneklerde bahsedilen durum farklılaşacaktır. O hâlde, somut hâdisenin özelliklerinin belirleyici olacağını söylemek isâbetli gözükmemektedir.

Uyuşmazlık taraflarının arabulucu hakkındaki kanaatleri, çözüme ulaşma adına dikkat çekilmesi gereken konulardan biridir. Arabulucuların gerek kişisel îtibarları gerekse

²⁴⁵ Vicuna, "Mediation", a.g.md., par. 6.

²⁴⁶ Marieke Kleiboer, "Understanding Success and Failure of International Mediation", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 40 no: 2, 1996, ss. 360-389, s. 369.

²⁴⁷ Kleiboer, "Understanding Success and Failure of International Mediation", a.g.m., s. 369-371.

adına arabuluculuk yaptığı kurumların îtibarları ve bununla bağlantılı olarak taraflar üzerinde tesis edebilecekleri etki veya baskı önem arz etmektedir.²⁴⁸ Taraflar üzerinde oluşturulacak baskı veya arabulucunun statüsünün çözüme etkisi hususunda farklı görüşler bulunmasına rağmen, ilgili niteliklerin tarafların yaklaşımlarının değiştirilebilmesi sûretiyle uyuşmazlığın çözümünde aşama kaydedilmesine katkıda bulunacağını söylemek mümkündür.²⁴⁹

Sayılan vasıfların yanı sıra arabulucunun tarafların güvenini kazanması da önemli bir husus olarak belirmektedir. Gerek uyuşmazlık konusuna ilişkin etraflıca bilgisi gerekse uyuşmazlık taraflarının taleplerine ilişkin çıkarımları ile kendisine karşı güven duyulmasını sağlayabilecek olan arabulucu, uyuşmazlığın çözümünde etkin bir öge rolünü başarıyla yerine getirebilecek niteliktedir.²⁵⁰

V. SORUŞTURMA

A. Genel Olarak

Farklı uluslararası andlaşmalar ve uluslararası örgüt kararları incelendiğinde, bir konuya ilişkin maddî vâkıaların belirlenmesi için yapılan faâliyetlerin veri toplama (fact-finding), soruşturma (inquiry) ve araştırma (investigation) kavramları ile ifade edildikleri görülmektedir.²⁵¹ Her ne kadar söz konusu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılabilir nitelikte ise de, bu çalışmada uluslararası uyuşmazlık çözümünde kullanılan maddî vâkıa tespîtinin ilk yazılı normatif dayanağı olan Lahey Sözleşmeleri dikkate alınarak soruşturma terimi tercih edilecektir.

Uluslararası ilişkilerde soruşturma kavramı birbirleriyle bağlantılı olmasına rağmen özgülendikleri amaç dikkate alındığında farklılaşan üç tür maddî vâkıa tespit etme şeklini belirtmektedir: bir uluslararası uyuşmazlığın çözülmesine zemin hazırlayan vâkıa tespîti; uluslararası andlaşmaların uygulanmasını denetlemek ve yönetmek için yapılan vâkıa

²⁴⁸ Kleiboer, “Understanding Success and Failure of International Mediation”, a.g.m, s. 371-373.

²⁴⁹ Eren, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk**, a.g.e., s. 121-123.

²⁵⁰ J. Bercovitch – A. Houston, “The study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence”, **Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation**, ed. J. Bercovitch, Lynne Rienner Publishers, 1996, ss. 11-38, s. 25-26.

²⁵¹ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., s. 26, par. 81.

tespîti; uluslararası örgütlerin ve yargı organlarının karar alma sürecinde kullandıkları, üzerinde anlaşmazlık olan vâkıaların tespiti.²⁵²

Mevcut çalışmanın asıl konusunu oluşturan biçimiyle soruşturmaya geçmeden önce sayılan diğer iki tür soruşturmanın da aslında uyuşmazlık çözümü veya uyuşmazlığın önlenmesi ile yakın bir irtibat içinde olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bir uluslararası anlaşmanın denetimi ve yönetimi için kullanılan soruşturmaya, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) Statüsü²⁵³ 2. madde ve 3/A/5 maddesi çerçevesinde yerine getirdiği denetleme faaliyetleri örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde, İran ile BM Güvenlik Konseyinin dâimî beş üyesi ve Almanya (P5+1 veya E3+3) arasında, İran'ın nükleer programına ilişkin yürütülen diplomatik müzâkereler sonucu 2015 yılı Nisan ayında varılan mutabakat uyarınca, UAEK varılan anlaşmanın uygulanışında İran'ın yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleyecektir²⁵⁴. Görüleceği üzere uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözüm biçimlerinden olan müzâkereler sonucu varılan anlaşmanın uygulanışı soruşturma yöntemi ile denetlenebilmektedir.

Bir diğer örnek ise Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) Anasözleşmesi²⁵⁵ 26. madde uyarınca yürütülen soruşturma faaliyetidir. İlgili madde uyarınca, üye devletlerden biri, başka bir üye devletin sözleşmeye gerektiği şekilde riâyet etmediği kanaatinde ise Uluslararası Çalışma Bürosuna şikâyette bulunabilir. UÇÖ Yönetim Kurulu ortaya konan sorunu incelemek ve bu konuda rapor vermekle görevli bir soruşturma komisyonu oluşturabilecektir.

Yine uluslararası örgütlerin veya uluslararası yargı organlarının kullandığı soruşturma yöntemi de tahmin edileceği üzere uyuşmazlık çözümü ile yakından alâkalı olabilmektedir. Gerek yargı organları gerekse uluslararası örgütler, kendilerine sunulan uyuşmazlıklara ilişkin karar aldıklarında, maddî olguları soruşturma yöntemiyle tespit etmektedirler.

²⁵² Karl Josef Partsch, "Fact-finding and Inquiry", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1., a.g.e., s. 61; Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 41. Partsch, uluslararası yargı organlarından bahsetmez iken; Merrils de uluslararası anlaşmaların denetim ve yönetiminden bahsetmemektedir.

²⁵³ Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu resmî sitesinde bulunan metin için bkz: <https://www.iaea.org/about/statute> (03.12.2015)

²⁵⁴ AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ile İran Dışişleri Bakanı tarafından yapılan ortak açıklama. AB resmî internet sitesinde bulunan metin için bkz.: http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2015/150402_03_en.htm (12.04.2015)

²⁵⁵ Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi resmî sitesinde bulunan güncel metin için bkz: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_412382.pdf (01.12.2015)

Çoğu zaman bu durumlarda soruşturmanın amacına göre yapılan tasnifin sınırları belirsizleşerek, ayırt edilememektedir. Nitekim BM'nin bu çerçevedeki faaliyetlerine ileride değinilecektir. Belirtmek gerekiyor ki, bu çalışmada söz konusu tasnif kesin olarak benimsenmemekte, daha çok soruşturmanın uluslararası hukuktaki yerine ilişkin bir çerçeve fikir oluşturmak için kullanılması amaçlanmaktadır.

Ortaya çıkan uluslararası uyuşmazlığın çözülmesinde, kimi zaman tarafların iddialarına kaynak olarak gösterdikleri maddî vâkıaların birbirleriyle bağdaşmadığı gözlenmektedir. Genelde uyuşmazlık tarafları kendi bilgileri ışığında maddî hâdiseleri yorumlayarak belirli savlar hazırlamakta ve karşı tarafın bu çerçevede bir cevap vermesini beklemektedirler. Öte yandan karşı taraf ise maddî hâdiselerin farklı şekilde gerçekleştiğini dile getirerek, ilgili savları kabul etmemektedir. Nihâyetinde, bahsedilen farklılaşma diplomatik müzâkerelerin askıda kalarak daha fazla ilerleyememesine sebebiyet vermektedir. Uyuşmazlık taraflarının içine girdiği bu gibi çıkmazları aşmak için, uyuşmazlığa sebebiyet veren olayların nasıl gerçekleştiğinin tespit edilmesinin gerekli olduğu inancı ile uluslararası soruşturma komisyonu kurma yolunun ihdâs edildiği görülmüştür.²⁵⁶ Uyuşmazlık taraflarının uyuşmazlığa sebebiyet veren olayın aydınlatılması sâyesinde kendi ellerinde bulunan bilgiler ışığında ileri sürdükleri iddialarını gözden geçirmeleri²⁵⁷ ve böylelikle uyuşmazlığın çözülmesi için gerekli görülen asgarî mutâbakat zeminin hazırlanması amaçlanmıştır. O hâlde bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak soruşturma, bir uluslararası uyuşmazlık dâhilinde üzerinde görüş ayrılığı bulunan fiilî noktaların aydınlatılması sûretiyle uyuşmazlığın çözümünü kolaylaştırmak için kurulan komisyonlar biçiminde tanımlanabilecektir.²⁵⁸

B. Lahey Sözleşmeleri ve Soruşturma

Bir uluslararası uyuşmazlığın çözülmesi için soruşturma komisyonlarının kullanılması ilk kez 1899 Lahey Sözleşmesi'nde yer almıştır. Sözleşmenin hazırlanması aşamasında uyuşmazlıkların maddî vâkıalarının tarafsızca belirlenmesi için Rus temsilcileri tarafından yapılan teklif kabul görmüştür.²⁵⁹ 1898 yılında Maine adlı ABD savaş gemisinin batmasının

²⁵⁶ Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, a.g.e., s. 330.

²⁵⁷ Agnieszka Jache-Neale, "Fact Finding", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPII>, (25.12.2014), par. 1.

²⁵⁸ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 115.

²⁵⁹ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 115.

ardından hem İspanya'nın hem de ABD'nin ulusal soruşturma komisyonları kurarak gerçekleşen olaya ilişkin farklı maddî olgulara ulaşmaları sonucu, söz konusu sorunu çözmede yetersiz kalan ulusal düzeydeki teşebbüslerin uluslararası düzeye taşınmasının gerekli olduğu şeklindeki kanaatin bu teklifin kabûlünü sağladığı ifade edilmektedir.²⁶⁰

1899 Lahey Sözleşmesi'nin 9'dan 14'e kadar olan maddelerini ihtivâ eden üçüncü başlığı uluslararası soruşturma komisyonlarına ayrılmıştır. Sözleşmenin 9. maddesi soruşturma komisyonlarının kuruluş nedenini ve yerine getireceği görevi belirtmektedir. İlgili maddeye göre, tarafların şereflerine ve hayâtî çıkarlarına ilişkin olmayan ve diplomasi yoluyla çözülemeyen maddî vâkıalar üzerindeki ayrışık görüşlerden kaynaklanan uluslararası uyuşmazlıklarda, uluslararası soruşturma komisyonlarının kurulması imzâcı devletlerce tavsiye edilmektedir. Yine aynı maddeye göre komisyonların görevi, maddî vâkıalara ilişkin taraflar arasındaki görüş ayrılıklarını tarafsız ve îtinâlı bir araştırma ile aydınlatarak çözüm tesis etmektir.

Sözleşmenin ilgili başlığının devam eden maddelerinde komisyonların kuruluşunda ve işlemindeki usûl kuralları düzenlenmiştir. Bu maddelere göre tarafların yapacakları özel bir anlaşma ile kurulacak komisyonların çalışmasında uyacağı usûl kurallarını belirlemek de söz konusu anlaşmanın parçası olacaktır.²⁶¹ Komisyonlar her iki tarafı da dinleyecek ve kurucu anlaşmada düzenlemeyen konularda çalışma biçimini kendisi belirleyecektir.²⁶²

Komisyon üyelerinin seçiminde aksi kararlaştırılmadığı müddetçe uygulanacak usûl aynı sözleşmenin 32. maddesinde yer alan tahkim heyetinin oluşturulmasına ilişkin düzenlemeye tâbi olacaktır.²⁶³ İlgili esasa göre, iki taraf da ikişer temsilci atayacak, bu temsilciler kendi aralarında başkan seçeceklerdir ve oyların eşit olması nedeniyle başkan seçilemezse, başkanı belirleme yetkisi uyuşmazlık taraflarınca belirlenecek üçüncü devlete tevdi edilecektir.²⁶⁴ Üçüncü devletin seçilmesinde de mutâbakata varılamaz ise, her iki taraf da bir devlet seçecek ve seçilen üçüncü devletlerin belirleyeceği devlet komisyon başkanını atayacaktır.²⁶⁵ 14. maddede ise komisyonların çalışmaları sonucunda hazırlayacağı raporların maddî

²⁶⁰ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 41-42.

²⁶¹ 1899 Lahey Sözleşmesi madde 10.

²⁶² 1899 Lahey Sözleşmesi madde 10.

²⁶³ 1899 Lahey Sözleşmesi madde 11.

²⁶⁴ 1899 Lahey Sözleşmesi madde 32 paragraf 1-3.

²⁶⁵ 1899 Lahey Sözleşmesi madde 32 paragraf 4.

vâkıaların beyânından ibâret olduğu ve bir tahkim kararı olarak addedilemeyeceği belirtile- rek, tarafların raporu istedikleri şekilde değerlendirebilecekleri düzenlenmiştir. Bu sûretle soruşturma komisyonlarının uyuşmazlık çözümündeki yerine ilişkin temel ilkeler belirlen- miş olmaktadır.

1899 târihli Lahey Sözleşmesi'nin getirdiği düzenlemeler çerçevesinde ilk kurulan soruşturma komisyonu Dogger Bank olayında işletilmiştir. 1904-1905 yılları arasında ger- çekleşen Rus-Japon Savaşı esnasında, Dogger Bank adı verilen bölgede avlanan İngiliz ba- lıkçı gemilerine Uzak Doğu'ya giden Rus Baltık Filosu ateş açarak iki balıkçının ölmesine, diğer balıkçıların yaralanmasına ve gemilerin zarar görmesine sebebiyet vermiştir.²⁶⁶ Rusya ve İngiltere arasında yürütülen diplomatik müzâkerelerin sonuç vermemesi üzerine Fransa'nın arabuluculuğuyla olayın incelenmesi ve Rus amiralinin sorumluluğunun belir- lenmesi için bir soruşturma komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır.²⁶⁷ Komisyon raporunda Rus amiralin hatâsını teyit etmesine rağmen amiralin cezalandırılmamasına ve ölen balıkçı- ların yakınlarına 65.000 Sterlinlik tazminatın ödenmesine karar vermiştir.²⁶⁸ Her iki tarafın komisyon raporunu kabul etmesi üzerine uyuşmazlık çözülmüştür.

Dogger Bank uyuşmazlığını çözmek için kurulan soruşturma komisyonu tecrübesi değerlendirilirken iki konuya dikkat çekmek gerekecektir²⁶⁹. Öncelikle 1899 Lahey Sözleş- meleri düzenlemelerinden farklılaşma söz konusudur. Komisyonun sâdece maddî olguları tespit etmek yerine kişisel sorumluluk tespîtinde bulunmakla görevlendirilmesi sûretiyle ön- görülen düzenlemelerden sapılmıştır. Bu durum maddî konular ve hukukî konular arasında kesin bir ayrıma gidilmesinin çok zor olduğu ve söz konusu ayrımda diretilmesinin muhte- melen uyuşmazlık çözümü adına tatmin edici sonuç vermeyeceğini göstermiştir.²⁷⁰ İkinci olarak, komisyonun çalışmasında önceden belirlenmiş usûl kurallarının sürecin çabuk ta- mamlanabilmesi adına elzem olduğu anlaşılmıştır; zîra komisyon esasa ilişkin incelemelere

²⁶⁶ The Nort Sea or Dogger Bank Brown between Great Britian and Russia Findings Reported February 26 1905, **The Hague Court Reports**, ed. James Brown Scott, Oxford University Press, New York, 1916, s.403.

²⁶⁷ The Nort Sea or Dogger Bank Brown between Great Britian and Russia Findings Reported February 26 1905, s. 403.

²⁶⁸ Report of The Dogger Bank Commission, **The Hague Court Reports**, ed. James Brown Scott, Oxford University Press, New York, 1916, s. 404-410.

²⁶⁹ Tobias H. Irmscher, "Dogger Bank Incident (1904)", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014), par. 10.

²⁷⁰ Irmscher, "Dogger Bank Incident (1904)", par. 10.

geçmeden önce yapılan on toplantı sonucu usûl kurallarını ancak belirleyebilmiştir.²⁷¹ Dogger Bank tecrübesi, 1907 yılında yapılacak Lahey Sözleşmesi'nde soruşturma komisyonlarına ilişkin düzenlemelerin artmasında ve bu konuda detaylı düzenlemelere gidilmesinde etkili olmuştur.²⁷²

1907 târihli Lahey Sözleşmesi'nin uluslararası soruşturma komisyonuna ilişkin üçüncü bölümü, madde 9 ile madde 36 arasındaki hükümleri bu iki madde dâhil olmak üzere kapsamaktadır. İlgili bölümde, uluslararası soruşturma komisyonlarının çalışmasına ilişkin 1899 târihli Sözleşme'de yer alan hükümler korunmuş ve ilâveten detaylı usûl düzenlemeleri yapılmıştır. Özellikle ön plana çıkan düzenleme tarafların isteğine bağlı olarak, soruşturma komisyonunun çalışması sözlü ve yazılı aşamalardan oluşabileceğinin belirlenmesidir.²⁷³ Taraflar seçtikleri üyelerin hâricinde komisyonun çalışmasını gözetlemek ve gerekli iletişimi sağlamak için temsilciler görevlendirebilirler.²⁷⁴

Soruşturma komisyonları uyuşmazlık taraflarının iddialarını dinleyebilecek, gerekli görülen hâllerde tanıkları sorgulayabilecektir.²⁷⁵ İlâveten durumun gerekleri göz önüne alınarak, bizzat olayın gerçekleştiği yeri ziyâret edip gerekli incelemelerde bulunabilecektir.²⁷⁶ Tanıkları sorgulama işini başkan yürütür ve üyeler de gerekli gördüklerinde soru yöneltebilir. Tarafların temsilcileri ancak başkan aracılığıyla tanığa soru yöneltebilirler.²⁷⁷ Taraf temsilcileri yazılı olarak hem komisyona hem de karşı tarafa bildirimde bulunabilirler.²⁷⁸ Böylelikle soruşturma komisyonları yargısal süreçlerde kullanılan delil toplama yöntemlerine benzer bir çalışma yürütme gücüne erişmektedir.

Tüm tanıkların dinlenmesi ile açıklamaların ve delillerin incelenmesinin ardından, komisyon raporunu yazar.²⁷⁹ Komisyon kararını gizli biçimde ve oy çokluğuyla alır.²⁸⁰ 1899 düzenlemesi 13. madde uyarınca komisyonun hazırladığı rapor sâdece taraflara bildirilirken;

²⁷¹ Irmscher, "Dogger Bank Incident (1904)", par. 10.

²⁷² Peter Schneider, "Dogger Bank Incident", ", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 10, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1987, s. 131.

²⁷³ Agnieszka Jache-Neale, "Fact Finding", a.g.md., par. 4

²⁷⁴ 1907 târihli Lahey Sözleşmesi madde 14.

²⁷⁵ 1907 târihli Lahey Sözleşmesi madde 19.

²⁷⁶ 1907 târihli Lahey Sözleşmesi madde 20.

²⁷⁷ 1907 târihli Lahey Sözleşmesi madde 26.

²⁷⁸ 1907 târihli Lahey Sözleşmesi madde 29.

²⁷⁹ 1907 târihli Lahey Sözleşmesi madde 32.

²⁸⁰ 1907 târihli Lahey Sözleşmesi madde 30, 31.

1907 düzenlemesi 34. madde uyarınca komisyon raporunu kamuoyuna açık oturumda açıklar ve taraflara birer örneğini iletir.

Lahey Sözleşmeleri ile getirilen düzenlemeler, uyuşmazlıkların diplomatik çözümünde kullanılacak soruşturma komisyonlarının temel şeklini içermektedir. Görüleceği üzere, komisyonlar taraf irâdelerine bağlı *ad hoc* yapılar olarak tasarlanmıştır. Hatırlatılmadır ki, andlaşmalar çerçevesinde aksinin kararlaştırılmasına engel teşkil edecek bir yasaklama söz konusu değildir. 1907 Lahey Sözleşmesi'nin 17. maddesi uyarınca sayılan ilgili düzenlemeler zorunluluk ihtivâ etmemekte, taraflar istedikleri şekilde komisyonları biçimlendirme özgürlüğünü taşımaktadırlar. Sözleşmeler ile getirilen düzenlemeler bu açıdan daha çok yol gösterici tavsiyeler olmakta, eksiklik anında başvurulabilecek tamamlayıcı nitelik arz etmektedir. Nitekim düzenlemelerde genelde komisyonun kurucu metninde bir düzenleme olmaması şeklinde şerhlerle karşılaşılmaktadır. İleride uygulamadan verilecek örneklerde görüleceği üzere, taraflar, kimi zaman söz konusu düzenlemelerden saparak kendi irâdeleri çerçevesinde değişikliklere gitmişlerdir.

1907 târihli Lahey Sözleşmesi'nin getirdiği esaslar dikkate alınarak dört uyuşmazlıkta uluslararası soruşturma komisyonu kurulmuştur.²⁸¹

Bu uyuşmazlıklardan ilki Tavignano soruşturmasını içermektedir. 1913 târihli rapora göre olay şöyle gerçekleşmiştir²⁸²: 1912 yılında Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki Trablusgarp Savaşı'nda Fransız gemisi Tavignano bir İtalyan gemisi tarafından kaçakçılık yaptığı gerekçesiyle zapt edilmiş, Camouna ve Gaulois adındaki iki gemiye ise bir İtalyan gemisince ateş açılmıştır. Fransız Hükûmeti'nin olayların Tunus karasularında gerçekleşmesinden dolayı talep ettiği zarar giderimi, İtalya tarafından olayların açık denizde gerçekleştiği şeklindeki cevap ile reddedilmiştir. Bunun üzerine iki devlet yaptıkları andlaşma ile vâkıanın Tunus karasularında mı yoksa açık denizde mi gerçekleştiğini tespit etmesi için bir soruşturma komisyonu kurmuştur.

²⁸¹ Jache-Neale, "Fact Finding", a.g.md., par. 4; Larissa J. van den Herik, "An Inquiry into the Role of Commissions of Inquiry in International Law: Navigating the Tensions between Fact-Finding and Application of International Law", **Chinese Journal of International Law**, Vol. 13 Issue 4, 2014, ss. 513-514.

²⁸² The Tavignano, Camouna and Gaulois Cases between France and Italy Findings Reported May 2 1913, **The Hague Court Reports**, a.g.e., s. 413.

Komisyon kendisine sunulan belgeleri incelemiş ve tanıkları sorgulamış, ilâveten olayın gerçekleştiği bölgede de incelemelerde bulunmuştur.²⁸³ Komisyon raporunda olayların gerçekleştiği bölgeler tam anlamda belirleyebilmiş olmasına rağmen, İtalyan gemisi tarafından iki gemiye açılan ateşin Tunus sularında gerçekleştiği kesin iken; Tavignano'nun zapt edilmesinin Tunus karasularında gerçekleşip gerçekleşmediği belirlenememiştir.²⁸⁴ Önceden yapılan andlaşma gereği soruşturma komisyonunun ardından uyuşmazlığın tahkime gitmesi öngörülmüş fakat İtalya ve Fransa arasında yapılan başka bir andlaşma sonucunda İtalya'nın 5000 Frank tazminat ödemesi üzerine uyuşmazlık çözülmüştür.²⁸⁵ Bu durum, Lahey Sözleşmeleri'nde öngörülenden farklı olarak, soruşturma komisyonunun bir diplomatik uyuşmazlık çözüm yolu biçiminde değil tahkim öncesinde maddî konuları açığa çıkarmaya yönelik usûl şeklinde tasarlandığını göstermektedir.

İkinci olay ise Tiger olayıdır. Tavignano soruşturmasına benzer biçimde, bu uyuşmazlıkta da Almanya tarafından kaçakçılık gerekçesiyle batırılan bir geminin İspanya karasularında olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Dikkat çekici olan, komisyon raporunun bağlayıcılığının önceden kabul edilmiş olması sonucu çetrefilli bir hukukî sürece girişmeyi gerektirecek tahkime gerek kalmadan uyuşmazlığın soruşturma komisyonu sâyesinde çözülmüş olmasıdır.²⁸⁶ Lahey Sözleşmeleri'nde öngörülen düzenlemelerden komisyon raporunun bağlayıcılığı hususunda sapılmıştır.

1921 yılında Hollanda ve Almanya arasında yapılan sözleşme ile kurulan bir soruşturma komisyonuna havâle edilen Tubantia adlı Hollanda gemisinin batırılması olayında, Hollanda, bir Alman denizaltısının geminin batırılmasından sorumlu olduğunu iddia ederken Almanya ise söz konusu torpidonun bir Britanya gemisini hedeflediğini fakat torpidonun isâbet etmediğini iddia etmiştir.²⁸⁷ Beş kişiden oluşan komisyonun dört üyesi deniz kuvvetleri subaylarından oluşurken, komisyon başkanı İsviçreli bir hukukçu olmuştur. Komisyon

²⁸³ The Tavignano, Camouna and Gaulois Cases between France and Italy Findings Reported May 2 1913, s. 413.

²⁸⁴ Report of the Tavignano Commission, **The Hague Court Reports**, a.g.e., s. 414-416; Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 45.

²⁸⁵ İtalya ve Fransa Arasındaki "Tavignano", "Camouna" ve "Gaulois" Uyuşmazlığının Kesin Olarak Çözülmesine Dâir Andlaşma, 2 Mayıs 1913 Lahey. İngilizce çeviri için bkz.: **The Hague Court Reports**, a.g.e., s. 421.

²⁸⁶ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 45-46.

²⁸⁷ The Tubantia Case Between The Netherlands and Germany Findings Reported February 27 1922, **The Hague Court Reports Second Series**, ed. James Brown Scott, William S. Hein & Co. Inc., New York, 2004, s. 135.

raporunda Tubantia'nın bir Alman deniz altısı tarafından ateşlenen torpidonun sebebiyet verdiği patlama ile battığını tespit etmiştir.²⁸⁸ Komisyonun raporunun ardından Hollanda ve Almanya arasında maddî vâkıalar üzerindeki anlaşmazlık sebebiyle uzun süre devam eden söz konusu uyuşmazlık sona ermiştir.²⁸⁹

Lahey Sözleşmeleri sistemini esas alarak kurulan son soruşturma komisyonu, 1961 yılında Birleşik Krallık ile Danimarka arasında gerçekleşen nota teâtisi sonucu görevlendirilmiştir. Red Crusader adlı Britanya gemisine yasadışı balıkçılık yaptığı gerekçesiyle bir Danimarka balıkçılık koruma gemisi tarafından el konulmuş fakat gemiye yerleştirilen Danimarkalı muhâfızları etkisiz hâle getiren mürettebâtın kaçma girişimleri sonucu olaya bir Britanya firkateyni de dâhil olmuştur.²⁹⁰ İki hükûmet arasında yürütülen müzâkereler sonucunda Red Crusader gemisine el konulması ve ardından gerçekleşen olaylara ilişkin maddî vâkıaların tespiti ile görevlendirilen soruşturma komisyonu, Fransa ve Belçika uyruklu iki seçkin uluslararası hukukçu ve bir Hollandalı gemicilik başmüfettişi kaptandan müteşekkildir. 1962 yılında açıklanan komisyon raporunda Red Crusader gemisinin yasadışı balıkçılık yaptığına dâir kanıtı rastlamamış, Danimarkalı komutanın Red Crusader'in kaçmaya çalışmasının ardından kullandığı silâhlı kuvvetin meşrû sınırları aştığını ve olayda Britanyalı deniz subaylarının da kusuru olmadığını tespit etmiştir.²⁹¹ Komisyon raporunun sağladığı bilgiler ışığında çözülen bu uyuşmazlıkta, komisyon üyelerinin çoğunluğunun hukukçu olması, komisyon raporunun maddî olguların belirlenmesinin ötesinde hukukî nitelendirmeler de içermesi,²⁹² Dogger Bank soruşturmasından beri görülen maddî konular ve hukukî konular arasında sınır çizme çabalarının da başarılı yâhut talep edilir olmadığını göstermektedir.

Lahey Sözleşmeleri'nin getirdiği düzenlemeler çerçevesinde kurulan soruşturma komisyonları, uyuşmazlıkların diplomatik çözümünün konu edilen şeklinin ilk örneklerini oluşturduğu gibi diğer uluslararası andlaşmalar için de ilham kaynağı olmuştur. Sözleşmelerin öngördüğü sistemden yapılan sapmaların, uyuşmazlık çözümünde diplomatik yolların

²⁸⁸ Report of the Tubantia Commission, **The Hague Court Reports Second Series**, a.g.e., ss. 136-143, s. 143.

²⁸⁹ George Grafton Wilson, "Editorial Comment - Report of the International Commission of Inquiry in the Loss of the Dutch Steamer Tubantia", **The American Journal of International Law**, Vol. 16 No. 3, 1922, ss. 432-433, s. 433.

²⁹⁰ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 48-49.

²⁹¹ Report of 23 March 1962 of the Commission of Enquiry established by the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Kingdom of Denmark on 15 November 1961, **Reports of Arbitral Awards**, Volume XXIX, United Nations, 2012, ss. 521-539, s. 524-539.

²⁹² Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 50-51.

karakteristik biçimde esnek olması gerektiği kabûlü ile açıklanması gerekecektir. Bu sûretle uyuşmazlık taraflarının diplomatik çözüm çabalarının yine tarafların irâdelerine uygun olarak farklı biçimler almaları anlaşılabilir görünmektedir. Yine ifâde edilen komisyonların tamamı deniz alanlarında gerçekleşen ve gemileri ihtivâ eden olayları aydınlatmak üzere kurulduğu için gemi soruşturmaları olarak da anılmaktadır.

Lahey Sözleşmeleri ile doğrudan bağlantısı olmamakla birlikte, uyuşmazlıkların barışçı çözüm yollarını geliştirmek maksadıyla Daimî Hakemlik Mahkemesi nezdinde seçimlik kurallar ihdâs edilmiştir. 1997 yılında kabul edilen söz konusu kurallar, Lahey Sözleşmeleri ile getirilen sisteme aykırılık teşkil etmemektedir fakat ilgili düzenlemelere ek olmaksızın ziyâde kendi içinde bir sisteme sâhip alternatif kurallar bütünü niteliğini taşımaktadır. Kuralların takdiminde belirtildiği gibi, bahsedilen kurallar bir sözleşmeye bağlı olmadan hem devletlere hem de diğer taraflara açıktır.²⁹³

C. Milletler Cemiyeti ve Soruşturma

Milletler Cemiyeti Misâkı 12. madde uyarınca, üyeler, aralarındaki ilişkilerin kopmasına neden olabilecek herhangi bir uyuşmazlığı yargısal yollara veya Konseyin soruşturmasına havâle etmeyi kabul etmişlerdir. Misâk'ın 11., 15. ve 17. maddelerinde detayları düzenlenen uyuşmazlık çözüm sisteminde, Lahey Sözleşmeleri'nden farklı mâhiyette işletilen soruşturma usûlü söz konusudur. Bu tip soruşturma komisyonları Milletler Cemiyeti organları tarafından kurulmakta, tarafların şerefleri ve hayâtî çıkarlarına ilişkin olmama gibi bir sınırlamaya tâbi olmamakta ve saf maddî veri tespîtiden ziyâde kimi zaman uzlaştırmaya varabilecek geniş çaplı bir uyuşmazlık çözümü düzenini inşâ edebilmektedirler.²⁹⁴

Milletler Cemiyeti uygulamasına bakıldığında öncelikle ilgili uyuşmazlığın tarafların mutâbakatı veya Misâk'da öngörülen diğer yollar ile Konseyin dikkatine sunulduğu ardından uyuşmazlığın niteliğine göre Konsey tarafından uyuşmazlık taraflarının temsil edilmediği soruşturma komisyonlarının kurulduğu görülmektedir. Böylece klasik anlamda tarafların irâdeleri uyarınca uyuşmazlık çözümüne yardımcı olacak maddî veri tespîti yerine Kon-

²⁹³ Daimî Hakemlik Mahkemesi resmî internet sitesinde bulunan kurallar için bkz.: http://www.pca-cpa.org/INQENGb8b6.pdf?fil_id=214 (10.08.2015)

²⁹⁴ Larissa J. van den Herik, "An Inquiry into the Role of Commissions of Inquiry in International Law: Navigating the Tensions between Fact-Finding and Application of International Law", a.g.m., s. 517-518.

seyin karar almasına yardım edecek maddî veri tespiti söz konusu olmaktadır. Yine komisyonun görevi belirlenirken de uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümü kurallarından sapılıp, geniş bir yetkilendirme yapılarak tavsiyeler sunması da beklenmektedir.

Milletler Cemiyeti uygulamasında öne çıkan soruşturma komisyonlarından ilki 1921 yılında Aaland Adaları olayında kurulan komisyondur. İsveç ile Finlandiya arasında Aaland Adaları'nın âdiyeti konusundaki uyuşmazlık, İsveç Hükûmeti ve bölge halkı tarafından Milletler Cemiyeti Konseyinin gündemine taşınmış ve Konseyin oybirliği ile verdiği karar uyarınca olayın uluslararası niteliğini ve ilgili andlaşmaların yürürlüğünü tespit etmek için hukukçulardan oluşan bir komisyon kurulmuştur.²⁹⁵ Hukukçular komisyonunun raporunun ardından yetkili olduğuna karar veren Konsey, bir soruşturma komisyonun bölgeyi ziyâret ederek uyuşmazlığı araştırmasını ve çözüm önerilerinde bulunmasını öngörmüştür.²⁹⁶ Soruşturma komisyonunun raporunu dikkate alarak 1921 yılında verdiği kararla Konsey, adalar üzerinde Finlandiya'nın egemenliğini tanımış buna ek olarak bölgenin silâhsızlandırılması ve bölge halkına ilişkin belirli garantilerin verilmesi çağrısında bulunmuştur.²⁹⁷ Konseyin tavsiyeleri uyarınca uyuşmazlık çözülmüştür.

Millet Cemiyetinin soruşturma komisyonu kurduğu bir diğer durum da Musul uyuşmazlığıdır. 24 Temmuz 1923'te imzâ edilen Lozan Barış Andlaşması²⁹⁸ 3. maddeye göre, Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay içerisinde Türkiye ile Büyük Britanya arasında dostça belirlenecektir. Bu çerçevede konu öncelikle iki devlet arasında yapılacak müzâkerelerle çözülmeye çalışılacak, ilgili sürede sınır belirlenemez ise Milletler Cemiyeti Konseyine mürâcaat edilecektir. Türkiye ile Büyük Britanya arasında gerçekleştirilen diplomatik faaliyetlerden sonuç alınamaması üzerine uyuşmazlık her iki devletin de mutâbakatı ile Milletler Cemiyeti Konseyine taşınmıştır.²⁹⁹

²⁹⁵ Philip Marshall Brown, "The Aaland Islands Question", *The American Journal of International Law*, Vol. 15 No. 2, 1921, ss. 268-272, s. 268-270.

²⁹⁶ Council Minutes of the 9th Session, ss. 30, 76'dan aktaran Norman J. Padelford - K. Gosta - A. Andersson, "The Aaland Islands Question", *The American Journal of International Law*, Vol. 33 No. 3, 1939, ss. 465-487, s. 475.

²⁹⁷ Padelford - K. Gosta - A. Andersson, "The Aaland Islands Question", a.g.m., s. 478.

²⁹⁸ Andlaşma Metni için bkz: Gündüz, *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, a.g.e., ss. 739-750.

²⁹⁹ Nihat Erim, "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye II, Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 1946 Cilt 3 Sayı 2-4, ss. 328-343, s. 330-331.

Konsey, 1924 Eylül'ünde konuyu yerinde incelemesi için bir soruşturma komisyonu kurmuş, Ekim ayında ise ortaya çıkan silâhli çatışmaları engellemek için Türkiye'nin talebi ile Brüksel Çizgisi adı verilen geçici sınır hattı tâyin etmiştir.³⁰⁰ 1925 Eylül'ünde açıklanan komisyon raporu Brüksel Çizgisi'nin kalıcı sınır olarak korunmasını ve Lozan Andlaşması çerçevesinde Konseyin yetkilerinin belirlenmesi için Uluslararası Daimî Adalet Divanından danışma görüşü alınmasını tavsiye etmiştir. Daimî Adalet Divanı, Lozan Andlaşması'nın 3. maddesinin 2. paragrafına ilişkin danışma görüşünde, Konseyin alacağı karârın taraflar için bağlayıcı olacağına ve Türkiye ile Irak arasındaki sınırı kesin şekilde belirleyeceğine karar vermiştir.³⁰¹ Bunun üzerine gerek 1924 yılında kurulan soruşturma komisyonu gerekse 1925 yılında kurulan ikinci soruşturma komisyonu raporları ışığında, Musul'un Irak'ta kalmasına karar verilmiştir.³⁰² Türkiye, Büyük Britanya ve Irak arasında imzâlanan 1926 târîhli Ankara Andlaşması ile Türkiye ve Irak arasındaki sınır, Milletler Cemiyeti sürecine uygun biçimde kesin olarak belirlenmiştir.

Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki 1925 târîhli Demirkapı sınır uyuşmazlığı da Milletler Cemiyeti tarafından kurulan soruşturma komisyonuna konu olmuştur. Bir Yunan askerinin Bulgar askerleri tarafından sınır bölgesinde öldürülmesinin ardından Yunanistan tarafından Bulgaristan sınırında bir bölgenin işgali ile ilerleyen süreçte Milletler Cemiyetinin dâhil olmasıyla silâhli çatışma sona erdirilmiş ve maddî vâkıaların aydınlatılması için bir soruşturma komisyonu kurulmuştur.³⁰³

Sayılan üç uyuşmazlığın yanı sıra 1928 ile 1935 yılları arasında Bolivya ve Paraguay arasında savaşa sebebiyet veren Chaco uyuşmazlığında ve 1931 ile 1935 yılları arasında Çin-Japon çatışmasında da Milletler Cemiyeti soruşturma komisyonları kurarak çözüm getirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır.³⁰⁴

³⁰⁰ Nevin Coşar - Sevtap Demirci, "The Mosul Question and the Turkish Republic: Before and after the Frontier Treaty, 1926", **Middle Eastern Studies**, Vol. 42 No. 1, 2006, ss. 123-132, s. 126-127.

³⁰¹ Article 3, Paragraph 2 of the Treaty of Lausanne (Frontier between Turkey and Iraq), Advisory Opinion, 21 November 1925, Publications of The Permanent Court of International Justice, Series B – No. 12, s. 33.

³⁰² Bilge, "Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar ile Çözülmesi", a.g.m., s. 250.

³⁰³ James Barros, "The Greek-Bulgarian Incident of 1925: The League of Nations and the Great Powers", **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 108, No. 4, 1964, ss. 354-385, s. 373-380; Bilge, "Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar ile Çözülmesi", a.g.m., s. 205.

³⁰⁴ Lorna Lloyd, "The League of Nations and the Settlement of Disputes", **World Affairs**, Vol. 157 No. 4, 1995, ss. 160-174, s.167-168; Lytton Komisyonu için bkz.: Arthur K. Kuhn, "The Lytton Report on the Manchurian Crisis", **The American Journal of International Law**, Vol. 27 No. 1, 1933, ss. 96-100.

Lahey Sözleşmeleri uyarınca kurulan gemi soruşturmaları, Milletler Cemiyeti uygulamasında sınır soruşturmaları olarak dikkat çekmektedir. Soruşturma komisyonlarının kullanılmasında böyle bir gruplaşmanın görülmesi, özellikle ilk örneklerin uluslararası toplum gözündeki başarısı ve tarafları tatmini ile bağlantılı olarak uyuşmazlık çözümünde bahsedilen yönde bir eğilim oluşturduğu çıkarımını yapmayı mümkün kılmaktadır.

D. Birleşmiş Milletler ve Soruşturma

Öncelikle belirtmek gerekiyor ki, bir uluslararası örgüt olarak Birleşmiş Milletlerin bünyesinde barındırdığı uyuşmazlık çözüm sistemi diplomatik yollardan ayrıca incelemeyi gerektirmektedir. Buna rağmen, mevcut başlık altında yapılacak incelemede Birleşmiş Milletlerin kurulduğu günden beri uluslararası toplumda meydana gelen önemli uyuşmazlıkların çözümünde oynadığı etkin rol gözetilerek çerçeve açıklamalarda bulunulacak, detaylı açıklama yapmaya girilmeyecektir.

BM Andlaşması 33. maddede tarafların uyuşmazlıklarını çözmek için kullanabilecekleri bağımsız bir barışçı çözüm yolu olarak sayılan soruşturma, muhtelif Genel Kurul kararlarında teşvik edilmiştir. 1963 târihli kararda tarafsız şekilde gerçekleştirilecek soruşturmanın (veri toplama) uyuşmazlık çözümüne yapacağı katkının yanı sıra önleyici rolü de vurgulanmış, karârın alındığı târihe kadar gerçekleşen farklı soruşturmaların Genel Sekreterce incelenmesinin ilgili yolun gelişmesine katkı sağlayacağı ve bu sûretle özel bir organ kurulması veya mevcut bir organın yetkilendirilmesinin uygulanabilir yâhut arzu edilir olup olmadığının tespit edilebileceği belirtilmiştir.³⁰⁵ Dile getirilen görevlendirme üzerine 1964 yılında tamamlanan raporda Genel Sekreter, andlaşmalar temelinde var olan ve önceden uygulanmış soruşturma usûllerini incelemiştir.³⁰⁶ Raporun değerlendirilmesinin ardından Genel Sekreterden soruşturma usûlünde temel eğilimleri inceleyen ilâve bir çalışma yapması istenmiştir.³⁰⁷

Genel Sekreterin ikinci raporunun ardından, Genel Kurul, devletlerin uyuşmazlık çözümünde soruşturma komisyonlarına daha çok başvurmaları çağrısında bulunmuş ve Genel Sekreterin üye devletlerce kendi vatandaşları arasından aday gösterilen hukuk ve diğer alan-

³⁰⁵ Question of methods of fact-finding, BM Genel Kurulu A/RES/18/1967, 16 Aralık 1963.

³⁰⁶ UN Doc. A/5694 (1 Mayıs 1964); Agnieszka Jache-Neale, "Fact Finding", a.g.md., par. 10.

³⁰⁷ BM Genel Kurulu A/RES/20/2104, 20 Aralık 1965.

larda uzman beş kişinin yer aldığı bir listeyi uyuşmazlık çözümünde başvurulmak üzere hazırlaması kararlaştırılmıştır.³⁰⁸ Böylelikle uyuşmazlığa taraf olan devletler uyuşmazlık derinleşmeden harekete geçebilecekken, henüz bir durum uyuşmazlığa evrilmeden engelleyici kurumsal altyapı sayesinde kontrol altına alınabilecektir.

1982 târihli Manila Bildirgesi'nde üye devletlerin iyiniyet ve işbirliği ruhu çerçevesinde uyuşmazlıklarına erken ve hakça çözüm bulmaları için sayılan yollardan biri olarak yinelenen soruşturma için, aynı belgede, Güvenlik Konseyinin bu husustaki yetkisini daha sık işletmesi tavsiyesinde de bulunulmuştur. 1988 târihli Genel Kurul kararını Uluslararası Barış ve Güvenliği Tehdit Edebilecek Uyuşmazlıkların ve Durumların Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılması ve Bu Alanda Birleşmiş Milletlerin Rolü Hakkındaki Bildirge'de; Güvenlik Konseyi, Genel Kurul ve Genel Sekreterin soruşturma (veri toplama) yetkilerini etkin şekilde kullanmalarını veya uyuşmazlık taraflarını ilgili yönde teşvik etmelerini önermektedir.³⁰⁹

Soruşturmanın BM açısından değerlendirilmesinde dikkat çekilmesi gereken bir diğer karar ise Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Birleşmiş Milletlerce Yapılan Veri Toplama Hakkında Bildirge'dir.³¹⁰ Söz konusu bildirgede BM organlarının yürütecekleri faaliyetlerde maddî verilere tam anlamıyla vâkıf olmak için soruşturma kurumunu sıkça işletmeleri tavsiye edilmektedir. İlâveten soruşturmaların yürütülmesinde kılavuz olabilecek kimi hususlar vurgulanmış ve uyuşmazlık çözümü ile önleyici diplomasi açısından gerekliliği hatırlatılmıştır. Yine Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulun soruşturma komisyonlarını Genel Sekreter aracılığıyla kurmayı tercih etmesi önerilmiştir.

Birleşmiş Milletlerin kurumsal yapısı içerisinde soruşturma farklı organlarca kullanılabilir. BM Andlaşması'nda açıkça soruşturma yetkisi ile donatılan tek organ Güvenlik Konseyidir. BM Anlaşması 34. madde uyarınca Güvenlik Konseyi, herhangi bir uyuşmazlık veya uluslararası anlaşmazlığa yol açabilecek ya da uyuşmazlık doğurabilecek bir

³⁰⁸ BM Genel Kurulu A/RES/22/2329, 18 Aralık 1967.

³⁰⁹ Declaration on the Prevention and Removal of Disputes and Situations Which May Threaten International Peace and Security and on the Role of the United Nations in this Field, BM Genel Kurulu A/RES/43/51, 5 Aralık 1988.

³¹⁰ Declaration on Fact-finding by the United Nations in the Field of the Maintenance of International Peace and Security, BM Genel Kurulu A/RES/46/59, 9 Aralık 1991.

durum konusunda, bu uyuşmazlık ya da durumun süregitmesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürme eğiliminde olup olmadığını saptamak için soruşturmada bulunabilir. İlgili madde uyarınca kurulacak olan soruşturma komisyonu çalışmalarında üye devletlerin BM Andlaşması 25. madde gereğince işbirliğinde bulunmak şeklinde bir yükümlülüğünün bulunacağı ağırlıklı olarak savunulmaktadır.³¹¹ İfade edilen bu yetki, uyuşmazlık ve durumların barışçı çözümüne özgülenmiş soruşturma yetkisi olarak anılırken; Konseyin uluslararası barış ve güvenliğin korunması maksadıyla yapılan genel nitelikli soruşturma yetkisine de sâhip olduğu kabul edilmektedir.³¹²

BM Güvenlik Konseyi başta Filistin³¹³ olmak üzere Yugoslavya³¹⁴, Ruanda³¹⁵, Burundi³¹⁶ ve Darfur³¹⁷ gibi farklı coğrafyalarda gerçekleşen uyuşmazlıklar ve çatışmaların incelenmesi için soruşturma komisyonlarını kullanmıştır. Yakın târihli bir örnek olarak 2013 yılında Suriye’de yaşanan iç savaş esnasında sivillere karşı kimyâsal silâh kullanıldığı iddialarını incelemek için Güvenlik Konseyi karârıyla³¹⁸ bir soruşturma komisyonu kurulmuştur. İlerleyen süreçte Suriye’nin elinde bulunan kimyâsal silâhların imhâsı yönünde bir takvim belirlenmiştir.

Güvenlik Konseyine ilâveten Genel Kurul da soruşturma komisyonlarını kullanmıştır. Her ne kadar BM Andlaşması’nda açık hüküm bulunmasa da, madde 10, 11, 14 ve 22’de düzenlenen yetkilerini kullanmak amacıyla, sınır madde 12 olmak üzere Genel Kurulunun zımnî yetkileri hâiz olduğu kabul edilerek soruşturma faâliyetleri yürüttüğü gözlenmektedir.³¹⁹ Bu biçimde yürütülen soruşturma komisyonlarına Güney Afrika’da yaşanan apartheid

³¹¹ Ernest L. Kerley, “The Powers of Investigation of the United Nations Security Council”, **The American Journal of International Law**, Vol. 55 No. 4, 1961, ss. 892-918, s. 897; Larissa J. van den Herik, “An Inquiry into the Role of Commissions of Inquiry in International Law: Navigating the Tensions between Fact-Finding and Application of International Law”, a.g.m., s. 524.

³¹² Mengiler, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, a.g.e., s. 139-144.

³¹³ BM Güvenlik Konseyi S/RES/446, 22 Mart 1979.

³¹⁴ BM Güvenlik Konseyi S/RES/780, 6 Ekim 1992.

³¹⁵ BM Güvenlik Konseyi S/RES/935, 1 Temmuz 1994.

³¹⁶ BM Güvenlik Konseyi S/RES/1012, 28 Ağustos 1995.

³¹⁷ BM Güvenlik Konseyi S/RES/1564, 18 Eylül 2004.

³¹⁸ BM Güvenlik Konseyi S/RES/2128, 27 Eylül 2013.

³¹⁹ Larissa J. van den Herik, “An Inquiry into the Role of Commissions of Inquiry in International Law: Navigating the Tensions between Fact-Finding and Application of International Law”, a.g.m., s. 525.

siyâsetini soruşturma komisyonu.³²⁰ Genel Sekreter Dag Hammarskjöld'ün ölümünü araştırma komisyonu³²¹ ve Burundi Başbakanı Rwagasore'nin ölümünü araştırmak için görevlendirilen komisyon³²² örnek olarak verilebilir.

Üçüncü olarak BM Genel Sekreterinin de soruşturma komisyonları ihdâs ettiği gözlenmiştir. Genel Sekreterin bahsedilen konudaki yetkilerinin iki kaynağı bulunmaktadır. İlk olarak Genel Kurul veya Güvenlik Konseyi tarafından kendisine verilen bir görev çerçevesinde BM Andlaşması madde 98 gereğince Genel Sekreter soruşturma komisyonu kurma yetkisine sâhiptir. İkinci olarak ise, BM Genel Kurulu örneğinde olduğu gibi Genel Sekreterin de *proprio motu* soruşturma komisyonu kurma yetkisi zımnî yetki olarak madde 99 uyarınca kabul edildiği gibi bir devletin talebi de söz konusu komisyonların kurulmasını sağlayabilmektedir.³²³ Yukarıda belirtildiği üzere genel itibâriyle Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulun soruşturma komisyonu kurma kararlarının uygulanmasını Genel Sekretere bırakma temâyülü söz konusudur. Genel Sekreter tarafından 2010 yılında Mavi Marmara olayını araştırmak ve benzer olayların yaşanmasını engellemek için kurulan soruşturma komisyonu yakın târihli bir örnek olarak dile getirilebilir.³²⁴

Son olarak BM bünyesinde faâliyet gösteren tâlî nitelikteki organların da soruşturma komisyonları kurdukları görülmektedir. Bu başlık altında BM'nin karar alma süreçlerinde rol oynayan soruşturma komisyonlarından ziyâde genel anlamda uyuşmazlık çözümü ile alâkalı çalışmalar yapan soruşturma komisyonları incelemek gerekecektir. Uluslararası toplumda meydana gelen ve insan hakları ihlâlleri içeren uyuşmazlıklara ilişkin soruşturmalar ile İnsan Hakları Konseyi ön plana çıkmaktadır. İnsan Hakları Konseyinin kurucu metni durumundaki BM Genel Kurulu karârı, Konseyi insan haklarını ilgilendiren konularda uzman görüşleri ve tavsiyeler sunmak ile görevlendirmiş ve buna bağlı olarak Konseyin soruşturma

³²⁰ BM Genel Kurulu A/RES/7/616, 5 Aralık 1952.

³²¹ BM Genel Kurulu A/RES/16/1628, 26 Ekim 1961

³²² BM Genel Kurulu A/RES/16/1627, 23 Ekim 1961.

³²³ Larissa J. van den Herik, "An Inquiry into the Role of Commissions of Inquiry in International Law: Navigating the Tensions between Fact-Finding and Application of International Law", a.g.m., s. 525-526.

³²⁴ BM resmî internet sitesinde bulunan komisyon raporu için bkz.:

http://www.un.org/News/dh/infocus/middle_east/Gaza_Flotilla_Panel_Report.pdf (20.04.2015) Ayrıca komisyonun başkanlığını yapan Geoffrey Palmer'in bu süreçteki gözlemlerini ve genel olarak soruşturma komisyonlarına ilişkin tespitlerini aktardığı bir çalışma için bkz.: Geoffrey Palmer, "Perspectives on International Dispute Settlement from a Participant", **Victoria University of Wellington Legal Research Paper Series**, Palmer Paper No. 37, 2012.

komisyonları kurma yetkisini zımnen tanımış olduğu kabul edilmiştir.³²⁵ Genel Sekreterin kurduğu soruşturma komisyonuna ilâveten Konsey tarafından Mavi Marmara olayını soruşturmayla görevlendirilen komisyon dile getirilen yetkinin bir örneğini oluşturmaktadır.³²⁶ İnsan hakları ihlâllerini soruşturmak ile görevlendirilen komisyonların geleneksel soruşturma komisyonlarının maddî vâkıaları açığa çıkarmak şeklindeki işlevinden öteye geçtiği ve insan hakları ihlâllerine dikkat çekerek kamuoyu ilgisini arttırmak ve ihlâlleri teşhir ederek bu konuda hukuka aykırılıkların giderilmesini sağlamak amacını güttükleri dile getirilmektedir.³²⁷

E. Bölgesel Uluslararası Andlaşmalar ve Soruşturma

Lahey Sözleşmeleri'nin ardından gerek bölgesel gerekse iki taraflı uluslararası andlaşmalarda da uyuşmazlık çözümünde kullanılmak üzere soruşturma komisyonlar düzenlenmeye başlanmıştır. Bunlardan ilki 1911 târîhli Taft (Knox) Tahkim Andlaşmaları'dır³²⁸. ABD ile Fransa ve ABD ile Büyük Britanya arasında yapılan hemen hemen aynı düzenlemelere sâhip olan iki andlaşmada, taraflar aralarındaki her türlü anlaşmazlığı önce ortak bir soruşturma komisyonuna ardından zorunlu tahkim usûlüne götürmeyi öngörüyorlardı. Andlaşma maddeleri incelendiğinde Lahey Sözleşmeleri temelinde bir çözüm sistemi kurulduğu ve Lahey düzenlemelerinin tamamlayıcı nitelikte düşünüldüğü görülmektedir. Söz konusu andlaşmalar, her ne kadar taraflarca onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiş olsa da, soruşturma komisyonuna her türlü uyuşmazlığı konu sınırlaması olmadan araştırma ve gerektiğinde çözüm önerileri sunma yetkilerini tanımaları sebebiyle dikkate değerdir.³²⁹

İlerleyen yıllarda ABD ve yirminin üzerinde devlet ile yapılan karşılıklı andlaşmalarda da soruşturma komisyonları öngörülmüştür. 1913-1914 Bryan Andlaşmaları olarak bilinen andlaşmalarda Lahey düzenlemelerinden özellikle dört hususta farklılaşmıştır. Buna göre ilgili soruşturma komisyonları dâimî nitelik arz edecek, komisyonların zorunlu yetkileri bulunacak, komisyon çalışmaları devam etmesi savaş moratoryumuna sebebiyet verecek ve

³²⁵ BM Genel Kurulu A/RES/60/251, 3 Nisan 2006.

³²⁶ Soruşturma komisyonu kurulmasına ilişkin karar: A/HRC/RES/14/1, 23 Temmuz 2010.

³²⁷ Larissa J. van den Herik, "An Inquiry into the Role of Commissions of Inquiry in International Law: Navigating the Tensions between Fact-Finding and Application of International Law", a.g.m., s. 528-537.

³²⁸ ABD ve Birleşik Krallık arasındaki andlaşmanın metni için bkz: John E. Noyes, "William Howard Taft and the Taft Arbitration Treaties", *Villonova Law Review*, Vol. 56, ss. 535-558, s. 555-558.

³²⁹ Hans-Jürgen Schlochauer, "Taft Arbitration Treaties (1911)", *Encyclopedia of Public International Law*, a.g.e., ss. 196-198, s. 197.

komisyonlar herhangi bir konu sınırlamasına tâbi olmayacaktır.³³⁰ Aralarında Arjantin, Venezuela, Brezilya, Uruguay ve ABD'nin de bulunduğu on altı devletin taraf olduğu 1923 târihli Gondra Andlaşması, âkit devletler arası anlaşmazlıkların soruşturma komisyonları vasıtasıyla çözülmesini öngörüyordu.³³¹

Soruşturma komisyonlarının kurulmasına yönelik artan andlaşmalara rağmen, komisyonların işletilmesinin aynı niteliği göstermediği görülmekte, yukarıda sayılan andlaşmalardan sâdece ABD ve Şili arasındaki Bryan Andlaşması gereğince Letelier ve Moffit olayında soruşturma komisyonu kurulduğu müşâhede edilmektedir.³³² 1976 yılında ABD'nin başkenti Washington'da Şili'nin sâbık Dışişleri Bakanı Orlando Letelier ve ABD vatandaşı Ronni Moffit, Letelier'in arabasına yerleştirilen bir bombanın patlaması sonucu hayatlarını kaybetmişlerdir. Hem Letelier hem de Moffit'in yakınları ABD mahkemelelerinde Şili'yi sorumlu tutan dâvâlar tâkip edilmiş ve nihâyetinde Şili'nin 5 milyon dolar tazminat ödemesine hükmedilmiştir.³³³ Devam eden süreçte, ABD hükûmeti Şili'nin uluslararası hukuk çerçevesinde sorumlu olduğundan bahisle, 1914 târihli andlaşma uyarınca soruşturma komisyonu kurulmasına yönelik hükmü işletmiştir.³³⁴

İki devlet arasında gerçekleşen görüşmeler sonucu Şili sorumluluk kabul etmeden ilişkilerin normalleşmesi için, ölen kişilerin yakınlarına tevdi edilmek üzere ABD hükûmetine *ex gratia* ödeme yapmaya râzı olmuştur.³³⁵ Yapılacak bu ödemenin miktarını belirlemek amacıyla ilgili andlaşma uyarınca bir soruşturma komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır.³³⁶ Taraflarca hazırlanan tahkimnâme madde 4'e göre komisyon uluslararası hukukun yürürlükteki ilkelerine göre yapılacak ödemenin miktarını belirleyecektir. Komisyon raporunda Uluslararası Daimî Adalet Divanının Charzow Dâvâsı'nda³³⁷ belirlediği esaslar üzerinden

³³⁰ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 120, 121.

³³¹ Andlaşma metni için bkz: Treaty to Avoid or Prevent Conflicts between the American States (Gondra Treaty), 3 May 1923, **League of Nations Treaty Series**, Vol. 33, ss. 36-44.

³³² Agnieszka Jache-Neale, "Fact Finding", a.g.md., par. 8.

³³³ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 51-52.

³³⁴ ABD ve Şili arasındaki 11 Temmuz 1990 târihli anlaşma madde 2. Metin için bkz.: Dispute concerning responsibility for the deaths of Letelier and Moffitt, Decision of 11 January 1992, **Reports of the International Arbitral Awards**, Vol. XXV, United Nations, 2006, ss. 1-19, s.4-5.

³³⁵ Dispute concerning responsibility for the deaths of Letelier and Moffitt, Decision of 11 January 1992, **Reports of the International Arbitral Awards**, Vol. XXV, a.g.e., s. 4, 5, madde 3.

³³⁶ Dispute concerning responsibility for the deaths of Letelier and Moffitt, Decision of 11 January 1992, **Reports of the International Arbitral Awards**, Vol. XXV, a.g.e., s. 4, 5, madde 4.

³³⁷ The Factory at Chorzow (Claim for Indemnity), 26 July 1927, Publications of The Permanent Court of International Justice, Series A – No. 9.

değerlendirme yaptığını ve toplam yaklaşık 2,6 milyon dolarlık ödeme yapılmasını kararlaştırdığını açıklamıştır.³³⁸ Bu sûretle uyuşmazlık soruşturma komisyonun raporu uyarınca çözülmüştür.

Letelier ve Moffit soruşturma komisyonunun üyelerini yargıçlık tecrübesine sâhip hukukçular olup, komisyon başkanı aynı zamanda Uluslararası Adalet Divanı yargıçlarından biridir.³³⁹ Bunun yanı sıra yukarıda değinildiği üzere, komisyonun görevi uluslararası hukuk ilkelerine göre bir belirleme yapmak olup, söz konusu belirlemede Uluslararası Daimî Adalet Divanı içtihadı kullanılmıştır. Öte yandan komisyon raporunun sonuna eklenen komisyon üyesi akademisyen Francisco Orrego Vicuña'nın açıklamalarından da anlaşıldığı üzere, varılan karar mevcut uluslararası insan hakları hukuku yönelimlerine uygun ve diplomatik koruma hukukunu geliştiren nitelik arz etmektedir.³⁴⁰ Dile getirilen bilgiler ışığında, Letelier ve Moffit komisyonu kararının bağlayıcılığının evvelden kabul edildiği de düşünüldüğünde, bu komisyonun bir soruşturma komisyonundan ziyâde tahkim heyeti niteliğine yaklaştığı ve kaynaklık eden andlaşmadan tarafların irâdesi ile sapıldığı görülmektedir.³⁴¹

Uluslararası uyuşmazlıkların çözümüne yardımcı olmak için Lahey Sözleşmeleri ile başlayan soruşturma komisyonları kurma yönündeki düzenlemeler, genelde uygulamada farklı ihtiyaçlar çerçevesinde değişime tâbi tutulmuştur. Lahey düzenlemelerinde öngörülen *ad hoc* niteliğin yerine süreklilik kimi Bryan Andlaşmaları'nda öngörülmüştür. Öte yandan hem Red Crusader hem de Letelier ve Moffit soruşturmalarının gösterdiği gibi komisyonların salt maddî olgu tespiti veya veri toplamasını hukuksal tespitlerden ayırmak pek mümkün değildir. Tiger ve Letelier soruşturmalarında komisyonun kararları bağlayıcı addedilmiştir. Bu husus da ciddî bir değişim olarak dikkat çekicidir. Nihâyet özellikle Milletler Cemiyeti uygulamasında farklılaşma komisyonun uyuşmazlığın çözümü adına öneriler sunması biçiminde tezâhür etmiştir.

³³⁸ Report of the Commission, Dispute concerning responsibility for the deaths of Letelier and Moffitt, **Reports of the International Arbitral Awards**, Vol. XXV, United Nations, 2006, ss. 1-19, s. 8-11.

³³⁹ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 52.

³⁴⁰ Report of the Commission, Dispute concerning responsibility for the deaths of Letelier and Moffitt, **Reports of the International Arbitral Awards**, a.g.e., s.12-13.

³⁴¹ Larissa J. van den Herik, "An Inquiry into the Role of Commissions of Inquiry in International Law: Navigating the Tensions between Fact-Finding and Application of International Law", a.g.m., s. 516-517.

F. Diğer Uluslararası Andlaşmalar ve Soruşturma

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında genel itibarıyla devletlerarası uyumsuzluk çözümünde kullanılan belirli bir konuya hasredilmeyen düzenlemelere yer verildi. Genel çerçevenin yanında belirli konulara özgülenmiş uluslararası andlaşmalarda da soruşturma usûlünün işletilmesi öngörülmektedir. Genelde söz konusu komisyonlar bir andlaşma uyarınca altına girilen yükümlülüğün ihlâlinden veya ihlâl iddiasından kaynaklanan uyumsuzlukların çözümüne yardımcı olmak maksadıyla düzenlenmişlerdir.

Örnek verilebilecek andlaşmalardan ilki, 12 Ağustos 1949 târîhli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek 1. Protokol³⁴² madde 90 ile kurulan Uluslararası İnsancıl Veri Toplama Komisyonu (International Humanitarian Fact-Finding Commission)'dur. Dâimî niteliği hâiz olan komisyonun aynı maddeye göre görevi, Cenevre Sözleşmeleri ve Ek 1. Protokolde tanımlandığı şekliyle herhangi bir ağır ihlâl iddiasının veya diğer ciddî ihlâllerin maddî vâkıalarını (verilerini) soruşturmadır. Her ne kadar komisyonun aslî görevi olarak maddî vâkıaları soruşturmak gösterilmiş olsa da şüphesiz komisyon Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokol çerçevesinde ağır ihlâl veya ciddî ihlâl gibi vasıflandırmaları yaparken, hukukî bir iş yürüterek yorumlamada bulunacaktır.³⁴³ İlâve olarak yine 90. madde 5/a uyarınca komisyon taraflara uygun göreceği tavsiyeleri de sunacaktır. Görüldüğü gibi, komisyon sürekliliğinin yanı sıra açıkça belirtilen hukukî nitelendirme yapma ve tavsiye verme vasıfları ile temel soruşturma komisyonu örneklerinden ayrılmaktadır. Günümüz itibarıyla yetkisi 76 devletçe tanınan söz konusu komisyonun akademik câmia ve uluslararası insancıl hukuk uzmanlarınca gördüğü ilgiye rağmen hiç kullanılmamış olması dikkate değerdir.³⁴⁴

Bir diğer örnek olarak 1944 târîhli Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi³⁴⁵ madde 26 ile getirilen düzenlemedir. Kazâların araştırılması başlıklı maddeye göre, âkit devletlerden birine âit hava nakil vâsıtasının diğer bir âkit devletin ülkesinde kazâya uğraması ve bu

³⁴² Protokol metni için bkz: **12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri**, haz. Melike Batur Yamaner vd., a.g.e., ss. 179-250.

³⁴³ Erich Kussbach, "The International Humanitarian Fact-Finding Commission", **International and Comparative Law Quarterly**, Volume 43 Issue 01, 1994, ss. 174-185, s.176-177.

³⁴⁴ Uluslararası İnsancıl Veri Toplama Komisyonu resmî internet sitesinde bulunan bilgi için bkz: http://www.ihffc.org/index.asp?Language=en&page=aboutus_general (15.12.2015)

³⁴⁵ Sözleşme metinleri için bkz: Convention on International Civil Aviation, 7 December 1944, Doc 7300/9, International Civil Aviation Organization, Ninth Edition, y.y., 2006; Resmî çeviri için bkz: Şikago'da 7 Aralık 1944 Tarihinde Akit ve İmza Edilmiş Olan Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşması ile Sivil Havacılık Geçici Sözleşmesi ve Bunların Eklerinin Onanması Hakkında Kanun, R.G., 12 Haziran 1945, Sayı: 6029.

kazânın ölüm veya ağır yaralanma ile sonuçlanması veya hava nakil vâsıtasında veya hava seyrüseferi kolaylıklarında önemli teknik arızâların mevcudiyetine delâlet etmesi hâlinde kazânın ülkesi dâhilinde gerçekleştiği Devlet, kânunları müsâade ettiği ölçüde, uluslararası sivil havacılık örgütünce tavsiye edilmiş olan usûllere uygun şekilde kazânın soruşturulmasına girişecektir. İlgili soruşturmanın amacı muhtemel kazâların gelecekte yaşamasını engellemek olup herhangi bir biçimde kusur tespiti yapmak değildir.³⁴⁶ Hava nakil vâsıtasının sicilinde kayıtlı olduğu devlete soruşturma esnasında hazır bulunmak üzere bir gözetmen tâyin etmek imkânı verilmeli ve soruşturma yapan Devlet soruşturma raporunu ve elde edilen sonuçları o devlete bildirmelidir.

Yine 1991 târîhli Espoo Sınırâşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi'nin³⁴⁷ 3. maddesinin 7. paragrafı ve ilgili paragrafta atıf yapılan Ek IV düzenlemesi gereği, yürütülecek faâliyetin sınırâşan etkisinin varlığı konusunda bir uyuşmazlığın ortaya çıkması durumunda, bilimsel ve teknik uzmanlığa sâhip üç kişiden oluşan bir soruşturma komisyonu kurulacaktır. Komisyon kabul edilmiş bilimsel ilkelere dayanarak karar verecektir.

Son olarak, 1997 târîhli Uluslararası Suyollarının Ulaşım–Dışı Kullanımına İlişkin Sözleşme'nin³⁴⁸ 33. maddesinin 4. paragrafı gereği sözleşmenin uygulanmasından veya yorulmasından kaynaklanan ve ilgili maddede öngörülen zaman zarfında diğer barışçı yollarla çözülemeyen uyuşmazlıklarda tarafsız bir veri toplama komisyonu kurulmalıdır. Uyuşmazlık taraflarının biri kendi vatandaşı olmamak üzere aday göstereceği toplam dört kişi ve bunlar tarafından seçilecek bir başkandan oluşan söz konusu komisyon, tespitlerini, tespitlerin nedenlerini ve uyuşmazlığın hakça çözümü için uygun gördüğü tavsiyelerini içeren raporunu taraflara sunacaktır. Eğer komisyon başkanının seçiminde mutâbakat sağlanamaz ise taraflardan biri BM Genel Sekreterinden uyuşmazlık taraflarının veya ilgili suyoluna kıyısı bulunan devletlerin vatandaşı olmayan bir başkan atamasını talep edebilecektir. Taraflardan birinin komisyona üye vermemesi hâlinde ise başkan seçimindeki kıstaslara uygun bir kişi, tek üyeli komisyon olarak belirlenir.

³⁴⁶ Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi Ek 13 (Annex 13) Bölüm 3.1.

³⁴⁷ Sözleşme metni için bkz: Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, 25 February 1999, **United Nations Treaty Series Vol 1989**, United Nations, New York, 2001, ss. 309-380.

³⁴⁸ Sözleşme metni için bkz: Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, 21 May 1997, UN General Assembly A/RES/51/229.

Gelinen aşamaya kadar yapılan incelemeden görüleceği üzere, soruşturma komisyonlarının yetkileri açısından yeknesaklıktan ziyâde ilgili konunun gerekleri ölçüsünde düzenleme yapma durumu söz konusudur. Kimi zaman sâdece teknik nitelikte bir soruşturma ile veri toplama amaçlanırken kimi zaman hukukî değerlendirme yapma ve uygun görülen tavsiyelerin sunulması gibi yetkiler komisyonlara tanınabilmektedir.

VI. UZLAŞTIRMA

Bir uluslararası uyuşmazlığın çözümü için kullanılabilir yerleşik diplomatik yollardan sonuncusu uzlaştırmadır. Etraflıca bir tanım olarak, Uluslararası Hukuk Enstitüsü (Institut de Droit International) tarafından 1961 yılında alınan karardaki tanım ön plana çıkmaktadır.³⁴⁹ Uluslararası uzlaştırma (conciliation) usûlüne ilişkin düzenlemeler içeren kararın 1. maddesi uzlaştırmayı şu biçimde tanımlamaktadır:

“... her mâhiyetten uluslararası uyuşmazlığın çözülmesinde kullanılabilir, tarafların uyuşmazlığı çözmek gayesi ile talep ettikleri yardımı sağlayan, dâimî veya *ad hoc* nitelikte kurulan bir komisyonun uyuşmazlığı yansız şekilde incelediği ve taraflarca kabul edilmeye veya göze alınmaya müsâit bir çözümün şartlarını tanımlamaya çalıştığı usûldür.”³⁵⁰

Tanımdan anlaşılacağı üzere, uzlaştırma da soruşturma gibi bir komisyon yardımıyla uyuşmazlığın çözülmesi için tarafların irâdelerinin ürünü biçiminde ortaya çıkmaktadır. Soruşturma komisyonlarından farklı olarak, uzlaştırma yolunda komisyonun uyuşmazlığın çözümünde etkin rol oynaması planlanmakta, uyuşmazlığın çözümü adına maddî olguları incelemekle sınırlandırılmayan ve tarafların kabul edebileceği çeşitli çözüm şekillerini sunmayı içeren bir görev verilmektedir. Böylelikle uzlaştırma, iki veçhesi bulunan melez bir diplomatik çözüm yolu sûretinde belirmektedir. İlk olarak, diğer diplomatik çözüm yolları konumundaki arabuluculuk ve soruşturmanın sentezi biçiminde vücut bulan uzlaştırma³⁵¹; ikinci olarak uyuşmazlığa üçüncü kişi müdâhalesini hukukî temele dayandıran kurumsal alt-yapı oluşturmak sûretiyle tahkim benzeri bir sürece de zemin hazırlayabilmektedir.³⁵²

³⁴⁹ Sienho Yee, “Conciliation and the 1982 UN Convention on the Law of the Sea”, **Ocean Development and International Law**, Vol. 44, 2013, ss. 315-334, s. 315, 316.

³⁵⁰ Regulations on the Procedure of International Conciliation, Institut de Droit International, Salzburg, 1961. Bu çalışmada Uluslararası Uzlaştırma Usûlüne İlişkin Karar olarak anılacaktır.

³⁵¹ Edip Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, a.g.e., s. 328.

³⁵² Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 58.

Uzlaştırma yolunda taraflar tahkim de olduğu gibi kazan veya kaybet şeklinde bir sonuçla karşılaşmazlar zîra bu yol diplomatik bir yoldur ve taraflar sonucu kabul etmezler ise sonuç bağlayıcı olmayacaktır. Buna rağmen kurumsal niteliği uzlaştırmanın taraflar açısından daha fazla ağırlık taşımasını, uyuşmazlığın ehil bir üçüncü kişi veya kişiler tarafından değerlendirilmesini sağlayarak, aydınlatıcı ve sonraki sürece dâir yol gösterici olmasını sağlamaktadır.³⁵³ Uzlaştırma komisyonları, hem soruşturma yolunu işleterek hem arabuluculuk yaparak tahkim benzeri bir yolu tarafların tercihinine açık tutmaktadır.

A. Uzlaştırma Düzenlemeleri

Târihsel olarak bakıldığında dostça girişim, arabuluculuk ve soruşturma usûlleri Lahey Sözleşmeleri ile düzenlenmiş iken, uzlaştırma ilgili normatif çerçevede kendine yer bulamamıştır. 20. yüzyılın ilk iki on yılında aralarında İsveç-Şili ve Almanya-İsviçre'nin de olduğu iki taraflı andlaşmalarla uluslararası uygulamada görülmeye başlanan uzlaştırma için genel nitelikli ilk önemli adım, 1922 yılında Milletler Cemiyeti tarafından alınan ve devletleri uyuşmazlıklarını çözmek için uzlaştırma komisyonları kurmaya teşvik eden karar olmuştur.³⁵⁴ İlerleyen süreçte devletlerin uzlaştırma yolunu içeren iki taraflı andlaşmaları artarak devam etmiştir. Devletlerin uyuşmazlık çözümünde uzlaştırmaya yer verdiği karşılıklı andlaşmaların sayısı birkaç yüz ile ifade edilmekte, sâdece Türkiye'nin 1950 yılına kadar 16 tane böyle düzenlemeler ihtivâ eden andlaşmaya taraf olduğu görülmektedir.³⁵⁵ Yine bir diğer örnek olarak, 1925 yılında imzâlanan Locarno Andlaşmaları³⁵⁶ taraflar arasındaki tüm uyuşmazlıkların uzlaştırma komisyonlarına havâle edilmesini öngörmekteydi.

Bununla birlikte, uzlaştırma yolunun uluslararası toplumun geneli için gündeme sokulması 1928 târihli Cenevre Genel Senedi ile olmuştur.³⁵⁷ 1949 yılında gözden geçirilerek güncellenen söz konusu metnin uzlaştırmaya ilişkin hükümlerinde değişikliğe gidilmemiştir. Cenevre Genel Senedi³⁵⁸ ile ihdâs edilen düzenlemelere ileriki başlıklarda değinilecektir,

³⁵³ Yee, "Conciliation and the 1982 UN Convention on the Law of the Sea", a.g.m., s. 316, 317.

³⁵⁴ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., s. 45, par. 141.

³⁵⁵ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidî ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 125-127.

³⁵⁶ Andlaşma metni için bkz: Treaty of Mutual Guarantee between Germany, Belgium, France, Great Britain and Italy, 16 October 1925, **League of Nations Treaty Series Vol. 54**, 1926-1927, ss. 289-302.

³⁵⁷ Friedrich August Freiherr von der Heydte, "General Act for the Pacific Settlement of Disputes (1928 and 1949)", a.g.md., s. 63.

³⁵⁸ 1949 târihli metin için bkz: Revised General Act for the Pacific Settlement of International Disputes, 28 April 1949, **United Nations Treaty Series Vol. 71**, United Nations, New York, 1950, ss. 101-128.

fakat 15. maddede uzlaştırma komisyonlarının işlevine ilişkin hüküm genel anlamda uzlaştırma komisyonlarına ilişkin bir çerçeve sunmaktadır. Maddenin 1. paragrafına göre, uzlaştırma komisyonunun görevi uyuşmazlığa konu olan hususları aydınlatmak, bu amaçla gerekli görülen tüm bilgileri soruşturma veya başka yollar ile toplamak ve tarafların bir anlaşmaya varabilmesi için çabalamaktır. Komisyon, incelemelerinden sonra uygun gördüğü çözüm biçimini taraflara bildirir ve karar vermeleri için gerekli süreyi belirtir.

Bölgesel andlaşmalar açısından bakıldığında, uzlaştırma 1948 târihli Bogotá Paketi'nin üçüncü bölümünde soruşturma ile birlikte detaylı şekilde düzenlenmiştir. 1957 târihli Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi'nin³⁵⁹ ikinci bölümü uzlaştırma komisyonlarına ayrılmıştır. Afrika Birliği Örgütü nezdinde Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Tahkim Komisyonu kurulmuştur.

Birleşmiş Milletler Andlaşması madde 33'te bağımsız bir uyuşmazlık çözüm yolu olarak kendine yer bulan uzlaştırma, 1970 yılında kabul edilen Dostça İlişkiler Bildirgesi ve 1982 târihli Manila Bildirgesi'nde de vurgulanmıştır.

Günümüz uluslararası toplumunu en çok etkileyen uzlaştırma düzenlemeleri arasında Viyana'da imzâ edilen andlaşmaları saymak gerekmektedir. Söz konusu sözleşmelerin etkisinin kaynağı ise ağırlıklı olarak mevcut uluslararası teâmüllerin tedvînini sağlayan metinler olmalarıdır. Başta 1969 târihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (VAHS) olmak üzere, 1975 târihli Uluslararası Örgütlerle İlişkilerde Devletlerin Temsili Viyana Sözleşmesi, 1978 târihli Devletlerin Andlaşmalara Halefiyeti Sözleşmesi, 1983 târihli Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Devletlerin Ardıl Olması Sözleşmesi ve son olarak 1986 târihli Viyana Devletlerle Uluslararası Örgütler veya Uluslararası Örgütlerle Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi³⁶⁰ ilgili andlaşmanın uygulanması veya yorumlanmasından kaynaklanan uyuşmazlıklarda uzlaştırma usûlünün bir çözüm yolu biçiminde kullanılmasına ilişkin detaylı hükümler içermektedir. 1982 târihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi de uzlaştırma yolunu uyuşmazlıkların çözümü için benimsemektedir. Sayılan tedvin

³⁵⁹ Sözleşme metni için bkz: European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes, 29 April 1957, **United Nations Treaty Series Vol. 320**, 1963, ss. 102-250.

³⁶⁰ Sözleşme metni için bkz: Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, 21 March 1986, Doc. A/CONF.129/15, **Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations**, Vol. II, United Nations, New York, 1995.

sözleşmelerinin bir diğer ortak özelliği ise 1969 târihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nden başlayarak zorunlu uzlaştırma yolunu uluslararası hukuka kazandırmış olmalarıdır. Genelde zorunlu uzlaştırma düzenlemeleri andlaşmaların belirli bir bölümüne ilişkin uyuşmazlıkların çözümünde öngörülmüştür. Bu konu aşağıda incelenecektir.

Zorunlu uzlaştırma düzenlemelerine çevre hukukunu konu edinen kimi andlaşmalarda da yer verilmiştir. 1985 târihli Ozon Tabakasının Korunmasına Dâir Viyana Sözleşmesi³⁶¹, 1992 târihli Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi³⁶² ve aynı târihli Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi³⁶³ bu konuda hükümler içermektedir.

Sayılan andlaşmalara ek olarak, 1992 Târihli Stockholm Uzlaştırma ve Tahkim Sözleşmesi³⁶⁴ ile AGİT nezdinde uzlaştırma yolu uyuşmazlık çözümü için öngörülmüştür.

Cenevre Genel Senedi'nin uzlaştırmanın işlevine ilişkin getirmiş olduğu düzenlemenin yukarıda sayılan diğer andlaşmalarda da benimsendiği görülmektedir. Genel îtibârıyla bahsedilen andlaşmalar ile uzlaştırma komisyonlarına uyuşmazlığın maddî olgularını araştırarak aydınlatmak ve uyuşmazlık taraflarını bir araya getirerek taraflarca kabul edilebilir bir çözümü tesis etmek şeklinde iki işlevin yüklendiği görülmektedir.³⁶⁵

Geleneksel anlamda devletlerarası uyuşmazlıkları çözmek için öngörülen uzlaştırma, günümüzde ekonomik ve ticârî uyuşmazlıklarda devletlerarası uyuşmazlıkların yanı sıra ulusötesi uyuşmazlıkları da içine alacak biçimde genişlemeye başlayarak, devletler ile devlet olmayan taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için de kullanılmaktadır.³⁶⁶ Ulusötesi uyuşmazlıklarda kullanılmak üzere Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticâret Hukuku Komisyonu tarafından Uluslararası Ticârî Uzlaştırma Örnek Kuralları (UNCITRAL Model Law on

³⁶¹ Sözleşme metinleri için bkz: Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer, 22 March 1985, **United Nations Treaty Series Vol. 1513**, United Nations, New York, 1997, ss. 293-485; Türkçe resmî çeviri için: Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi ile Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolüne Katılmamız Hakkında Karar, RG, 8 Eylül 1990, Sayı: 20629.

³⁶² Sözleşme metinleri için bkz: United Nations Framework Convention on Climate Change, 9 May 1992, **United Nations Treaty Series Vol. 1771**, United Nations, New York, 2000, ss. 107-322. Türkçe metin için bkz: RG, 21 Ekim 2003, Sayı: 25266.

³⁶³ Sözleşme metinleri için bkz: Convention on Biological Diversity, 5 June 1992, **United Nations Treaty Series Vol. 1760**, United Nations, New York, 2001, ss. 79-308. Türkçe resmî çeviri için bkz: Milletlerarası Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin Onaylanması Hakkında Karar, R.G., 27 Aralık 1996, sayı:22860.

³⁶⁴ Convention on Conciliation and Arbitration within the Conference on Security and Co-operation in Europe, 15 December 1992, **United Nations Treaty Series Vol. 1842**, United Nations, New York, 2000, ss. 121-312.

³⁶⁵ **UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States**, a.g.e., s. 47, par. 145.

³⁶⁶ Jean-Pierre Cot, "Conciliation", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014), par. 2.

International Commercial Conciliation) ve Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) tarafından hazırlanan Uzlaştırma Usûl Kuralları, bu konudaki düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir.

B. Uzlaştırma Komisyonlarının Kurulması ve İşleyişi

Birçok uluslararası andlaşma ile düzenlenen uzlaştırma komisyonlarının bu farklılığa rağmen genelde ortak bir kurumsal altyapıya sâhip olduğu görülmektedir. Yukarıda bahsedilen 1961 târihli Uluslararası Hukuk Enstitüsü kararının yanı sıra 1995 târihli BM Uzlaştırma Örnek Kuralları³⁶⁷ da bağlayıcı olmamasına rağmen yol gösterici nitelikleri ile incelemede dikkate alınacaktır. Mevcut başlık altında verilecek bilgiler genel nitelikli olup, çoğunlukla uluslararası andlaşmalar veya ilgili örnek metinlerin ortak nitelikteki hükümlerini içermektedir.

Uzlaştırma Komisyonları genelde üç veya beş kişiden oluşmaktadır.³⁶⁸ Üç kişiden oluşan komisyonlarda, uyuşmazlık taraflarının atayacağı iki kişinin yanında her iki devletin vatandaşı olmayan üçüncü bir üye bulunacak ve bu üye başkan olacaktır.³⁶⁹ Beş kişilik komisyonlarda ise uyuşmazlık taraflarının atayacağı iki üye hâricinde her iki devletin vatandaşı olmayan üç üyeden biri başkan olmak üzere taraflarca belirlenecektir.³⁷⁰ Genelde tarafların atamadığı üyelerin aynı zamanda atanan üyelere farklı vatandaşlıkları olması, uyuşmazlık taraflarından birinin ülkesinde mukim olmaması ve ilgili devletlerin hizmetinde olmaması aranmaktadır.³⁷¹ Söz konusu üyelerin seçilmesinde anlaşamama durumu söz konusu olursa, genelde üçüncü bir devletin veya Uluslararası Adalet Divanı Başkanı gibi seçkin bir kişinin bu üyeleri ataması kararlaştırılır.³⁷²

Komisyon üyelerinin belirlenmesinde ilgili andlaşmaların kimi zaman bir liste belirlenmesini öngördüğü ve atamaların belirtilen listeden yapılmasını gerekli kıldığı durumlar

³⁶⁷ United Nations Model Rules for the Conciliation of Disputes between States, BM Genel Kurulu, A/RES/50/50, 29 January 1996.

³⁶⁸ BM Uzlaştırma Örnek Kuralları (United Nations Model Rules for the Conciliation of Disputes between States) madde 3.

³⁶⁹ BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 4.

³⁷⁰ Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi (European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes) madde 6/2; 1949 Cenevre Genel Senedi (Revised General Act for the Pacific Settlement of Disputes) madde 4.

³⁷¹ 1949 Cenevre Genel Senedi (Revised General Act for the Pacific Settlement of Disputes) madde 4; BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 4.

³⁷² Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi madde 7; BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 5.

da olabilmektedir. Bogotá Paktı ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bu tip düzenlemeler içermektedir.

Uzlaştırma komisyonları sürekli nitelikte kurulabileceği gibi uyuşmazlığın ortaya çıkmasının ardından *ad hoc* olarak da kurulabilecektir.³⁷³ Tarafların ortak irâdeleri ile uzlaştırma komisyonları kurmalarının yanı sıra, yürürlükteki andlaşma ile öngörülen yükümlülük çerçevesinde taraflardan birinin isteği üzerine de uzlaştırma komisyonlarının kurulabilmeleri mümkündür. Yukarıda da değinildiği gibi klasik anlamda uzlaştırma yolunun ihtiyârî bir yol olarak öngörüldüğü görülmekte ise de BM Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmeleri zorunlu uzlaştırma yolunu benimsemiştir.

Uzlaştırma komisyonları, taraflarca aksi belirtilmedikçe veya ilgili andlaşmada aksi öngörülmediği müddetçe çalışma usûlünü kendileri kararlaştırır.³⁷⁴ İlk toplantıda bir sekreter atanır.³⁷⁵ Bunun yanında komisyon, taraflarla iletişime geçerek kendisine tanınan çalışma süresi uyarınca tarafları yazılı savunmaları veya iddialarını bildirmeye davet eder, taraf temsilcileri ve danışmanlarının ne zaman dinleneceğine karar verir.³⁷⁶ Böylelikle uzlaştırma usûlü yazılı ve sözlü aşamadan oluşmakta ve diğer diplomatik çözüm yollarına nazaran belirli bir seviyede resmiyet içermektedir.

Uzlaştırma komisyonları, maddî olgu tespiti için soruşturma faaliyeti yürütebilecek yetkilerle donatılmışlardır ve genelde söz konusu faaliyet için 1907 Lahey Sözleşmesi'nin soruşturma komisyonlarına ilişkin düzenlemelerine atıf yapılmaktadır.³⁷⁷ Bu çerçevede, uyuşmazlık taraflarının iddialarının dinlenebilmesi ve gerekli görülen hâllerde tanıkların sorgulanabilmesi mümkündür.³⁷⁸ İlâveten durumun gerekleri göz önüne alınarak, bizzat olayın gerçekleştiği yeri ziyâret edip gerekli incelemelerde bulunabilecektir.³⁷⁹ Dile getirilen

³⁷³ 1949 Cenevre Genel Senedi madde 2; Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi madde 5.

³⁷⁴ BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 8; 1949 Cenevre Genel Senedi madde 11; Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi madde 12.

³⁷⁵ Uluslararası Uzlaştırma Usûlüne İlişkin Karar (Regulations on the Procedure of International Conciliation - Institut de Droit International) madde 4; BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 10.

³⁷⁶ BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 11; Uluslararası Uzlaştırma Usûlüne İlişkin Karar madde 4.

³⁷⁷ 1949 Cenevre Genel Senedi madde 11; Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi madde 12.

³⁷⁸ BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 13; 1949 Cenevre Genel Senedi madde 11; ; Uluslararası Uzlaştırma Usûlüne İlişkin Karar madde 5.

³⁷⁹ Uluslararası Uzlaştırma Usûlüne İlişkin Karar madde 5; BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 12.

süreçte tarafların komisyonla tam bir işbirliği içerisinde olması, komisyonun çalışmasını kolaylaştıracak belge ve bilgileri iyiniyet çerçevesinde sunması gerekmektedir.³⁸⁰

Yukarıda belirtildiği gibi maddî olgu tespiti ile birlikte hukukî durum incelemesi yapmak konusunda uzlaştırma komisyonları yetkilendirilmektedir. Uzlaştırma komisyonlarının önce bir soruşturma komisyonu gibi uyuşmazlık konusunu aydınlatması ardından bir tahkim heyeti gibi uyuşmazlığın hukukî boyutunu incelemesi beklenmektedir.³⁸¹ Şüphesiz komisyon mevcut hukukî durumu hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirecektir. Buna rağmen, klasik anlamda tarafların kabul edebileceği bir çözüme ulaşmak amacıyla komisyonun yapacağı çözüm önerilerinde uluslararası hukuk kuralları doğrudan bağlı olmadığı, hakkaniyet çerçevesinde gerekirse *contra legem* hususlar içeren paket anlaşmalar üzerinde çalışması gerektiği kabul edilmektedir.³⁸² Hatırlatılması gereken konu ise uzlaştırma komisyonları hukukun dışına çıkabilseler de hukuku tamamen inkâr edecek şekilde hareket edemezler.³⁸³ Komisyonların çözüm önerilerinin sınırı olarak uluslararası hukukun buyruk kuralları (*jus cogens*) ve *erga omnes* yükümlülükleri kabul etmek gerekecektir.³⁸⁴

Uzlaştırma komisyonlarının işletilebileceği uyuşmazlıklara bakıldığında özellikle uzlaştırma yolunun kabul edildiği 1930'lara kadar geçen süreçte yapılan iki taraflı uluslararası anlaşmaların hukukî uyuşmazlık - siyâsî uyuşmazlık ayrımını ağırlıklı olarak benimsediği görülmektedir.³⁸⁵ Bu çerçevede uzlaştırma daha çok siyâsî mâhiyetteki uyuşmazlıklar için uygun görülmekte, çoğunlukla uzlaştırma ile sonuca bağlanamayan uyuşmazlıkların ve hukukî uyuşmazlıkların yargısal yollara götürülmesi öngörülmekteydi. Bahsedilen dönemde yapılan anlaşmalara ilişkin şöyle bir tasnif yapılmaktadır: her türlü uyuşmazlık için uzlaştırmayı öngören anlaşmalar, uzlaştırma başarılı olmaz ise tahkimi veya Adalet Divanına gitmeyi öngören anlaşmalar, hukukî uyuşmazlıklar için tahkimi siyâsî uyuşmazlıklar için uzlaştırmayı öngören anlaşmalar.³⁸⁶

³⁸⁰ Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi madde 14;

³⁸¹ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 134.

³⁸² Cot, "Conciliation", a.g.md., par. 27.

³⁸³ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 135.

³⁸⁴ Cot, "Conciliation", a.g.md., par. 28.

³⁸⁵ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 129, 130.

³⁸⁶ Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, a.g.e., s. 335, 336.

Yine devletlerin egemenlikleri, ulusal yetkileri ve hayâtî çıkarları gibi uzlaştırma komisyonlarının yetkilerini sınırlayıcı kimi hükümlerin de ilgili konuda öngörülmüş oldukları gözlenmektedir.³⁸⁷ Fakat ilerleyen zamanda hem hukukî uyuşmazlık - siyâsî uyuşmazlık ayırımını temel alan düzenlemeler hem de komisyon yetkilerini konu itibarıyla sınırlayan düzenlemeler özellikle çok taraflı andlaşmalarla terk edilmeye başlanmış, herhangi bir ayırım gözetmeksizin her türlü uyuşmazlığın uzlaştırmaya sunulabileceği ve bu yol ile çözülemeyen uyuşmazlıkların tahkime veya Uluslararası Adalet Divanına götürülmesi ağırlıklı olarak benimsenmiştir.³⁸⁸

Tarafların aksini kararlaştırmamaları hâlinde komisyon çalışmalarını kamuoyuna kapalı biçimde, alenî olmadan yürütür.³⁸⁹ Komisyon çalışmasının herhangi bir aşamasında gerekli gördüğü veya taraflardan birinin talebi ile dikkate aldığı ve uyuşmazlığın çözümünü kolaylaştıracak önlemlere ilişkin tarafların dikkatini çekmek üzere bildirimde bulunabilir.³⁹⁰

Uzlaştırma komisyonları tüm kararlarını oy çokluğuyla alır.³⁹¹ Uyuşmazlığın incelenmesi bittikten sonra, taraflarca kabul edilmeye müsâit çözüm şeklini tanımlamaya çalışacak olan komisyon, bu süreçte gerek birlikte gerekse ayrı olarak taraf temsilcileri ile fikir teâtisinde bulunabilecektir.³⁹² Çalışmalarını tamamlayan komisyon, çözüm önerilerini değerlendirilmek üzere taraflara bildirir ve belirlenecek süre zarfında taraflardan kabul edip etmediklerine ilişkin beyanda bulunmasını talep eder.³⁹³ Komisyonun getirdiği öneriler kabul görür ise bir tutanak (*procès-verbal*) ile uzlaşmanın şartları ortaya konur ve tutanağın birer örneği taraflara iletilir. Aksi durumda ise hazırlanacak tutanakta tarafların uyuşamadığı belirtilir ve böylece komisyon görevini tamamlamış olur.³⁹⁴

Şüphesiz diğer uyuşmazlık çözüm yolları gibi uzlaştırma usûlünün de mâkul sürede tamamlanması gerekmektedir. Esas itibarıyla tarafların anlaşmasına bağlı olan söz konusu süre çok taraflı andlaşmalarla yeknesaklaştırılabilir. Genelde komisyonun çalışması

³⁸⁷ Bilge, "Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar İle Çözülmesi", a.g.m., s. 208.

³⁸⁸ Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 129-133.

³⁸⁹ 1949 Cenevre Genel Senedi madde 10; Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi madde 11.

³⁹⁰ BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 17.

³⁹¹ 1949 Cenevre Genel Senedi madde 12; Uluslararası Uzlaştırma Usûlüne İlişkin Karar madde 6.

³⁹² Uluslararası Uzlaştırma Usûlüne İlişkin Karar madde 7; BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 20.

³⁹³ 1949 Cenevre Genel Senedi madde 15; Uluslararası Uzlaştırma Usûlüne İlişkin Karar madde 7.

³⁹⁴ Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi madde 15; BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 20.

için altı ay veya on iki ay biçiminde iki sürenin uygun görüldüğü gözlenmektedir.³⁹⁵ Viyana’da imzâ edilen andlaşmalar on iki aylık süreyi tercih ederken daha önce imzâ edilen andlaşmalar genelde altı aylık süreyi tercih etmişlerdir. Buna rağmen ağırlıklı olarak tarafların ilgili sürelerin dışına çıkmasına imkân verecek düzenlemelere de yer verilmiştir.³⁹⁶

Bir diplomatik uyuşmazlık çözüm yolu olarak, zorunlu veya ihtiyârî olmasına bakılmaksızın uzlaştırma komisyonlarının çalışmalarının bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Söz konusu durum, hem komisyonun çalışmalarının tarafların hukukî durumlarına ilişkin etki yapmaması hem de komisyonun sonuç mâhiyetindeki görüşlerinin bağlayıcı olmamasını içermektedir.³⁹⁷ Örneğin; Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin Ek 6. paragrafı gereğince, komisyon raporu maddî olgular ve hukukî sorunlarla ilgili belirlenen herhangi bir sonuç da dâhil olmak üzere taraflar için bağlayıcı olmayacaktır ve uyuşmazlığın çözümü için taraflara sunulan tavsiyelerden ibâret olacaktır.

BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 28 bu konuda daha detaylı bir düzenleme içermektedir. İlgili madde uyarınca aksi kararlaştırılmadığı müddetçe taraflardan biri herhangi bir mahkeme, tahkim, organ, kişi veya kurum önünde uzlaştırma sürecinde açıklanan görüşleri, yapılan açıklamaları, getirilen önerileri veya yapılan ikrarları öne süremeyeceği gibi komisyonun yaptığı çalışmalarda ulaştığı sonuçlar, yaptığı değerlendirmeler, çözüm önerileri de bu kapsama dâhil olacaktır. Kezâ komisyonun getirdiği çözüm önerilerinin kabûlü, tarafların ilgili çözüm önerisini etkileyen gerek maddî gerekse hukukî değerlendirmeleri ikrar ettiği anlamına gelmeyecektir. Bu sûretle uzlaştırmaya giden taraflar komisyonun tespit ettiği maddî olguları teyit etmiş olmayacakları gibi komisyonun yapmış olduğu hukukî nitelendirmeler ile de bağlı olmayacaklardır.

C. Zorunlu Uzlaştırma

Viyana’da 1969 yılında imzâ edilen Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile başlayan ve yukarıda sayılan tedvin andlaşmaları ile birlikte uluslararası çevre hukukuna ilişkin andlaşmalarda da uzlaştırma yolunu işletmek için uyuşmazlık taraflarının ortak irâdesi yerine taraflardan sâdece birinin başvurması yeterli görülmüş ve bu sûretle zorunlu uzlaştırma yolu ihdâs edilmiştir. Şüphesiz zorunluluk sâdece uzlaştırma yolunun kullanılmasına ilişkin olup,

³⁹⁵ 1949 Cenevre Genel Senedi madde 15

³⁹⁶ BM Uzlaştırma Örnek Kuralları madde 24.

³⁹⁷ Cot, “Conciliation”, a.g.md., par. 13.

uzlaştırmanın sonuçlarının bağlayıcılığına dâir bir nitelendirme değildir. Sayılan andlaşmalarda düzenlenen usûl, birbirlerinin muâdili olan durumlar için öngörüldüğünden, taşıdıkları önem gözetilerek sâdece 1969 ve 1982 târihli düzenlemelerin detayını vermekle yetinilecektir.

VAHS 66. madde uyarınca sözleşmenin andlaşmaların geçersizliği, sona erdirilmesi ve askıya alınmasını düzenleyen Kısım V'inde yer alan maddelerin herhangi birisinin uygulanması veya yorumu ile ilgili bir uyuşmazlıkta taraflardan herhangi birisi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinden talepte bulunmak sûretiyle sözleşmenin ek kısmında belirtilen uzlaştırma yolunu harekete geçirebilir. İlgili düzenlemeler uyarınca BM üyesi veya VAHS'a taraf olan devletlerin atayacağı hukukçu iki kişiden oluşan bir uzlaştırmacılar listesi hazırlanacaktır.³⁹⁸ Uzlaştırma komisyonu kurulurken, uyuşmazlık tarafı olan devlet kendi vatandaşı bulunan bir üyeyi seçecektir. Söz konusu kişinin uzlaştırmacılar listesinden olması şart değildir. Fakat yine taraf devletçe seçilecek olan ikinci kişi ilgili tarafın vatandaşı olmayacak ve uzlaştırmacı listesinden belirlenecektir.³⁹⁹ Her iki tarafça atanan dört kişi, uzlaştırmacılar listesinden başkan olacak beşinci üyeyi seçecektir ve dile getirilen seçim süreci için 60 günlük süre öngörülmüştür.⁴⁰⁰ Söz konusu süre içinde bir başkan seçilemez ise BM Genel Sekreteri uzlaştırmacılar listesinden veya Uluslararası Hukuk Komisyonu üyelerinden birini başkan olarak atayacaktır.⁴⁰¹ Komisyonun işleyişine ilişkin diğer hususlarda yukarıda yapılan genel nitelikli açıklamalardan sapılmamıştır.

Zorunlu uzlaştırma usûlünün benimsendiği diğer andlaşma olan 1982 târihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde ise uzlaştırmaya ilişkin iki tip düzenleme vardır. Birinci düzenleme andlaşmanın 284. maddesi uyarınca ve bu maddede atıf yapıldığı üzere andlaşmanın uzlaştırma başlıklı Ek V Bölüm 1'inde düzenlenen ihtiyârî uzlaştırmadır. Taraflardan birinin yazılı ihbarnamesi ile başlatılan söz konusu süreçte, diğer tarafın kabûlü ile komisyonun kurulması aşamasına geçilecektir.⁴⁰² İlgili usûlde, BM Genel Sekreterliğince sözleşmeye taraf olan devletlerin gösterdiği dört adaydan oluşan uzlaştırıcılar listesi hazırlanacaktır.⁴⁰³ Her

³⁹⁸ VAHS Ek madde 1.

³⁹⁹ VAHS Ek madde 2.

⁴⁰⁰ VAHS Ek madde 2 paragraf 2/b, paragraf 3.

⁴⁰¹ VAHS Ek madde 2 paragraf 5.

⁴⁰² BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 1 madde 1.

⁴⁰³ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 1 madde 2.

bir taraf tercihen bahsedilen listelerde bulunan adaylar arasından iki kişiyi seçecek ve komisyonun son üyesi de tercihen yine ilgili listeden tarafların anlaşması ile seçilecektir.⁴⁰⁴ Bir tarafın üye seçmekten imtinâ etmesi durumunda süreç iptal edilebileceği gibi BM Genel Sekreteri ilgili üyeleri seçmek için yetkilendirilebilecektir.⁴⁰⁵ Başkanın seçiminde mutâbâkata varılamaz ise BM Genel Sekreteri listeden bir kişiyi başkan olarak belirleyecektir ve komisyon, kuruluşundan îtibâren 12 ay içerisinde raporunu hazırlayacaktır.⁴⁰⁶ Rapor, varılan anlaşmayı eğer anlaşma yok ise uyuşmazlığın maddî konuları ve hukukî durumu hakkında varılan tüm sonuçlar ile birlikte ilgili çözüm önerilerini ihtivâ edecektir.⁴⁰⁷ Rapor BM Genel Sekreterliğine tevdi edilecek ve uyuşmazlık taraflarına bildirilecektir. Diğer hususlarda ise yukarıdaki genel nitelikli açıklamalar geçerlidir.

BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 2’de ise zorunlu uzlaştırma yolu düzenlenmiştir. Sözleşmenin uyuşmazlık çözümüne hasredilmiş XV. kısmı 3 bölümden oluşmaktadır. İlgili düzenlemeler uyarınca, sözleşmenin uygulanması veya yorumlanmasından kaynaklanan, BM Andlaşması madde 33’te sayılan yollar ve sözleşmede düzenlenen ihtiyârî uzlaştırma ile çözülemeyen uyuşmazlıklar XV. kısım 2. bölümde öngörülen yargısal yollara havâle edilecektir. Fakat 2. bölüm düzenlemelerine, 3. bölümde sınırlamalar ve istisnalar getirilmiştir. İşte söz konusu sınırlamalar ve istisnaları konu edinen uyuşmazlıkların çözümü için zorunlu uzlaştırma yolu benimsenmiştir.⁴⁰⁸ Sözleşmenin kısım XV bölüm 3 hükümleri uyarınca gerçekleştirilen zorunlu uzlaştırmada, taraflardan birinin yazılı ihbarı ile başlayan işlemler diğer tarafın cevap vermesine bakılmaksızın devam edecektir.⁴⁰⁹ Komisyonun oluşturulması ve yetkileri açısından ihtiyârî uzlaştırma ile aynı hükümler uygulanacaktır.

Son olarak, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde kabul edilen 1992 târihli Stockholm Uzlaştırma ve Tahkim Sözleşmesi ile getirilen ihtiyârî uzlaştırma yolunun, aynı târihli Uyuşmazlıkların Çözümü Hakkında Konsey Karârı ile zorunlu uzlaştırma benzeri bir yapı ile desteklendiği görülmektedir. Konsey karârı uyarınca belirli bir süre zarfında

⁴⁰⁴ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 1 madde 3/ (a) – (c).

⁴⁰⁵ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 1 madde 3/ (d)

⁴⁰⁶ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 1 madde 7.

⁴⁰⁷ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 1 madde 7.

⁴⁰⁸ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 2 madde 11.

⁴⁰⁹ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi Ek V Bölüm 2 madde 12.

çözülemeyen uyuşmazlıklar için Bakanlar Konseyi veya Üst Düzeyli Konsey tarafları uzlaştırma yoluna gitmeye yönlendirebilecektir.⁴¹⁰ Yönlendirilmiş uzlaştırma ile oluşturulan yükümlülük hukukî bir yükümlülük değil, siyâsî bir yükümlülük olup, sonuçları îtibârıyla bağlayıcılığı yoktur.⁴¹¹

Çok taraflı andlaşmalar ile normatif biçimde tanınmaya başlayan zorunlu uzlaştırma usûlünde, uzlaştırmanın yargısal yollara veya üçüncü kişi müdâhalesi gerektiren diğer diplomatik çözüm yollarına göre sâhip olduğu esneklik ve taraf irâdelerinin baskınlığı hususları, uyuşmazlık taraflarını çözüme itecek hassas bir baskı oluşturma amacını gütmektedir.⁴¹² Bu sûretle tarafların yargısal yollara karşı mesâfesinin aşılamadığı durumlarda alternatif olarak tercih edilmesi amaçlanmaktadır.

D. Uzlaştırma Uygulamaları

Uzlaştırmanın ilk olarak andlaşmalarda kendisine yer edinmesinden 1950li yıllara kadar süren iki dünya savaşı arasındaki dönemde kurulan uzlaştırma komisyonlarına ilişkin detaylı bilgilere ulaşmak, komisyonların gizlilik ilkesi çerçevesinde çalışması ve komisyon raporlarının yayınlanmamasından ötürü mümkün olmamakta ise de sonraki uzlaştırma komisyonlarının çalışmalarının daha iyi belgelendiği görülmektedir.⁴¹³

Bolivya ve Paraguay arasında Gran Chaco adlı bir bölgenin konusu olduğu sınır uyuşmazlığında, Ocak 1929 yılında Washington’da imzâlanan uzlaştırma komisyonu kurulmasını konu edinen protokol uyarınca uyuşmazlık taraflarınca atanacak dört üye ve diğer Amerikan devletlerince atanacak beş üyeden oluşan bir uzlaştırma komisyonu kurulmuştur.⁴¹⁴ Görev süresi 6 ay olarak belirlenen komisyon, gerçekleşen olayları araştıracağı gibi, uyuşmazlığın dostça ve her iki tarafı tatmin edecek şekilde çözülmesi için gerekli önerilerde de bulunacaktır.⁴¹⁵ Eylül 1929 yılında komisyon çalışmaları başarıya ulaşmış ve iki taraf

⁴¹⁰ AGİT Konseyinin Uyuşmazlık Çözümü hakkındaki Karârı (Third Meeting of the Council Decision on Peaceful Settlement of Disputes), 1992, Ek 4. AGİT resmî sitesindeki metin için bkz.: <http://www.osce.org/mc/40342?download=true> (01.05.2015)

⁴¹¹ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 76-77.

⁴¹² Cot, “Conciliation”, a.g.md., par. 14-15.

⁴¹³ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 60-61; Belik, **Devletlerin Harp Salâhiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilâfların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, a.g.e., s. 136-137’de P. Guggenheim, *Traite de Droit International Public II*, 1954, s. 212, Not. 2’den aktararak bu dönemde 8 adet uzlaştırma komisyonu kurulduğunu belirtmektedir.

⁴¹⁴ L. H. Woolsey, “The Bolivia-Paraguay Dispute”, **The American Journal of International Law**, Vol. 23, No. 1, 1929, ss. 110-112, s. 112.

⁴¹⁵ Woolsey, “The Bolivia-Paraguay Dispute”, s. 112.

gerçekleştirilen zarar ve tecavüzlerin karşılıklı olarak affedilmesi, 1928 yılına kadar geçerli bulunan *status quo antenin* tesîsi ve diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması hususlarında anlaşmaya varmışlar ve ilgili durumu bir uzlaştırma anlaşması ile belgelemişlerdir.⁴¹⁶

Fransa ve Siyam (Tayland) arasında yaşanan sınır uyuşmazlığı için ilgili devletler arasında yapılan 1937 târihli anlaşmaya dayanarak 1947 yılında kurulan ve bir Perulu, bir Amerikalı, bir İngiliz, bir Fransız ve bir Taylandlı beş üyeden oluşan uzlaştırma komisyonu diğer örnek olarak gösterilebilir.⁴¹⁷ Uyuşmazlık konusu hukukî gerekçelerden ziyâde siyâsî gerekçelere dayanmasına rağmen, komisyon siyâsî gerekçeleri büyük ölçüde göz ardı ederek çalışmasını hukukî çerçevede sürdürmek sûretiyle Siyam'ın taleplerini kabul etmemiştir.⁴¹⁸ Komisyon tarafların Çinindi bölgesine dâir iddialarının uzlaşmasını sağlayamamış ve bunun üzerine rapor hazırlayarak çalışmalarını sonlandırmıştır.⁴¹⁹

1952 yılında Belçika ve Danimarka arasında kurulan uzlaştırma komisyonu başarılı bir örnek olarak verilebilir. 1940 yılında Belçika'nın Anvers limanında bulunan Danimarka ticâret gemilerine Alman işgal güçlerinin yaklaşması sebebiyle bâzı önlemler uygulanmış ve iki devlet arasında söz konusu önlemlerin hukuka uygunluğuna ilişkin bir uyuşmazlık ortaya çıkmıştır.⁴²⁰ İki devlet arasında 1927 târihli andlaşma uyarınca uyuşmazlığa bakan uzlaştırma komisyonu, Cenevre Genel Senedi esaslarına göre kurulmuş ve komisyonun önerileri dikkate alınarak uyuşmazlığın çözülmesi üzerine iki devlet yargısal yollara başvurmadan uyuşmazlığı çözmüşlerdir.⁴²¹

İtalya ve İsviçre arasında 1924 târihli andlaşmaya dayanarak 1956 yılında kurulan uzlaştırma komisyonu, İtalya'da bulunan İsviçre vatandaşlarının en çok gözetilen ulus kaydı çerçevesinde özel bir vergiden muaf olup olmayacaklarına ilişkin uyuşmazlığa getirdiği hakça yorum ile her iki tarafın kabul ettiği bir çözümü sağlamıştır.⁴²²

⁴¹⁶ L. H. Woolsey, "The Bolivia-Paraguay Dispute", *The American Journal of International Law*, Vol. 24, No. 3, 1930, ss. 573-577, s. 573-574.

⁴¹⁷ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, a.g.e., s. 338, 339.

⁴¹⁸ P.J.I.M. de Waart, *The Element of Negotiation in the Pacific Settlement of Disputes Between States*, a.g.e., s. 139.

⁴¹⁹ Report of the French-Siamese Conciliation Commission, Decision of 27 June 1947, *Reports of International Arbitral Awards*, Vol. XXVIII, United Nations, 2007, ss. 433-450.

⁴²⁰ H. Rolin, Une conciliation belgo-danoise, R.G.D.I.P., 1953, ss. 353-371'den aktaran Waart, *The Element of Negotiation in the Pacific Settlement of Disputes Between States*, a.g.e., s. 135.

⁴²¹ Waart, *The Element of Negotiation in the Pacific Settlement of Disputes Between States*, a.g.e., s. 136.

⁴²² Merrils, *International Dispute Settlement*, a.g.e., s. 63-64.

2000 yılında yeniden hayâta geçirilmeden önce 1977 yılında dağılan Doğu Afrika Topluluğu'nun mal varlığını Uganda, Kenya ve Tanzania arasında paylaşmak üzere deneysel İsviçreli diplomat Victor Umbricht görevlendirilmiştir. Umbricht'in faaliyetlerine taraflarca arabuluculuk dense de esâsen yaptığı iş uzlaştırma olmuş ve her ne kadar örgütün mallarının nihaî paylaşımında uzlaştırmacının tavsiyelerinden bâzı sapmalar olmuş olsa da paylaşmaya ilişkin anlaşmanın bu tavsiyeler temelinde oluşturulduğuna dâir şüphe bulunmamaktadır.⁴²³

Son olarak, İzlanda ve Norveç arasındaki Jan Mayen uyuşmazlığında başarılı bir uzlaştırma örneği görülmüştür. İki devlet arasında yapılan 1980 târihli Balıkçılık Anlaşması madde 9 uyarınca Jan Mayen Adası'nı çevreleyen alana ilişkin kıta sahanlığı uyuşmazlığını kurulacak bir uzlaştırma komisyonuna götürülmesi öngörülmüştür. Komisyon Norveç, İzlanda ve ABD'yi Üçüncü Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı'nda temsil eden heyetlerin başkanlarından oluşturulmuş ve beş ay içerisinde tavsiyeler sunması kararlaştırılmıştır.⁴²⁴ Yaptığı detaylı incelemeler sonucu raporunu hazırlayan komisyon, uyuşmazlık konusu alanlarda ortak kalkınma anlaşması yapılmasını tavsiye etmiştir.⁴²⁵ Komisyon raporunu tarafların çıkarlarını etraflıca değerlendirmesi, uyuşmazlık konusu alana ilişkin kabul edilebilir yaklaşımı ve karşılıklı işbirliğini tesis eden çerçevenin düzenlenişindeki başarısı ile ön plana çıkmaktadır.⁴²⁶ Oybirligi ile kabul edilen komisyon raporu çerçevesinde 1981 yılında iki devlet bir anlaşma imzâlayarak uyuşmazlığı çözmüştür.

Yukarıda uzlaştırma düzenlemeleri başlığı altında belirtildiği gibi yapılan yüzlerce karşılıklı ve oldukça fazla çok taraflı anlaşmalara rağmen uzlaştırma usûlü yüzyıllık süreçte çok az kullanılmıştır. Anılan sebeple uzlaştırma usûlünün beklenen başarıyı gösteremediği ve savunucularının yüklediği yüksek umutları yerine getiremediği ifade edilmektedir.⁴²⁷ Dile getirilen başarısızlık durumuna dâir iki bakış açısı sunmak mümkündür.

⁴²³ Abass, **Complete International Law**, a.g.e., s. 511.

⁴²⁴ Conciliation Commission on the Continental Shelf area between Iceland and Jan Mayen: Report and recommendations to the governments of Iceland and Norway decision of June 1981, **Reports of International Arbitral Awards**, Vol. XXVII, United Nations, 2008, ss. 1-34, s. 7-8.

⁴²⁵ Conciliation Commission on the Continental Shelf area between Iceland and Jan Mayen: Report and recommendations to the governments of Iceland and Norway decision of June 1981, **Reports of International Arbitral Awards**, Vol. XXVII, a.g.e., s. 22-25.

⁴²⁶ Elliot L. Richardson, "Jan Mayen in Perspective", **The American Journal of International Law**, Vol. 82, No. 3, 1988 ss. 443-458, s. 457-458.

⁴²⁷ Merrills, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 79-80; Cot, "Conciliation", MPEPIL, par. 35-36.

İlk olarak, uzlaştırmanın melez karakterinin sebeplerden biri şeklinde görülmesi mümkündür. Arabuluculuk ve soruşturmanın sentezi durumundaki uzlaştırma, arabuluculuğun sâhip olduğu siyâsî ağırlığı taşımamakta ve böylece özellikle uluslararası örgütler seviyesindeki müdâhaleler varken tercih edilmemektedir.⁴²⁸ Yine uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümünü ile tahkim arasındaki sınırları zayıflatması yönüyle, tarafların tahkimde aradığı îtibâr kurtarma amacını sağlayamamasına rağmen yakın nitelikte zaman ve kaynak harcaması gerektirmesi tercih edilmesini engellemektedir.⁴²⁹

İkinci olarak ise, uzlaştırma yolunun esâsen zorunlu yargısal çözümden kaçmak için düşünülmüş olduğu ve uyuşmazlıkların hukuk çerçevesinde uygun biçimde çözümüne engel teşkil eden bir bahâne biçiminde tasarlanması sonucu faydadan ziyâde zarar getireceği henüz 1930'lı yıllarda dile getirilmiştir.⁴³⁰ Geçen zaman söz konusu tespiti haklı çıkarmış gibi gözükmekte ve devletlerin yargısal yollardan imtinâ ettikleri gibi yargısal yollara seçenek olarak tasarlanan uzlaştırmaya da îtibâr etmedikleri gözlenmektedir. Buna rağmen aksi görüşler de mevcuttur. Uzlaştırma usûlünün değerinin, ilgili yolun kullanılmasında değil varlığında aranması gerektiği; zîra söz konusu yolların esâsen hukuka aykırı taleplerin engellenmesinde her an başvurulabilecek yollar olarak işletilmesinden ziyâde sâdece var olmalarının arzu edilen etkiyi tesis ettiği belirtilmektedir.⁴³¹

⁴²⁸ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 80.

⁴²⁹ Cot, "Conciliation", a.g.md, par. 37.

⁴³⁰ Lauterpacht, **The Function of Law in the International Community**, a.g.e., s. 265-267.

⁴³¹ Ian Sinclair, **The Vienna Convention on the Law of Treaties**, Second ed., Manchester University Press, Manchester, 1984, s. 235.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNDE YÖNELİMLER VE DİPLOMATİK YOLLAR

I. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜNÜN YARGISALLAŞMASI

Uluslararası toplumda ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözülmesi için kullanılan yolların ağırlıklı olarak 20. yüzyılın son on yılından itibaren değişim geçirdiği dile getirilmektedir. Yaşanan bu değişim, doktrinde, farklı yönler ön plana çıkarılmak suretiyle incelenmektedir. Geniş ve teferruatlı incelemelere konu edilen uluslararası uyuşmazlık çözümündeki yönelimlerin, uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümü ile de şüphesiz bağlantısı bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde uluslararası uyuşmazlık çözümünde meydana gelen değişimler ve söz konusu değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan yeni yönelimlerin uyuşmazlıkların diplomatik çözümü ile olan irtibatı irdelenecektir.

Başta yasaların anayasaya uygunluğunun denetimi olmak üzere, yargı organlarının yasama ve yürütmenin faaliyetlerini belirlenen hukukî dayanaklara göre denetlemesi, günümüzde birçok devlette görülen ve hukuk devleti ilkesinin sonucu olarak değerlendirilen bir olgu şeklinde dikkat çekmektedir.¹ Yargı organlarının belirtilen karakterdeki yetkilerini kullanmaları sonucu yaşanan gelişimin beklentileri aşarak ayrıca incelemelere konu olduğu gözlenmektedir. Ahlâkî çıkmazlardan siyâsî kargaşaya kadar geniş bir alanda mahkemelere veya yargısal yollara sorunların çözümü için mürâcaat etmek biçiminde somutlaşan ve siyâsetin yargısallaşması (judicialization) adı verilen söz konusu durumun, son birkaç on yılın en önemli olgularından biri olarak tartışılabileceği dile getirilmektedir.²

¹ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 173-178.

² Ran Hirschl, "The New Constitution and the Judicialization of Pure Politics Worldwide", **Fordham Law Review**, Vol. 75 No: 2, 2006, ss. 721-753, s. 721.

Siyâsetin yargısallaşması gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta etkileri olan bir görüntüyü ortaya çıkarmaktadır. Mevcut çalışmanın kapsamı dikkate alındığında esâsen ulusal düzeydeki gelişmeler üzerinden incelenen ilgili konuya ilişkin çerçeve bilgi vermekle yetinilecek, detaylı bir inceleme uluslararası ilişkilerin yürütülmesi ve uyuşmazlık çözümünde yargısallaşmanın değerlendirilmesine saklanacaktır.

Dünya genelinde yaygın şekilde müşâhede edilmeye başlanan siyâsetin yargısallaşmasının üç veçhesi olduğu ifade edilmektedir.³ İlk olarak, hukukî söylemin yanı sıra hukuk kurallarının ve hukukî usûllerin siyâsî düzleme veya siyâsî karar alma mecrâlarına yayılması ve önceleri gayriresmî veya yargı dışı yollar ile yerine getirilen faâliyetlerin günümüzde hukuk kurallarının ve hukukî usûllerin etkisi altında gerçekleştirildiği belirtilmektedir. İkinci olarak ise, mahkemelerin etki alanlarının idârî işlem ve eylemlerin denetimi, devlet organları arasındaki yetki paylaşımının belirlenmesi ve insan haklarına ilişkin yargı yetkisi vâsıtasıyla kamusal siyâsî kararların oluşmasında etkin hâle gelmesi sayılmaktadır. Son olarak, mahkemelerin salt siyâsî alan denilen, bir siyâsî yönetimin çekirdek sorunlarının çözülmesinde etkin duruma gelmesi konusunda siyâsetin yargısallaştığı belirtilmektedir. Sayılan üç unsur, farklı devletlerde birbirine yakın zamanda meydana gelen birçok gelişme ile desteklenerek savunulmaktadır.⁴

Siyâsetin yargısallaşmasına yol açan nedenler ise anayasal güvence altına alınan hakları korumakla görevlendirilen bağımsız yargı erkinin etkinliğinin siyâsî alana kolayca taşayabilecek nitelikte olması, demokratik yönetim tercihlerinin yargı erkine diğer erklerin yetkilerinin içeriğini ve sınırlarını belirleyecek hakem görevi biçmesi, insan haklarının korunması yönünde tabandan gelen güçlü taleplerin ancak güçlü bir yargı mekanizması ile yerine getirilebilir olması, yargıçların siyâsî karar mekanizmalarına sirâyet etme yönündeki istekleri ve nihâyet güçlü siyâsî grupların bu yöndeki stratejik tercihleri olarak sayılmaktadır.⁵

³ Özetlenecek olan bu üç veçhe için bkz.: Hirschl, “The New Constitution and the Judicialization of Pure Politics Worldwide”, a.g.m., s. 721-727; Bertil Emrah Oder, “Türkiye’de Anayasa ve Anayasa Yargısı”, **Tarihi Miras ve Güncel Beklentiler Arasındaki Türkiye**, Konrad-Adenauer-Stiftung, Ankara, 2010, ss. 191-208, s. 192-194.

⁴ Ran Hirschl, “The Judicialization of Politics”, **Oxford Handbook of Law and Politics**, ed. Keith E. Whittington vd., Oxford University Press, Oxford, 2008, ss. 119-141, s. 121-124.

⁵ Hirschl, “The Judicialization of Politics”, a.g.m., s. 129-136.

Uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında ise, siyâsetin yargısallaşmasının ikinci veçhesi olan kamusal siyâsî kararların alınmasında mahkemelerin etkilerinin artması, çoğalan uluslararası yargı organları veya yargısal süreçlerle bağdaştırılmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren artarak çoğalan mahkemeler, yarı-yargısal organlar ve komisyonlar vâsıtasıyla uluslararası ilişkilerin çeşitli alanlarında siyâsî mecrâların yargısallaştığı ifade edilmektedir.⁶

Hukuk doktrininin yanı sıra uluslararası ilişkiler doktrini de böyle bir gelişmenin yaşandığı yönünde bilgiler sunmaktadır. Uluslararası siyâsetin hukukîleşmesi (legalization of world politics) başlığı altında yapılan çalışmalarda, uluslararası toplumun aktörleri arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların bağlayıcılıklarının açıkça ve kesin olarak ifade edilen nitelik arz etmeye başladığı ve ilgili kuralların gözetilmesi, yorumlanması ve uygulanmasının uluslararası mahkemeler ile uluslararası örgütlere tanınan yetkilerle pekiştirildiği dile getirilmektedir.⁷ Hukukî niteliğinde tartışma bulunan normlardan bağlayıcı kurallara, belirsiz ilkelere kesin ve ayrıntılı kurallara ve nihâyet diplomatik vâsıtaların yerine yargısal mekanizmalara ağırlık veren bir gelişme yaşandığı tespit edilmiştir.⁸ Uluslararası siyâsetin hukukîleştiğini savunan söz konusu görüşlerin iddialarını ispatlamak adına kullandıkları örneklerin başında uyuşmazlık çözümünde artan yargı organları etkisi gelmektedir. Buna göre, devletler, uyuşmazlıklarını kurumsallaşmış müzâkere veya pazarlık usûlleri ile değil, genel hukuk ilkelerini uygulamakla görevlendirilmiş mahkemeler aracılığıyla çözmeyi tercih etmektedirler.⁹

Yargısallaşma eğiliminin tespîtinin ardından, bahsedilen durumun açıklanması için yargı organlarının hangi şekillerde bu etkiyi gerçekleştirebildiğini belirlemek gerekecektir. Şüphesiz, bir uluslararası yargı organının asıl görevi yetkilendirildiği alanda ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmektir. Fakat günümüz uluslararası mahkemelerinin yâhut yarı-yargısal organlarının uyuşmazlık çözmekten öte, idârî veya anayasal denetim benzeri bir denetim

⁶ Hirschl, "The Judicialization of Politics", a.g.m., s. 122.

⁷ Uluslararası ilişkiler doktrinin önemli yayınlarında biri olan International Organization adlı derginin 2000 yılındaki özel sayısının tamamı bu konuyu incelemeye hasredilmiştir. Kenneth W. Abbott vd., "The Concept of Legalization", **International Organization**, Vol. 54 No:3, 2000, ss. 401-419, s. 401-408.

⁸ Abbott vd., "The Concept of Legalization", a.g.m., s. 409-417. İlgili çalışmada çizilen hukukîleşme çerçevesinin ve kabul edilen hukuk anlayışının yetersiz olduğu yönündeki eleştiriler için bkz.: Martha Finnemore - Stephen J. Toope, "Alternatives to 'Legalization': Richer Views of Law and Politics", **International Organization**, Vol. 55 No: 3, 2001, ss. 743-758.

⁹ Robert O. Keohane - Andrew Moravcsik - Anne-Marie Slaughter, "Legalized Dispute Resolution: Interstate and Transnational", **International Organization**, Vol. 54 No:3, 2000, ss.457-488, s. 457.

yapmak veya devletlerin uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getir-mediklerini gözetlemek gibi kimi yetkileri hâiz olduğu, yapılan akademik çalışmalarda so-mut incelemeler üzerinden ispat edilmektedir.¹⁰ Bu durumda, uluslararası ilişkilerin yargı organlarının genişleyen yetkilerinden etkilenmemelerini veya uluslararası yargı organlarının uluslararası toplumda meydana gelen olaylara sirâyet etmemesini beklemek mümkün olma-maktadır.

Uluslararası siyâsette yaşandığı dile getirilen söz konusu değişim, uyuşmazlık çö-zümü ile doğrudan bağlantı içermektedir; zîra uluslararası uyuşmazlık çözümünün bir par-çası olan yargı organlarının bu etkinliğinin altında yatan nedenlerin başında, uyuşmazlık çö-zümünün diplomatik yollardan yargısal yollara kaydığı biçimindeki kanı yatmaktadır. Böy-lelikle gelinen aşamada birbiriyle iç içe geçmiş iki iddianın incelenmesi gerekmektedir: İlk olarak, son yıllarda artan uluslararası yargı organları uluslararası ilişkilerin veya uyuşmazlık çözümünün yargısallaşmasına sebebiyet vermiştir; ikinci olarak ise, bu artış, uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde siyâsetin ve diplomasinin yerine hukukun ve hukukî yolların geç-mesi şeklinde temel bir değişimi işâret etmiştir.¹¹ Özellikle ikinci iddia, uyuşmazlıkların dip-lomatik yollarla çözümünün günümüz uluslararası toplumunda sâhip olduğu değer de sor-gulanmasını gerektirmektedir.

Uluslararası ilişkilerin yargısallaşmasını incelemek için uluslararası yargı organları-nın hem niceliksel artışını hem de niteliksel güçlenişini tespit etmek gerekmektedir. 20. yüz-yılın sonlarından îtibâren başlayan uluslararası yargı organlarının sayısındaki artış incelenir-ken, hem uluslararası mahkemelerin hem de yarı-yargısal organların sayısının belirlenmesi gerekecektir; belirtildiği gibi yargısallaşma kavramı yargısal yollar kullanan tüm kurumları içermekte, sâdece mahkemeleri kapsamamaktadır. Yapılan akademik çalışmalar, neredeyse yarısı son yirmi yılda kurulmuş 20 ile 30 arasında uluslararası mahkemenin,¹² yine sayısı 70

¹⁰ Birçok uluslararası yargı organının incelendiği bu çalışma için bkz.: Karen J. Alter, “Delegating to International Courts: Self-Binding vs. Other-Binding Delegation”, **Law and Contemporary Problems**, Vol. 76:1, 2008, ss. 37-76, s. 68-72.

¹¹ Jose E. Alvarez, “The New Dispute Settlers: (Half) Truths and Consequences”, **Texas International Law Journal**, Vol. 38, ss. 405-444, s. 411-420.

¹² Eric De Brabandere, “Non-State Actors and the Proliferation and Individualization of International Dispute Settlement”, **The Ashgate Research Companion to Non-State Actors**, ed. Bob Reinalda, Ashgate Publishing, Farnham, 2011, ss. 347-359, s. 348.

ile 80 arasında olan yarı yargısal organın günümüzde var olduğunu göstermektedir¹³. İlgili mahkemeler arasında 1996 yılında göreve başlayan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi ve 2002 yılında resmî olarak kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi dikkat çekmektedir. Dile getirilen sayılar ışığında uluslararası yargı organlarının niceliksel artışı ortaya çıkmaktadır.¹⁴

1990'lı yıllardan itibaren yaşanan söz konusu sayısal artışın uluslararası sistemin yaşadığı siyâsî dönüşümle açıklandığı görülmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından çift kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması, liberal ideolojinin Marksist-Leninist uluslararası ilişkiler anlayışına karşı açık bir üstünlük kurmasını sağlamış, bu sûretle serbest ticâret ve piyasa temelli kapitalist ekonomik anlayış yerleşmiştir.¹⁵ Uluslararası yargı organlarının sayısındaki artış liberal düşünceler ışığında gerçekleşmiş gözükmektedir. Buna rağmen niceliksel artış, uluslararası ilişkilerin yargısallaştığı savını doğrudan kanıtlamamaktadır; söz konusu durumun mahkemelerin uluslararası toplumda sâhip olduğu etki açısından, yâni niteliksel olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir.

İlk olarak dikkat çeken durum, günümüzde uluslararası yargı organlarının yetkilendirilmesine dâirdir. Buna göre, uluslararası yargı organlarının yetkilendirilmesinde târihsel yerleşik uygulama olan her iki tarafın sonradan kabûlü ile (özel olarak) yetkilendirilmenin yerini yapılan anlaşmalarla önceden kabul edilen zorunlu yargı yetkisi almaya başlamıştır.¹⁶ Bahsedilen durumda bir uluslararası yargı organı, uyuşmazlığa veya taraflar arası anlaşmazlığa daha sık şekilde müdâhil olabilmekte ve doğrudan taraflar arası ilişkilere etki edebilmektedir.

Bir diğer neden ise, sâdece devletlerin veya uluslararası örgütlerin temsil edilebildiği klasik uluslararası yargı organlarının yanı sıra artık gerçek kişilere veya özel hukuk tüzel kişilerine de açık bulunan uluslararası yargı organlarının artış göstermesidir.¹⁷ Söz konusu

¹³ Cesare P. R. Romano, "A Taxonomy of International Rule of Law Institutions", **Journal of International Dispute Settlement**, Vol. 2, No. 1, 2011, ss. 241-277, s. 255.

¹⁴ Andrea K. Schneider, "Bargaining in the Shadow of (International) Law: What the Normalization of Adjudication in International Governance Regimes Means for Dispute Resolution", **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol. 41, 2009, ss. 789-822, s.793-796.

¹⁵ Cesare P. R. Romano, "The Proliferation of International Judicial Bodies: The Pieces of the Puzzle", **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol. 31 No. 4, 1999, ss. 709-751, s. 729.

¹⁶ Cesare P. R. Romano, "The Shift from the Consensual to the Compulsory Paradigm in International Adjudication: Elements for a Theory of Consent", **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol. 39 No. 4, 2007, ss. 791-872, s. 794-795.

¹⁷ Jan Malīř, "Judicialization of International Relations: Do International Courts Matter?", **The Lawyer Quarterly**, Vol. 3 No. 3, 2013, ss. 208-224, s. 212-213.

durum doğrudan bir etkiyi kolayca akla getirmektedir. Bireylere ve özel hukuk tüzel kişilere açılan mahkeme yolu dâvâ sayısının ciddî biçimde artmasına, buna bağlı olarak mahkemelerce denetlenen alanların da genişlemesine sebebiyet vermiştir. Anılan konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile genişleyen insan hakları hukuku ve bunun hem ulusal hem de uluslararası hukuk açısından doğurduğu sonuçlar dikkate değerdir.

Başka bir neden olarak ise, uyuşmazlıklara bakan yargıçların bağımsızlığı kuralı sonucu, yargıçların önlerine gelen başvurular açısından uluslararası aktörlerden bağımsız hareket edebilmesi sayılmakta ve yargıçların sâhip oldukları takdir yetkilerinin taraflar arası ilişkilerde ve genel îtibârıyla uluslararası toplumda etki oluşturduğu zikredilmektedir.¹⁸ Sayılan nedenler ve uluslararası yargı organlarının sayısındaki artış gerçekten bir yargısallaşma olgusunun varlığına işâret etmektedir.

Böylelikle incelenen ilk iddianın geçerli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Hakikaten de, uluslararası toplumda son birkaç on yılda yaşanan değişimler önceleri var olmayan bir yargısal etkiyi ortaya çıkarmıştır. Buna rağmen ilk iddia üzerine inşâ edilen ikinci iddia için aynı sonuca varabilmek mümkün gözükmemektedir. Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde artan uluslararası yargı etkisi, söz konusu ilişkilerin yürütüldüğü temel çerçevede değişiklik yapacak kadar güçlü olmamıştır.¹⁹ Dile getirilen konunun netleşebilmesi için, bahsi geçen yargısallaşma temâyülünün karakteristik özelliklerine göz atmak gerekmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli gelişmelerinden biri olarak nitelendirilen uluslararası yargının güçlenmesi olgusu,²⁰ berâberinde getirdiği uluslararası siyâsete etki ile birlikte yargısallaşma örneği göstermiştir. Bununla birlikte yargısallaşma durumu uluslararası siyâsetin tamamını etkilemediği gibi, bölgesel olarak da yeknesak bir etkiyi ihtivâ etmemektedir. Uluslararası ilişkilerin yargısallaşması, ancak hem konu îtibârıyla hem de coğrafi etki îtibârıyla sınırları olan bir durumu belirtmek için kullanılabilecek aşamadadır.²¹

Öncelikle yargısallaşmanın konu bakımından sınırlı olduğu gözlenmektedir. Yukarıda yargısallaşmanın niceliksel nedeni olarak liberal ideolojinin uluslararası ilişkiler anlayışında egemen olması belirtilmişti. Bu neden, sınırlılık ile bir bağ içermekte, genel îtibârıyla

¹⁸ Malîř, “Judicialization of International Relations: Do International Courts Matter?”, a.g.m., s. 215-216.

¹⁹ Alvarez, “The New Dispute Settlers: (Half) Truths and Consequences”, a.g.m., s. 415-420.

²⁰ Cesare P. R. Romano, “The Proliferation of International Judicial Bodies: The Pieces of the Puzzles”, a.g.m., s. 709.

²¹ Malîř, “Judicialization of International Relations: Do International Courts Matter?”, a.g.m., s. 217-222.

uluslararası ilişkilerin yargısallaşmasından ziyâde belirli alanlarda artan yargısallaşma ortaya çıkmaktadır. Uluslararası yargının güçlendiği alanların çoğunlukla liberal düşüncenin etkin olduğu küresel hukuk ilişkileri olduğu görülmekte; serbest ticâret, uluslararası yatırım ilişkileri, başta mülkiyet hakkı olmak üzere temel insan haklarının korunması gibi alanların esâsen yargısallaşan uluslararası ilişkilere sahne olduğu anlaşılmaktadır.²²

Anılan konuda en belirgin örneklerden biri Dünya Ticâret Örgütü (DTÖ) nezdinde geliştirilen uyuşmazlık çözüm sistemidir. Dünya genelinde ekonomik ve ticârî ilişkileri arttırmak ve serbest ticâreti teşvik etmek için benimsenen Gümrük Tarifeleri ve Ticâret Genel Anlaşması'nın yerine 1994 yılında kurulan DTÖ, halefinin sâhip olduğu bir tarafın diğer tarafı şikâyet ettiği panel düzenini şeklen güçlendirmiş ve yargısallaştırmıştır. DTÖ uyuşmazlık çözümünde, panellerin kararlarında hukukî gerekçeler artarken, panel kararlarına karşı bir Temyiz Organı ihdâs edilmiştir. Bu sûretle önceleri sıkı diplomatik müzâkerelere ve pazarlıklara konu olan birçok konuda yargısal etki artırılmıştır.²³

Görüldüğü gibi, yargısallaşma eğilimi uluslararası ticâret gibi belirli bir alanda mevcut iken, uluslararası toplumda krizlere gebe olabilecek birçok alanda benzer örneklere rastlanamamaktadır. Örneğin, temelinde askerî krizlerin veya devletlerin hayâtî yâhut vazgeçilmez kabul ettikleri stratejik alanlarda bu tip bir değişime rastlanamamaktadır. Başını nükleer silâhların azaltılmasının çektiği silâhsızlanma, terörizme karşı mücâdele, uluslararası göç ve dünya kaynaklarının kullanımı veya iklim değişikliği gibi ciddî sorunlu alanların olduğu uluslararası çevre siyâsetinin belirlenmesinde yargısallaşmaya dâir kanıt bulunamamaktadır.²⁴

İlâve edilmelidir ki, uluslararası ticâreti ilgilendiren uyuşmazlık çözüm sistemlerinde dahi öncelik diplomatik çözüm yollarına verilmekte, ancak sonuç alınamaz ise yargısal yollar denenmektedir. Buna rağmen hem DTÖ hem de diğer bölgesel ticâret ilişkilerinde geliştirilen yargısal çözüm sisteminde başından sonuna kadar siyâsî kararlar belirleyici rol oynar.

²² Benedict Kingsbury, "International Courts: Uneven Judicialization in Global Order", **Cambridge Companion to International Law**, ed. James Crawford – Martti Koskienniemi, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, ss. 203-227, s. 211

²³ Alvarez, "The New Dispute Settlers: (Half) Truths and Consequences", a.g.m., s. 415.

²⁴ Kingsbury, "International Courts: Uneven Judicialization in Global Order", a.g.m., s. 212-215.

makta, yargısal sürecin işletilmesi veya yargı kararlarının uygulanmasında tarafların kendilerine manevra yapmaya imkân sağlayacak siyâsî alanlar ayırmaktadır.²⁵ Böylelikle yargısallaşma sürecinin var olduğu belirli uluslararası ilişkilerde dahi alternatifsiz bir yargısallaşmadan bahsedebilmek mümkün olmamaktadır.

İkinci olarak ise, yargısallaşma coğrafî bakımdan sınırlı gözükmektedir. Yukarıda sayılan alanlardan ticâret ve ekonomi alanları ile insan hakları alanlarında bölgesel olarak bütünleşme örnekleri bulunmaktadır. Gerek uluslararası mahkemelerin ve uluslararası yarı-yargısal organların sayıları gerekse ilgili organların uluslararası siyâsetin aktörleri üzerindeki etkisine bakıldığında, Avrupa ve Amerika'da belirgin ve işler bir yargısallaşma durumu gözlenmekte iken dünyanın geri kalan bölgelerinde aynı durumdan bahsedebilmek mümkün değildir.²⁶ İnsan haklarının korunması örneğinde, Avrupa ve Amerika'da işleyen yargı organları görmek mümkün iken; Afrika'da henüz etkin şekilde işletilebilen mekanizmalar hayâta geçirelememiş, Asya'da ise böyle bir koruma çabası yerleşmemiştir.²⁷ Yine ekonomik bütünleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan yargısallaşma da benzer özellikleri taşımaktadır. Bu durumda, uluslararası toplumun geneline benimsenebilmiş yargısallaşma veya yargısal uyumsuzluk çözümü söylemi temelsiz kalmaktadır.

Dikkat çekilmesi gereken diğer konu ise artan uluslararası mahkeme veya yarı-yargısal organ sayısına rağmen, nihâyetinde söz konusu kurumların yetkileri belirli bir konu sınırlandırılmasına tâbidir. İlgili kurumlar yargısal karakterlerini dışına çıkabilecek yetkilendirmeyi hâiz değildirler ve yargısallaşma sürecinde bu kurumların iş yükleri incelendiğinde, aşırıya kaçabilecek bir yorum yapılması mümkün değildir.²⁸

Uluslararası ilişkiler açısından konusu ve coğrafî etkinliği bakımından sınırları bulunan yargısallaşma hareketinin, genel îtibârıyla uluslararası toplumda diplomasinin yerini aldığı şeklinde bir sonuca varabilmek mümkün değildir. Uluslararası toplumda meydana gelen uyumsuzlukların çözümünde yargısal yolların baskın olduğu biçiminde bir iddia, bilhassa uyumsuzlukların diplomatik yollarla çözümünün asıl konusu olan devletlerarası uyumsuzluklar dikkate alındığında ancak fazlaca büyütülmüş ve gerçekçi olmayan bir temenniden ibâret

²⁵ Alvarez, "The New Dispute Settlers: (Half) Truths and Consequences", a.g.m., s. 415-416.

²⁶ Malî, "Judicialization of International Relations: Do International Courts Matter?", a.g.m., s. 221-222.

²⁷ Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, a.g.e.; s. 330-334; Abass, **Complete International Law**, a.g.e., s. 713-714.

²⁸ Malî, "Judicialization of International Relations: Do International Courts Matter?", a.g.m., s. 218.

gözükmektedir.²⁹ Uluslararası mahkemelerin ve yarı-yargısal organların kayda değer artışına rağmen, uluslararası uyuşmazlıkların çok büyük bir kısmı, çeşitli uluslararası örgütler yardımıyla çözümlenenler de dâhil olmak üzere, mahkemelere gitmeden çözümlenmektedir.³⁰

Uluslararası ilişkilerin yukarıda ifade edilen belirli alanlarında meydana geldiği inkâr edilemeyecek olan yargısallaşmaya rağmen, uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümü hâlâ uluslararası toplumun tamamına konu veya mekân sınırına tâbi olmaksızın hitap etmekte ve bilhassa krizlere vücut verebilecek uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası toplumun farklı aktörlerince kabul edilebilecek yegâne yolları ihtivâ etmektedir.

II. KÜRESELLEŞME VE DİPLOMATİK UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ

A. Küreselleşmenin Değerlendirilmesi ve Tespitler

Târihsel bakışla, günümüz uluslararası toplumunda uyuşmazlık çözümüne sirâyet eden önemli gelişmelerden biri olarak küreselleşmeye (globalization) değinmek gereklidir. Sosyal bilimlerin neredeyse tüm kolları tarafından hayli önem atfedilerek incelenmiş bulunan küreselleşme konusu, şüphesiz uluslararası hukuk açısından da dikkate değer bir yer tutmaktadır. Dile getirilen konuda yapılan akademik çalışmaların özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından yoğunlaştığı görülmektedir. Uluslararası hukukçular küreselleşmenin uluslararası toplum üzerinde yaptığı etkiyi incelerken geniş bir çerçevede çalışmalarda bulunmuşlardır. Mevcut çalışmanın konusu dikkate alınarak, ilgili geniş çerçevenin yansıtılmaya çalışılmasından ziyâde yaşanan değişimin uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümü açısından ortaya koyduğu bilgiler değerlendirilecektir. Bu sebeple doğrudan küreselleşmenin sonuçlarından ziyâde çağdaş küreselleşme dönemi denilen ve ağırlıklı olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar geçen süreyi kapsayan dönemde yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

Akademik çalışmalar dikkate alındığında küreselleşmenin farklı disiplinlerle olan bağlantıları dikkate alınarak tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Küreselleşme ekonomik, siyâsî, kültürel, toplumsal ve hukukî boyutları üzerinden değerlendirilmekte ve tanımlamalarda ilgili çalışmanın yoğunlaştığı boyuta bağlı olarak farklılıklar arz edebilmektedir.

²⁹ Eric De Brabandere, "Non-State Actors and the Proliferation and Individualization of International Dispute Settlement", a.g.m., s. 355.

³⁰ Alvarez, "The New Dispute Settlers: (Half) Truths and Consequences", a.g.m., s. 414.

Küreselleşme; etkisi, sonuçları ve mâhiyeti îtibârıyla kesin yargıya varılması güç bir kavramı ifâde etmektedir. Anılan nedenden dolayı kesin tanımlamalardan ziyâde, özünde kültürden ekonomiye, manevî değerlerden suç işlemeye kadar çağdaş sosyal yaşamın birçok yönünü içeren insan faâliyetlerinin dünya genelinde iç içe geçmesini ihtivâ eden çok yönlü süreci adlandırmak için kullanılması mümkündür.³¹ Ana hatlarıyla, küreselleşmenin tasvîrinde, insanlar arasındaki etkileşimin kapsamının, yoğunluğunun ve hızının daha önce görülmemiş şekilde arttığı ve küresel hâdiseler ile yerel hâdiselerin karşılıklı olarak birbirlerini etkileyecek ağ hâlini aldığı bir resim çizilmektedir.³² Başta iletişim teknolojisinde meydana gelen ilerlemeler olmak üzere, teknik ilerleme ile birlikte zaman ve mekân kavramları belirleyici vasıflarını yitirmekte ve toplumsal ilişkilerde zayıflayan rollere bürünmektedir.³³

Buna rağmen, küreselleşme, geçmişî olmayan radikal bir durum biçiminde düşünülmemelidir; nicelik îtibârıyla 20. yüzyılın ikinci yarısından îtibâren etkisinin artmasına rağmen bir geçmişin ürünüdür,³⁴ hatta en geniş anlamda insanoğlunun tüm dünyaya yayılması küreselleşmenin ilk şeklidir.³⁵ Küreselleşmenin geçmişini dikkate alarak dört küreselleşme evresinden bahsedebilmek mümkündür: Modern öncesi küreselleşme, 1500 ile 1850 yıllarını kapsayan erken modern küreselleşme, 1850 yılı ile 1945 yılı arasındaki modern küreselleşme ve 1945 sonrası için çağdaş küreselleşme.³⁶ Bu çalışmada incelenen küreselleşme dönemi çağdaş küreselleşme dönemi olup küreselleşme dönemi denildiğinde özel olarak söz konusu dönemin kastedildiğini belirtmek gerekmektedir.

Çağdaş küreselleşme döneminde yaşanan ve küreselleşmenin unsurları açısından görülen niceliksel artış uyuşmazlık çözümüne de etki etmiştir ve uygulanagelen klasik yolların

³¹ David Held vd., **Global Transformations: Politics, Economics, and Culture**, Stanford University Press, 1999, Stanford, s. 1-3.

³² Held vd., **Global Transformations: Politics, Economics, and Culture**, a.g.e., s. 14-28.

³³ Heba Shams, "Law in the Context of "Globalisation": A Framework of Analysis", **The International Lawyer**, Vol. 35 No. 4, 2001, ss. 1589-1626, s. 1594-1597.

³⁴ B. de Sousa Santos, "Globalization: Legal Aspects", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, ed. Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, Elsevier, Amsterdam; New York, 2001, ss. 6277-6284, s. 6277-6278.

³⁵ Bu konuda bkz.: Nayan Chanda, **Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü**, çev. Dilek Cenkçiler, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.

³⁶ Held vd., **Global Transformations: Politics, Economics, and Culture**, a.g.e., s. 412-436.

ihtiyaçları karşılamaya yetmediği dile getirilmeye başlanmıştır.³⁷ Gelineen noktada, önce küreselleşme döneminde uluslararası toplumda meydana gelen uyuşmazlık çözümünü de ilgilendiren değişikliklerin neler olduğunu belirlemek, ardından ilgili ihtiyaçlara nasıl cevap verilebileceğini araştırmak gereklidir.

Dikkat çeken ilk belirleme küreselleşme döneminde devlet merkezli uluslararası hukuk anlayışının aşınmaya başladığı yönündedir. I. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan uluslararası barışı sağlama ve işbirliğini artırmaya yönelik gereksinimlerin sonucunu teşkil eden uluslararası örgütler bu konuda ilk işâretleri ortaya koymaya başlamış ve devlet dışındaki varlıkların da hak sahibi olabilmesine kapı aralamıştır.³⁸ Yine de uluslararası örgütler devletlerin irâdelerinin bir sonucu olarak tezâhür etmekte, meşrûyetlerini devletlerin taraf oldukları kurucu metinlerinden almaktadırlar ve esâsen devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde işlev kazanmaktadırlar.

Küreselleşme döneminde ortaya çıkan ihtiyaçlar tedricen farklılaşmayı da berâberinde getirmiştir. Günümüz uluslararası toplumunda bireylerin, bireylerin bir araya gelmesi ile teşekkül etmiş hükûmet dışı örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin hukukî süreçlerde etkinlikleri artmakta ve söz konusu kişiler daha fazla söz sahibi olmak için talepte bulunmaktadırlar.³⁹ Bahsedilen durum uluslararası hukukta yerleşik durumdaki egemenlik anlayışının doğrudan tartışılmasını berâberinde getirmektedir.⁴⁰ 20. yüzyılın başından itibaren yaşanan gelişmelerle uluslararası toplumun yegâne süjesi durumunda bulunan devletin ilgili durumu değişmeye başladığı gibi uluslararası hukukun konusu da bu değişim ile birlikte çeşitlenmeye başlamıştır. Bilhassa II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası hukukun üzerine kurulduğu devletler hukuku sistemi değişmeye, Vestfalya Andlaşması düzeni etkisini yitirmeye başlamıştır.⁴¹ Artık uluslararası hukukun münhasıran devletlerarası ilişkileri düzenleyen hukuk düzeni olarak tanımlanması geçerli olmayan bir beyandır; zîra devlet merkezli

³⁷ David J. Bederman, **Globalization and International Law**, Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 165-167.

³⁸ Klabbbers, **An Introduction to International Institutional Law**, a.g.e., s. 19-21; 42-45.

³⁹ Rosalyn Higgins, "International Law in a Changing International System", **The Cambridge Law Journal**, Vol. 58 No. 1, 1999, ss. 78-95, s. 82-85.

⁴⁰ Higgins, "International Law in a Changing International System", a.g.e., s. 83-85; Osman Nuri Özalp, "Küreselleşmenin Uluslararası Hukuka Etkileri", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 71 Sayı:1, 2013, ss. 927-946, s. 930-932.

⁴¹ Aslan Gündüz, "Globalleşmenin Hukukî Boyutları", **Liberal Düşünce**, Sayı 25-26, 2002, ss. 41-52, s. 42,43.

anlayış uluslararası sistemin farklı yeni aktörlerini içerik ve kapsam îtibârıyla kuşatan hukuk normlarını ihtivâ eden daha geniş bir anlayış ile değişmektedir.⁴²

İnsan haklarının korunması çabaları ile bireyin süje niteliğinin ön plana çıkmasının ardından,⁴³ ekonomik ilişkilerin ve ticâretin gelişmesi ile çok uluslu şirketlerin, sıklaşan sınır aşan ilişkilerin ortaya çıkardığı küresel sivil toplum fikrinin de hükûmet dışı örgütlerin uluslararası toplumda söz hakkına sâhip olmasına imkân vermiştir.⁴⁴ Bununla berâber, uluslararası toplumda artan devlet dışı aktör etkinliklerine rağmen, devletin başat rolde olduğunu bilmek ve devletin hâlâ sistemin ana unsurunu teşkil ettiğini hatırdâ tutmak gereklidir.

Devlet dışındaki aktörlerin uluslararası toplumda etkinliğinin artmasının sonucu olarak, uluslararası normların oluşumunda sâdece devletlerin irâdelerinin dikkate alındığı alışılmış kural üretme yolları da değişmeye başlamıştır.⁴⁵ Yeni aktörlerin kendi ilgi alanlarında söz konusu süreçlere katıldıkları gözlenmektedir. Örneğin, küresel sivil toplum fikrinin ürünü olan hükûmet dışı örgütlerin, uluslararası toplumun çıkarları doğrultusunda dünyanın genelini ilgilendiren konularda katılımcı, gözlemci veya uzman vasıflarıyla müdâhil olmayı arzuladığı görülmektedir.⁴⁶ Öyle ki, 2009 yılında gerçekleştirilen BM İklim Değişikliği Konferansı'nda bireylerin ve hükûmet dışı örgütlerin katılımcı sayısı devlet temsilcilerinin sayısında açık ara fazla olmuştur ve ilgili durumun uluslararası andlaşma yapımında sivil toplumun etkisini göstermeye başladığı biçiminde yorumlanabileceği dile getirilmiştir.⁴⁷ Ağırlıklı olarak insan haklarının korunması, çevre hukuku ve insancıl hukuk gibi alanlarda söz konusu etki hissedilmektedir.⁴⁸

Uyuşmazlık çözümü açısından bakılacak olursa tek süjenin devlet olduğu uyuşmazlık çözüm sisteminin yeni ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap vermede yeterli olmayacağı anlaşılmaktadır. Devletlerin egemenliği ilkesi üzerine kurulmuş ve merkezine devletleri almış

⁴² Jost Delbruck, "Prospects for a "World (Internal) Law"?: Legal Development in a Changing International System", **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Vol. 9 No: 2, 2002, ss. 401-431, s. 401-402, 411-414.

⁴³ Aslan Gündüz, "Eroding Concept of National Sovereignty: The Turkish Example", **Marmara Journal of European Studies**, Vol.1 No. 1-2, 1991, ss. 99-154, s. 112-116.

⁴⁴ Bederman, **Globalization and International Law**, a.g.e., s. 147-150; 153,154.

⁴⁵ Karsten Nowrot, "Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations underInternational Law", **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Vol. 6, No. 2, 1999, ss. 579-645, s. 641-644.

⁴⁶ Bederman, **Globalization and International Law**, a.g.e., s. 153,154.

⁴⁷ Anna Spain, "Who's Going to Copenhagen?: The Rise of Civil Society in International Treaty-Making", **ASIL Insight**, Vol. 13 No. 25, 2009.

⁴⁸ Nowrot, "Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations underInternational Law", a.g.m., s. 580-581.

olan uyuşmazlık çözüm sisteminde, uluslararası toplumun ortak çıkarlarının korunması ve farklı aktörlerin uyuşmazlıkların çözülmesinde muhâtap alınmayı istemesi doğrudan sistemin üzerine inşa edildiği çerçeve ile çatışabilecek durumdadır.⁴⁹

Küreselleşme döneminin uluslararası toplumdaki etkilerinden bir diğeri ise barışın tesîsi ve müdâfaasına yönelik kabullerin değişmesi olmuştur.⁵⁰ Yukarıda barışçı çözüm yükümlülüğünün târihsel olarak ortaya çıkışında îzâh edildiği üzere, uluslararası hukuk barışın korunmasında bir uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra devreye girmektedir. O hâlde, bir uyuşmazlık henüz ortaya çıkmadan veya anlaşmazlıklar yâhut uyuşmazlıklar çatışmaya dönüşmeden müdâhale etmek barışçı çözüm yükümlülüğü ile geliştirilen hukukî çerçevenin konusu olmamaktadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine durumlar temelinde harekete geçme yetkisi veren düzenlemeler hem siyâsî çekişmelerle kilitlenen Güvenlik Konseyi yapısı hem de düzenlemelerin altyapısal yetersizlikleri nedeniyle etkin olarak işlememektedir.

Barış üzerine artan akademik çalışmaların gösterdiği üzere, sâdece çatışmanın veya şiddetin yokluğunu barış olarak kabul eden olumsuz barış (negative peace) anlayışı yetersiz kalmakta, barışa katkı yapacak eşitlik temelli sosyal adâlet, kaynakların dengeli dağıtımı ve hukukun tarafsız şekilde uygulanması gibi etkenlerin de varlığını hedefleyen olumlu barışın (positive peace) da değerlendirilmeye alınması gereklidir.⁵¹ BM Andlaşması madde 33'te ifâde edildiği üzere, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürmemek üzere tasarlanan ilgili sistem, uygulamanın da getirdiği verimsizlik ile maalesef ki amacına ulaşabilmiş değildir.

Yapılan akademik çalışmaların gösterdiği üzere, II. Dünya Savaşı'ndan 2013 yılına kadar geçen sürede 254 silâhlı çatışma meydana gelmiştir ve bunlardan 114 tanesi, bir yılda 1000 kişinin üzerinde can kaybına sebebiyet verdiği için “savaş” olarak nitelendirilmiştir.⁵² II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan silâhlı çatışmaların önemli kısmı devletlerin birbirleriyle olan mücâdelelerini değil, bir devletin içerisinde bulunan farklı grupların çatışmasını

⁴⁹ Anna Spain, “International Dispute Resolution in an Era of Globalization”, **International Law in the New Age of Globalization**, ed. Andrew Byrnes - Mika Hayashi - Chris Michaelsen, Martinus Nijhoff Press, Leiden – Boston, 2013, ss. 41-70, s. 58-60.

⁵⁰ Spain, “International Dispute Resolution in an Era of Globalization”, a.g.m., s. 54-56.

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz.: Johan Galtung, **Peace by Peaceful Means**, Sage Publications, 1996, Londra, s. 1-10.

⁵² Lotta Themner - Peter Wallensteen, “Armed conflicts, 1946–2013”, **Journal of Peace Research**, Vol. 51 No. 4, 2014, ss. 541–554, s. 541-543. Çalışmada kullanılan savaş nitelendirilmesinin hukuken isâbetli olmadığını belirtmek gerekmektedir.

kapsamaktadır.⁵³ Söz konusu dönemde ortaya çıkan silâhlı çatışmalar incelendiğinde, devletlerin birbirleriyle savaşmasının yerini iç çatışmaların aldığı görülmektedir ve günümüz uluslararası barışına asıl tehdidin bu tip çatışmalar olduğu kabul edilmeye başlanmıştır.⁵⁴

Her ne kadar iç çatışmalar olarak adlandırılırsa da, söz konusu tipteki çatışmalar, kolaylıkla diğer devletlere de sıçrayabilmekte ve birden fazla devlet çatışan taraflarda birine ya da ikisine birden yardım etmek sûretiyle belirtilen çatışmalar ile bağlantılı hâle gelebilmektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan çatışmaların %27'sinin bu şekilde "uluslararasılaştığı" ve söz konusu eğilimde son beş yılda artış gözlemlendiği ifade edilmiştir.⁵⁵ Böylece sâdece devletlerarası şiddetin var olmadığı durumlarda barışın tesis edildiği dile getirilemeyeceği gibi, yeni çatışmaların ortaya çıkmaması için gerekli önlemlerin alınması durumunda da ancak geçici bir barışın tesîsinden söz edilebilecektir.

Yine uluslararası barışın korunmasında bir diğer sorun ise sâdece silâhlı çatışmaların önlenmesinin günümüzde yeterli olmamasıdır. Sosyolojik, ekonomik ve hatta ekolojik nedenler insanların güvenliğini etkileyebilmektedir. Küresel barışı bozabilecek niteliklere sâhip ekonomik krizler, terörizm, iklim değişikliği ve salgınlar şeklinde örneklenebilecek çok sayıda farklı tehdidi sayabilmek mümkündür.⁵⁶ Anılan sebeple kaynağında silâhlı çatışmanın veya kuvvet kullanmanın olmadığı alanların da uluslararası barışın korunması için değerlendirilmeye alınması gereklidir.

Çatışmaların değişen karakteri ve sâdece silâhlı çatışmaların engellenmesinin dünya barışını sağlamakta yetersiz kalması Birleşmiş Milletler nezdinde de tartışılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB'nin başını çektiği iki kutuplu dünya siyâsî düzeninde, uluslararası barış ve güvenliği tesis etmekle yetkilendirilen BM Güvenlik Konseyi uzun süre istenilen biçimde işleyememiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından, BM'nin öngörülen amaçları çerçevesinde çalışabileceğine dâir iyimser bir hava oluşmaya başlamıştır. Devlet ve hükûmet başkanlarının katılımıyla, 31 Ocak 1992'de yapılan Güvenlik Konseyi Zirve Toplantısı sonucunda, Konsey üyesi 15 devlet ve hükûmet başkanı Genel Sekreter Boutros Boutros-Ghali'den önleyici diplomasi, barış yapımı ve barışın korunmasında BM'nin rolünü

⁵³ Stephen C. Neff, **War and the Law of Nations**, Cambridge University Press, Cambridge, s. 358-359.

⁵⁴ Jacob Bercovitch - Richard Jackson, **Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods, and Approaches**, University of Michigan Press, 2009, Michigan, s. 1-5.

⁵⁵ Themner - Wallenstein, "Armed conflicts, 1946–2013", s. 542.

⁵⁶ Spain, "International Dispute Resolution in an Era of Globalization", a.g.m., s. 47.

güçlendirecek ve etkinliğini arttıracak tespit ve tavsiyelerin bulunduğu bir rapor hazırlamasını istemiştir.⁵⁷ İlgili talep dile getirilirken, sâdece devletlerarası silâhlı çatışmaların önlenmesi ile uluslararası barış ve güvenliğin sağlanamayacağı, istikrarsızlık kaynağı olan gayri-askerî meselelerin artan tehdit niteliği ve uluslararası toplumun müşterek çabasını gerektiren durumlar için bir araya gelme niyeti beyan edilmiştir.⁵⁸

Genel Sekreter bu doğrultuda, aynı yıl, Barış Gündemi adındaki raporu hazırlamıştır.⁵⁹ Raporunda küresel barışı sağlamak için dört temel faaliyetleri ileri süren Genel Sekreter, bunları önleyici diplomasi, barış yapımı, barışı koruma ve barış inşâsı olarak saymıştır. 1995 yılında yapılan ilâve ile belirtilen metin son hâlini almıştır.

İlk kavram olan önleyici diplomasi (preventive diplomacy), üç boyutlu bir çalışmayı içermektedir. Buna göre taraflar arasında uyuşmazlık çıkmasını önlemek, mevcut uyuşmazlıkların çatışmalara dönüşmesini engellemek ve çatışmaların gerçekleşmesi durumunda ise yayılmasını engellemek için girişilen faaliyetler önleyici diplomasi olarak tanımlanmaktadır.⁶⁰

Önleyici diplomasinin başarılı olabilmesi için beş çeşit önlemin dile getirildiği görülmektedir.⁶¹ Devletler arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesi için alınması gereken önlemler bunların başında gelmektedir. Taraflar arasında askerî bilgi paylaşımının artmasını da kapsayan bilgi akışının sağlanması, askerî işbirliğine yönelik adımlar, silâhların denetimine ilişkin anlaşmaların gözetimi gibi önlemler bölgesel örgütlerin oynayabilecekleri önemli rol de dikkate alınarak vurgulanmıştır. Uyuşmazlıkların altında yatan nedenlerin doğru şekilde tespit edilmesi ve uyuşmazlığın doğasının anlaşılabilmesi için gerekli olan bilgilerin isâbetli biçimde ve zamanında öğrenilebilmesi için resmî veya gayriresmî veri toplama söz konusu önlemlerden ikincisidir. Üçüncü olarak, gelecek ilgili bilgilerin siyâsî göstergeler ışığında işlenerek barış için bir tehdidin olup olmadığını, eğer tehdit tespit edilirse de ne tür eylemlerle bahsedilen durumun hafifletilebileceğini öngörebilecek bir erken uyarı

⁵⁷ BM Güvenlik Konseyi S/23500, 31 Ocak 1992.

⁵⁸ BM Güvenlik Konseyi S/23500, 31 Ocak 1992.

⁵⁹ Barış Gündemi: Önleyici diplomasi, barış yapımı, barışı koruma (An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping), A/47/277 - S/24111, 17 Haziran 1992. Bu çalışmada Barış Gündemi Raporu olarak adlandırılacaktır.

⁶⁰ Barış Gündemi Raporu par. 20.

⁶¹ Barış Gündemi Raporu par. 24-33.

sisteminin geliştirilmesi tavsiye edilmiştir. Silâhlı çatışmalar henüz başlamadan gerçekleştirilebilecek önleyici konuşlanma ile çatışmalar engellenebilecektir. Yine aynı amaçlara hizmet etmesi için askerden arındırılmış bölgelerin önleyici olarak kurulabilmesinin değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁶²

Barış Gündemi'nin ikinci ayağı ise barış yapımı (peacemaking) biçiminde adlandırılmıştır. Barış yapımı, BM Andlaşması'nın uyuşmazlıkların barışçı çözümünü düzenleyen VI. bölümünde öngörülen yollar ışığında hasım tarafların anlaşmaya varmalarını sağlamak şeklinde tanımlanmıştır.⁶³ Önleyici diplomasi bir uyuşmazlık ortaya çıkmadan girişilen faaliyetler iken, barış yapımı uyuşmazlığın çözümü için barışçı yolların etkin biçimde kullanılmasını ihtivâ etmektedir. 33. maddede öngörülen yolların yetersiz olmasından veya bilinmemesinden ziyâde, tarafların siyâsî isteksizlikleri ve üçüncü kişi müdâhalesi içeren çözüm yollarının baskı oluşturacak yapıda olmamalarının ilgili husustaki sorunların kaynağı olarak dile getirildiği görülmektedir. Uluslararası Adalet Divanının yetkisinin üye devletlerce çekince ileri sürmeden tanınması ve Güvenlik Konseyinin VI. ve VII bölüm dâhilindeki yetkilerini etkin şekilde kullanması ile barış yapımı çabalarının güçleneceği vurgulanmıştır. Buna bağlı olarak Güvenlik Konseyi üyelerinin ve uyuşmazlık tarafı olan veya uyuşmazlıktan etkilenen üyelerin başta 41. maddede belirtilen yaptırımlar olmak üzere, gerektiğinde kuvvet kullanma da içeren askerî müdâhaleleri göz önünde tutmaları tavsiye edilmiştir.⁶⁴

Bir sonraki başlık ise barışı koruma (peace-keeping) aşamasına ilişkindir. Barış koruma, sorunlu bölgelere tarafların rızâ göstermesi ile BM askerî ve sivil personelinin konuşlandırılmasıdır. Kullanıldıkları bölgeye istikrar getirerek yeni çatışmaların meydana gelmesini engelleyip barışın tesis edilmesini sağlayan söz konusu güçlerin daha etkin kullanılması için gerekli olan personel ihtiyacı, ekonomik ve lojistik kaynak gereksinimleri aktarılmıştır.⁶⁵ Hazırda bekleyecek personel grubunun oluşturulması ve kullanılacak temel teçhizatın önceden depolanması için gerekli düzenlemelerin yapılması öne çıkan tavsiyeler arasındadır.

⁶² Barış Gündemi Raporu par. 26-33.

⁶³ Barış Gündemi Raporu par. 20.

⁶⁴ Barış Gündemi Raporu par. 34-45.

⁶⁵ Barış Gündemi Raporu par. 50-54.

Barış Gündemi'nin son unsuru ise barış inşâsı (peacebuilding) olarak sayılmıştır. Barış inşâsı, mevcut barış ortamını güçlendirecek ve pekiştirecek yapıları tanımlayıp destekleyerek tekrar çatışma hâlinin ortaya çıkmasını engellemek şeklinde tanımlanmaktadır. İç savaş gibi silâhlı çatışmalarla harap olmuş altyapının ve kurumların yeniden inşâsının yanında birbirleriyle çatışmış olan taraflar arasında karşılıklı fayda sağlayacak bağların kurulması da bu kapsamda sayılmıştır.⁶⁶ Yaşanan çatışmaya ve somut duruma göre farklılık gösterebilecek barış inşâsı stratejileri çatışmış tarafların silâhsızlandırılması, mültecilerin ülkelerine dönmelerini sağlama, kolluk kuvvetlerinin eğitimi, hükûmet kurumlarının güçlendirilmesi, seçimlerin izlenmesi ve siyâsî katılımın sağlanması gibi farklılık arz eden faâliyetleri içerebilmektedir.

Barış inşâsı süreçlerinin önemi, Uluslararası Müdâhale ve Devlet Egemenliği Komisyonu'nun (International Commission on Intervention and State Sovereignty) 2001 târihli Koruma Sorumluluğu Raporu'nda⁶⁷ yeniden inşâ sorumluluğu (responsibility to rebuild) başlığı altında, ilgisi ölçüsünde vurgulanmıştır. Askerî müdâhalenin gerçekleşmesinin ardından, çöken kamu otoritesinin sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim esâsında etnik temizliğin önlenmesi ve silâhsızlanma ile yeniden entegrasyonunun sağlanması amacıyla yerel yöneticilerin destekleriyle tekrar tesis edilmesi yeniden inşâ sorumluluğunun temelini oluşturmaktadır.⁶⁸ Bu sûretle yeniden inşâ sorumluluğu, barış inşâsı ile örtüşen *lex specialis* bir kavram görünümündedir.

Genel itibâriyle bakıldığında, Barış Gündemi etkili bir barış ve güvenliği koruma sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Barışın tesîsini uyuşmazlık engelleyici çabalar, uyuşmazlık çözme faâliyetleri ve çatışmaların bitirilmesi ile çatışma nedenlerinin ortadan kaldırılması üzerinden elde etmeyi amaç edinen etraflıca bir çalışma söz konusudur. Uyuşmazlık öncesi, uyuşmazlık evresi ve uyuşmazlık sonrası için gerekli tedbirleri almak sûretiyle geçici ve yüzeysel yöntemler ile çözülemeyecek derin anlaşmazlıklarla ciddi bir mücâdele zemini hazırlanabilecektir. Önleyici diplomasi, barış yapımı ve barışı koruma faâliyetleri ile olumsuz barışın sağlanması hedeflenirken, barış inşâsı ile olumlu barış görüşüne uygun şekilde barış

⁶⁶ Barış Gündemi Raporu par 15, 21.

⁶⁷ The Responsibility To Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, (20.01.2016)

⁶⁸ Sercan Reçber, **İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 247-248.

ortamını pekiştirecek ve uyuşmazlıklara kaynaklık eden asıl sorunların giderilmesi sağlayacak adımlar atılacaktır. Kurulmaya çalışılan söz konusu sistemin etkin olarak işletilmesi hâlinde, yukarıda dile getirilen ve değişen çatışma karakteristiği ile uyuşmazlık kaynaklarını vurgulayan ihtiyaçlara cevap vermede başarılı olma potansiyelini taşıdığını söylemek mümkündür.

Ne yazık ki, Barış Gündemi'nin hazırlanmasına sebep olan iyimser hava kısa süre sonra dağılmaya başlamıştır. Güvenlik Konseyinin özellikle dâimî üyeleri arasında yaşanan görüş ayrılıkları sebebiyle, BM'nin yüklenebileceği barış getirme ve barışı muhâfaza işlevi öngörüldüğü gibi gerçekleştirilememiştir. Örneğin; Ruanda'da 1994 yılında, Bosna Hersek'te ise 1995 yılında yaşanan silâhli çatışmalara ve katliamlara karşı etkili müdâhale bulunulamamıştır. Yine 1999 yılında BM Güvenlik Konseyinin yetkilendirilmesi olmadan NATO'nun Yugoslavya'ya müdâhalesi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Soğuk Savaş sonrasında yakalanmaya çalışılan mutâbakat havasının yitilmesi ile birlikte uyuşmazlık çözümünde gerek uyuşmazlık taraflarının yâhut uyuşmazlıktan etkilenen kişilerin gerekse uyuşmazlıkların gelişiminin farklılaşan karakteristiğine cevap verebilecek değişimleri etraflıca düzenleyebilme imkânı sekteye uğramıştır. Şüphesiz yukarıda dile getirilen yargısallaşma eğiliminin ışığında bireylerin muhâtap alındığı insan hakları hukukunda bireylere tanınan hukukî çözüm arama hakları ve çok uluslu şirketleri de içine alan yatırım uyuşmazlıklarının çözülmesi için oluşturulan Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Çözüm Merkezi gibi kurumlar ile anılan konuda kimi ihtiyaçlara cevap verildiğini görülmektedir. Buna rağmen ilgili düzenlemelerin coğrafya ve konu itibarıyla sınırlı kaldığı belirtilmişti. Çalışmanın sonraki başlığında uyuşmazlık çözüm sisteminde ne gibi değişikliklerin yapılmasının tatmin edici sonuçlar doğurabileceği araştırılacaktır. Belirtmek gerekiyor ki, dile getirilen konu geniş bir inceleme gerektirmekte, yargısal yollar ile uluslararası örgütlerin de değerlendirilmesini îcap ettirmektedir. Buna rağmen böyle bir inceleme mevcut çalışmanın kapsamını aşacağı için sâdece diplomatik yollar ile olan bağlantının incelenmesi ile yetinilecektir.

B. Diplomatik Yolların Geliştirilmesi

1. Uyuşmazlıkların Diplomatik ve Yargısal Çözümüne Bütünleştirici

Yaklaşılmalı

Çalışmanın başından itibaren vurgulandığı üzere uyuşmazlık çözümü bir sistem olarak düşünülmeli, diplomatik yollar ve yargısal yollar arasında kesin ayrışmalardan ziyade uyuşmazlığı çözebilecek bütünleştirici yaklaşımlar benimsenmelidir. Devam eden diplomatik müzâkerelerin veya başka diplomatik yolların diğer barışçı yollara gitmeye engel olmadığı Uluslararası Adalet Divanı içtihatlarından örneklerle açıklanmıştır.⁶⁹ İlgili husus bir imkân olarak addedilmeli ve sözgelimi diplomatik yollarda yaşanan kimi çıkmazlar yargı yoluna taşınarak aşılabileceği gibi yargısal yollar sonucunda oluşacak tablonun uyuşmazlık taraflarını tatmin etmeyeceğinin anlaşılması durumunda diplomatik yollar devreye sokulabilmelidir. Böylece hem diplomatik yolların esnekliği ve taraf irâdelerini ön plana alan olumlu yönlerinden istifâde edilebilecek hem de diplomatik yolların zayıf kaldığı fikir ayrılıklarını çözme konusunda yargısal yollar sâyesinde engeller aşılabilecektir. Aynı durum yargısal yollar açısından bakıldığında da sağlanabilecektir.

Belirtilen konuda hangi yolların tercih edilmesi gerektiği hususunda bâzı kıstaslar da ileri sürülebilir. Uyuşmazlığın konusu, temel vasıfları, taraflar arasındaki ilişkinin durumu, tarafların uyuşmazlığa atfettikleri önem, taraflar arasındaki ilişkilerin geçmişi, uyuşmazlığın diğer devletler ve uluslararası câmia üzerindeki muhtemel etkileri ve uyuşmazlığa taraf olmayan üçüncü kişilerin yapabilecekleri katkılar dikkate alınarak uyuşmazlık çözümü için uygun bir plan oluşturulabilir.⁷⁰ İlgili konuların değerlendirilmesi sonucu ulaşılabilecek kanaatler uygun uyuşmazlık çözümünün kullanılmasında yol gösterici olabilir.

Uluslararası uygulamanın incelenmesi sonucu, diplomatik yollar ile yargısal yolların bir uyuşmazlığın çözümünün farklı evrelerinde birlikte veya birbirlerini tâkip edecek şekilde kullanıldığına şahit olunmaktadır. Öncelikle, diplomatik müzâkereler başlığı altında izâh edildiği gibi diplomatik yolların işletilmesi, özellikle müzâkerelerde bulunma, kimi anlaşmalarda uyuşmazlığın yargı yoluna taşınması için bir şart olarak düzenlenmektedir.⁷¹ İlgili

⁶⁹ Bkz. yuk.: *Devam eden diplomatik müzâkereler diğer barışçı yollara başvurmaya engel değildir* başlığı, ss. 68-70.

⁷⁰ Richard Bilder, "International Third Party Dispute Settlement", **Approaches to Peace: An Intellectual Map**, ed. W. Scott Thompson and Kenneth M. Jensen, United States Institute of Peace, 1991, ss. 191-226, s. 203-204.

⁷¹ Bkz. yuk.: *Danışma ve Görüş Teâtisi* başlığı, s. 52-54.

düzenlemelerin, tarafların uyuşmazlığın varlığı ve konusu hakkında karşılıklı fikir sahibi olmalarını amaçladığı ve üçüncü kişi müdâhalesi olmadan çözüm mümkün ise bu ihtimâli güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Diplomatik yollar çözüm getiremez ise yargı yolu açılmaktadır.

İkinci olarak, yargısal yollar devam ederken de diplomatik yollara kapı açıktır. Divanın taraflar arasında doğrudan ve dostça çözümü sağlayacak yolları memnuniyetle karşıladığı da dile getirilmiştir.⁷²

Son olarak ise, yargı kararlarının ardından diplomatik yollar devreye girebilmektedir. Yargı kararından sonra farklı ihtimâllerin gerçekleşmesi mümkündür. Diplomatik yolların kullanıldığı söz konusu ihtimâller şöyle özetlenebilir: Taraflar yargı kararının nasıl uygulanacağını uyuşmazlık çerçevesinde değerlendirebilirler; taraflar uyuşmazlığı yeniden ele alıp yargı kararından tamamıyla sapabilirler; yargı kararı esas alınıp diplomatik yollarla uyuşmazlık yeniden gözden geçirilebilir ve kısmen de olsa yargı kararından farklı çözümde mutâbık kalabilirler.⁷³ Böylece uyuşmazlık çözümünün mevcut altyapısı dâhilinde diplomatik ve yargısal yolların bir arada yürütülmesi ve birbirinin tamamlayıcısı olarak ele alınmasının önünde engel olmadığı görülmektedir.

Anılan konuda destekleyici bir yorumun *Ege Denizi Kıta Sahaneliği Dâvâsı* 'nda yargıç Manfred Lachs tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu yorum şu şekildedir:

“Açıkça görülmektedir ki, sâdece diplomatik müzâkerelerle çözülebilecek bâzı uyuşmazlıklar vardır çünkü ilgili konunun ve öngörülen önlemlerin mizâcî açısından başka bir seçenek yoktur. Fakat çeşitli yöntemlerin bileşimi ile çözümü kolaylaştıracak birçok başka uyuşmazlık da vardır. Günümüzde devletlerin çok kere karşılaştığı sıra dışı mâhiyetdeki sorunlar, çetrefilli ve çok boyutlu ilgili hususların çözülebilmesi için, olabildiğince fazla aracın kullanılmasını ve olabildiğince çok mecrânın açık tutulmasını gerektirmektedir. Birçok yöntemin aynı zamanda veya art arda uygulanması bâzen makbuldür. Böylece devletlerin mürâcaat edebilecekleri çeşitli araç ve zeminler arasında uyumsuzluk görülmemelidir, zîra bunların hepsi karşılıklı olarak tamamlayıcıdır.”⁷⁴

⁷² Bkz. yuk.: *Devam eden diplomatik müzâkereler diğer barışçı yollara başvurmaya engel değildir* başlığı, ss. 68-70.

⁷³ Laurence Boisson de Chazournes - Antonella Angelini, “After “The Court Rose”: The Rise of Diplomatic Means to Implement the Pronouncements of the International Court of Justice”, **The Law and Practice of International Courts and Tribunals**, Vol. 11 No: 1, 2012, ss. 1-46, s. 16-18.

⁷⁴ *Ege Denizi Kıta Sahaneliği Dâvâsı* (Aegean Sea Continental Shelf), ICJ Reports 1978, Separate Opinion of Judge Lachs, s. 52; Richard Bilder, “International Third Party Dispute Settlement”, s. 204.

Uyuşmazlık çözüm yollarının kullanılmasında bütünleştirici yaklaşımın benimsenmesi, birçok yönü ihtivâ eden karmaşık uyuşmazlıklarda veya uyuşmazlığın birden fazla devleti ilgilendirdiği durumlarda özel olarak fayda sağlayabilecektir. Belirtilen tip uyuşmazlıklarda konunun etraflıca tartışılması diplomatik yolların getirdiği esneklik ile sağlanırken, hukukî görüşlerin farklılaştığı hususlar yargısal yollar vâsıtasıyla giderilebilecektir.⁷⁵ Yargısal uyuşmazlık çözümü esas itibâriyle uyuşmazlığın iki taraflı olduğu durumlar için uygundur ve çok taraflı uyuşmazlıklarda bu yolların işletilmesinin tüm taraflar için tatmin edici sonuçlar vermesi neredeyse imkânsızdır.⁷⁶ Bir yargılama faâliyetinin sonucu kazanma veya kaybetme biçimindedir ve esas itibâriyle tarafların ileri sürdükleri hukukî gerekçeleri değerlendirmeyi ihtivâ edeceği için uyuşmazlığın altında yatan kimi nedenlerin değerlendirilememesi söz konusu olabilecektir.⁷⁷ Yargısal yolların söz konusu eksikliğini gidermek için tamamlayıcı şekilde diplomatik yolların uygulanması gerekecektir. Gerek yargısal gerekse diplomatik yolların karma sûrette uygulanması ile içinden çıkılması zor uyuşmazlıklarda başarılı sonuçlar elde etmek mümkün gözükmemektedir.

Başını Dünya Ticâret Örgütü bünyesinde oluşturulan uyuşmazlık çözüm sisteminin çektiği, ağırlıklı olarak ticâretin serbestleşmesi ve iktisâdî bütünleşmenin sağlanmasında başarılı sonuçlar elde edilen ekonomi hukukunun bahsedilen konuda yol gösterici niteliği hâiz olduğu belirtilmektedir.⁷⁸ Dünya Ticâret Örgütü nezdinde uyuşmazlıkların çözümü incelendiğinde, danışma ile uyuşmazlık çözümü sürecinin başladığı görülmektedir.⁷⁹ Danışma talebinin yapılmasının ardından 60 gün içinde uyuşmazlık çözülemez ise konu panellere taşınabilmekle beraber, ilgili süreçte uyuşmazlık taraflarının kabûlü ile dostça girişim, arabuluculuk ve uzlaştırma yolları da işletilebilecektir.⁸⁰ Paneller önüne gelen uyuşmazlığın maddî olgularının objektif olarak incelemesini yapmanın yanı sıra ilgili anlaşmalar açısından da bir uygunluk denetimi yapar.⁸¹ Anlaşılacağı gibi, paneller gördükleri işlev bakımından soruşturma komisyonları ve uzlaştırma komisyonlarını, kararlarının niteliği dikkate alındığında

⁷⁵ Spain, "International Dispute Resolution in an Era of Globalization", a.g.m., s. 66, 67.

⁷⁶ Merrils, **International Dispute Settlement**, a.g.e., s. 295.

⁷⁷ Richard B. Bilder, "Some Limitations of Adjudication as an International Dispute Settlement Technique", **Virginia Journal of International Law**, Vol. 23 No. 1, 1982, ss. 1-12, s. 4.

⁷⁸ Ernst-Ulrich Petersmann, "Proposals for Strengthening the UN Dispute Settlement System: Lessons from International Economic Law", **Max Planck United Nations Yearbook**, Vol. 3 No. 1, 1999, ss. 105-156, s. 143.

⁷⁹ DTÖ Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni madde 4.

⁸⁰ DTÖ Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni madde 4 ve 5.

⁸¹ DTÖ Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni madde 7 ve 11.

ise tahkim heyetlerini andırmaktadır. Panelin raporunu yayımlaması ve panel kararlarının temyizi süre sınırlamalarına tâbidir.⁸² Panel raporunda yer alan hukukî konular ve panelin benimsediği hukukî yorumların Temyiz Organına götürülmesi mümkündür.⁸³

Dünya Ticâret Örgütü uyuşmazlık çözüm sisteminde danışma ile başlayan uyuşmazlık çözüm süreci, panel raporu ve temyiz incelemesi ile sona erer. Görüleceği üzere hem diplomatik yolları hem de yargısal yolları ihtivâ eden DTÖ uyuşmazlık çözümü sistemi, bütünleştirici yaklaşımın faydalarını sergilemek adına iyi bir örnek olmaktadır. Sistem diplomatik yollar veya yargısal yolları birbirlerini dışlayıcı şekilde benimsemekte, daha çok uyuşmazlığın uygun yöntemlerle çözülmesi için bir araya getirici düzenlemeler yapmaktadır. Tabii olarak, genel nitelikli uyuşmazlıklar için bu kadar sistemli bir yaklaşım oluşturabilmek zordur fakat bahsedilen yönde yapılacak bir düzenlemenin getireceği faydalar gözetildiğinde en azından değerlendirilmeye alınması gerektiğini kabul etmek gereklidir.

Uyuşmazlık çözüm yollarının farklı türleri arasında sağlanacak bütünleşmenin adımlarından biri olarak, uluslararası mahkemelerin önlerine gelen uyuşmazlık için uygun görecekları diplomatik yollardan birine tarafları yönlendirmesi sayılmaktadır.⁸⁴ Mahkemelerin yargılamanın farklı safhalarında hayâta geçirebileceği böyle bir yöntemin örneği de bulunmaktadır. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi BM Deniz Hukuku Sözleşmesi madde 290 paragraf 5 ile kendisine tanınan geçici önlemlere karar verme yetkisini ilgili yönde kullanmıştır. Mahkeme, *Malezya v. Singapur Dâvâsı*'nda, uyuşmazlık konusunun etkilerini inceleyip, gerekli tedbirleri önerebilecek bir bağımsız uzmanlar grubu oluşturulmasına karar vermiştir.⁸⁵

Uyuşmazlık çözüm sisteminin güçlendirilmesi için mahkemelerin yeni yetkiler ile donatılması gerektiği ifade edilmeye de başlanmıştır. Aralarında UAD, Uluslararası Deniz

⁸² DTÖ Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni madde 12 ve 17.

⁸³ DTÖ Uyuşmazlıkların Çözüm Kurallarını ve Yöntemlerini Tespit Eden Mutabakat Metni madde 17.

⁸⁴ Francisco Orrego Vicuña, **International Dispute Settlement in an Evolving Global Society**, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 120.

⁸⁵ *Malezya v. Singapur* (Case Concerning Land Reclamation by Singapore in and around the Straits of Johor), ITLOS Reports, Order of 8 October 2003, par. 106.

Hukuku Mahkemesi⁸⁶ ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bulunduğu farklı yargı organlarından danışma görüşü istenebilmesi mümkün kılınmıştır.⁸⁷ Buna rağmen, genel itibarıyla bakıldığında söz konusu taleplerin farklı sınırlamalara tâbi olduğu görülmektedir.⁸⁸ Örnek olarak değerlendirilebilecek UAD'ye ilişkin düzenlemelerde, devletler sâdece dâvâ yolu ile Divan'a başvurabilmekte; danışma görüşü talebinde bulunma yetkisi devletlere tanınmamaktadır.⁸⁹

Uyuşmazlık çözümünde devletlerin bağlayıcı kararlara karşı olan mesâfeli tutumunun danışma görüşü isteyebilme hakkı tanınması ile aşılabileceği ve bu sâyede uyuşmazlık çözümünün de güçlenebileceği dile getirilmiştir.⁹⁰ Bu hususdaki görüşlerin ikiye ayrılabilceği görülmektedir. İlk olarak, danışma görüşü sürecinin çekişmeli olmaması nedeniyle dâvâ süreci gibi tarafları karşı karşıya getirmediğini ve bu sebeple tartışmalı olan hukukî konuları açığa kavuşturabileceği belirtilmektedir.⁹¹ Aksi yönde ise danışma görüşü ile artan şekilde siyâsî konularda mahkemelerin nüdâhil olmalarının, tarafların rızâları üzerine kurulu dâvâ sürecinin altını oyduğu ifade edilmektedir.⁹² Her iki görüşün değerlendirilmesi sonucunda, taşıdığı geniş katılım, kolay ve hızlıca işletilebilme vasıfları dikkate alınarak, danışma görüşlerinin çok taraflı veya birçok karşılıklı yükümlülüğü içeren uyuşmazlıklarda kullanılabilceği savunulmaktadır.⁹³ Söz konusu önerinin genişletilmesi de mümkündür Divanın yanı sıra tahkim heyetlerinden de danışma görüşü talebinde bulunabilmenin yolu açılarak, uyuşmazlıkların diplomatik çözümünde uzlaşılamayan hukukî konuların süreci tıkaması engellenilecektir. Danışma görüşünün yapacağı yönlendirme ile devletlerin uzlaşmak yönünde

⁸⁶ International Tribunal for the Law of Sea Rules of the Tribunal (as amended on 17 March 2009), Doc. ITLOS/8, 17 March 2009, 138. madde.

⁸⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 47. Sözleşme metni için bkz: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, **United Nations Treaty Series Vol. 213**, United Nations, ss. 221-272; Resmî çeviri için bkz: İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun, RG, 19 Mart 1954, Sayı: 8662; Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Metinler, Örnek Kararlar**, a.g.e., s. 302-324.

⁸⁸ Rudiger Wolfrum, "Advisory Opinions: Are they a Suitable Alternative for the Settlement of International Disputes?", **International Dispute Settlement: Room for Innovations?**, ed. Rüdiger Wolfrum - Ina Gätzschnann, Springer, Heidelberg, 2013, ss. 35-126. s. 40-57.

⁸⁹ BM Andlaşması 96. madde; UAD Statüsü 65. madde.

⁹⁰ Louis B. Sohn, "Peaceful Settlement of Disputes and International Security", **Negotiation Journal**, Vol.3 No. 2, 1987, ss. 155-166, s. 161.

⁹¹ Wolfrum, "Advisory Opinions: Are they a Suitable Alternative for the Settlement of International Disputes?", a.g.m., s. 39.

⁹² Wolfrum, "Advisory Opinions: Are they a Suitable Alternative for the Settlement of International Disputes?", a.g.m., s. 39, 40.

⁹³ Wolfrum, "Advisory Opinions: Are they a Suitable Alternative for the Settlement of International Disputes?", a.g.m., 64-67.

daha istekli olabileceği de düşünülebilir; danışma görüşü ile savları desteklenen tarafda bulunanların eli güçlenirken karşı taraf ise mevcut taleplerini gözden geçirmek durumunda kalabilecektir.

Ulusal alternatif uyuşmazlık çözüm sistemlerinden yola çıkarak kimi yolların uluslararası sistemde de faydalı olabileceği düşüncesi ile bâzı örneklemeler de yapılmaktadır.⁹⁴ Bunlardan biri ise arabuluculuk ve tahkim yollarının karışımı şeklinde işleyen “med-arb” olarak adlandırılan yoldur. Adından da anlaşılacağı üzere taraflar arasında uyuşmazlık çözümü önce arabulucu ile başlamakta, eğer uyuşmazlık anılan biçimde çözülemez ise arabulucunun yerini hakem almaktadır.⁹⁵ İncelen konu açısından bakıldığında, farklı uyuşmazlık çözüm yollarının bir arada değerlendirilmesi için belirtilen şekildeki melez yolların da kimi durumlarda etkili olabileceğini düşünmek de yanlış olmayacaktır.

Uyuşmazlık çözümüne sistematik olarak yaklaşarak farklı uyuşmazlık çözüm yollarının birbirlerini destekleyecek biçimde art arda kullanılması veya aynı aşamada birbirleriyle birleştirilerek kullanılması, günümüz için önemli katkılar yapabilecek niteliktedir.⁹⁶ Bu sayede karmaşıklaşan sorunların farklı yönleri ile ele alınması sağlanacak, iç içe geçmiş anlaşmazlıkların verimsiz şekilde farklı süreçlerle çözülmeye çalışılması gereksiz kılınacaktır.

2. Devlet Dışı Aktörler ve Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollarla Çözümü

Çağdaş küreselleşme döneminde devlet dışı aktörlerin uluslararası toplumda etkilerini artırdıkları ve bunun sonucunda hukukî kurumlar vâsıtasıyla da meşrûyetlerini tahkim etme yönünde talepte buldukları dile getirilmişti. Yine söz konusu durumun devletin uluslararası hukukun aslî ögesi olduğunu gölgeleyecek kadar ileri götürülebilecek bir değişim olmadığı vurgulanmış, daha çok ölçülü taleplerin varlığından bahsedilmişti. Geline aşamada uyuşmazlık çözümü içerisinde devlet dışı aktörlerin ne gibi roller üstlendiği veya üstlenebileceği değerlendirilecektir.

İlk olarak uluslararası örgütlerin günümüz için uluslararası işbirliğinin sağlanmasında vazgeçilmez konuma geldiğini belirtmek gerekiyor. Nitekim çalışmanın başında ba-

⁹⁴ Bkz.: Vicuña, **International Dispute Settlement in an Evolving Global Society**, a.g.e., s. 116-119.

⁹⁵ Barry C. Bartel, “Med-Arb As A Distinct Method Of Dispute Resolution: History, Analysis, And Potential” **Willamette Law Review**, Vol. 27 No: 3, 1991, ss. 661-692, s. 663-665.

⁹⁶ Örnekler üzerinden bu konunun tartışıldığı çalışma için bkz.: Anna Spain, “Integration Matters: Rethinking the Architecture of International Dispute Resolution”, **University of Pennsylvania Journal of International Law**, Vol. 32 No. 1, 2010, ss. 1-55, s. 30-43.

rışçı çözümler tasnif edilirken sayılan başlıklardan biri uluslararası örgütler ve uluslararası andlaşmalar bünyesinde geliştirilen çözümler sistemleriydi. Birleşmiş Milletler, Dünya Ticâret Örgütü ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası örgütler, içine diplomatik yolları da alan çözümler sistemlerini kurucu metinleri çerçevesinde devam ettirmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletlerin uluslararası ilişkilerde sâhip olduğu hem niteliksel hem de niceliksel güç, uyuşmazlık çözümlerinin bu örgütü dikkate almadan değerlendirilmesini imkânsız kılmaktadır.

Öyle ki, BM Genel Sekreterinin bir diplomatik çözümler yolu olan dostça girişimin karakterini tamamen değıştirdiğı ve bu sebeple farklı tanımlamalar yapma gereğinin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Yine soruşturma yolunun da BM uygulaması incelenmeden düşünülmesi eksik olacağı anılan konu değerlendirilirken belirtilmiştir. Uluslararası örgütler nezdinde gerçekleştirilen uyuşmazlık çözümlerinin parçalarından biri olarak meclis diplomasisi de denilen müşterek müzâkerelerin Divan tarafından da tescil edilen yerleşik uygulama yönü bir diğer husustur.⁹⁷ Uluslararası örgütlerin günümüz uluslararası câmiasında etkin rolünü devam ettireceğini öngörmek zor değildir. Buna dayanarak, uluslararası örgütlerin uyuşmazlıkların diplomatik çözümlerinin hayâta geçirildiğı mecrâlar olma ve söz konusu yollar üzerinde etkilerini artırma yönündeki durumunun devam edeceğini söylemek hatâlı olmayacaktır.

Bireylerin ve çok uluslu şirketlerin uyuşmazlık çözümler içerisine daha çok yargısal yollar ile dâhil edildiğı görülmektedir. Bireylerin uyuşmazlıkları için insan haklarının korunmasını amaç edinen mahkemeler, çok uluslu şirketler için ise yatırım hukuku çerçevesinde işletilen temelini tahkim yolunun oluşturduğu Daimî Hakemlik Mahkemesi veya Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Çözümler Merkezi gibi yargısal yollar kullanılmaktadır. Buna ilâve olarak, bireylerin doğrudan devletlere karşı tazminat taleplerini ileri sürebildikleri İran-ABD Komisyonu ve BM Tazminat Komisyonu gibi yapılarla da bireylerin uyuşmazlık çözümlerinde yer edindiğı görülmektedir.⁹⁸

Târihsel olarak bakıldığında bir devletin tâbiyetinde bulunan bireylerin veya şirketlerin başka bir devlet ile yaşayabilecekleri uyuşmazlıklarda kullanılan hukukî kurumların ya uyuşmazlık tarafı devletin ulusal yargı organlarında açılan dâvâlar ya da diplomatik himâye

⁹⁷ Güney Batı Afrika Dâvâları (South West Africa Cases), ICJ Reports 1962, s. 346.

⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz.: A Fusun Arsava, "Uluslararası Hukukta Tazminat ve Etkin Hukuki Korumaya İlişkin Bireysel Talepler", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Sayı 16, 2014, ss. 1-18.

olduğu görülmektedir.⁹⁹ Bireyin yâhut özel hukuk tüzel kişisinin önce devletin iç hukuk yollarını tüketmesi ve sonuç alınmaz ise diplomatik himâye için girişimde bulunulması beklenmiştir. Diplomatik himâye çerçevesinde, devletlerin tâbiyetinde bulunan bireylere ve tüzel kişilere başka bir devletçe verilen zararın dolaylı olarak ilgili devlete de verilmiş bir zarar olduğu ve anılan zararın giderilmesi için devletlerin talepte bulunabileceği kabul edilmiştir.¹⁰⁰ İfade edilen gelişmeler ilgili kurumun kullanılmasının yerini yargısal yolların aldığını göstermektedir. Böylece önceleri iki devlet arasında temel olarak diplomatik yollar ile çözülmesi öngörülen uyuşmazlıkların çözümünün yargısallaştığı görülmektedir. Şüphesiz diplomatik himâye kurumu hâlâ kullanılmaktadır fakat özellikle yatırım ilişkileri açısından uluslararası tahkimin tartışmasız bir yer edindiği gözlenmektedir.

Hükûmet dışı örgütlerin yargısal uyuşmazlık çözümündeki yeri incelendiğinde, söz konusu örgütlere bâzı uluslararası mahkemelerde doğrudan taraf sıfatı ile dâvâ açabilme bâzı mahkemelerde ise mahkemenin dostu (*amicus curiae*) olarak yargılamaya katkıda bulunabilme statüsü tanındığı görülmektedir.¹⁰¹ Mahkemenin dostu kavramı, yargılamanın taraflarından olmamasına rağmen, mahkemenin talebi veya izni ile yazılı yâhut sözlü biçimde görüş bildirilebilen kişi veya gruplar anlamına gelmektedir.¹⁰² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Afrika İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Dünya Ticâret Örgütü ve Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Çözüm Merkezi ya uyuşmazlık çözümünde taraf ya da mahkemenin dostu sıfatı ile hükûmet dışı örgütlerin müdâhil olabildikleri yargı organlarına örnek verilebilir.¹⁰³

Hükûmet dışı örgütler, uluslararası sivil toplumun temsilcileri olarak kamusal çıkarların söz konusu olduğu alanlarda her geçen gün etkilerini artırmaktadırlar. Bu örgütlerin görüşleri dikkate alınarak gerçekleştirilen uyuşmazlık çözümünün meşrûiyetinin ve şeffaflı-

⁹⁹ Eric de Brandebere, “Pragmatism in International Law: Non-State Actors and International Dispute Settlement”, **Participants in the International Legal System: Multiple Perspectives on Non-State Actors in International Law**, ed. J. d’Aspremont, Routledge, 2011, Abingdon, ss. 342-359, s. 346-347.

¹⁰⁰ Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, a.g.e., s. 425-430.

¹⁰¹ Brandebere, “Pragmatism in International Law: Non-State Actors and International Dispute Settlement”, a.g.m., s. 349-350.

¹⁰² Aaron X. Fellmeth – Maurice Horwitz, **Guide to Latin in International Law**, a.g.e., s. 29.

¹⁰³ Jona Razzaque, “Changing role of friends of the court in the International Courts and Tribunals”, **Non-State Actors and International Law**, Vol. Issue 3, 2001, ss. 169-200, s. 176-187; Brandebere, “Pragmatism in International Law: Non-State Actors and International Dispute Settlement”, a.g.m., s. 347-355.

ğının arttığı, ilâveten temsil edilme imkânı olmayan grupların süreçte seslerinin duyulabilmesini sağladığı belirtilmektedir.¹⁰⁴ Söz konusu faydanın uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümüne de aktarılabilmesi mümkündür.

Öncelikle hükümet dışı örgütlere BM Andlaşması madde 71’de öngörülen danışma imkânı benzeri bir uygulamayı uyuşmazlık tarafları işletebilir. Uyuşmazlık konusuna ve uyuşmazlığın çözülmesine ilişkin sivil toplumun veya ilgili olabilecek diğer toplulukların görüşlerini alarak hem çözümün kapsayıcı olması hem de etkili olması sağlanabilir. Bilhassa insan hakları ve çevre hukukuna dâir uyuşmazlıklarda taraflar diplomatik yollarda ilgili görüşleri değerlendirebilirler. Söz konusu görüşler, uyuşmazlığın çözülmesinde yol gösterici olabileceği gibi taraflardan birinin savlarını güçlendirmek adına da kullanılabilir. Herhangi bir ulusal çıkarı savunmak mecbûriyetinde olmayan hükümet dışı örgütler, resmî temsilcilere göre daha yaratıcı fikirleri, yenilikçi ve uyum sağlamayı temel alan yaklaşımları dile getirebilirler.¹⁰⁵ Böylece çözülemeyecek gibi duran sorunları aşmak ve uzlaşmayan görüşleri farklı yönleri öne çıkararak bağdaştırmak mümkün olabilecektir. Uzman görüşü olarak da nitelendirilebilecek hükümet dışı örgüt katkısı, hem uyuşmazlık çözümüne meşrûiyet katacak hem farklı bakış açısı sunabilecek niteliktedir.

Hükümet dışı örgütlerin uyuşmazlık diplomatik yollarla çözümünde yapabilecekleri bir diğer katkı ise bu örgütlerin yerine getirebileceği gözlemcilik işlevini içermektedir. BM Güvenlik Konseyi 1992’de Yugoslavya’da¹⁰⁶ ve 2003’te Sierra Leone’deki¹⁰⁷ müşterek barış çabalarında, söz konusu örgütlerin gözlem ve bildirimde bulunmak sûretiyle katkı yapmasını talep etmiştir.¹⁰⁸ Benzer bir görev uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümü esnasında varılan geçici anlaşmaların veya uyuşmazlığın çözümünde varılan nihaî karârın gözetilmesinde kullanılabilir yapıdadır. Herhangi bir devlet ile doğrudan bağı olmayan hükümet dışı örgütler, varılan mutâbakata ne derece riâyet edildiğini bağımsız şekilde değerlendirebilecektir.

¹⁰⁴ Brandebere, “Pragmatism in International Law: Non-State Actors and International Dispute Settlement”, a.g.m., s. 350.

¹⁰⁵ Steve Charnovitz, “Nongovernmental Organizations and International Law”, **The American Journal of International Law**, Vol. 100 No. 2, 2006, ss. 348-372, s. 361-363.

¹⁰⁶ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/771, 13 Ağustos 1992.

¹⁰⁷ BM Güvenlik Konseyi, S/RES/1470, 28 Mart 2003.

¹⁰⁸ Charnovitz, “Nongovernmental Organizations and International Law”, a.g.m., s. 355.

3. Diplomatik Müzâkerelerin Güçlendirilmesi

Doğrudan diplomatik yollara ilişkin değerlendirmelere, uyuşmazlıkların diplomatik çözümünün temelini oluşturan müzâkereler ile başlanabilir. Belirtildiği üzere devletlerin ilişkilerinin yürütülmesinde olağan yolunu teşkil eden diplomatik müzâkereler, uyuşmazlık çözümü maksadıyla kullanılırken olağanlık niteliğini kaybedebilmektedir. Kimi zaman uyuşmazlık taraflarının çözüm istememesi, bir uyuşmazlık çözüm sürecinin başlatılmasını arzu etmemesi veya sürecin ertelenmesini çıkarlarına daha uygun görmeleri sonucu diplomatik müzâkereler başlayamamaktadır.

Diplomatik müzâkereler başlığı altında incelenen danışma ve görüş teâtisi anılan sorunların giderilmesinde rol oynayabilecek niteliktedir. Her iki kavramın da aslında belirli yönleri vurgulanan diplomatik müzâkereler olarak nitelendirilebileceği de ifâde edilmişti. Hem danışma hem de görüş teâtisinin kapsamlarının genişletilmesi ve söz konusu yöntemlerin kullanılmasının belirlenen durumlarda gereklilik şeklinde düzenlenmesi atılabilecek adımlardan biri olarak dile getirilmektedir.¹⁰⁹ Barış Gündemi'nin ilk ayağı konumundaki önleyici diplomasiye de hatırlanacağı üzere uyuşmazlıklar henüz ortaya çıkmadan, uyuşmazlıklara vücut verebilecek sorunların büyümeden giderilmesi etkili bir barış sistemi için gereklidir. Danışma ve görüş teâtisinin tarafların birbirleri ile bilgi paylaşmasını sağlaması, diğer tarafı etkileyebilecek bir etkinliğin önceden bildirilmesini öngörmesi ve uyuşmazlık ortaya çıkmışsa dahi hızlı biçimde çözüm için harekete geçilmesini sağlaması gibi yönleri önleyici diplomasiye dikkate şâyan katkılar yapabilecek niteliktedir.

Genel veya bölgesel nitelikteki uluslararası anlaşmalar ile uyuşmazlıkları önlemek maksadına hizmet edecek danışma ve görüş teâtisi yükümlülükleri getirilmesi aynı zamanda erken çözüme de zemin hazırlayacaktır. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi ve DTÖ uyuşmazlık çözüm sistemi gibi genel nitelikli düzenlemelerin yanında bölgesel düzenlemelerle de karşılaşabilmek mümkündür. 1994 târîhli Kuzey Amerika Serbest Ticâret Anlaşması danışmaya özel bir önem atfederek, 2006. maddede danışmayı Sekreterlik makamı üzerinden işletmek ve kimi süreler ile süreci düzenlemek sûretiyle anılan konuda dikkate alınması gereken düzenlemeler içermektedir.

¹⁰⁹ Vicuña, *International Dispute Settlement in an Evolving Global Society*, a.g.e., s. 103-104.

4. Arabulucunun Güçlendirilmesi

Uyuşmazlıkların diplomatik çözüm yollarını ayrı ayrı incelerken, zaman içinde söz konusu yolların nasıl gelişim gösterdikleri de dile getirilmiştir. Diplomatik müzâkereler yargı yollarına gitmenin ön şartı biçiminde düzenlenmeye başlanmış, dostça girişim teknik nitelikten sıyrılıp siyâsî dostça girişim olarak bir çatı çözüm yolu hâline gelmiştir. Soruşturma komisyonları uluslararası örgütlerin katkısı ile kurumsal şekilde kullanılmaya başlanmış, uzlaştırma ise zorunlu uzlaştırmayı öngören andlaşmalarla güçlendirilmiştir. Arabuluculuk ise belirtilen değişimlerden daha sınırlı olarak etkilenmiş, özellikle artan akademik incelemelere rağmen, arabuluculuğun temel biçiminde ciddi bir değişiklik gerçekleşmemiştir.

Hâlbuki II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan çatışmaları inceleyen bilimsel çalışmaların sayısal veriler ışığında ortaya koyduğuna göre, çatışmaların bitirilmesi için girişilen faaliyetler dikkate alındığında, belirtilen çatışmaların yarısından fazlası arabuluculuk ile çözümlenmeye çalışılmıştır.¹¹⁰ Bir diğer çalışmada ise üçüncü kişinin müdâhil olduğu çatışmaların sonlandırılması çabalarında arabuluculuk en çok tercih edilen yol olarak görülmektedir.¹¹¹ Arabuluculuğun bu denli çok tercih edilmesi ve taraflarca kabul edilebilir olarak algılanmasına rağmen arabuluculuğun hâlâ Lahey Sözleşmeleri ve Bogotá Paketi'nde düzenlendiği şekli üzerinden kullanılması dikkate değerdir.

Anılan konuda iki eleştiri yapılmaktadır:¹¹² Daimî Hakemlik Mahkemesi ve Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Çözüm Merkezi gibi uzlaştırma ve tahkim yollarını sunan kurumların arabuluculuk konusunda aynı kolaylaştırıcı hizmetleri sunmaması sebebiyle arabuluculuğun ancak ad hoc nitelikte var olabilmesi; Uluslararası uyuşmazlıkların etkin çözümünde yardım edebilecek arabulucuları eğitecek ve standart belirleyicisi olabilecek mecrâların yetersizliği. Yapılan eleştirilen arabuluculuğun kurumsal altyapıdan yoksun olmasını temel aldığı görülmektedir.

¹¹⁰ Jacon Bercovitch – Judith Fretter, **Regional Guide to International Conflict and Management from 1945 to 2003**, CQ Press, 2004, s. 29'dan aktaran Spain, "Integration Matters: Rethinking the Architecture of International Dispute Resolution", a.g.m., s. 4, 19-20.

¹¹¹ Derrick V. Frazier - William J. Dixon, "Third-Party Intermediaries and Negotiated Settlements, 1946–2000", **International Interactions**, Vol. 32 No:4, 2006, ss. 385-408, s. 394-397.

¹¹² Spain, "Integration Matters: Rethinking the Architecture of International Dispute Resolution", a.g.m., s. 4, 19.

Son yıllarda ifade edilen konuda kimi gelişmelerin yaşandığına şahit olunmaktadır. BM Siyâsî İşler Dâiresi bünyesinde kurulan Arabuluculuk Destek Birimi (Mediation Support Unit), uyuşmazlıkların barışçı çözümünü desteklemek ve kalıcı barış ortamını sağlayabilmek için dünya genelinde yapılan farklı etkinliklerle ilgili aktörlere destek sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla hazırda bekleyen, tam zamanlı arabuluculuk uzmanlarından oluşan bir takım oluşturulmuştur. Başını güvenlik uzmanlarının çektiği, cinsiyet eşitliği ve toplumsal bütünleşme, doğal kaynakların kullanımı ve anayasal danışmalık gibi farklı alanlarda yetkin ve tecrübeli uzmanların söz konusu takımda bulundurulduğu görülmektedir.

Arabuluculuk Destek Biriminin ifade edilen niteliği günümüz çatışma ve uyuşmazlıkların karmaşık yapısı dikkate alındığında isâbetli gözükmemektedir. Birleşmiş Milletlerin ilgili konuda çalışmaya devam edeceği ve arabuluculuğu daha etkin hâle getirmek için bir irâdenin varlığını Genel Kurulu tarafından talep edilmesi üzerine Genel Sekreter tarafından hazırlanan arabuluculuğun rolünü güçlendirmeye yönelik raporda görmek mümkündür. Raporunda arabuluculuğun işletilmesinin nasıl en etkin hâle getirilebileceği, icrâya yönelik hazır olma çalışmaları, bölgesel aktörlerin kapasitelerinin artırılması ve kaynak temininin sağlanmasına yönelik öngörüler ve tavsiyeler yer bulmaktadır.¹¹³

Birleşmiş Milletler bünyesinde arabuluculuğun güçlendirilmesi adına yapılan çalışmaların destekleyicisi olarak, öncülüğünü Türkiye ve Finlandiya'nın yaptığı Arabuluculuk Dostlar Grubu (Group of Friends of Mediation) da dikkat çekmektedir.¹¹⁴ Gerek Genel Kurulun gerekse Genel Sekreterin faâliyetlerini katkıda bulunan grup, Etkin Arabuluculuk Rehberi¹¹⁵ gibi destekleyici metinlerin oluşmasına katkı sağladığı gibi, yapılan İstanbul Arabuluculuk Konferansları ile arabuluculuğun tartışılmasını ve gündemde kalmasını sağlamaktadır.

BM sistemi hâricinde bazı bağımsız örgütlenmelerin uluslararası arabuluculuğun güçlendirilmesi adına çalışmalar yaptığı görülmektedir. Uluslararası Arabuluculuk Enstitüsü

¹¹³ Arabuluculuğun Uyuşmazlık Çözümü, Çatışmaların Önlenmesi ve Çözülmesindeki Rolünü Güçlendirilmesine Dâir Genel Sekreter Raporu (Strengthening the role of mediation in the peaceful settlement of disputes, conflict prevention and resolution: Report of the Secretary-General), BM Genel Kurulu, A/66/811, 25 Temmuz 2012.

¹¹⁴ Birleşmiş Milletler Siyâsî İşler Dâiresi tarafından hazırlanan arabuluculuk destek sitesi için bkz: The Group of Friends of Mediation, <http://peacemaker.un.org/friendsofmediation> (15.12.2015)

¹¹⁵ Guidance for Effective Mediation, BM Genel Kurulu A/66/811. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılmış gayriresmî tercüme için bkz: http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/BM_Etkin_Arabuluculuk_Rehberi_Turkce.pdf (15.12.2015)

adı altında kâr amacı gütmeyen bir girişim, eğitim faaliyetlerinde bulunmakta ve yeterliliği sertifikalanmış arabulucular listesi oluşturmaktadır.¹¹⁶ Ek olarak; Barış Arabuluculuğu Merkezi, Kriz Yönetimi Girişimi, İnsanî Diyalog Merkezi, Uluslararası Arabuluculuk ve Diyalog için Avrupa Forumu gibi bağımsız teşebbüslerin arabuluculuğun kullanılması ve gelişmesi adına faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir.¹¹⁷

Arabuluculuğun kurumsallaşması adına yakın zamanda atılan bu adımlar ile bölgesel aktörlerin desteklenmesinde bilgi, tecrübe ve kaynak aktarımı sağlamak açısından önemlidir. Çatışma taraflarınca en çok tercih edilen yol olan arabuluculuğun gelişmesi adına söz konusu faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve kurumsal altyapının daha etkin çalışmak adına zenginleştirilmesi atılabilecek muhtemel adımlar arasındadır.

5. Soruşturma ve Hakikat Komisyonları

Çağdaş küreselleşme döneminde uluslararası barışı tehdit eden silâhlı çatışmaların ve uyuşmazlıkların karakteristik olarak devletlerarası olmaktan sıyrılıp bir devletin içinde ortaya çıkmaya başladığı ve kolayca başka devletlerin katılımıyla uluslararası nitelik kazanmaya müsâit hâl aldığı tespiti yapılmıştı. Anılan nedenle sâdece uluslararası çatışmaların değil iç çatışmaların da ortadan kaldırılması için mücâdele etmek gerekmektedir. Söz konusu mücâdelenin önemli bir parçası olarak, çatışmaların tekrar etmesini önlemek için girişilen barışı koruma ve barış inşâsı süreçlerinde, yaşanan ciddî insan hakları ve insancıl hukuk ihlalleri ile yüzleşilmesi önem kazanmaktadır. 1970'li yılların ortasından itibaren kurulmaya başlanan hakikat komisyonları, ulusal barışın tesîsine katkı yaparak uluslararası barışın muhâfazasını desteklemekte ve uluslararası uyuşmazlıkların çözülmesi için de yol gösterici deneyimler sunmaktadır.

Belirli bir dönemde yaşanmış insan hakları ihlallerine dâir maddî olguları, kendilerine tanınan geniş soruşturma yetkileri sâyesinde genel çerçevede ele alan ve bulgularını hazırladıkları kapsamlı bir rapor ile sunan komisyonlara hakikat komisyonu (truth commission) denmektedir.¹¹⁸ Genelde yaşanan iç çatışmaların ardından imzâlan barış anlaşmaları

¹¹⁶ Detaylı bilgi için bkz.: International Mediation Institute <https://imimediation.org/how-to-become-imi-certified> (10.09.2015)

¹¹⁷ Eren, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk**, a.g.e., s. 150-156.

¹¹⁸ Priscilla B. Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", **Human Rights Quarterly**, Vol. 16 No: 4, 1994, ss. 597-655, s. 604.

uyarınca ilgili hükûmetlerce kurulan komisyonlar, BM Güvenlik Konseyinin desteğini içeren kararlar gibi bâzı uluslararası metinler doğrultusunda da kurulabilmektedirler.

Hakikat komisyonları, bir toplumun derin şekilde ayrıştığı ve kutuplaştığı dönemleri inceleyip mevcut toplumsal ortamı ve geleceği olumlu yönde etkilemek işlevine sâhiptir.¹¹⁹ Çatışmalar esnasında yaşananların tespit edilmesi ve hatâların kabullenilmesi ile taraflar sorumluluk üstlenmekte ve yaşananların açık şekilde ortaya konulması ile bir toplumun tekrar aynı şiddet ortamına girmesine engel olma amacı güdülmektedir.¹²⁰ Aralarında Arjantin, Güney Afrika, Almanya, Şili, Zimbabve, Filipinler ve Ruanda olduğu farklı coğrafyalarda söz konusu komisyonların kurulmuş olduğu görülmektedir.

Kurulan komisyonlar yeknesak bir hukukî çerçeveye sâhip olamamakta, araştırılacak döneme veya ilgili toplumun kültürel niteliklerine göre farklılık arz edebilmektedir. Hakikat komisyonları ciddî insan hakları ihlâllerinin yaşandığı yeni demokrasilerde, önceki rejimin hatâlarının kamuoyuna duyurulması için kurulurken genelde cezaî süreçlerin yerine kullanılmakta ve çoğunlukla cezalandırma yetkisi taşımamaktadır.¹²¹ Buna rağmen söz konusu komisyonların oluşturduğu farkındalık belirtilen süreçlerin başlatılmasına önayak olabilme kapasitesine sâhiptir. Böylece komisyonlar yaşananların târihî kaydını oluşturma, ahlâkî ayıplanma ile başlayan sosyal yaptırımlar mağdurlar için adâlet sağlama, ulusal yeniden uzlaşmayı hayâta geçirme ve daha fazla ihlâl ve suiistimalden caydırma işlevlerini yerine getirmektedir.¹²²

Günümüze kadar *ad hoc* nitelikte ve belirli görev süresi ile kurulan bu komisyonların Uluslararası Dâimî Soruşturma Komisyonu adı altında sürekli bir yapıya kavuşturulması da teklif edilmiştir.¹²³ Dâimî veya geçici sûretde kurulacak söz konusu komisyonlar soruşturma komisyonlarının özel şekli olarak uyuşmazlıkların diplomatik çözümüne katkı sağlayabilecek nitelikleri hâizdir. Bu komisyonlar, nasıl ki ulusal düzlemde fazlasıyla kayıp ve ihlâl neden olan çatışmalardan sonra, ilgili toplumun yaralarını sarmasına ve geçmişle yüzleşerek

¹¹⁹ Truth Commissions: A Comparative Assesment (An Interdisciplinary Discussion Held at Harvard Law School 1996), Harvard Law School Human Rights Program, 1997, s. 70,81; Antônio Augusto Cançado Trindade, **International Law for Humankind**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010, s. 545.

¹²⁰ Hayner, "Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study", a.g.m., s. 607-608.

¹²¹ Stephan Landsman, "Alternative Responses to Serious Human Rights Abuses: Of Prosecution and Truth Commissions", **Law and Contemporary Problems**, Vol. 59 No. 4, 1996, ss. 81-92, s. 87-89.

¹²² Michael P. Scharf, "The Case for a Permanent International Truth Commission", **Duke Journal of Comparative & International Law**, Vol. 7 No. 2, 1997, ss. 375-410, s. 379.

¹²³ Scharf, "The Case for a Permanent International Truth Commission", a.g.m., s. 380-384.

gelecekte benzer hâdiselerin yaşamamasına yardımcı oluyorsa benzer bir fayda uluslararası düzlem için de beklenebilir. Anılan yeni tür soruşturma yerel gelenek veya anlayışlara saygı ile yaklaşmanın yanında, tarafların kendilerine özgü durumlarını da dikkate alacak yapıdadır.¹²⁴ Özellikle birbirleri ile târihsel ve kültürel olarak yakın bağlar içeren ve çoğunlukla komşu durumdaki ulusların, yaşadıkları yıkıcı geçmişi değerlendirerek çatışmaların tekrarı imkânını bertaraf etmelerine yardımcı olabilecektir.

¹²⁴ Vicuña, **International Dispute Settlement in an Evolving Global Society**, a.g.e., s. 107.

SONUÇ

Uluslararası Adalet Divanı içtihatları incelendiğinde devletlerin sıkça bir uyuşmazlığın varlığını tartıştıkları ve ilk savunmalarında henüz bir uyuşmazlık olmadığından bahisle Divanın yetkisiz olduğunu dile getirdikleri görülmektedir. Çoğu zaman dile getirilen görüşlerin kabul görmediğine şahit olunmaktadır. Bu sebeple Divan içtihatları ışığında bir uyuşmazlığın varlığının değerlendirilmesi ve ilgili içtihatların iyi anlaşılması gerekmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde incelendiği üzere, Divan ilk adımda bir uyuşmazlığın varlığına kanıt olarak aradığı iletişim yoğunluğu birbiriyle çatışan görüşlerin ortaya konmasıdır. Taraflardan birinin açıkça diğer tarafın talep veya iddialarına karşı çıkmaması durumunda ise fiilî durumun bir çatışmayı ortaya koyup koymadığına bakılmaktadır. Öyle ki, yakın târihli kararlarda bir uyuşmazlığın varlığı belirlenirken bir tarafın diğer tarafın talepleri uyarınca hareket etmeye yanaşmamasının ölçüt olarak kabul edilmeye başlandığını göstermektedir.

Uyuşmazlıkların tasnifinde kullanılan hukukî - siyâsî uyuşmazlık nitelendirmesinin ise benzer şekilde Divan tarafından benimsenmediği görülmektedir. Şüphesiz Divanın Statü'de ifâde edilen söz konusu ayrımı açıkça benimsemediğini belirtmesi beklenmemelidir fakat ilgili ayrımın teorik altyapısına ilişkin görüşler kabul edilmemektedir. Gerek doktrinde gerekse uygulamada uyuşmazlık çözümünde yargının etkinliğini engellemeye araç olabilecek kıstasların güçlü cevaplar bulduğu görülmektedir. Yapılan inceleme ortaya koyuyor ki, uyuşmazlık taraflarından birinin uluslararası hukuku konu edinen sorusu hukukî cevâbı gerekli kılmaktadır. Bir tarafın iddialarını hukuka dayanarak oluşturması o iddiaları hukukî bir iddia, o uyuşmazlığı hukukî bir uyuşmazlık yapar. Yargı organı ilgili taleplerin hukuka uygun olup olmadığına karar vermekle görevlidir.

Hem BM Andlaşması hem de teâmül hukuku ortaya koyuyor ki, barışçı çözüm yükümlülüğü kuvvet kullanma yasağının tamamlayıcısı olarak günümüz uluslararası ilişkilerini düzenleyen hukukî çerçevenin vazgeçilmez bir parçasıdır. Uluslararası hukuk kişilerinin uluslararası uyuşmazlıklarının yanı sıra uzaması durumunda uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek uyuşmazlıkları da barışçı yollardan çözmeleri gerekmektedir. Serbest seçme hakkına hâlel getirmeksizin diplomatik yollar, yargısal yollar ve uluslararası kurumlar

vâsıtasıyla uyuşmazlıkların çözümü sistemli ve etkin bir altyapıya erişmiş ve konu itibarıyla uluslararası toplumda karşılaşılan temel sorunlara cevap verebilecek yetkinliği kazanmaya başlamıştır.

Uyuşmazlıkların diplomatik yollarla çözümünün temelini oluşturan müzâkereler; basitlik, etkinlik ve esneklik vasıflarıyla en çok kullanılan uyuşmazlık çözüm yoludur. Gerek diğer diplomatik yollara gerekse yargısal yollara başvurmada da öncülük etmesi ile çoğu zaman uyuşmazlık çözümünde kaçınılmaz olarak işletilmektedir. Uluslararası anlaşmalarda artan şekilde diplomatik müzâkerelerde bulunmak biçiminde yükümlülüklerin tesis edilmesi söz konusu hususların teyit edildiğini göstermektedir.

İki taraflı, çok taraflı veya müşterek olmasına yâhut özel usûller içermesine bakılmaksızın, uyuşmazlık çözümü için yürütülen diplomatik müzâkereler kimi hukukî kurallar ile düzenlenmektedir. İlgili bölümde sayılan beş temel kural müzâkerelerin başlatılması, yürütülmesi ve sonuçlandırılmasında belirleyici roller üstlenebilmekte ve sıkça yargı organlarına yapılan başvurularda da değerlendirilmektedir. Diplomatik müzâkerelerde uyuşmazlığın çözülmesinin zorunlu kılınmaması, çözüme ulaşma konusunda kayda değer bir çabanın gösterilmesi gerektiğini gölgelememelidir. İyiniyet ilkesi uyarınca taraflar uyuşmazlığı çözmeyi amaç edinen davranışlarda bulunmalıdırlar. Diplomatik müzâkereler uyuşmazlığı çözmeye adanmalı ve buna bağlı olarak yürütülen faaliyetler belirtilen asıl amaçla uyumlu olmalıdırlar. Yürütülen süreç formaliteden ibâret olmamalı ve görüşmelerin devam edebilmesini sağlayacak kabul edilebilir önerilerin değişik tokuşunu içermelidir. Diplomatik müzâkereler samîmî şekilde başlatılan ve uyuşmazlığı çözmek için girişilen anlamlı faaliyetleri ihtivâ eden bir yol olmalıdır.

Bir uyuşmazlığı çözmek için diplomatik yollar işletilirken diğer yollara da mürâaat etmenin önünde engel yoktur. Yine yargısal faaliyetlerin devam etmesi siyâsî teşebbüsleri de sınırlamamaktadır. Buna rağmen, diplomatik müzâkerelerle bir uyuşmazlığı çözmek mümkün görünmüyorsa taraflardan ısrarla söz konusu yolu kullanmalarını beklemek de mümkün değildir. Eğer bir uyuşmazlık diplomatik müzâkerelerle çözülemiyorsa diğer yollara yönelmek gerekecektir.

Geleneksel anlamda başlayamayan yâhut çözüm adına yapacağı katkıyı tam olarak yansıtamadan biten diplomatik müzâkerelerin yeniden işleyebilmesini sağlamak için dostça

girişim kullanılmaktadır. Uzun bir geçmişe sâhip olan dostça girişim, BM Genel Sekreterinin yerine getirdiği siyâsî etkinlikle birlikte klasik anlamını aşarak farklı bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Teknik dostça girişimi aşan ve uyuşmazlığın çözümü adına üçüncü kişilerin müdâhalesini ihtivâ eden bir çatı çözüm yolunu hâlini alan bu tip teşebbüsleri siyâsî dostça girişim olarak adlandırmak isâbetli görünmektedir.

Diplomatik müzâkerelerin üçüncü bir kişinin katılımı ile gerçekleştirilmesini içeren arabuluculuk yolunda, arabulucu tarafların çözüm getiremediği kimi hususları aşmada yardımcı olmaktadır. Devletlerin, uluslararası örgütlerin veya bireylerin yerine getirebileceği arabuluculuk rolü, müzâkerelere yeni fikirler getirmekte ve arabulucunun sunacağı kaynaklarla uyuşmazlığın taraflar hâricinde değerlendirilmesini ve mutâbakat zemini oluşturacak konuların belirlenmesini sağlayabilmektedir. Uyuşmazlık çözümünde sıkça arabulucuların katılımına izin verildiği ve yapacakları katkının önemli addedildiği görülmektedir.

Başlangıçta uyuşmazlığın çözümüne katkı sunması öngörülen soruşturma komisyonları, uygulamada farklı işlevleri yerine getirmiştir. Sâdece maddî vâkıaların tespiti ile yetinilmediği, uyuşmazlık taraflarının ihtiyaçları uyarınca hukukî belirlemeler yapmakla da görevlendirilmenin mümkün olduğu gözlenmiştir. Soruşturma yolu, uyuşmazlık çözümünde uluslararası örgütlerce de sıkça işletilmekte ve çoğu zaman uluslararası örgütlerce kurulan komisyonlara uyuşmazlık taraflarının da üye vermesi sûretiyle diplomatik çözümü kurumsal yardım ile tesis etmektedir. Uluslararası ilişkilerin karşılıklı bağımlılık esasında artan teknik boyutu bahsedilen tip komisyonlara daha fazla mürâcaat etmeyi gerekli kılmaktadır. Buna bağlı olarak söz konusu komisyonların kurulmasında hem teknik uzmanların hem de hukukçuların uyuşmazlığın özelliklerine göre değişen roller yerine getirmesi mümkündür. Maddî vâkıaların tespiti uyuşmazlığın büyümeden, hızlıca çözülmesinde kilit açıcı rol üstlenebilmektedir.

Uzlaştırma yolunun son elli yıl içerisinde önemli birçok andlaşma ile zorunlu hâle getirilmeye başlanması, belirtilen yolun uyuşmazlık çözümüne yapabileceği katkının uygulamada yeterince değerlendirilmediği yönünde bir düşüncüyü işâret etmektedir. Söz konusu düşünce uzlaştırmanın bugüne kadar sağladığı katkıdan fazlasını yapabileceğini ve potansiyelini tam olarak ortaya koyamadığını savunmaktadır. Buna rağmen uzlaştırma günümüzde de beklenen sıklıkta kullanılmamaktadır.

Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde meydana gelen değişikliklerle birlikte uyumsuzluk çözümünde de farklı temâyülleri gözlemleyebilmek mümkündür. Her ne kadar konusu ve coğrafi etkisi îtibârıyla sınırları olan bir durumu göstermekteyse de, yargısallaşma, uluslararası uyumsuzluk çözümünde önemli bir eğilimi yansıtmaktadır. Başlangıcını ekonomik ilişkilerin uluslararası boyutta yürütülmesinden kaynaklanan uyumsuzlukların çözümünden alan bu eğilim, uluslararası toplumda hukukun etkinliğinin artmasına katkı sağlamakla berâber henüz uluslararası barışı tehdit edebilecek önemli alanlara sirâyet edememiştir. Anılan sebeple birçok önemli uyumsuzluk hâlâ diplomatik yolların baskın olduğu sisteme tâbi durumdadır.

Çağdaş küreselleşme dönemi uluslararası uyumsuzluk çözümüne etki eden farklı gelişmelere sahne olmuştur. Devlet merkezli uyumsuzluk çözümünün yetersiz kalması, barışın sâdece şiddetin yokluğuyla sağlanamayacağını anlaşılmaması ile uyumsuzlukların ve çatışmaların değişen karakteristiği gibi nedenlerin kaynaklık ettiği farklı ihtiyaçların uyumsuzluk çözümünde de kimi beklentileri güçlendirdiği görülmektedir. Devlet dışı aktörlerin uyumsuzluk çözümünde daha fazla etkin olmak istedikleri ve uyumsuzlukları çözenin yanı sıra barışı destekleyecek geniş kapsamlı faaliyetleri gerektiren bu ihtiyaçlar uyarınca, uyumsuzluk çözüm sisteminde bâzı değişikliklere gitmek gerekmektedir.

Diplomatik yollar açısından bakıldığında yargısal yollar ile diplomatik yolları bütünleştirecek planlı yâhut kurumsallaşmaya zemin hazırlayacak adımlar atılması, uyumsuzlukları engelleme veya hızlıca çözüme adına diplomatik müzâkerelerde daha fazla yararlanma, arabuluculuğun kurumsal olarak güçlendirilmesi ve soruşturma yolunun hem uluslararası hem de uluslararasılaşan uyumsuzluklarda farklı işlevleri yerine getirmek için kullanılması söz konusu değişikliklerden birkaçı olabilecektir.

KAYNAKLAR

- ABASS Ademola, **Complete International Law**, Second Edition, Oxford University Press, Hampshire, 2014.
- ABBOTT Kenneth W. Abbott - Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, Anne-Marie Slaughter - Duncan Snidal , “The Concept of Legalization”, **International Organization**, Vol. 54 No:3, 2000, ss. 401-419.
- ABDULLAHZADE Cavid, **Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.
- AGGARWAL V. K. - C. DUPONT, “Negotiation and Bargaining: Organizational Aspects”, **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, ed. Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, Elsevier, Amsterdam; New York, 2001, ss. 10473-10477.
- AKSAR Yusuf, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk – II**, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş İkinci Baskı, Seçkin, Ankara, 2013.
- ALSAN Zeki Mesud, **Yeni Devletler Hukuku**, İkinci Cilt, AÜHF, Ankara, 1951.
- ALTER Karen J. , “Delegating to International Courts: Self-Binding vs. Other-Binding Delegation”, **Law and Contemporary Problems**, Vol. 76:1, 2008, ss. 37-76.
- ALVAREZ Jose E. , “The New Dispute Settlers: (Half) Truths and Consequences”, **Texas International Law Journal**, Vol. 38, ss. 405-444.
- AMERASINGHE C. F. , **Principles of the Institutional Law of International Organizations**, Second Revised Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- ANTRIM Lance N. - James K. SEBENIUS, “Formal Individual Mediation and the Negotiators' Dilemma: Tommy Koh at the Law of the Sea Conference”, **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992, ss. 97-130.
- ARSAVA A. Füsün, “Uluslararası Hukukta Tazminat ve Etkin Hukuki Korumaya İlişkin Bireysel Talepler”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Sayı 16, 2014, ss. 1-18.
- AUST Anthony, **Handbook of International Law**, Second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- BARNIDGE Robert P., “The International Law of Negotiation As a Means of Dispute Settlement”, **Fordham International Law Journal**, Vol. 36, 2013, ss. 545-574.

- BARROS James, "The Greek-Bulgarian Incident of 1925: The League of Nations and the Great Powers", **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 108, No. 4, 1964, ss. 354-385.
- BARSTON R. P. , **Modern Diplomacy**, Fourt Edition, Routledge, Londra; New York, 2013.
- BARTEL Barry C., "Med-Arb As A Distinct Method Of Dispute Resolution: History, Analysis, And Potential" **Willamette Law Review**, Vol. 27 No: 3, 1991, ss. 661-692
- BEDERMAN David J. , **Globalization and International Law**, Palgrave Macmillan, New York, 2008.
- BELİK Mahmut R. , **Devletlerin Harp Salahiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, Birinci Cilt, 2. Baskı, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1957.
- BELİK Mahmut R. , **Devletlerin Harp Salahiyetini Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, Birinci Cilt, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1956.
- BERCOVITCH Jacob, "The Structure and Diversity of Mediation in International Relations", **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992, ss. 1-29.
- BERCOVITCH Jacob – A. HOUSTON, "The study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence", **Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation**, ed. J. Bercovitch, Lynne Rienner Publishers, 1996, ss. 11-38.
- BERCOVITCH Jacob - Richard JACKSON, **Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods, and Approaches**, University of Michigan Press, 2009, Michigan.
- BERNSTORFF Jochen von, **The Public International Law Theory of Hans Kelsen**, çev. Thomas Dunlap, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- BERRIDGE G. R. - Alan JAMES, **A Dictionary of Diplomacy**, Palgrave, Hampshire, 2001.
- BERRIDGE G. R. , **Diplomacy: Theory and Practice**, Fourth Edition, Palgrave Macmillan, Chippenham; Eastbourne, 2010.
- BILDER Richard, "An Overview of International Dispute Settlement", **Emory Journal of International Dispute Resolution**, Vol. 1, No. 1, 1986, ss. 1-32.
- BILDER Richard, "International Third Party Dispute Settlement", **Approaches to Peace: An Intellectual Map**, ed. W. Scott Thompson and Kenneth M. Jensen, United States Institute of Peace, 1991, ss. 191-226.

- BILDER Richard, "Some Limitations of Adjudication as an International Dispute Settlement Technique", **Virginia Journal of International Law**, Vol. 23 No. 1, 1982, ss. 1-12.
- BINDSCHEDLER Rudolf L., "Good Offices", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 67-69.
- BINDSCHEDLER Rudolf L. , "Conciliation and Mediation", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 47-51.
- BİLGE A. Suat, "Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar İle Çözülmesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl: 1962, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 197-210.
- BOYLE Alan E. - C. M. CHINKIN, **The Making of International Law**, Oxford University Press, 2007.
- BOZKURT Enver - Akif KÜTÜKÇÜ - Yasin POYRAZ, **Devletler Hukuku**, 7. Baskı, Yetkin, Ankara, 2012.
- BRABENDERE Eric De, "Non-State Actors and the Proliferation and Individualization of International Dispute Settlement", **The Ashgate Research Companion to Non-State Actors**, ed. Bob Reinalda, Ashgate Publishing, Farnham, 2011, ss. 347-359.
- BRANDEBERE Eric de, "Pragmatism in International Law: Non-State Actors and International Dispute Settlement", **Participants in the International Legal System: Multiple Perspectives on Non-State Actors in International Law**, ed. J. d'Aspremont, Routledge, 2011, Abingdon, ss. 342-359.
- BREHIO Alys, "Good Offices of the Secretary-General as Preventive Measures", **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol. 30, 1998, ss. 589–643.
- BRIERLY J. L. , **The Law of Nations: An Introduction to the International Law of Peace**, Oxford University Press, Oxford, 1942.
- BROWN Philip Marshall, "The Aaland Islands Question", **The American Journal of International Law**, Vol. 15 No. 2, 1921, ss. 268-272.
- CAMINOS Hugo - Roberto LAVALLE, " New Departures in the Exercise of Inherent Powers by the UN and OAS Secretaries-General: The Central American Situation", **American Journal of International Law**, Vol. 83, No. 2, 1989, ss. 395-402.
- CHANDA Nayan, **Küreselleşmenin Sıradışı Öyküsü**, çev. Dilek Cenkçiler, ODTÜ Yayıncılık, 2009.

- CHARNOVITZ Steve, “Nongovernmental Organizations and International Law”, **The American Journal of International Law**, Vol. 100 No. 2, 2006, ss. 348-372.
- CHAZOURNES Laurence Boisson de - Antonella ANGELINI, “After “The Court Rose”: The Rise of Diplomatic Means to Implement the Pronouncements of the International Court of Justice”, **The Law and Practice of International Courts and Tribunals**, Vol. 11 No: 1, 2012, ss. 1-46.
- CRAWFORD James R. , **The Creation of States in International Law**, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2006.
- COLLIER John - Vaughan Lowe, **The Settlement of Disputes in International Law**, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- COŞAR Nevin - Sevtap DEMİRCİ, “The Mosul Question and the Turkish Republic: Before and after the Frontier Treaty, 1926”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 42 No. 1, 2006, ss. 123-132.
- COT Jean-Pierre, “Conciliation”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014).
- ÇELİK Edip F. , **Milletlerarası Hukuk İkinci Kitap**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1987.
- D’AMATO Anthony, “Good Faith”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 7, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1984, ss. 107-109.
- DELBRUCK Jost, “Prospects for a "World (Internal) Law"?: Legal Development in a Changing International System”, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Vol. 9 No: 2, 2002, ss. 401-431.
- EREN M. Yusuf, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- ERİM Nihat, “Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye II, Musul Meselesi”, **AÜHFĐ**, Yıl 1946 Cilt 3 Sayı 2-4, ss. 328-343.
- FISCHER Thomas, “From Good Offices to an Active Policy of Peace: Switzerland’s Contribution to International Conflict Resolution”, **Swiss Foreign Policy 1945-2002**, ed. Jüng Martin Gabriel – Thomas Fischer, Palgrave Macmillan, New York, 2003, ss. 74-104.
- FLEISCHHAUER Carl August, “Negotiation”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 152-154.
- FRANCK Thomas M. , “The Secretary General’s Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture”, **European Journal of International Law**, Vol. 6, No. 1, 1995, ss. 360-387.

- FRAZIER Derrick V. - William J. DIXON, "Third-Party Intermediaries and Negotiated Settlements, 1946–2000", **International Interactions**, Vol. 32 No:4, 2006.
- FELLMETH Aaron X. – Maurice HORWITZ, **Guide to Latin in International Law**, Oxford University Press, New York, 2009.
- FINNEMORE Martha - Stephen J. TOOPE, "Alternatives to "Legalization": Richer Views of Law and Politics", **International Organization**, Vol. 55 No: 3, 2001, ss. 743-758.
- GALTUNG Johan, **Peace by Peaceful Means**, Sage Publications, 1996, Londra.
- GIEGERICH Thomas, "Article 36 UN Charter", **The Statute of International Justice: A Commentary**, Second Edition, ed. Andreas Zimmermann - Karin OellersFrahm - Christian Tomuschat - Christian J. Tams, Oxford University Press, Croydon, 2012, ss. 134-164.
- GOSTA K. - A. Andersson, "The Aaland Islands Question", **The American Journal of International Law**, Vol. 33 No. 3, 1939, ss. 465-487.
- GÖNLÜBOL Mehmet, **Uluslararası Politika: İlkeler – Kavramlar – Kurumlar**, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.
- GÖZLER Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.
- GRAY Christine - Benedict KINGSBURY, "Developments in Dispute Settlement: Interstate Arbitration Since 1945", **British Year Book of International Law**, Vol. 63 No:1, 1992, ss. 97–134.
- GUTHRIE C. , "Negotiation and Bargaining: Role of Lawyers", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, ss. 10477-10481.
- GÜNDÜZ Aslan, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, 5. Bası, Beta Basım, İstanbul, 2009.
- GÜNDÜZ Aslan, "Globalleşmenin Hukukî Boyutları", **Liberal Düşünce**, Sayı 25-26, 2002, ss. 41-52.
- GÜNDÜZ Aslan, "Eroding Concept of National Sovereignty: The Turkish Example", **Marmara Journal of European Studies**, Vol.1 No. 1-2, 1991, ss. 99-154.
- HAKAPÄÄ Kari, "Negotiation", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Online Edition**, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014).
- HARE A. Paul, "Informal Mediation by Private Individuals", **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992, ss. 52-63.

- HAYNER Priscilla B. , “Fifteen Truth Commissions-1974 to 1994: A Comparative Study”, **Human Rights Quarterly**, Vol. 16 No: 4, 1994, ss. 597-655.
- HEDGES Robert Yorke, “Justiciable Disputes”, **The American Journal of International Law**, Vol. 22 No. 3, 1928, ss. 560-565.
- HELD David - Anthony G. McGrew - David Goldblatt - Jonathan Perraton, **Global Transformations: Politics, Economics, and Culture**, Stanford University Press, 1999, Stanford.
- HERIK Larissa J. van den, “An Inquiry into the Role of Commissions of Inquiry in International Law: Navigating the Tensions between Fact-Finding and Application of International Law”, **Chinese Journal of International Law**, Vol. 13 Issue 4, 2014, ss. 507-537.
- HIGGINS Rosalyn, “International Law in a Changing International System”, **The Cambridge Law Journal**, Vol. 58 No. 1, 1999, ss. 78-95.
- HIGGINS Rosalyn, “Policy Considerations and the International Judicial Process”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol. 17, No. 1, 1968, ss. 58-84.
- HIRSCHL Ran, “The New Constitution and the Judicialization of Pure Politics Worldwide”, **Fordham Law Review**, Vol. 75:2, 2006, ss. 721-753.
- HIRSCHL Ran, “The Judicialization of Politics”, **Oxford Handbook of Law and Politics**, ed. Keith E. Whittington - R. Daniel Kelemen - Gregory A. Caldeira, Oxford University Press, Oxford, 2008, ss. 119-141.
- HUTH Paul K. Huth - Sarah E. CROCO - Benjamin J. APPEL, “Does International Law Promote the Peaceful Settlement of International Disputes? Evidence from the Study of Territorial Conflicts since 1945”, **American Political Science Review**, Vol. 105 No. 2, 2011, ss. 415-436.
- HEYDTE Friedrich August Freiherr von der, “General Act for the Pacific Settlement of Disputes (1928 and 1949)”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 62-65.
- IKLE Fred Charles, **How Nations Negotiate**, Harper & Row Publishers, New York, 1964.
- IRMSCHER Tobias H., “Dogger Bank Incident (1904)”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014).
- JACHE-NEALE Agnieszka, “Fact Finding”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014).

- JENNINGS Robert, “Reflections on the Term ‘Dispute’”, **Essays in Honour of Wang Tieya**, ed. Ronald St. John MacDonald, Kluwer Academic Publishers, 1994, ss. 401-405.
- KELMAN Herbert C. , “Informal Mediation by the Scholar/Practitioner”, **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992, ss. 1-29, ss. 64-98.
- KELSEN Hans, **Peace Through Law**, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1944.
- KEOHANE Robert O. - Andrew MORAVCSIK - Anne-Marie SLAUGHTER, “Legalized Dispute Resolution: Interstate and Transnational”, **International Organization**, Vol. 54 No:3, 2000, ss. 457-488.
- KERLEY Ernest L. , “The Powers of Investigation of the United Nations Security Council”, **The American Journal of International Law**, Vol. 55 No. 4, 1961, ss. 892-918.
- KINGSBURY Benedict, “International Courts: Uneven Judicialization in Global Order”, **Cambridge Companion to International Law**, ed. James Crawford – Martti Koskienniemi, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, ss. 203-227.
- KLABBERS Jan, **An Introduction to International Institutional Law**, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- KLEIBOER Marieke, “Understanding Success and Failure of International Mediation”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 40 no: 2, 1996, ss. 360-389.
- KOLB Robert, **The International Court of Justice**, Hart Publishing, Oxford, 2013.
- KOSKENNIEMI Martti, “ The Function of Law in the International Community: 75 Years After”, **British Yearbook of International Law**, ed. James Crawford - Catherine Redgwell, Issue 79 (1), Oxford University Press, 2008, ss. 353-366.
- KUHN Arthur K. , “The Lytton Report on the Manchurian Crisis”, **The American Journal of International Law**, Vol. 27 No. 1, 1933, ss. 96-100.
- KURAN Selami – Derya Aydın Okur – Meltem Sarıbeyoğlu – Reşat Volkan Günel, **Uluslararası Hukuk Temel Metinler**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2011.
- KUSSBACH Erich, “The International Humanitarian Fact-Finding Commission”, **International and Comparative Law Quarterly**, Volume 43 Issue 01, 1994, ss. 174-185.
- LANDSMAN Stephan, “Alternative Responses to Serious Human Rights Abuses: Of Prosecution and Truth Commissions”, **Law and Contemporary Problems**, Vol. 59 No. 4, 1996, ss. 81-92

- LAPIDOTH Ruth, "Good Offices", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014).
- LAUTERPACHT Hersh, **The Function of Law in the International Community**, Clarendon Press, Oxford, 1933.
- LAUTERPACHT Hersh, **International Law: Collected Papers**, Vol. 1, ed. Elihu Lauterpacht, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.
- LAVALLE Roberto, "The 'Inherent' Powers of the UN Secretary-General in the Political Sphere: A Legal Analysis", **Netherlands International Law Review**, Volume 37 Issue 01, 1990, ss. 22-36.
- LLOYD Lorna, "The League of Nations and the Settlement of Disputes", **World Affairs**, Vol. 157 No. 4, 1995, ss. 160-174.
- LOWE Vaughan, "The Function of Litigation In International Society", **International and Comparative Law Quarterly**, Volume 61 Issue 01, 2012, ss. 209 – 222.
- MALANCZUK Peter, **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, Seventh Revised Edition, Routledge, Londra – New York, 1997.
- MALÍŘ Jan, "Judicialization of International Relations: Do International Courts Matter?", **The Lawyer Quarterly**, Vol. 3 No. 3, 2013, ss. 208-224.
- MANDELL Brian S. , Brian W. TOMLIN, "Mediation in the Development of Norms to Manage Conflict: Kissinger in the Middle East", **Journal of Peace Research**, Vol. 28 No:1, 1991, ss. 43-55.
- MATHER L. , "Disputes, Social Construction and Transformation of", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, ed. Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, Elsevier, Amsterdam; New York, 2001, ss. 3772-3776.
- MENGİLER Özgür, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, Platin, Ankara, 2005.
- MERAY Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, İkinci Cilt, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. Bası, SBF Yayınları, Ankara, 1975.
- MERRILS J. G., **International Dispute Settlement**, Fifth Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- MERRILS J. G., "The Mosaic of International Dispute Settlement Procedures: Complementary or Contradictory?", **Netherlands International Law Review**, Vol. 54 Issue 02, 2007, ss. 361 – 393.
- MERRILS John, "The Means of Dispute Settlement", **International Law**, Fourth edition, ed. Malcolm Evans, Oxford University Press, Oxford, 2014, ss. 563-588.

- NEFF Stephen C., **War and the Law of Nations**, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- NOWROT Karsten, “Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations under International Law”, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Vol. 6, No. 2, 1999, ss. 579-645.
- ODER Bertil Emrah, “Türkiye’de Anayasa ve Anayasa Yargısı”, **Tarihi Miras ve Güncel Beklentiler Arasındaki Türkiye**, Konrad-Adenauer-Stiftung, Ankara, 2010, ss. 191-208.
- O’DONOGHUE Aofie, “Good Offices: Grasping the place of Law in Conflict”, **Legal Studies**, Vol. 34, No:3, 2014, ss. 469-496.
- OPPENHEIM L. F. L., **Oppenheim’s International Law**, Ninth Edition, Volume 1, ed. Robert Jennings – Arthur Watts, Longman, Londra – New York, 1996.
- ÖZALP Osman Nuri, “Küreselleşmenin Uluslararası Hukuka Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 71 Sayı:1, 2013, ss. 927-946.
- PALMER Geoffrey, “Perspectives on International Dispute Settlement from a Participant”, **Victoria University of Wellington Legal Research Paper Series**, Palmer Paper No. 37, 2012.
- PARTSCH Karl Josef, “Fact-finding and Inquiry”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap**, Gözden Geçirilmiş İkinci Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Gözden Geçirilmiş 14. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014.
- PELLET Alain, “Peaceful Settlement of International Disputes”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014).
- PETERS Anne, “International Dispute Settlement: A Network of Cooperational Duties”, **European Journal of International Law**, Vol. 14 No. 1, 2003, ss. 1-34.
- PETERSMANN Ernst-Ulrich, “Proposals for Strengthening the UN Dispute Settlement System: Lessons from International Economic Law”, **Max Planck United Nations Yearbook**, Vol. 3 No. 1, 1999, ss. 105-156.
- PLANTEY Alain, **International Negotiation in the Twenty-first Century**, çev. Frances Meadows, Routledge-Cavendish, Oxon; New York, 2007.

- RAMCHARAN B. G., “The Good Offices of the United Nations Secretary-General in the Field of Human Rights”, **American Journal of International Law**, Vol. 76, 1982, ss. 130-141.
- RAUB Gerlinde, “Protecting Powers”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 9 International Relations And Legal Cooperation In General - Diplomacy And Consular Relations, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1986, ss. 314-320.
- RAZZAQUE Jona, “Changing role of friends of the court in the International Courts and Tribunals”, **Non-State Actors and International Law**, Vol. Issue 3, 2001, ss. 169-200.
- REÇBER Sercan, **İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- RICHARDSON Elliot L. , “Jan Mayen in Perspective”, **The American Journal of International Law**, Vol. 82, No. 3, 1988 ss. 443-458.
- ROMANO Cesare P. R. , “A Taxonomy of International Rule of Law Institutions”, **Journal of International Dispute Settlement**, Vol. 2, No. 1, 2011, ss. 241–277.
- ROMANO Cesare P. R. , “The Proliferation of International Judicial Bodies: The Pieces of the Puzzle”, **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol. 31 No. 4, 1999, ss. 709-751.
- ROMANO Cesare P. R. , “The Shift from the Consensual to the Compulsory Paradigm in International Adjudication: Elements for a Theory of Consent”, **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol. 39 No. 4, 2007, ss. 791–872.
- ROSS Alf, **A Textbook of International Law: General Part**, Longmans Green, Londra, 1947.
- RUBIN Jeffrey Z., “Conclusion: International Mediation in Context”, **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992. ss. 249-272.
- RSHAMS Heba, “Law in the Context of "Globalisation": A Framework of Analysis”, **The International Lawyer**, Vol. 35 No. 4, 2001, ss. 1589-1626.
- RYNGAERT Cedric, “The Legal Status of the Holy See”, **Goettingen Journal of International Law**, Vol. 3 No: 3, 2011, ss. 829-859.
- SANTOS B. de Sousa, “Globalization: Legal Aspects”, **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, ed. Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, Elsevier, Amsterdam; New York, 2001, ss. 6277-6284.
- SATOW Ernest Mason, **Satow’s Guide to Diplomatic Practice**, Fifth Edition, ed. Lord Gore-Booth, Longman, Londra - New York, 1979.

- SCHARF Michael P. , “The Case for a Permanent International Truth Commission”, **Duke Journal of Comparative & International Law**, Vol. 7 No. 2, 1997, ss. 375-410.
- SCHERMERS Henry G. - Niels M. BLOKKERS, **International Institutional Law**, Fifth Revised Edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston, 2011.
- SCHLOCHAUER Hans-Jürgen, “Taft Arbitration Treaties (1911)”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 196-198.
- SCHLOCHAUER Hans-Jürgen, “Bryan Treaties 1913/1914”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981, ss. 40-41
- SCHREUER Christoph, “What is a Legal Dispute?”, **International Law between Universalism and Fragmentation**, Festschrift in Honour of Gerhard Hafner, ed. Isabelle Buffard - James Crawford - Alain Pellet - Stephan Wittich, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, ss. 959-978.
- SCHWARZENBERGER G.– E. D. BROWN, **A Manual of International Law**, 4th edition, Professional Books, Milton, 1976.
- SCHWEISFURTH Theodor, “Article 34”, **The Charter of the United Nations: A Commentary**, Second Edition, ed. Bruno Simma - Daniel-Erasmus Khan - Georg Nolte - Andreas Paulus, Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 594-608.
- SCHNEIDER Andrea K., “Bargaining in the Shadow of (International) Law: What the Normalization of Adjudication in International Governance Regimes Means for Dispute Resolution”, **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol. 41, 2009, ss. 789-822.
- SCHNEIDER Peter, “Dogger Bank Incident”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 10, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1987, ss. 131-132.
- SCOTT James Brown, **Resolutions of the Institute of International Law**, Oxford University Press, New York, 1916.
- SCOTT James Brown (ed.), **The Hague Court Reports**, Oxford University Press, New York, 1916.
- SCOTT James Brown (ed.), **The Hague Court Reports Second Series**, William S. Hein & Co. Inc., New York, 2004.
- SHAW Malcolm N., **International Law**, Sixth Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

- SINCLAR Ian, **The Vienna Convention on the Law of Treaties** , Second ed., Manchester University Press, Manchester, 1984.
- SLIM Randa M. , “Small-State Mediation in International Relations: The Algerian Mediation of the Iranian Hostage Crisis”, **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992. ss. 206-231.
- SOHN Louis B. , “Peaceful Settlement of Disputes and International Security”, **Negotiation Journal**, Vol.3 No. 2, 1987, ss. 155-166.
- SOHN Louis B. , “Peaceful Settlement of Disputes”, **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 1 Settlement of Disputes, ed. Rudolf Bernhardt, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1981.
- SØRENSEN Max, **Manual of Public International Law**, St. Martin's Press, Londra, 1968.
- SPAIN Anna, “Who’s Going to Copenhagen?: The Rise of Civil Society in International Treaty-Making”, **ASIL Insight**, Vol. 13 No. 25, 2009.
- SPAIN Anna, “International Dispute Resolution in an Era of Globalization”, **International Law in the New Age of Globalization**, ed. Andrew Byrnes, Mika Hayashi, Chris Michaelsen, Martinus Nijhoff Press, Leiden – Boston, 2013, ss. 41-70.
- SPAIN Anna, “Integration Matters: Rethinking the Architecture of International Dispute Resolution”, **University of Pennsylvania Journal of International Law**, Vol. 32 No. 1, 2010, ss. 1-55.
- SUR Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2010.
- STEIN Peter, **Legal Institutions: The Development of Dispute Settlement**, Butterworths Publishing, Londra, 1984.
- THEMNER Lotta - Peter WALLENSTEEN, “Armed conflicts, 1946–2013”, **Journal of Peace Research**, Vol. 51 No. 4, 2014, ss. 541–554.
- TOMUSCHAT Christian, “Article 2(3)”, **Charter of the United Nations: A Commentary**, Second Edition, ed. ed. Bruno Simma - Daniel-Erasmus Khan - Georg Nolte - Andreas Paulus, Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 101-111.
- TOMUSCHAT Christian, “Article 33”, **Charter of the United Nations: A Commentary**, Second Edition, ed. Bruno Simma - Daniel-Erasmus Khan - Georg Nolte - Andreas Paulus, Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 583-594.
- TOMUSCHAT Christian, “Article 2, par. 3 UN Charter”, **The Statute of International Justice: A Commentary**, Second Edition, ed. ed. Andreas Zimmermann - Karin OellersFrahm - Christian Tomuschat - Christian J. Tams, Oxford University Press, Croydon, 2012, ss. 77- 89.

TOUVAL Saadia, “The Superpowers as Mediators”, **Mediation in International Relations**, ed. Jacob Bercovitch – Jeffrey Z. Rubin, Palgrave Macmillan, New York, 1992. ss. 232-248.

Treaties for the Advancement of the Peace: Between the United States and Other Powers Negotiated by the Honourable William J. Bryan, Secretary of State of the United States, Oxford University Press, New York, 1920.

TRINDADE Antônio Augusto Cançado, **International Law for Humankind**, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010.

Truth Commissions: A Comparative Assessment (An Interdisciplinary Discussion Held at Harvard Law School 1996), Harvard Law School Human Rights Program, 1997.

UN Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes between States, United Nations Publication, New York, 1992.

VICUÑA Francisco Orrego, “Mediation”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014).

VICUÑA Francisco Orrego, **International Dispute Settlement in an Evolving Global Society**, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

VON BOGDANDY Armin - Ingo Venzke, “International Courts as Lawmakers”, **International Dispute Settlement: Room for Innovations?**, ed. Rüdiger Wolfrum - Ina Gätzschmann, Springer, Heidelberg, 2013, ss. 159-327.

YAMANER Melike Batur – A. Emre Öktem – Bleda Kurtdarcan – Mehmet C. Uzun, **12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri**, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Yearbook of the International Law Commission 1966, Vol II, United Nations Publications, New York, 1967.

Yearbook of the International Law Commission 2001, vol. II, Part Two, United Nations Publications, New York – Cenevre, 2008.

YEE Sienho, “Conciliation and the 1982 UN Convention on the Law of the Sea”, **Ocean Development and International Law**, Vol. 44, 2013, ss. 315-334.

ZARTMAN I. William - M. BERMAN, **The Practical Negotiator**, Yale University Press, New Haven; Londra, 1982.

ZARTMAN I. William, “Two's Company and More's a Crowd: The Complexities of Multilateral Negotiation”, **International Multilateral Negotiation**, ed. I. W. Zartman, Jossey Bass Publishers, San Francisco, 1994, ss. 1-10.

- ZARTMAN I. William - Saadia TOUVAL, "International Mediation: Conflict Resolution and Power Politics", **Journal of Social Issues**, Vol. 41 No. 2, 1985, ss. 27-45.
- WAART P.J.I.M. de, **The Element of Negotiation in the Pacific Settlement of Disputes Between States**, Springer Science+Business Media, Dordrecht, 1973.
- WAIBEL Michael, "The Diplomatic Channel", **The Law of International Responsibility**, ed. James Crawford – Alain Pellet – Simon Ollesen, Oxford University Press, Oxford, 2010, ss. 1085-1097.
- WALLECE Cynthia D., "Kellog-Briand Pact (1928)", **Encyclopedia of Public International Law**, Vol. 3 Use of Force – War and Neutrality Peace Treaties (A-M), North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1982, ss. 236-239.
- WÄHLISCH Martin, **10 Questions on Peace Mediation: Interview with Herbert C. Kelman**, Center for Peace Mediation, Berlin, 2009.
- WESTLAKE John, **International Law Part I: Peace**, Second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1910.
- WILSON George Grafton, "Editorial Comment - Report of the International Commission of Inquiry in the Loss of the Dutch Steamer Tubantia", **The American Journal of International Law**, Vol. 16 No. 3, 1922, ss. 432-433.
- WOLFRUM Rüdiger, "Advisory Opinions: Are they a Suitable Alternative for the Settlement of International Disputes?", **International Dispute Settlement: Room for Innovations?**, ed. Rüdiger Wolfrum - Ina Gätzschmann, Springer, Heidelberg, 2013.
- WOLFRUM Rüdiger, "Article 1", **Charter of the United Nations: A Commentary**, Second Edition, ed. Bruno Simma - Daniel-Erasmus Khan - Georg Nolte - Andreas Paulus, Oxford University Press, Oxford, 2002, ss. 39-47.
- WOLFRUM Rüdiger, "General International Law (Principles, Rules, and Standards)", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Online Edition, ed. Rudiger Wolfrum, <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>, (25.12.2014).
- WOOLSEY L. H., "The Bolivia-Paraguay Dispute", **The American Journal of International Law**, Vol. 23, No. 1, 1929, ss. 110-112.
- WOOLSEY L. H., "The Bolivia-Paraguay Dispute", **The American Journal of International Law**, Vol. 24, No. 3, 1930, ss. 573-577.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Habip		Ünyılmaz
Doğum Yeri ve Yılı	Susuz		1991
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2004	2008	İstanbul Dede Korkut Anadolu Lisesi
Lisans	2008	2012	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Yüksek Lisans	2014	2016	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2014	Halen	Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	habipunyilmaz@gmail.com		
	Tarih	10.02.2016	
	İmza	Habip Ünyılmaz	
	Adı Soyadı		

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Habip Ünyılmaz
Tez Adı	Uluslararası Toplumda Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollarla Çözümü
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Kamu Hukuku
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Yrd. Doç. Dr. Gülşen Gedik
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 10.02.2016

İmza :

